

Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

ОДЕСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

Колективна монографія

За загальною редакцією доктора філологічних наук,
професора Т. Ю. Ковалевської

Одеса
2024

УДК 81-11Одеса(477)
ББК 81.1Одеса я9
О 41

Колектив авторів:

доктори філологічних наук: Дружинець М. Л., Карпенко О. Ю., Кениз А. В., Ковалевська Т. Ю., Коңдратенко Н. В., Кутуза Н. В., Неклесова В. Ю., Ревалевшакова Л. В., Романченко А. П.; кандидати філологічних наук: Альбота С. М., Гриців Н. М., Дмитрієв С. В., Завальська Л. В., Ковальська Н. А., Лакомська І. В., Любецька В. В., Перхач Р.-Ю. Т., Поліщук С. С., Сікорська О. О., Стоянова Д. Ф., Ткаченко Г. В., Шаніна О. С.; кандидат педагогічних наук Шийка Ю. І.; ст. викладач Олексів Г. Д.; аспіранти: Івлева С. М., Швець Ю. В.

Рецензенти:

Валюх З. О. – доктор філологічних наук, професор Київського національного лінгвістичного університету;

Олексенко В. П. – доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету;

Приходько Г. І. – доктор філологічних наук, професор Запорізького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 10 від 16.05.2024 р.)

О 41 **Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями:** колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. – Одеса: Видавець С.Л. Назарчук, 2024. – 244 с.

Черговий випуск колективної монографії присвячено результатам досліджень у різних ділянках української та інших слов'янських та романо-германських мов на рівні синхронії й діахронії, зокрема багатоаспектній реконструкції глибинної природи і функційних особливостей мови, дослідженню її специфіки у слов'янському і світовому комунікативному контексті, висвітленню новітніх напрямів сучасної лінгвістики, обґрунтуванню креативних підходів до наукової кваліфікації мовних виявів, а також інноваційним і традиційним технологіям навчання. У монографії представлено праці вчених Одеської лінгвістичної школи в широкому спектрі їхніх наукових інтересів, систематизовано актуальні напрями наукових пошуків та окреслено перспективи подальших досліджень.

Адресовано науковцям, аспірантам, студентам, усім, кого цікавить лінгвістична проблематика.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОЛІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПАРАДИГМ	10
М. Л. Дружинець / M. L. Druzhynets ОРФОВИМОВА: ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОГРЕСИВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ	10
UKRAINIAN ORAL SPEECH IN THE ORPHOEPIIC ASPECT: MAIN ISSUES	
А. П. Романченко / A. P. Romanchenko СИНОНІМІЯ Й ВАРІАНТНІСТЬ ОНІМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ТА ПАРЕМІЯХ	19
SYNONYMY AND VARIATION OF ONYMS IN PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROVERBS	
С. В. Дмитрієв / S.V. Dmytriev ЕСЕ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НУШ	27
ESSAY AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETTENCE IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL	
Н. А. Ковальська / N. A. Kovalska СИНТАКСИЧНА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ НАУКОВОГО СТИЛЮ	34
SYNTACTIC EXPRESSIVENESS AS A COMPONENT OF SCIENTIFIC STYLE	
В. В. Любецька / V. V. Liubetska ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ І СЛУХАЧІВ	42
FORMATION OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD IN FOREIGN STUDENTS AND LISTENERS	

С. С. Поліщук / S. S. Polishchuk

ЛЕКСИКА КОНОПЛЯРСТВА ЯК СКЛАДНИК СЛОВНИКА
ГОВІРОК СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ.....49

HEMP GROWING VOCABULARY AS A COMPONENT
OF THE DICTIONARY OF THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS

О. О. Сікорська / O. O. Sikorska

СЕМАНТИЧНА ОСНОВА КАТЕГОРІЇ ПОТЕНЦІЙНОСТІ.....67

SEMANTIC FOUNDATION OF POTENTIALITY CATEGORY

О. С. Шаніна / O. S. Shanina

ПРОБЛЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО МЕДИЧНОГО
ДИСКУРСУ НА ЕТАПІ СИСТЕМНОГО ОПИТУВАННЯ75

THE PROBLEM OF FUCTIONING OF MODERN MEDICAL
DISCOURSE AT THE STAGE OF SYSTEMATIC SURVEY

С. М. Івлева / S. M. Ivlieva

РОЗВИТОК ВОЄННОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
(НА ПРИКЛАДІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА).....85

IMPACT OF HISTORICAL EVENTS ON THE FORMATION
OF MILITARY TERMINOLOGY DURING
THE COSSACK ERA IN UKRAINE (XVI-XVII CENTURIES)

О. Ю. Карпенко, V. Yu. Neklesova, G. V. Tkachenko /

О. Ю. Карпенко, В. Ю. Неклесова, Г. В. Ткаченко

REVERSE ASSOCIATIVE ONYMIC DICTIONARY
(THE DATA FROM 2006 AND 2021)95

ЗВОРОТНИЙ АСОЦІАТИВНИЙ ОНІМНИЙ СЛОВНИК
(ДАНІ ЗА 2006 ТА 2021 РОКИ)

R.-Yu. T. Perkhach, S. M. Albota / P.-Ю. Т. Перхач, С. М. Альбота

TRANSLATION OF ENGLISH MEDICAL ABBREVIATIONS
INTO UKRAINIAN THROUGH ANTCONC 128

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ МЕДИЧНИХ СКОРОЧЕНЬ
НА УКРАЇНСЬКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ ANTCONC

РОЗДІЛ 2.
ЛІНГВІСТИЧНІ ВИМИРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ141

Л. В. Рева-Лєвшакова / L. V. Reva-Lievshakova

МОВНІ ТАЄМНИЦІ І ХУДОЖНІ АКЦЕНТИ
В ОПОВІДАННЯХ В. ПІДМОГИЛЬНОГО141

LANGUAGE SECRETS AND ARTISTIC ACCENTS
IN THE STORIES OF V. PIDMOHYLNYI

Н. М. Гриців, Ю. І. Шийка, Г. Д. Олексів /

N. M. Hrytsiv, Yu. I. Shyika, H. D. Oleksiv

КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ РОМАНУ
ЕРНЕСТА ГЕМІНГВЕЯ «ФІЄСТА. І СОНЦЕ СХОДИТЬ»150

QUANTITATIVE CHARACTERISTICS OF THE LEXICAL LEVEL
OF THE NOVEL «FIESTA. AND SUN ALSO RISES»
BY ERNEST HEMINGWAY

Д. Ф. Стоянова / D. F. Stoianova

ПОШИРЕННЯ ТВОРІВ ІОАНИКІЯ ҐАЛЯТОВСЬКОГО
СЕРЕД ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН:
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ САМУЇЛА БАКАЧИЧА.....159

SPREAD OF THE WORKS OF I. GALYATOVSKYI
AMONG THE SOUTHERN SLAVS: LANGUAGE FEATURES
OF THE TRANSLATION BY SAMUIL BAKACHYCH

Ю. В. Швець / Yu. V. Shvets

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНИХ
СКЛАДНИКІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ГУСТАТОРНИМИ МАРКЕРАМИ
(НА МАТЕРІАЛІ ЗРАЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ 18 – 21СТ.).....174

LINGUISTIC AND CULTURAL INTERPRETATION OF LINGUISTIC
COMPONENTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH GUSTATORY
MARKERS (ON THE BASIS OF SAMPLES OF UKRAINIAN FICTION
OF THE 18TH – 21ST CENTURIES)

РОЗДІЛ 3.

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУГЕСТІЙНИХ ДИСКУРСІВ 188

А. В. Кеніз / A. V. Kenyz

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН: АСПЕКТ ПАТОГЕННОСТІ..... 188
COMMUNICATIVE SPECIFICITY OF MODERN
INFORMATION WARFARE: PATHOGENICITY ASPECT

Т. Ю. Ковалевська / T. Yu. Kovalevska

ТЕХНОЛОГІЙНИЙ КОМПЛЕКС
НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОРЕКЦІЇ 199
TECHNOLOGICAL COMPLEX
OF NEUROLINGUISTIC CORRECTION

Н. В. Кондратенко / N. V. Kondratenko

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ
МОВЛЕНЄВИХ АКТИВ ОБРАЗИ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ:
ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ 210
ETHNONYMS AS MARKERS OF NEGATIVE EVALUATED
INFORMATION IN SEMANTIC-TEXTUAL LINGUISTIC EXPERTISE

Н. В. Кутуза / N. V. Kutuza

МЕДІАВІРУСНЕ ЗАРАЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІПСО:
МАНІПУЛЯЦІЇ У МЕРЕЖЕВОМУ ДИСКУРСІ 217
MEDIA VIRAL INFECTION AS A TOOL
OF PSYOPS MANIPULATION IN NETWORK DISCOURSE 225

Л. В. Завальська / L. V. Zavalska

ТРОЛІНГ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ:
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР 225
TROLLING IN THE UKRAINIAN PRESIDENTIAL DISCOURSE:
THE LINGUISTIC AND PRAGMATIC DIMENSION 232

І. В. Лакомська / I. V. Lakomska

ВПЛИВОВІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІЙНИХ НОВОТВОРІВ 233
INFLUENTIAL FEATURES OF MEDIA INNOVATIONS

ПЕРЕДМОВА

Черговий (десятий) випуск колективної монографії продовжує традиції, закладені в матеріалах попередніх видань: «Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків» (2014), «Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів» (2015, 2016), «Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій» (2017), «Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми» (2018), «Одеська лінгвістична школа: класичне і новітнє» (2019), «Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій» (2020), «Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень» (2021), «Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення» (2023), високий науковий рівень яких відзначено провідними вченими України, що й спонукало представників Одеської лінгвістичної школи до подальшої систематизації та узагальнення результатів наукових здобутків. Представлена колективна праця «Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями», традиційно укладена на основі матеріалів Круглого столу, присвяченого Дню науки, містить розробки вчених філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – кафедр української мови та мовної підготовки іноземців, прикладної лінгвістики; факультету романо-германської філології – кафедри граматики англійської мови, кафедри лексикології та стилістики англійської мови; учених-лінгвістів інших ЗВО Одеси: Одеський національний медичний університет, Одеський національний економічний університет; мовознавців інших ЗВО України: Національний університет «Львівська політехніка», Київська академія прикладних мистецтв та ін. Представники вищеназваних закладів у своїх працях продовжують традиції Одеської лінгвістичної школи, закладені такими видатними постатями, як член-кореспондент НАН України доктор філологічних наук, професор Карпенко Ю. О., доктор філологічних наук, професор Бондар О. І., доктор філологічних наук, професор Бевзенко С. П., доктор філологічних наук, професор Бровченко Т. О., доктор філологічних наук, професор Нушикян Е. О., доктор філологічних наук, професор Смольська А. К., кандидат філологічних наук, доцент Москаленко А. А. та ін. У колективній монографії представлено ґрунтовні розробки вчених Одеської ономастичної школи, Одеської школи сугестивної лінгвістики, а також праці з діалектологічної проблематики, основи якої закладено доктором філологічних наук, професором, директором Інституту української мови НАН України, Почесним доктором Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Гриценком П. Ю. Така багатогранність наукових напрямів сприяє не лише ознайомленню наукової спільноти з напрацюваннями вчених – представників Одеської лінгвіс-

тичної школи, а й загальній еволюції вітчизняного мовознавства, його інтеграції у світовий науковий простір.

Десятий випуск колективної монографії, як і попередні видання, має на меті узагальнення наукових досягнень представників Одеської лінгвістичної школи у всьому розмаїтті її наукових напрямів, системну презентацію наявних дослідницьких студійвань, розвиток сучасної методологічної бази опрацювання актуальних корпусів поліжанрового мовного матеріалу на ґрунті української та світової лінгвістичної науки. Так, у матеріалах колективної праці представлено ґрунтовні розробки, присвячені дидактичним проблемам, аналізу лексико-граматичної та стилістичної систем української, болгарської, англійської та інших світових мов; проблемам словотворення і діалектології; різновекторній інтерпретації художнього мовлення в його розмаїтих хронологічних і жанрових виявах; висвітлено актуальні питання когнітивної, комунікативної і соціолінгвістики, сугестивної і психолінгвістики, лінгвопрагматики, нейролінгвістичного програмування, дискурсології, політичної і медіалінгвістики тощо.

Колективна монографія складається з трьох розділів, об'єднаних спільною тематикою. Кожний розділ розпочинається фундаментальними працями вчених – докторів філологічних наук (відповідно за алфавітом), після яких представлено ґрунтовні розробки кандидатів філологічних наук і молодих науковців – викладачів та аспірантів.

Перший розділ «Система мови в колі сучасних дослідницьких парадигм» присвячено розгляду фундаментальних проблем класичних і новітніх напрямів мовознавства, зокрема ономастики, лексикології, стилістики, діалектології, лінгводидактики тощо. Так, розглянуто активні процеси в царині орфоєпії й лексико-семантичної системи сучасної української мови, запропоновано розгляд двох зворотно-онімних асоціативних словників як потужних методичних інструментів ономастичних досліджень, проаналізовано діалектне мовлення у різних локальних сегментах на матеріалі лексикографічних праць, досліджено мовні та мовленнєві особливості медичного дискурсу, теоретичні засади синтаксичної експресивізації наукового мовлення, представлено розробки з методики навчання іноземних студентів.

Другий розділ «Лінгвістичні виміри художнього тексту» містить розробки з теоретичних і практичних проблем функціонування мовних елементів у різножанрових площинах художніх творів: розглянуто загальнотеоретичні проблеми вивчення художнього тексту, його лінгвокультурологічні аспекти, здійснено ґрунтовний аналіз експресивно-емотивних засобів і категорій у структурі художнього дискурсу; виявлено актуальні ідіолектні особливості, психоментальні домінанти та базові концептосфери у творах таких українських класиків, як І. Котляревський, І. Нечуй-Левицький, У. Самчук, українського письменника розстріляного відродження В. Підмогильного; зарубіж-

них майстрів слова (Е. Гемінгвей), сучасних українських митців (Л. Дашвар). Також досліджено побутування українських творів у південнослов'янській рукописній традиції, зокрема заналізовано мовні особливості перекладу Богородичних оповідань І. Галятівського, здійсненого Самуїлом Бакачичем.

Третій розділ «Лінгвістична інтерпретація сугестійних дискурсів» висвітлює актуальні напрями аналітичних реконструкцій сугестогенних дискурсів, серед яких на особливу увагу дослідників заслуговують публічний, медійний, рекламний, гіпнотичний, політичний у всьому спектрі їхніх семантико-граматичних і структурних складників. У статтях цього розділу схарактеризовано специфіку аналізованих дискурсів у проекції на теоретичні положення комунікативної і сугестивної лінгвістики, психо- та прагмалінгвістики, нейролінгвістичного програмування, дискурсології, лінгвосеміотики, лінгвоконцептології та ін., доведено наскрізну впливовість лінгвальних елементів (від просодичного рівня до синтаксичного) у відповідних дискурсивних сегментах, з'ясовано нейрофізіологічну і психолінгвістичну природу впливової експансії та її контекстуальну специфіку, запропоновано актуальні методи дослідження феномену комунікативного і вербального впливу, виявлено стратегії ефективної комунікації, що в цілому ілюструє основні тенденції розвитку Одеської школи сугестивної лінгвістики.

Колектив авторів монографії «Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями» сподівається, що теоретичні узагальнення та практичні результати цієї праці прислужаться вченим-лінгвістам, вишівським викладачам української та інших світових мов, фахівцям із прикладної лінгвістики, соціальних комунікацій та допоможуть в укладанні навчальних підручників і посібників, розробці спеціальних курсів, праць лексикографічного характеру, що в цілому сприятиме оптимізації гуманітарної освіти в Україні та підготовці висококваліфікованих філологів.

Автори уклінно дякують високоповажним рецензентам монографії: докторові філологічних наук, професору Київського національного лінгвістичного університету Валюх Зої Орестівні; докторові філологічних наук, професору Херсонського державного університету Олексенкові Володимирі Павловичу; докторові філологічних наук, професору Запорізького національного університету Приходько Ганні Іллівні за підтримку ідей колективної монографії та цінні поради, надані в процесі її укладання.

РОЗДІЛ 1. СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОЛІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПАРАДИГМ

УДК 811.161.2'355

М. Л. Дружинець,
*д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ОРФОВИМОВА: ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОГРЕСИВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена орфоепічній системі, сформованій та усталеній, яка відзначається стійкістю та еволюцією, що є результатом дії внутрішніх законів розвитку мовної системи, зокрема провідним тенденціям, рівноправним / нерівноправним, паралельним / варіативним формам і прогресивним лініям розвитку сучасної орфоепії.

Усне мовлення (УМ) в орфоепічному аспекті розглядається в колі відповідності УМ системі літературної мови, загальноприйнятим та узвичаєним у цій мові нормам вимови, наголошування, інтонування та складоподілу. Українська орфоепія має варіативні кодифіковані форми, в ній простежуються тенденції до зближення з орфографією, до дальшої фонологічної диференціації звуків та подолання орфоепічних паралелізмів, що виходять за рамки літературної вимовної норми.

Ключові слова: українське усне мовлення, орфоепія, варіювання, провідні тенденції, прогресивні лінії розвитку.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Орфоепічна система, що функціонує як категорія наддіалектна, зі своєю нормативною базою, що сприяє збереженню її структурної цілісності та протидіє всьому, що таку цілісність розхитує і руйнує, а одним з основних принципів її є територіальна та соціальна недиференційованість [4, с. 72].

Вимовні норми кожної національної мови виробляються поступово, разом із формуванням і розвитком цієї мови. Вони складаються спочатку звичайно як «норми» того діалекту, що через певні історичні умови лягає в основу формування мови нації, а вже потім, у процесі розвитку та зміцнення національ-

ної мови, набувають поступово характеру загальнонародних норм. Потреба єдиної уніфікованої вимови дуже зростає з формуванням національної мови, коли стрімко розвиваються різні форми публічного мовлення і відчувається така потреба у звуковій системі (вимові) між діалектами певної мови.

Вимовна система мови, подібно до граматичної, відзначається в цілому великою стійкістю, бо звукова будова кожної мови складалася протягом віків. У ході свого розвитку вона зазнала, зрозуміло, низки змін. Поступове збагачування мови, її виразових засобів, удосконалення її структури, в тому числі, і вимовної системи – один із найважливіших законів мовного розвитку [14, с. 9].

Серед досліджень вимовної системи української мови відомі праці Л. Булаховського, П. Житецького, М. Жовтобрюха, А. Кримського, А. Москаленка, М. Наконечного, В. Сімовича, О. Синявського, П. Тимошенка, Н. Тоцької, М. Лесюка, І. Фаріон, Я. Радевича-Винницького, М. Фащенко та ін. Обрана проблема, безперечно, є **актуальною**, оскільки з усіх норм сучасної української літературної мови найменш засвоєними практично є орфоепічні.

Мета статті – обґрунтувати основні проблеми українського усного мовлення в орфоепічному аспекті, зокрема провідні тенденції, співіснування рівноправних / нерівноправних, паралельних / варіативних форм і прогресивні лінії розвитку сучасної орфоепії в трактуванні українських та іноземних науковців. Для реалізації зазначеної мети поставлено такі **завдання**: узагальнити теоретичні засади й аспекти вивчення орфоепії, увиразнити предмет орфоепії; подати трактування терміна «орфоепія» українськими та іноземними вченими; довести, що варіювання – це об'єктивний та неминучий вияв мовної еволюції, наголосити на найважливіших прогресивних лініях розвитку сучасної орфоепії (чеської, сербської, хорватської й української зокрема); акцентувати увагу на тенденції до зближення орфоепії з орфографією, а також на тенденції до дальшої фонологічної диференціації звуків у системі консонантизму за ознакою їх непалатальності й палатальності; звернути увагу на імперативні та диспозитивні орфоепічні норми, рівноправні та нерівноправні, паралельні чи варіативні форми.

Об'єкт дослідження – українська орфоепія. **Предметом дослідження** є провідні тенденції та прогресивні лінії розвитку.

Теоретична цінність розвідки полягає в тому, що вона сприятиме осмисленню проблем орфовимови і становитиме внесок у подальшу розробку теоретичних підвалів сучасної української мови, історії української літературної мови, сучасної орфоепії в аспекті їхньої впливової потужності, реалізованої у різних локальних сегментах. **Практичне значення студіювання** полягає в тому, що воно може бути використане при викладанні базових теоретичних і практичних вишівських курсів, зокрема сучасної української мови (фонетика, орфоепія), а також у низці відповідних спецкурсів і спецсеминарів із проблем орфоепії. Матеріали дослідження можуть стати підґрунтям для

укладання навчальних посібників, методичних рекомендацій, наукових розробок із вимовних проблем.

Методи дослідження. Із загальнонаукових методів використано *аналіз і синтез* (для здійснення теоретичних узагальнень); *індукцію* (для об'єктивування підсумків дослідження); *дедукцію* (для аналізу понять); *таксономію* (для класифікації орфоепічних явищ, зокрема слів, що представляють орфоепію звуків та звукокомплексів); *описовий метод* (для узагальненої характеристики норм). У межах **спеціальних лінгвістичних методів** залучено *порівняльноісторичний* (для порівняння орфоепічних особливостей у синхронії та діахронії); *зіставний* (для виявлення специфіки прогресивних ліній розвитку сучасної орфоепії (чеської, сербської, хорватської й української).

Наукова новизна. Вперше розглянуто орфоепію із зазначенням прогресивних ліній її розвитку; виявлено і проаналізовано девіантні та деградаційні процеси сучасного українського усного мовлення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Звукова система кожної національної (літературної) мови в цілому визначається її діалектною базою. Сучасна українська літературна мова глибоко народна у своїй основі, історично постала й зросла, як відомо, на широкій базі говірок середньої Наддніпрянщини (південно-східного діалектного типу). У подальшому своєму розвитку вона інтенсивно вбирала (і вбирає) в себе й елементи інших українських діалектів, зокрема різних говорів південно-західного і північного типу, одночасно збагачуючись міжнародними лексико-фразеологічними елементами та запозиченнями з інших мов [10, с. 12]. Предмет орфоепії, у межах якого і вивчають вимову, мовознавці трактують по-різному. Одні розуміють цей розділ лінгвістики як сукупність правил вимови окремих звуків та їх сполучень, другі вважають предметом також норми наголошування, інші – й інтонування висловлень [1, с. 112]. Погоджуємось, що включати до орфоепії всі складові елементи звукового оформлення усного мовлення, як вважає Н. Тоцька, цілком логічно. Адже наголос є надзвичайно важливою стороною оформлення усного мовлення, тому відривати наголос від звукового складу неможливо [14, с. 142]. Безперечно, наголос має великий вплив на вокалізм української мови. Наголошені голосні, крім [i], звучать чітко; ненаголошені голосні, крім [i], [a], [y], у зв'язку з послабленням напруження артикуляційних органів менш виразні, зазнають деяких змін, зокрема ненаголошений [e] наближається до [и], [i] : [де^Uпута́т], [за́'je'ц'], ненаголошений [и] – до [e] [ви^Eпробо́'wuwan':a]. У багатоскладових словах побічний наголос впливає на вимову голосного звука, наближаючи його до наголошеного (*використовуватимете* [vi^Eкори^Eсто́'wuwatu^Eме^Uте]). З іншого боку, проміжні склади, зокрема перший перед наголошеним, більшою мірою можуть підлягати певним змінам у вимові (*село* [се^Uло́'], *несу* [ни^Eсу́'], *несіть* [ни^Eсі́'т']) [3, с. 112]. Вимову не можна розглядати й поза норма-

ми інтонування, адже інтонація – це звукові мовленнєві засоби, передусім ритмомелодичні, що служать для вираження всіх нюансів повідомлюваної думки і ставлення мовця до цієї думки, тобто її комунікативний, емоційний та модальний сенс. Інтонація – це важлива умова культури мовлення, що характеризує звукову систему української мови та сама характеризується нею [14, с. 142]. Предметом орфоєпії є інтонація синтагматична, наприклад, у запитанні *Ви були на лекції?* логічний наголос змінює його зміст: *Ви були на лекції (чи не ви)*, *Ви були на лекції? (чи не були)*, *Ви були на лекції? (чи деінде)*. Тільки правильна інтонація робить речення розповідним, спонукальним чи питальним, надає йому потрібних смислових та емоційних відтінків [3, с. 112]. М. Наконечний вважає, що пряме відношення до орфоєпії мають і складоподіл та будова складу. Правильна вимова [дж], [дз] – як єдиних звуків (африкат) – у словах *сиджу*, *подзвонити*, *кукурудза* тощо можлива лише за умови правильного поділу їх на склади (*си-джу*, *по-дзвонити*, *кукуру-дза*) [9, с. 372]. Отже, орфоєпія тісно пов'язана з акцентологією, зокрема, з питаннями наголошення слів, зі складоподілом та будовою слова.

Орфовимова перетинається й з ученням про звукову систему мовлення, адже в основі вимови лежить фонетична система. Проте орфоєпія – поняття значно ширше. Крім звукової системи, в поняття вимови входить закріплення місця наголосу в окремих групах слів, індивідуальні варіанти основних інтонаційних структур, звукове оформлення окремих слів або груп слів (*сердечний і сердешний*, *ручний і рушник*, *корисний і контрастний*). Таким чином, предметом орфоєпії є звукові особливості мовлення, правильна вимова звуків, їх сполучень, а також окремих слів та їхніх граматичних форм з урахуванням суперсегментних одиниць наголосу й інтонації, сегментної одиниці – складу. Але, як зазначає В. Лобода, ні наголос, ні складоподіл, як і дикція та інтонація, в повному обсязі орфоєпією сучасної української мови не вивчаються, бо стратегічне завдання орфоєпії – вивчення правильної вимови, подолання вимовних помилок [8, с. 84].

Термін «орфоєпія» (з грец. *orthoépeia* «правильна вимова») виник у процесі осмислення звукової організації національної мови. Він відображає передусім її фонетичну систему, тобто звуки мови, їх якість і зміни в певних фонетичних умовах залежно від позиції або впливу сусідніх звуків. Отже, орфоєпія – сукупність вимовних норм літературної мови, що охоплюють правила вимови звуків, звукосполучень у мовному потоці, наголошування слів, а також такі суперсегментні фонетичні явища, як інтонування фрази, ритмомелодика; це розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови [6, с. 417]. За визначенням М. Наконечного, орфоєпія – це система загальноприйнятих правил літературної вимови, які забезпечують єдність звукового оформлення мови відповідно до її національних норм [13, с. 370]. М. Коцеган, наприклад, орфоєпію визначає як 1) вимову, що відповідає прийня-

тим у мові нормам (сукупність вимовних норм); 2) розділ мовознавства, який встановлює систему вимовних норм [7, с. 142]. Схожого визначення дотримуються І. Ющук та О. Блик, де останній зазначає, що оскільки орфоєпія – це правила вимови, то вони нормують усне літературне мовлення [1, с. 9]. За Н. Тоцькою, під літературною вимовою (орфоєпією) розуміють сукупність правил загальнонародної вимови [14, с. 142]; сукупність правил вимови, що становлять систему норм літературної мови, необхідних для збереження її єдності; розділ мовознавства, що вивчає і систематизує норми літературної вимови. В академічному тлумаченні орфоєпія – це система загальноприйнятих правил літературної вимови, які забезпечують єдність звукового оформлення мови відповідно до її національних норм [13, с. 370]. Польські лінгвісти визначають орфоєпію як науку поправної вимови; правильне висловлювання; правила правильного використання мовних форм [26, с. 536], науку, що встановлює норми правильного мовлення [18, с. 365]; в чеському мовознавстві орфоєпія, тобто літературна вимова, – це набір норм, які визначають літературний стандарт звукової форми мови [22, с. 320]; в англійському – це 1) правильна або загальноприйнята вимова; 2) наука, що вивчає правильну чи загальноприйнятну вимову [21, с. 2001], наука про вимову слів [25, с. 964]; в німецькому – це стандартна вимова [20, с. 6], у французькому – наука, яка займається вивченням і встановленням узуальних форм вимови [24, с. 1763], в іспанському – мистецтво правильної вимови [16, с. 636]. Отже, орфоєпія – система норм літературної вимови, що охоплює правила вимови звуків, звукосполучень у рідномовних та іншомовних словах у мовленнєвому потоці, наголошування слів, а також інтонування; розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови [3, с. 112].

Основним поняттям орфоєпії є орфоєпічна норма, тобто науково обґрунтоване, соціально узаконене правило вимови звуків, звукових комплексів, організації звукового потоку [12, с. 22]. Орфоєпічні норми бувають імперативними, порушення яких розглядається як факт слабкого володіння мовою; диспозитивними, що допускають варіанти вимови, наприклад, у наголошенні слів [там само, с. 22]. Орфоєпічні норми сучасної української літературної мови склалися протягом тривалого часу й оформилися як правила української вимови, що становлять основу загальної культури української літературної мови [8, с. 84]. До сукупності правил вимови О. Селіванова уналежнює а) вимову фонем та алофонів; б) постановку словесного наголосу; особливості зміни наголосу в системах словозміни в мовах із рухомим наголосом; г) закономірності інтонування фрази й ритмомелодики, що є актуальними для ЗМІ, деяких видів мистецтва та вивчення мови як іноземної [11, с. 436]. Літературна вимова припускає співіснування паралельних, або варіативних форм. Наприклад: [с'м'іх] і [см'іх], [розказати] і [росказати]. До вимовних варіантів відносимо і вимову роз- перед глухими, крім шиплячих, як [роз-] і

[рос-]; вимову роз-, без- перед шиплячими [ш], [ч] як [рож-], [бе^Иж-] і [рош-], [бе^Иш-]: [роз]+[ш]→[рош:] і [рожш]: [р^оош:н^оур^оува^ти] і [р^оожшн^оур^оува^ти] (розшнурувати); [без]+[ш]→[бе^Иш:] і [бе^Ижш]: [бе^Иш:ва] і [бе^Ижшва^т] (без шва); [роз]+[ч]→[рошч] і [рожч]: [р^оошче^Иса^ти] і [р^оожче^Иса^ти] (розчеса-ти); [без]+[ч]→[бе^Ишч] і [бе^Ижч]: [бе^Ишче^Исний] і [бе^Ижче^Исний] (безчесний) та ін. Варіанти орфоепічної норми, на думку О. Селіванової, можуть бути рівноправними і нерівноправними (за умови домінування одного варіанта) [11, с. 436], в українській орфоепії до нерівноправних, наприклад, уналежнюють вимову роз- перед глухими, крім шиплячих, як [роз-] і [рос-], бо частіше вимовляється варіант з оглушенням прикінцевого приголосного [9, с. 398], до цього ж різновиду ми уналежнюємо і варіант роз-, без- перед кореневим [ш] як [рожш], [бе^Ижш]; варіант роз-, без- перед кореневим [ч] як [рожч], [бе^Ижч], оскільки вони в усному мовленні не простежуються. З одного боку, варіювання – це об'єктивний та неминучий вияв мовної еволюції [3, с. 114; 23, с. 10; 15, с. 161], воно цілком закономірне і відбиває живі процеси звукового розвитку мови [5, с. 136]. Влучно з цього приводу зазначає чеський мовознавець М. Крчмова: «сьогоднішній стан мови не дозволяє літературній вимові мати єдину норму» [19, с. 13]. Сучасна українська орфоепія становить струнку систему з чіткою взаємозалежністю її елементів. Вона ґрунтується на фонетичній системі сучасної загальнонаціональної української літературної мови і має незначні вимовні варіанти [5, с. 136]. З іншого боку, подолання вимовних паралелізмів, фонетичних дублетів є однією з найважливіших прогресивних ліній розвитку сучасної орфоепії (чеської [19, с. 13], сербської [17, с. 18], хорватської [15, с. 162] й української зокрема (М. Наконечний, П. Тимошенко, Н. Тоцька, М. Фащенко)), оскільки вони розхитують орфоепічну норму і можуть стати регіональним варіантом. Ця тенденція насамперед виявляється в усуненні вимовних паралелізмів, так би мовити, територіального характеру. Відомо, що в практиці літературного мовлення на західноукраїнській території, коли вона була відірвана державними кордонами від основної частини української землі, витворилася під впливом місцевих діалектів оглушена вимова дзвінких на кінці слова: дуб [дуп], сад [сам]. У наш час вона поступово обмежується й у цій позиції засвоюється дзвінка вимова приголосних, що є загальнонаціональною орфоепічною нормою української мови [5, с. 136]. Поступове подолання паралелізмів в українській орфоепії зумовлене перш за все піднесенням ролі усного літературного мовлення в суспільному житті української нації, розширенням його комунікативних функцій, що вимагає єдності та внормованості виразових засобів на всіх рівнях мови. Звичайно, це не може повністю знівелювати індивідуальних особливостей літературного мовлення та не виключає виникнення і поступового подолання нових орфоепічних паралелізмів, які викликаються постійно діючим процесом дальшого збагачення й удосконалення літературної мови [там само, с. 131]. Однією

із закономірних рис фонетичної системи сучасної української літературної мови є, як правило, дзвінка вимова дзвінких приголосних у кінці слова, в кінці складу, в середині слова перед глухими ([н'іж], [ру'бка], [б'ї'єти]), відсутність переходу їх у цих позиціях у глухі приголосні при наявності уподібнення дзвінких приголосних наступними глухими на початку слів або складів [с'ц'їди'му], [н'ї'хт'ї] [9, с. 371]. Отже, вимова [н'іш], [р'їпка], [б'ї'хти], що відбиває діалектний або іншомовний вплив, є порушенням загальноприйнятих орфоепічних норм української літературної мови. Не можна не помітити, що в українській орфоепії певною мірою діє тенденція до зближення її з орфографією, тобто орфографія може впливати на норми орфоепії (наприклад, вилучення літери ґ у деяких словах призвело до зміни орфоепічної норми) [11, с. 436]. В. Бойко з приводу цього питання у статті «Проблема орфоепії української літературної мови» зазначає, що орфоепічна норма не повинна далеко відходити від правопису, хоч і не треба прагнути відповідності її з нормою орфографічною [2, с. 115]. Проте така тенденція може виявлятися тільки тоді, коли зближення орфоепії й орфографії не вступає в протиріччя із загальними закономірностями розвитку фонетичної системи української літературної мови в цілому [5, с. 135]. Спираючись на фонетичні процеси, орфоепія визначає індивідуальні норми для різних випадків (наприклад, для вимови шиплячих перед свистячими як індивідуальні норми маємо [ш]+[с']→[с':], [ж]+[с']→[з'с'], [ч]+[с']→[ц'с'], [ш]+[ц']→[с'ц'], [ж]+[ц']→[з'ц'], [ч]+[ц']→[ц':]) і обирає із наявних варіантів вимови те, що найбільше відповідає прийнятим традиціям і тенденціям розвитку мови [7, с. 142]. На думку М. Жовтобрюха, українська орфоепія характеризується чіткістю і простотою. Простота правил літературної вимови зумовлюється, з одного боку, тим, що в українській орфографії переважає фонетичний принцип передачі звуків на письмі, а це зменшує розбіжність між вимовою та її писемним оформленням. З іншого боку, українській орфоепії не властива надлишкова варіантність вимовних норм, які не мають істотного фонологічного навантаження [5, с. 135]. Її функційна досконалість забезпечується загальнонародним наддіалектним характером, відповідністю вимовних норм закономірностям фонетичної системи літературної мови та її стабільністю [4, с. 75].

Сучасна українська орфоепія відбиває також тенденції до дальшої фонологічної диференціації звуків у системі консонантизму, за ознакою їх непалатальності й палатальності. Виразно вона помітна, на думку М. А. Жовтобрюха, у сфері зубних приголосних, а зумовлюється тим, що опозиція непом'якшених і пом'якшених зубних у сучасній українській мові має фонологічне навантаження [5, с. 132].

На сьогодні орфоепічні норми усталені і загальнообов'язкові. Їх повинен дотримуватися кожен, хто говорить по-українськи, оскільки нормативність забезпечує адекватне сприйняття висловленого, полегшує процес спілку-

вання. Дотримання норм літературної вимови є одним із показників загальної культури особистості, створює необхідні передумови для ефективного користування літературним мовленням у різних сферах суспільної практики.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, усне мовлення в орфоепічному аспекті розглядається в колі відповідності УМ системі літературної мови, загальноприйнятим та узвичаєним у цій мові нормам вимови, наголошування та інтонування. Українська орфоепія має варіативні кодифіковані форми, в ній простежуються тенденції до зближення з орфографією та подолання орфоепічних паралелізмів, що виходять за рамки літературної вимовної норми. На сучасному етапі українські орфоепічні норми є сформованою усталеною системою, що відзначається стійкістю, розвитком, виплеканим у минулому і скерованим у майбутнє під впливом живої мовленнєвої практики носіїв мови, що є результатом дії внутрішніх законів розвитку мовної системи.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні девіантних і деградаційних процесів сучасного українського усного мовлення.

Література

1. Блик О. П. Українська мова. Київ : Четверта хвиля, 1997. Ч. II. 208 с.
2. Бойко В. Проблема орфоепії української мови. *Мовознавство*. 1937. № 11. С. 41–46.
3. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 367 с.
4. Жовтобрюх М. А. Основа і принципи української літературної вимови. *Українська мова та література в школі*. 1976. № 6. С. 63–75.
5. Жовтобрюх М.А. Про деякі тенденції в розвитку сучасної української орфоепії. *Українське усне літературне мовлення*. Київ: Наук. думка, 1967. 308 с.
6. Єрмоленко С. Я. Орфоепія. Українська мова: енциклопедія / редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : ВЦ «Академія», 2000. 368 с.
8. Лобода В. В. Орфоепія. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища шк., 2000. 430 с.
9. Наконечний М. Ф. Орфоепічні норми та їх значення. *Сучасна українська літературна мова*. Вступ. Фонетика / відп. ред. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1969. С. 370–401.
10. Наконечний М. Ф. Орфоепічні норми та їх значення. *Українська мова в школі*. 1958. № 1. С. 3–15.
11. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

12. Сучасна українська мова / за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
13. Сучасна українська мова: у 5 кн. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. Кн. 1. 436 с.
14. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія. Київ : Вища шк., 1981. 183 с.
15. Brozović D. Aktuelna kolebanja hrvatske jezične norme. *Jezik*. Zagreb, 1998. Br. 5. S. 161–176.
16. Diccionario dela lengua espanola. Real academiaespanola Editorial Espasa Calpe. 2001. Tomo II. 2368 s.
17. Klajn I. Gramatika srpskog jezika. Beograd: Zavod za udzbenike i nastavna stedstva 2005. 286 s.
18. *Kopaliński Władysław*. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem. Warszawa, 2000, 365 s.
19. *Krčmová M.* Fonetika a fonologie. Brno : Masarykova univerzita, 2008. 155 s.
20. *Krech Eva Maria, Stook Eberhard, Hirschfeld Ursula, Lutz Christian Andres.* Deut sches aussprache worterbuch. Berlin / New York : De Gruyter, 2010. 1076 s
21. *Murrey James.* The New Oxford Dictionary of English Oxford University. Pressh. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.99992/page/n5520>.
22. *Palkova Zdena.* Fonetika a fonologie cestiny s obecny m uvodem do problematiky oboru. Praha: Karolinum, 1994. 320 s.
23. Правопис српског езика / Сост. М. Пешикан, І. Јерковић, М. Пижурџа. Београд : Матица Српска, 1994. 503 с.
24. *Robert Paul.* Le Petit Robert. Dictionnaire alhabetique et analogique de la langue frangaise. Paris: Petit Robert, 2014. 2837 s.
25. The american heritage college dictionary. Boston / New York: Hughton mifflin company, 2000. 1630 s.
26. *Tokarski Jan.* Słownik Wyrazów obcych PWN. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1988. nr 17. 536 s.

M. L. Druzhynets,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Department of the Ukrainian Language and Language Training for Foreigners

UKRAINIAN ORAL SPEECH IN THE ORPHOEPIC ASPECT: MAIN ISSUES

The article is devoted to the problems of Ukrainian oral speech in the orthoepic aspect, in particular, the leading tendencies, coexistence of equal

/ unequal parallel or variable forms and progressive lines of development of modern orthoepy are substantiated.

Oral speech in the orthoepic aspect is considered in the circle of conformity of Ukraine language to the system of literary language, generally accepted and customary in this language norms of pronunciation, stress, intonation and syllable division. Ukrainian orthoepy has variable codified forms, it shows tendencies to converge with orthography, to further phonological differentiation of sounds and to overcome orthoepic parallelisms which are beyond the literary pronunciation norm.

Key words: Ukrainian oral speech, orthoepy, variations, leading tendencies, progressive lines of development.

* * *

УДК 811.161.2'373

А. П. Романченко,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

СИНОНІМІЯ Й ВАРІАНТНІСТЬ ОНІМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ТА ПАРЕМІЯХ

Схарактеризовано особливості синонімії й варіювання власних назв, що функціують у фразеологічних та паремійних одиницях. Здатність вступати в синоніміні відношення й варіюватися мають антропоніми, теоніми, міфоніми, зооніми. Фактичною базою дослідження послугувало 455 одиниць, дібраних із словників та збірок.

Ключові слова: онім, антропонім, теонім, міфонім, фразеологізм, синонім, варіант.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Безмежний фразеологічний і паремійний фонд української мови вивчають у багатьох аспектах: семантичному, структурному, лексикографічному, стилістичному тощо. Значну увагу в українському мовознавстві приділяють студіюванню онімної лексики як елемента реального антропонімікону, так і складника художніх текстів різних жанрів у межах літературної ономастики. Нерідко цікавляться й специфікою функціонування онімів у фразеологізмах та пареміях. Такі студії виконано на перетині ономастики й фразеології. *Актуальність* пропонованого дослідження пов'язана з потребою встановити особливості синонімічних відношень онімів і здатність їх до варіювання в стійких сполуках та висловах.

Аналіз досліджень проблеми. Фразеологічні одиниці і їхні складники активно досліджують Н. Венжинович, Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Левченко, Р. Луканинець, К. Мізін, О. Селіванова, Л. Скрипник, В. Ужченко, М. Яцьків та ін. Професорка Н. Венжинович опрацювала фраземіку в контексті лінгвокультурології й встановила засоби вербалізації таких концептів, як ВОДА, СЕРЦЕ, ОКО, БАТЬКО й МАТИ з різними ключовими словами [2]. Дослідниця Р. Луканинець, вивчаючи фразеологізми античного походження, встановила актуальні концепти в картині світу лінгвоспільноти, серед яких зааналізовано й складники різних концептів (ДОЛЯ, СЛАВА, НАТХНЕННЯ, ЧАС, ПРАЦЯ, ЦІННІСТЬ тощо) [4].

У низці статей досліджено як окремі фразеосемантичні поля, наприклад, зоофразеологізми [13], так і проблеми функціонування фразеологізмів у прогнозах погоди Наталки Діденко та денниковій прозі Петра Сороки [11; 13] чи етнопсихолінгвістичні аспекти компаративних фразеологізмів [12]. У першій праці розглянуто фразеологічні одиниці, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з погодними умовами. З'ясовано, що більшість стійких сполук, використовуваних Н. Діденко, стосуються професійної сфери і мають на меті доступно й серйозно чи з гумором подати відомості про очікувані погодні умови. В іншій статті з'ясовано, як фразеологізми здатні реалізувати ядрові етнокультурні коди (соматичний, аксіологічний, артефактний, природний, духовний, інтелектуальний, мистецький) на матеріалі прози non-fiction. Проблеми функціонування онімної лексики частково висвітлено в статті, у якій увагу сфокусовано на можливості імені ставати символом, коли саме ім'я співвідноситься не з якоюсь конкретною особою, а з її діяльністю, походженням, властивостями тощо. Будучи складником національної культури, оніми переносять нас в атмосферу життя народу. Імена з народних переказів і легенд, імена героїв, що їх зафіксовано в народній творчості або згадує історія, функціують у сталих висловах як апелювати, які лише підкреслюють особливості характеру чи окремі фізичні вади людини, котрій властиві ті самі фізичні чи духовні якості, що й відомому носієві певної мови [15, с. 73-74].

В одній із попередніх розвідок авторки встановлено продуктивні способи семантичного вираження субституційної пари в лексичних фразеоваріантах і визначено такі їхні групи: субституційна пара – синоніми, субституційна пара – тематично однорідні лексеми, субституційна пара – гіперо-гіпоніми. Констатовано, що зв'язки між лексемами-субститутами можуть мати різний ступінь умотивованості: від високого до низького, фразеологічного [10, с. 16]. Опрацьований матеріал для цього дослідження вможливив виокремлення ще однієї активної групи в межах лексичних фразеологічних і паремійних варіантів (субституційна пара – оніми), про що йтиметься нижче.

Метою нашої розвідки є семантико-структурний аналіз онімів в українських фразеологічних та паремійних одиницях. Її основні *завдання* такі: ви-

явити й схарактеризувати частотні власні назви; розкрити специфіку онімів різних розрядів, що вступають у синонімні відношення; описати онімні варіанти, звернувши увагу на продуктивні афікси, що їх творять, та стилістичні можливості відповідних утворень. *Об'єкт* дослідження – фразеологічний і паремійний склад української мови. *Предмет* вивчення – особливості варіантних та синонімних онімів, що функціують в українських фразеологізмах та пареміях.

Джерельною базою пропонованої розвідки послуговували «Фразеологічний словник української мови», упорядником якого є Г. М. Удовиченко [17], «Фразеологічний словник української мови» за редакцією В. М. Білоноженко [18], а також три збірки прислів'їв і приказок [6; 7; 8]. *Фактична база* дослідження нараховує 455 одиниць, із них – 163 фразеологізми та 292 паремії, що містять оніми.

У процесі дослідження прислужилися такі *методи*: аналіз і синтез (для теоретичних узагальнень і систематизації викладу), описовий (для характеристики синонімів та варіантів власних назв), контекстуально-інтерпретаційний (для визначення синонімних відношень онімів), а також елементи словотвірного аналізу (для з'ясування продуктивних і регулярних формантів онімів). *Теоретичне значення* пропонованої розвідки полягає в поглибленому осмисленні природи синонімних відношень та онімних варіацій у стійких сполуках та висловах, а її *практична цінність* – у можливому застосуванні одержаних результатів під час викладання фразеології й пареміології, лінгвокраїнознавства, етнолінгвістики, фольклорної ономастики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Однією з характерних ознак особових імен у складі сталих словесних формул є їхня здатність до варіювання та синонімії. Поява варіантів імен – це живий словотворчий процес, що ніколи не припиняється. Поки існує ім'я, доти будуть існувати і його варіації, котрі допомагають людині висловити найтонші почуття, ставлення до іншої особи, свою приязнь або відразу, симпатію чи антипатію [5, с. 50], адже повнота почуттів вимагає повноти форми, комплексу засобів вираження. П. П. Чучка вважає, що для дослідника антропонімії «вихідним пунктом завжди мусить бути народно-розмовна система, оскільки саме вона є першоосновою всього. Офіційна ж система великою мірою штучна, особливо в тих випадках, коли вона перенесена з одного діалекту на інший чи ... з однієї мови на іншу» [19, с. 18].

Варіанти імен, що входять до складу фразеологічних і паремійних одиниць, групуючись навколо свого стрижневого компонента, утворюють синонімні ряди. Характерною особливістю таких рядів є наявність у них живомовних варіантів імен із різноманітними емоційно-експресивними суфіксами та з різними мотивувальними основами. Залежно від кількості членів, що входять до синонімного ряду, він може бути ширшим чи вужчим.

Найпродуктивнішим онімом, що утворює велику кількість синонімів, є теонім *Бог*. Він може замінюватися словами *Господь, Христос, Аллах: щоб тебе Бог (Господь) побив; ради Бога (Христа-Спаса); Боже (Господи) благослови; слава Богу (Аллаху)*. На перший погляд, ці назви не є взаємозамінними, рівноправними за семантикою, навантаженням, адже, скажімо, слово *Аллах* функціює в мусульманському світі. Однак у сталих висловах воно вживається на позначення Бога взагалі незалежно від релігійної належності. Зауважимо, що на наявність синонімних назв натрапляємо лише у фразеологізмах, у той час як майже в усіх пареміях представлений лише теонім *Бог: сказав би Богові правду, але чорта боїться; Богу слава, а попу шмат сала; на тобі, Боже, що мені не гоже; і святий Боже не допоможе*.

Велику кількість синонімних імен має вислів за *царя Гороха (Панька, Тимка, Хмеля)*. У казках, прислів'ях, приказках названо багато родичів *Гороха*. Їхні імена варіюються, оскільки часто цього вимагає римування: *за царя Тимка, як була земля тонка; за царя Митрохи, коли людей було трохи; за царя Панька, як була земля тонка*. Взаємозамінними є також зооніми – клички собак: *Сірко, Марко, Гривко, Рябко: як Сірко (Рябко) на прив'язі; очей у Рябка (Сірка) позичати; як Сірко (Марко) у печлі; не кожному собаці ім'я Гривко (Рябко)*. Зоосемізми майже не вживаються, натомість активно функціують згадані зооніми.

Варіантами одного сталого вислову можуть бути оніми, що мають близьку фонетичну організацію: *Баба Параска (Палажка)*, а також імена, функція яких зводиться до номінування будь-якої людини: *вискочити, як Пилип (Кузьма) з конопель*.

Продуктивних способів творення варіантів імен в українській мові є кілька, але основні з них такі: суфіксальний, усічувальний (тобто зворотний чи регресивний) і комбінований (тобто усічувально-суфіксальний, регресивно-суфіксальний). За словами І. І. Ковалика, «основні тенденції в процесі творення здрібніло-пестливих форм особових імен в українській мові, як і в інослов'янських, виявляються переважно в явищах їх суфіксації, і набагато рідше виступає так званий регресивний спосіб словотворення» [3, с. 217].

Найпопулярнішими іменами в Україні раніше були *Іван, Гриць, Ганна*, що належать до традиційних українських антропонімів, і тому вони утворюють найбільшу кількість варіантів, а отже, й формують найколеритніші синонімні ряди: *Іване – не гайся, робиш не робиш – хитайся; циць, Івасю, панів не переслухаєш; не нашого пера пташка у Івашка; захворіє Іванко, аж опух від спанку; жінка Йвася боялася: під припічком сховалася; Гриць наварив, Гриць і поїв; смійся, Гривку, дам тобі сливку; чотири свічки спалила, поки Гриця умилла, а п'ятий каганець, такий Грицько позанець; казала Ганна, що надія марна; от тобі, Гандзю, книш; як у поле – Анцю в боці коле, як до танцю – вже не коле Анцю*.

Онім *Іван* є найпопулярнішим чоловічим іменем в українському фольклорі. Його популярність пов'язана з тим, що протягом багатьох століть надавання імен було регламентоване святцями. Онім *Гриць* широко побутує у фольклорі й реалізує низку значень. Проте чи не найчастіше *Гриць* – легковажна особа. Наймення *Ганна*, досить популярне на всій території України, у фразеології репрезентовано чималою кількістю варіантами.

Серед наявних антропонімів у фразеології переважають суто українські імена. Відомо, що сталі словесні формули з іменами людей (прислів'я, приказки, приписи народного календаря, різні римовані приповідки, якими дращуть названих людей, нараховує сотні одиниць, серед яких особливою фразотворчістю відзначаються імена *Іван*, *Григорій*, *Петро*, *Семен*, *Хома*, *Ганна*, *Марія*, *Хима* та інші. Ці імена більшою мірою вказують на здатність власної назви узагальнювати [15, с. 75].

Загальновідомо, що *Іван* має ще й такі варіанти: *Іванко*, *Іванонько*, *Іваночко*, *Іваненько*, *Іванечко*, *Іванець*, *Іванина*, *Іваник*, *Іванчик*, *Іваночок*, *Іванцьо*, *Іванько*, *Іваньо*, *Іванунь*, *Івануньо*, *Івасько*, *Івасенько*, *Івасечко*, *Івасик*, *Івасьо*, *Івасюнь*, *Івасюненко*, *Івасюнечко*, *Івасюньо*, *Івашенько*, *Івашечко* тощо [16, с. 54], *Григорій*, *Гриць*, *Грицько* – *Григорко*, *Гриник*, *Гринь*, *Гринько*, *Гриньо*, *Гриня*, *Грицай*, *Грицик*, *Грицунь*, *Грицуня*, *Грицунечко*, *Грицуньо*, *Грунь*, *Грунько*, *Гриша*, *Гришко*, *Ригірко*, *Ригорко* [16, с. 47], а *Ганна* – *Ганнонька*, *Ганночка*, *Ганка*, *Ганя*, *Ганька*, *Ганнуся*, *Ганнусенька*, *Ганнусечка*, *Ганнуська*, *Ганнуля*, *Ганнуленька*, *Ганулечка*, *Ганнулька*, *Ганнуня*, *Ганнуненька*, *Ганнунечка*, *Ганнунейка*, *Ганнушка*, *Гануся*, *Гануська*, *Ганулька*, *Гандзюня*, *Гандзюненко*, *Гандзюнечка*, *Ганця*, *Ганцюня*, *Ганцюня*, *Аня*, *Аннуся*, *Аннуня*, *Анниця*, *Анничка*, *Анка*, *Анюта*, *Анютонька*, *Анюточка*, *Анютка* тощо [16, с. 113]. Розмовно-побутова система імен охоплює скорочені, здрібніло-пестливі та згрубіло-зневажливі варіанти, що цілком логічно відображено у фольклорі, зокрема фразеологізмах, пареміях.

Для творення здрібніло-пестливих варіантів імен використовують різноманітні суфікси, що додають як до офіційних імен, так і до їхніх усічених варіантів. Найбільш продуктивним є суфікс *-к(о)*, *-к(а)*: *Андрій* – *Андрійко*, *Іван* – *Іванко*, *Матвій* – *Матвійко*, *Ілля* – *Ілько*, *Хома* – *Хомка*, *Федора* – *Федорка*; *Григорій* – *Гриць* – *Грицько*, *Леонтій* – *Левко*, *Онисій* – *Онись* – *Онисько*, *Захарій* – *Захар* – *Захарко* (*Засмієсь, Андрійку, дам тобі копійку; не вилась любистком, то й покохалась з Ониськом; їж, Левку, хоч і глеєво*).

Деривати із суфіксом *-к(о)* дуже давні. В українських пам'ятках вони фіксуються вже в XIV–XV ст., і первісна функція названого афікса справді демінутивна, але ця демінутивність втрачається ще в давньоруській мові Тож у деяких жіночих іменах суфікс *-к-* теж втратив здрібніло-пестливий відтінок і набув нейтрального забарвлення: *Параска* (від *Параскева*), *Домашка* (від *Домна*), *Мелашка* (від *Меланія*), *Одарка* (від *Одарія*) (*Хто до кого, а я до Па-*

раски, бо у мене чортма штанів, а в неї запаски; і мох, і трава, і Мелашка крива). Такі імена в актових книгах часто фіксуються як офіційні, що рівноправно співіснують з їхніми повними формами.

Серед інших суфіксів, за допомогою яких творяться імена, функціює **-ц(я)**, який частіше додають до усіченої основи, рідше – до повної: Ганна – Гандзя – одзвінчений варіант цього суфікса – (*От маєш, Гандзю, книш, тобі грають, а ти спиш*); **-ушк(о)**: Андрій – Андрушко (*З нашого Андрушка ні м'ясо ні юшка*); **-ошк(а)**: Антін – Антошка (*Антошку, з'їж картошку, та не з'їж ложку*).

Неоднозначну суб'єктивну оцінку має менш продуктивний суфікс **-ух / -юх(а)**. Поряд із негативним забарвленням залежно від віку іменованого варіанти імен із цим суфіксом можуть виражати пестливий, фамільярний відтінок [1, с. 80; 5, с. 59]. У досліджуваних нами висловах оніми з таким суфіксом мають негативну конотацію, що впливає із загального контексту: *зібралися два Андрухи: один сліпий, другий глухий; заробив наш Дмитруха: два рази в шию і раз поза вуха*. Найпродуктивнішими є позитивно оцінні суфікси, рідше функціують негативно оцінні суфікси.

Певну продуктивність має регресивний (усічувальний) спосіб творення варіантів імен: Миколай – Микола, Федір – Федя, Онисій – Онись, Галина – Галя, Лукерія – Луця (*Не буде Галя, буде друга; всім богам по чоботях, а Миколі лисому шапку плісову*). Такі варіанти можуть утворюватися як від повних форм, так і від вже скорочених варіантів: Терезія – Тереза – Теря, Климентій – Климент – Клим (*де піде Теря, все їй гірка вечерея; говори, Климе, нехай твоє не згине*). В українських фразеологізмах та пареміях наявні також приклади антропонімів, що утворилися регресивно-суфіксальним способом, але їх небагато: Анастасія – Настя – Наця, Агапія – Гафія – Гапа, Ганна – Анна – Анка.

Деякі імена, що є офіційними, можуть змінювати у своїй основі голосні звуки: Антон – Антін, Артем – Артим, Тихон – Тихін, Пархом – Пархім, Яков – Яків тощо (*не журиться Антін об тім: батько вмирає, а він коржі вминає; відважний Артим іде сміло у воду і дим*).

Онімна субституція апелєтивів у фразеологічних одиницях також доволі поширене явище в засобах масової інформації, де акцент роблять на зумовленості заміни відповідним контекстом [9, с. 382]. Такі субститути адаптовані до контексту, є певними узагальненими словами, що виконують роль апелєтивів із певною стилістичною маркованістю.

Висновки та перспективи дослідження. Дериваційні та синонімічні можливості оніми виявляють у таких розрядах, як антропоніми, теоніми, зооніми, міфоніми. Варіанти імен і синонімічні назви здебільшого з'являються там, де необхідно зберегти риму, чи у випадках, коли вони вжиті в узагальнювальному значенні *людина, чоловік, жінка, собака*. Оніми ж, які переважно

позначають одиничне поняття, не мають варіантів. Найголовнішим критерієм частотності використання власних назв є, безсумнівно, їхня загальноновживаність та загальновідомість. Крім того, оніми мають яскраво виражене функційне навантаження, володіють прихованим асоціативним тлом, відбивають соціальні параметри, характеризуються особливим звуковим складом, здатні відображати історичну епоху.

В усному мовленні завдяки розглянутим вище способам і засобам словотворення утворюється велика кількість живих варіантів імен. Звичайно, більшість їх – це емоційно забарвлені імена, завдяки яким мовець має змогу виражати суб'єктивну оцінку, своє ставлення, зокрема пестливість, фамільярність, зневагу, до названої особи. У зв'язку з цим сфера функціонування таких імен обмежена усним варіантом. Синонімія та варіантність онімної лексики, уживаної у фольклорних текстах, у тім числі у фразеологізмах та пареміях, відбиває передусім частотність і затребуваність імен та їхню здатність набувати узагальненого значення, широкі можливості для вираження емоційності з певним стилістичним забарвленням.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні онімів інших розрядів на ширшому фольклорному матеріалі.

Література

1. *Вербовецька О. С.* Неофіційна антропонімія Тернопільщини : дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2016. 366 с.
2. *Венжинович Н. Ф.* Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології : монографія. Ужгород : ФОРС, 2018. 463 с.
3. *Ковалик І. І.* Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення). *Територіальні діалекти і власні назви*. Київ : Наук. думка, 1965. С. 15-22.
4. *Луканинець Р.В.* Фразеологізми античного походження в українській мовній картині світу: лінгвокультурологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дрогобич, 2014. 25 с.
5. *Павелко С. П.* Неофіційні жіночі найменування в антропоніміконі Гуцульщини. *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 2002. Вип. 6. С. 50-62.
6. *Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми*. Київ : Наук. думка, 1991. 439 с.
7. *Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру*. Київ : Наук. думка, 1990. 528 с.
8. *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*. Київ : Наук. думка, 1989. 480 с.

9. Романченко А. П. Індивідуально-авторська інтерпретація фразеологічних одиниць у засобах масової інформації. *Слов'янський збірник*. Київ : Видавничий центр Дмитра Бураго, 2012. Вип. 17. Ч. I. С. 380-386.
10. Романченко А. П. Лексичні фразеоваріанти як складники узуальної фразеології. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ПолиПринт, 2020. Вип. 27. С. 13-20.
11. Романченко А. П. Лінгвокогнітивний складник мовної особистості синонітика. *Вчені записки Таверійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Київ : Гельветика, 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 38-43.
12. Романченко А. Психолінгвістичні та етнокультурні параметри компаративної картини світу українців. *Lingua Montenegrina*. Cetinje, 2023. Br. 32. С. 79-96.
13. Романченко А. П. Фразеосфера елітарної мовної особистості Петра Сороки: етнокультурне та особистісне. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Гельветика, 2020. С. 223–228.
14. Романченко А. П. Ядро, центр та периферія українських зоофразеологізмів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород : П. П. Данило С. І., 2020. Вип. 2 (44). С. 299-303.
15. Романченко А. П., Андоньєва О. І. Своєрідність функціонування онімів у фразеології. *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 2002. Вип. 6. С. 72-80.
16. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Київ : Наук. думка, 1986. 311 с.
17. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: в 2 т. Київ : Вища шк., 1984. Т. 1. 304 с.; Т. 2. 289 с.
18. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / за ред. В. М. Білоноженко. Київ : Наук. думка, 1999. 984 с.
19. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена) : Конспект лекцій. Ужгород : Вид-во УДУ, 1970. 104 с.

A. P. Romanchenko,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Department of the Ukrainian language and language training for foreigners

SYNONYMY AND VARIATION OF ONYMS IN PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROVERBS

The article characterizes the peculiarities of synonymy and variations of proper names functioning in phraseological units and proverbs. Anthroponyms, theonyms, mythonyms and zoonyms have the ability to vary and to enter into

synonymous relations. 455 units selected from dictionaries and collections served as the factual basis of the study.

Key words: onym, anthroponym, theonym, mythonym, phraseological unit, synonym, variant.

* * *

УДК 811.161.2:82-4:[37.016: 81-028.31

С. В. Дмитрієв,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ЕСЕ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НУШ

У статті розглядається питання адаптації жанру есе у структуру робіт з розвитку мовлення в середніх і старших класах та роль цього різновиду роботи у формуванні комунікативної компетентності парадигми здобувачів освіти Нової української школи. Особливу увагу приділено методології підготовки до виконання есе, структурним та ціннісним складовим твору. У дослідженні подається класифікація есе та вимоги до змісту окремих типів робіт; актуалізується роль есе в демократизації комунікативної компетентності здобувачів освіти НУШ.

Ключові слова: есе, вільне есе, формальне есе, комунікативна компетентність, компетентності, компетентнісний підхід, зміст освіти, розвиток мовлення.

Стратегія НУШ передбачає розвиток діяльнісної змістової лінії в різних комунікативних сферах освіти. Основним завданням сучасної лінгводидактики є перехід від теоретичних знань до вміння використовувати їх у практичній діяльності, реалізуючи компетентнісні парадигми в повсякденні та впродовж життя. Одним з найефективніших способів транспортування мовленнєвих знань умінь та навичок у практичну площину є постійне використання на уроках розвитку мовлення есе. Його використовують у лінгводидактиці НУШ з 2018 року, але проблема методологічних підходів до підготовки й системи проведення майже не досліджена. Саме тому вважаємо обрану тему актуальною й важливою. Уроки розвитку комунікативних умінь і навичок – чи не найдавніший тип лінгводидактичної діяльності в навчальних закладах. Ще в V столітті до нашої ери піфагорієць Емпедок заклав осно-

ви риторики, а його учень Коракс вперше виклав її основи у своїх наукових працях. Яскравого розквіту вона набула ще в античні часи. Кращі теоретики того часу: Арістотель, Цицерон, Квінтіліан та інші. Головним завданням тогочасної риторики було суто практичне навчання красномовству, а тому в теорії було багато правил, що стосувались власне стилістики та граматики. Вміння грамотно та логічно висловлювати власні думки завжди цінувалось у суспільстві. Тому, в усіх навчальних закладах Європи (а особливо, середніх та вищих), викладалась риторика, як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Важливу роль відіграло її викладання й в українських навчальних закладах. Відомі факти системного викладання риторики в Острозькій та Києво-Могилянській академіях, Київському, Харківському, Одеському університетах. Згодом, окрім вищих навчальних закладів, риторика поступово утвердилась і як обов'язковий курс у гімназіях та ліцеях, де розділи, що присвячувались риториці, почали називати «розділами з розвитку зв'язного мовлення». Продовжилася робота над розвитком і вдосконаленням умінь та навичок й у новітні часи. На різних етапах проблематикою розвитку мовлення займалися українські лінгводидакти В. Мельничайко, О. Мазур, Е. Палихата, В. Бадер та інші.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні та визначенні шляхів створення максимально комфортних умов для написання есе на уроках та використання його як ефективного інструменту в процесі формування комунікативної компетентності здобувачів освіти НУШ. Довести роль цього жанру у формуванні особистості, здатної до ефективної комунікації в сучасному світі. У процесі реалізації мети ставимо такі **основні завдання**: надати вчителю конкретні рекомендації щодо організації роботи над есе, підбору тем, оцінювання; довести, що есе не лише розвиває комунікативні навички, але й стимулює творче мислення, критичне оцінювання інформації та формування власної думки; показати, як використання есе сприяє створенню більш демократичного освітнього середовища, де кожен учень має можливість реалізувати свою власну громадянську позицію.

Об'єктом дослідження є процес формування комунікативної компетентності учнів через практичні етапи підготовки до написання есе. Визначення ступеня впливу цього жанру на загальний розвиток мовлення, а також на конкретні аспекти комунікації. **Предметом дослідження** є жанр есе та його роль у формуванні комунікативної компетентності здобувачів освіти у контексті стратегічних завдань НУШ.

У нашому дослідженні ми використовували такі **методи**: системний аналіз, метод спостереження, метод узагальнення педагогічного досвіду, метод педагогічного експерименту.

Теоретична цінність статті полягає в дослідженні ролі есе в розвитку комунікативних навичок учнів у навчальному просторі НУШ та визначенні

ролі цього новітнього жанру РМ у формуванні критичного мислення особистості, розвитку аналітичних здібностей та вмінь аргументації через новітню комунікацію та принципи дитиноцентризму.

Практична цінність дослідження. У роботі наявні конкретні практичні настанови та лайфхаки надавачам освіти щодо системи підготовки та проведення уроків РМ у процесі написання есе, обґрунтовується важливість демократичного підходу до вибору тем і наголошується на необхідності розвитку творчості та самовираження здобувачів освіти через використання цього жанру робіт.

Важливим завданням Нової української школи є виховання комунікативно повноцінних представників українського суспільства, які здатні на ефективні й правильні комунікативні рішення у будь-якій мовленнєвій ситуації. Високий рівень культури мовлення людини є важливим сегментом картини світу в життєвій та професійній самореалізації, необхідним інструментом самоствердження та засобом комунікації для сучасної успішної людини. Дуже часто непорозуміння у спілкуванні та взаєминах людей пов'язані з мовленнєвою неповноцінністю учасника комунікації, відсутністю в його/її арсеналі необхідних комунікативних засобів, невміння правильно використовувати лексичні та граматичні ресурси мови.

Важливим аспектом в активізації навчальної мовленнєвої діяльності учнів є зміна мотиваційних підходів учителя. Арсенал мотивацій має складатись винятково з компетентнісно спрямованих алгоритмів: мовленнєвий інструментарій у чітко вказаних компетентнісних парадигмах; мовленнєві уміння та навички відповідно до галузі знань, що є цільовою для окремого учня; мовленнєва універсалізація комунікативного процесу в конкретній професійній галузі (мистецтво, бізнес, літературна діяльність та інше).

Вирішення практичних завдань НУШ, де однією з ключових компетентностей у формуванні особистості визначено комунікативну, є стратегічним базисом сучасної системи освіти в Україні. Побудова української мовної картини світу в свідомості нового покоління, бажання використовувати українську мову в абсолютно всіх сферах життєдіяльності є актуальними потребами сучасної української лінгводидактики в поєднанні з культурними та державотворчими процесами, які мають забезпечуватись якісною освітою. Виклики сучасності вимагають від надавача освітніх послуг нового підходу у вирішенні питань ефективної комунікації. Здобувач освіти НУШ має не лише розвивати власне мовлення та навички проблемно-ситуативної комунікації, а й продуктивно сприймати на слух зміст усного повідомлення, розуміти й вміти засвоювати письмовий виклад, розвивати навички складання діалогів, відповідно до вимог укладати ділові папери, писати перекази, твори, відгуки, есе, мотиваційні листи та інше. На думку Л. Галаєвської, «комунікативна діяльність має здійснюватися в ході розв'язування учнями системи усних і

письмових мовленнєвих завдань, розташованих у порядку наростання їх складності» [1, с. 26].

Формування культури мовлення в учнів на уроках української мови – одне з основних завдань мовленнєвої (комунікативної) змістової лінії навчання, що покликана реалізувати одну з провідних компетентностей – спілкування рідною мовою. Організація навчання культури мовлення – складний та логічно обумовлений, взаємозалежний процес поєднання теоретичних знань у сферах різних мовних рівнів та послідовне поступове набуття практичних умінь і навичок.

Сьогодні процес формування культури мовлення пов'язаний з повсякденним активним використанням цифрових технологій: електронних словників, інтерактивних довідників, web-сайтів, комунікаційних платформ та інших. Вчитель зобов'язаний навчити учнів правильно користуватись цими методами роботи, забезпечити доцільне й не надлишкове використання інтернет-ресурсів у вдосконаленні усного та писемного мовлення. Це виклик часу, який вимагає осучаснення навчального процесу як на уроці, так і в процесі самопідготовки.

Необхідною умовою вдалої реалізації поставленої вчителем мети є правильно організована система підготовки до написання письмових робіт з розвитку мовлення. Вона повинна проводитись у кілька етапів. Перші з них носять класичний традиційний характер: вступна бесіда вчителя, формування необхідного обсягу вокабуляру до відповідного тематичного поля, аудіосеанси відповідного змісту та інше. На сьогоднішньому етапі розвитку української лінгводидактики необхідно вводити такі форми роботи, як проблемно-ситуативні вправи та завдання з розвитку мовлення, що сприяють активізації критичного мислення, креативності в сприйнятті та репродукції навчальної інформації та стають магістральними шляхами для реалізації творчого потенціалу школярів, активують у свідомості деференційовану компетентісну інформацію.

На особливу увагу заслуговує новітній жанр робіт з розвитку мовлення – ЕСЕ або ЕСЕІ. У «Методичних рекомендаціях щодо викладання української мови» зазначається: «Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, учениць, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності» [2, с. 8]. До шкільної програми введено два різновиди есе: **вільне есе** та **формальне есе**. У свою чергу формальне есе поділяється на: інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис); критичне; есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз). Якщо вільне есе має обмеження в часі виконання та обсягах, то до формального есе є конкретні вимоги, закріплені в методичних рекомендаціях:

1. «Обсяг – 1 – 2 сторінки тексту (120-200 слів).
2. Есе повинно сприйматися як цілісний твір, ідея якого зрозуміла й чітка.
3. Кожен абзац есе розкриває одну думку.
4. Необхідно писати стисло і ясно. Есе не повинно містити нічого зайвого, має нести лише інформацію, необхідну для розкриття ідеї, власної позиції автора.
5. Есе має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним за структурою. В есе, як і в будь-якому творі, повинна простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з іншого – самим питанням. Необхідно уникати різних стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно.
6. Есе повинно засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї.
7. Есе має містити переконливе аргументування порушеної проблеми» [3].

Новітній жанр твору надає змогу учневі найповніше репрезентувати власні думки, позицію, актуалізувати свої особисті міркування та уявлення про певні проблеми чи факти. За наповненням та метою есе істотно відрізняється від решти творів: вузько визначеною проблемною темою, яка мотивує читача до мисленневих процесів; використанням елементів розмовного мовлення у творі; чітким аналізом проблемної ситуації; лаконічністю викладу думок та сентенцій у конкретизованій позиції; особистісним конотативним поглядом на проблему, предмет обговорення; невимушеністю викладу власної позиції (незаангажованість). Основна мета есе – розвиток креативного творчого мислення та набуття досвіду індивідуального стилю викладу думок.

Підготовка до написання есе потребує від вчителя надзвичайної професійної толерантності як у процесі забезпечення комфортного написання, так і під час перевірки. Передусім необхідно максималізувати демократичну складову в підборі чи корекції пропонованих тем для такого різновиду робіт. Добре, коли задана вчителем тема є близькою для учня (або виконується робота на вільну тему), проте, так буває далеко не завжди – й тоді виникають проблеми системного характеру. Іноді, вказуючи загальний напрям пропонованої проблематики, можна дати можливість кожному здобувачеві освіти самостійно сформулювати тему, привести її у відповідність до власного світобачення й самовідчуття. Будь-який тиск на вираження суб'єктивних позицій в есе – негативно впливає на яскравість образів твору, на глибину передачі особистих переживань та думок, пов'язаних з формуванням свідомості учня. Есе має стати шляхом особистого творчого пошуку, можливістю відчувати власну унікальність, способом самовираження та мовленнєвої самореалізації молоді людини. Важливим є стилістичний демократизм у виконанні завдання есе. Воно може містити традиційні форми викладу думки,

а може набувати парадоксальних форм. Іноді мета есе полягає в тому, щоб здивувати рецепієнта, справити враження за допомогою нестандартних образів, використанням афоризмів, сучасних фразем тощо. Авторська точка зору й новий погляд на предмет творчої уваги, що базується на певних конотаційних парадигмах, роблять цей жанр неповторним й беззастережно креативним. Есе має бути унікальним. Отже, бажано уникати використання загальних фраз та банальних висловлювань. Важливо висловити власну точку зору, не змінюючи ракурсу теми. Важливе питання: чи варто писати план до есе? На нього важко відповісти однозначно. Вочевидь, необхідно використовувати планування на початковому етапі роботи над есе, а в подальшому – варіативно (у залежності від бажання чи потреб автора). На початку можна використовувати такий його різновид як «есе за поданим планом». Дуже важливим різновидом роботи при підготовці до написання есе є зачитування та аналіз готових зразків цього жанру в різних напрямках та варіантах. У здобувачів освіти має формуватись уміння користуватися стилістичною та лексичною варіативністю. Не зайвим буде й зачитування творів кращих представників світової та вітчизняної есеїстики.

Есе, здебільшого, складається з трьох тактів: вступу, основної частини та висновків. Цей поділ хоча й умовний, але, має бути озвучений учасникам процесу написання. Це певною мірою дисциплінує структурну композицію викладу інформації, приводить її в органічний зв'язок з обраною темою.

Вступ або зачин виконує надзвичайно важливу функцію: зацікавити читача до сприйняття інформації, увімкнути його увагу та уяву до спільного (партнерського) вирішення проблеми. Предмет (тему) есе необхідно репрезентувати у вступі так, аби відчувалась не лише її актуальність, але й важливість і необхідність обов'язкового вирішення кейсу. Для цього автор має використовувати не лише особистий творчий потенціал, але й перевірені прийоми: риторичні питання, фразеологізми (бажано новітні), креативність у презентації проблеми, що передбачає певні аксіологічні параметри та змісти.

Основна частина есе передбачає певну структурування. Автор має викласти вже відомі точки зору на проблему, що постала у творі, потім – тези або судження, яке пропонує саме автор, ґрунтовно аргументувати їх через власний або суспільний досвід і зробити короткі, але чіткі ескізи майбутніх висновків. Важливим елементом основної частини буде введення до її змісту прикладів із власного досвіду: власних думок та спостережень, коли це непрямо досвід. Висновки мають містити всі підсумки, що були зроблені за кожною заявленою тезою основної частини. Рецепієнт має дійти логічного висновку, послуговуючись наведеними в роботі аргументами. Іноді у висновках оновлюють поставлену проблему й декларують повноту підсумків. Слід пам'ятати, що метою узагальнення є аргументація цілісності загальної картини. Як наслідок, зміст висновків має зберегти есе в пам'яті читача, активі-

зувати психологічну та аксіологічну потребу продовжити пошук у цій царині суспільної свідомості.

Отже, можемо констатувати важливість використання жанру есе в системі робіт з розвитку мовлення як найактуальнішу стратегічну складову лінгводидактики НУШ й демократизації та розвитку національної свідомості у формуванні повноцінної мовної картини світу молодого покоління українців, яка полягає в активізації пізнавальної активності, розвитку критичного мислення та заохочення до креативності в творчості здобувачів освіти.

Наше дослідження відкриває широкі перспективи для подальших науково-методичних студій: проведення експериментів для кількісної оцінки ефективності використання есе в навчальному процесі; створення детальних методичних рекомендацій для вчителів щодо використання есе у викладанні різних предметів і на різних етапах навчання; дослідження того, як написання есе впливає на розвиток таких компетентностей, як читацька грамотність, інформаційна грамотність, міжкультурна комунікація; дослідження можливостей використання цифрових інструментів для створення, редагування та оцінювання есе; порівняння підходів до використання есе в різних країнах та освітніх системах.

Література

1. *Галаєвська Л.В.* Розвиток діалогічного мовлення на уроках української мови. *Українська мова і література*. 2014. № 8. С. 26–30.
2. *Котусенко О. Ю.* Українська мова. 5–11 класи: *навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році*. 2017. Харків : Ранок. 112 с.
3. Методичні рекомендації щодо викладання української мови, української літератури, зарубіжної літератури в 2022/2023 навчальному році. URL : <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoyi-movy-ukrayinskoyi-literatury-zarubizhnoyi-literatury-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>

S.V. Dmytriev,
*Odesa National I.I. Mechnikov University,
Department of Ukrainian
Language and Language Training for Foreigners*

ESSAY AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

This paper examines the adaptation of the essay genre into the framework of speech development exercises in middle and high school and its role in fostering the communicative competence paradigm among students in the New Ukrainian School. The study delves into the methodology of essay preparation, its structural and value components. It offers a classification of essays and outlines the requirements for different essay types, highlighting the essay's role in democratizing communicative competence among students in the New Ukrainian School.

Key words: essay, free writing, formal essay, communicative competence, competencies, competency-based approach, curriculum, speech development.

* * *

УДК 81'36+81'42

Н. А. Ковальська,
*канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний економічний університет,
доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки*

СИНТАКСИЧНА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Статтю присвячено розгляду теоретичних засад синтаксичної експресивізації наукового мовлення. Охарактеризовано мовну своєрідність наукової комунікації. Розкрито сутність понять «експресивність» та «експресивний синтаксис». Висвітлено основні підходи до розгляду експресивного в синтаксисі.

Ключові слова: синтаксис, експресивність, експресивний синтаксис, наукове мовлення, наукова комунікація.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасна лінгвістична парадигма характеризується антропоцентричним спрямуванням до-

сліджень, де мова розглядається як інструмент міжособистісної комунікації. Наука фокусується на соціальних, психологічних та прагматичних аспектах мовленнєвої поведінки особистості. У цій сфері актуальним залишається питання вивчення особливостей мовлення мовця з урахуванням його емоційного стану та комунікативних потреб. Це стосується й дослідження експресивності на рівні мовних структур, зокрема й синтаксичних.

Аналіз досліджень проблеми. У 60-х роках ХХ ст. завдяки дослідженню Ш. Баллі в лінгвістиці з'явився термін «експресивний синтаксис» на позначення окремих синтаксичних явищ писемного мовлення. Науковець визначає афективність (вплив, експресію) у мовленні як обов'язковий компонент будь-якого висловлення. Мовець може передавати свої емоції та ставлення не лише за допомогою слів, але й за допомогою інших засобів, таких як інтонація, міміка та мова тіла, навіть якщо сама структура речення не містить експресивних компонентів [4, с. 821].

Вивченню питань експресивного синтаксису присвятили свої розвідки такі відомі мовознавці як от: В. Г. Костомаров, Є. В. Ключев, О. П. Сковородников, С. Я. Єрмоленко, Е. М. Береговська, О. В. Александрова, Г. Я. Солганик, А. П. Загнітко, О. І. Чередниченко, О. А. Бельський, І. Р. Вихованець, В. Д. Шинкарук та ін. Так, системний характер експресивних мовних явищ, зокрема синтаксичних, досліджується в численних наукових працях І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, М. М. Кожині, О. О. Лаптевої, Н. Ю. Шведової та ін. Зокрема, вивченням мовних механізмів експресивності в синтаксисі з урахуванням їх структурно-семантичних і комунікативно-функціональних властивостей займалися О. А. Бельський, І. Р. Вихованець, С. І. Дорошенко, А. П. Загнітко, В. Д. Шинкарук, І. М. Сушинська. Вони розробили типологію експресивних висловлювань на основі їх семантичних характеристик та описали функціонально-семантичне поле експресивності як простір, де реалізується модальність волевиявлення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування синтаксичної експресивності наукового мовлення. Зважаючи на мету дослідження, визначено ряд **завдань**: 1) охарактеризувати мовну своєрідність наукової комунікації; 2) розкрити сутність понять «експресивність» й «експресивний синтаксис»; 3) висвітлити основні підходи до розгляду експресивного в синтаксисі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. В рамках економічної сфери наукова комунікація слугує інструментом соціальної взаємодії, спрямованої на досягнення конкретних цілей, зокрема, поширення результатів наукових досліджень та інформації про зміни в економіці. Зважаючи на характер наукової комунікації, а саме мотиви й цілі її учасників, ми можемо говорити саме про диктальне спілкування як «тип комунікативної діяльності, яка пов'язана з певною предметною взаємодією людей і обслуговує різні форми їх соціальної діяльності» [11, с. 51].

У контексті наукової комунікації, де спостерігається певна віддаленість між автором та аудиторією, а також з огляду на специфічні комунікативні цілі (ілокуції), автор наукової статті, на нашу думку, в першу чергу використовує референтну, емотивну та метамовну функції мови. Вміння автора обирати адекватні мовні засоби для налагодження контакту з читачем, впливу на нього, надання чіткої інформації про досліджувані теми та, відповідно, переконання адресата в обґрунтованості й достовірності авторських поглядів демонструє його професіоналізм та важливість усвідомленого підходу до написання тексту.

Загальновідомо, що різноманіття функціональних стилів мови слугує відображенням динамічних процесів та змін, що відбуваються в різних сферах суспільної діяльності. М. М. Пилинський зазначає: «суспільні фактори наочно впливають на зміну частини літературних норм, на їхнє старіння й на появу нових нормативних реалізацій, а також визначають типи та інтенсивність цих змін. Темпи нормативних змін, однак, не збігаються повністю з темпами суспільного розвитку, а залежать ще й від ступеня виробленості літературної мови, давності та стійкості її літературних традицій» [9, с. 281].

Розвиток суспільної свідомості, соціальний прогрес та розширення сфер суспільної активності зумовлені не лише внутрішніми факторами, але й невпинним плином часу, який діє як каталізатор та орієнтир цих процесів. Отже, внаслідок суспільних трансформацій функціональні стилі мови, які є продуктами певної сфери суспільного життя, зазнають модифікацій у своїй організації. Ці модифікації проявляються в розвитку, набутті та втраті певних характеристик залежно від часу та розвитку суспільства. Науковий стиль, як і інші функціональні стилі, не є винятком. Проте, незважаючи на зміни, його основними функціями залишаються інформативна та функція формування суспільної свідомості.

В основі найпростішої моделі комунікації лежить двосторонній обмін інформацією між двома учасниками. Їх кількість може коливатися від двох осіб до мільйонів. При цьому характер взаємодії може відрізнитися: адресат може бути активним учасником процесу, або ж адресант створює текст, орієнтуючись на уявного, ідеалізованого адресата. З огляду на це, як стверджує Г. Г. Почепцов, елементарний ланцюг комунікації в даному випадку не існує. Тому наукова комунікація передбачає мовну взаємодію автора з уявним адресатом. Успішність комунікативного акту залежить від вдало обраної та побудованої моделі цього адресата. [10, с. 107].

Науковий текст виконує специфічну комунікативну функцію в науковому дискурсі. Він є не просто засобом передачі інформації, але й інструментом формування наукових знань та ідей. Спілкування в рамках наукового дискурсу характеризується особливими стосунками між учасниками: нерівноправними, дистанційними та офіційними. Ці особливості зумовлюють використан-

ня специфічних форм мовлення, які ґрунтуються на ретельній підготовці та свідомому виборі засобів вираження.

Науковий стиль вирізняється унікальним набором специфічних характеристик, що виражаються на лексико-семантичному, фразеологічному та граматичному (зокрема, синтаксичному) рівнях. Власне мовні (сукупність мовних засобів) та позамовні (інтралінгвальні й екстралінгвальні) чинники визначають специфіку й функціональну спрямованість будь-якого функціонального стилю. До ключових рис наукового стилю належать: інформативність, понятійність, предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових зв'язків та чіткі висновки. Ці риси визначають і підбір відповідних мовних засобів: абстрактну лексику, символи, численні терміни, схеми, таблиці, наукову фразеологію, цитати, покликання, однозначну загальноновживану лексику, безособові конструкції та безсуб'єктні речення [7, с. 284].

У сучасному мовленні чітко простежується відхід від шаблонних фраз, що обмежують експресивність. Натомість мовці прагнуть до чіткості та різноманіття, щоб зацікавити та вплинути на слухачів. Цього можна досягти завдяки емоційному та образному використанню мовних засобів, чітким оцінним судженням та ретельному оформленню висловлення, що слугують інструментами для досягнення певного емоційного ефекту.

Експресивність мови тісно пов'язана з контекстом спілкування, намірами мовця, очікуваннями слухача/читача, а також з мовним та немовним (соціальним) середовищем конкретного акту комунікації. Відповідно до цієї теорії мовні одиниці поділяються на системно-мовні носії експресивності та системно-нейтральні одиниці (слова та вислови), які самі по собі не мають експресивного значення. Проте, за певних умов, вони можуть виконувати цю функцію. Важливо зазначити, що створення експресивного мовлення та тексту залежить не від закладеного в мовній системі експресивного потенціалу одиниці відповідного рівня, а від особливостей конкретної комунікативної ситуації, передусім її контексту.

Наразі К. І. Войтенко на основі характеру мовних одиниць, що використовуються в комунікативному акті, та особливостей комунікативної ситуації, виділяє «чотири типи мовних одиниць, що реалізують експресивність: системно-мовні експресивні одиниці, носії внутрішньосистемної інгерентної, прагматичної експресивності, яка робить контекст експресивним; системно-нейтральні одиниці, вони отримують експресивність із контексту, реалізуються контекстуально і така експресивність називається адгерентною, синтагматичною; системно-мовні експресивні одиниці, які, використовуючись у нейтральному контексті, втрачають експресивності; системно-нейтральні

одиниці використовуються в нейтральному контексті і реалізують нульову експресивність» [2, с. 33–34].

Системний характер експресивних засобів робить їх незамінними для наукового тексту. Лексичні засоби, які традиційно вважаються ядром загальнономовної системи експресивності, найкраще розкривають цю категорію. Однак, враховуючи специфіку наукового стилю та обмеження у вживанні емоційно-експресивної лексики відповідними нормами, саме синтаксичні засоби стають головним інструментом експресивізації наукового мовлення, посідаючи ключову позицію в його системі. Український мовознавець І. М. Кочан слушно зауважує: «важливою ознакою наукового стилю є його синтаксис» [5, с. 322].

На синтаксичному рівні виділяють низку ключових проблем, пов'язаних з експресією:

1. Співвідношення інтелектуальної та афективної сфер мови: Як співвідносяться між собою інтелектуальна (номінативна, інформаційна, раціональна, логічна) та емоційна сфери мови? Чи можна їх чітко розмежувати, чи вони тісно взаємопов'язані?
2. Природа афективної сфери: Чи належить афективна сфера мові чи мовленню? Чи є вона невід'ємною частиною мовної системи, чи формується лише в процесі мовлення?
3. Складники афективної сфери: Які компоненти складають афективну сферу? Чи можна чітко окреслити такі категорії, як експресивність, емоційність, образність, і як вони взаємодіють між собою? [1, с. 106–107].

В українському мовознавстві проблемам експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень присвячено розвідки С. Я. Єрмоленко, А. П. Загнітка, Н. В. Гуйванюк та ін. Досліджуючи емоційний вплив синтаксичних структур, науковці використовують ряд співвідносних термінів, що описують емоційний аспект мови: афективність, експресивність, емоційність, оцінність, образність, стилістична забарвленість. Проте, саме поняття експресії є ключовим серед цих, так би мовити, підкатегорій. Використання експресивно забарвлених синтаксичних конструкцій в українській літературній мові є наслідком впливу розмовного синтаксису на писемне мовлення, про що стверджують дослідники: «для більшості експресивних синтаксичних конструкцій субстратом є усне мовлення» [1, с. 121].

Варто зазначити, що в сучасній лінгвістиці існують два підходи до розгляду експресивного в синтаксисі. Перший підхід пов'язаний із концепцією суб'єктивних форм синтаксису та ґрунтується на праці видатного мовознавця В. В. Виноградова, який виокремлює суб'єктивно-експресивні й об'єктивні форми синтаксису. Засобами експресивної образотворчості дослідник називає суб'єктивно-експресивні форми. Автор робив акцент на зв'язку цих

понять з невласне-прямою мовою («чужою») в оповідному стилі. Особливе значення серед засобів експресивного синтаксису він надає оригінальному прийому «зигзагоподібного – сполучникового або безсполучникового – руху на динаміці розповіді», який передбачає використання інверсивних та приєднувальних (відкритих або зрушених) конструкцій [6, с. 223].

Згідно з іншим підходом експресивне поєднано з поняттям суб'єктивної модальності. Експресивно-модальні (суб'єктивно-модальні, чи модально-експресивні) значення синтаксичних конструкцій, характерні переважно для розмовного синтаксису, представлено в дослідженнях Н. Ю. Шведової та ін. Проте експресивні мовні засоби не обмежуються лише усною мовою, а й присутні в писемних текстах, де автор прагне вплинути на читача. До таких текстів належать, в першу чергу, твори художнього та публіцистичного стилів, які містять елементи розмовного мовлення. Не позбавлене експресивності й наукове мовлення, де емоційний вплив на реципієнта досягається через повідомлення про результати досліджень, обґрунтування гіпотез, роз'яснення явищ та презентацію наукових даних.

Отже, дослідники по-різному трактують поняття синтаксичної експресивності. Одні пов'язують її з емоційною складовою мовлення та вольовими зусиллями мовця, розглядаючи як здатність синтаксичних конструкцій передавати емоції та посилювати експресивність мови. Представники іншої течії трактують синтаксичну експресивність як властивість синтаксичних структур, що розширює прагматичний потенціал висловлювань завдяки лексичним значенням елементів, які входять до цих структур. Зміна функціонального значення або перестановка смислових акцентів у реченні часто слугують інструментами експресивності синтаксичних одиниць. Мовні механізми експресії, з іншого боку, тісно пов'язані з людським фактором, а стилістичні прийоми та фігури мови відповідають за техніку експресивного впливу.

Мовознавці мають різні погляди на те, що саме належить до експресивних синтаксичних засобів. Деякі дослідники, зокрема І. Гальперін, В. Маслова, Л. Мацько, О. Пономарів, вважають, що всі синтаксичні моделі побудови словосполучень та речень, а також прийоми їх організації, що використовуються мовцем для досягнення комунікативного задуму, є експресивними. Інші ж науковці (І. Арнольд, А. Береговська, А. Мороховський) обмежують експресивні засоби лише тими конструкціями, які відходять від стандартної логіки синтаксичної побудови, тобто тропами й фігурами поетичного синтаксису.

Досліджуючи сферу експресивного синтаксису, Н. Гуйванюк виділяє ряд ключових елементів, які впливають на емоційний вплив мови. До них належать естетично насичені висловлення, що характеризуються відхиленням від стандартної лінійної структури речення, а також різноманітні синтаксичні конструкції, такі як обірвані, сегментовані та парцельовані речення, еліipsis. Важливу роль відіграє й актуалізація мовних засобів, яка підкреслює авторський

задум. Додатковими інструментами експресивності слугують синтаксичний паралелізм, часте використання складних речень з парадоксальними або антитетичними відносинами, порівняльні конструкції, а також художні та нестандартні способи побудови висловлення. Лише завдяки вдалому стилістичному оформленню синтаксичні конструкції набувають експресивності [3, с. 269].

Н. Пасік стверджує, що експресивність властива всім синтаксичним фігурам, які, в основному, базуються на принципах симетрії, асиметрії або синтаксичного паралелізму [8, с. 269]. Цей спектр експресивних синтаксичних конструкцій може розширюватися завдяки їх трансформації в різних контекстах та залежно від задуму мовця, який свідомо впливає на аудиторію за допомогою моделювання речень.

Визначення статусу експресивної синтаксичної конструкції ґрунтується на двох ключових критеріях: прагматико-стилістичному та формальному. Прагматико-стилістичний критерій орієнтований на виразність та емоційний вплив конструкції, тоді як формальний критерій фокусується на наявності синтаксичного розчленування. Структурне вираження експресії полягає в переміщенні змістового центру конструкції на неочікувану позицію. Крім того, для визначення експресивних синтаксичних конструкцій як особливого прийому важливо враховувати форму мовлення та функціональні стилі сучасної української мови.

Мовна експресивність проявляється у всіх її сферах, виконуючи дві важливі функції: експресивну та емотивно-конотативну. Експресивна функція полягає у передачі емоційного забарвлення, емоційного стану та суб'єктивного ставлення мовця до предметів і явищ дійсності. Емотивно-конотативна функція наділяє слова та конструкції додатковим значенням, пов'язаним з емоційною оцінкою. Експресивність синтаксичної структури як семантичної категорії визначається мовною нормою, а як стилістичної категорії – виникає внаслідок порушення цієї норми. Порушення норми може мати структурний, семантичний або функціональний характер.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, можна зробити висновок, що останнім часом спостерігається підвищений інтерес до експресивного синтаксису, що супроводжується активним вивченням окремих синтаксичних структур, які здатні надавати повідомленню додаткову експресивність. Під експресивністю ми розуміємо властивість синтаксичних форм розширювати прагматичний потенціал висловлювання за межі, досягнуті лексичними елементами. Навіть за умови притаманних науковому стилю стандартизації, нейтральності, об'єктивності, інформативності та структурності, в ньому все ж таки простежуються елементи експресивності. Подальші дослідження передбачають детальний розгляд засобів синтаксичної експресивізації сучасного українського наукового дискурсу.

Література

1. *Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В.* Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
2. *Войтенко К.* Експресивність у лінгвістичних студіях. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»*. Херсон, 2013. С. 31–34.
3. *Гуйванюк Н.* Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису: міжнар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р.: матеріали конф.* Чернівці: Рута, 2006. С. 267–275.
4. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
5. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
6. *Матвійчук О. М.* Експресивний синтаксис. *Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов* : Збірник наукових праць. С. 221-223. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/5802/1/221-223.pdf>.
7. *Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М.* Стилїстика української мови : Підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
8. *Пасік Н. М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Ніжин : НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. 207 с.
9. *Пилинський М. М.* Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
10. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные аспекты семантики. Київ : Вища школа, 1987. 131 с.
11. *Яшенкова О. В.* Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

N. A. Kovalska,

Odessa National Economic University,

Department of Language and Psychological and Pedagogical Training

SYNTACTIC EXPRESSIVENESS AS A COMPONENT OF SCIENTIFIC STYLE

The article is devoted to the consideration of the theoretical foundations of syntactic expressiveness of scientific speech. The linguistic peculiarity of scientific communication is characterized. The essence of the concepts «expressiveness» and «expressive syntax» is revealed. The main approaches to the consideration of expressiveness in syntax are highlighted.

Key words: syntax, expressiveness, expressive syntax, scientific speech, scientific communication.

В. В. Любецька,
канд. філол. наук, доц.,
Київська академія прикладних мистецтв,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ І СЛУХАЧІВ

У статті розглядається взаємозв'язок мови та мислення. Визначається, що мова є онтологічною основою мислення, наслідком і сутністю всієї людської культури. мова – носій цілісності культури, тому так важливо належати її єству, важливе *перебування* у мові. Шлях до мови пов'язаний з осягненням мовної картини світу. Визначається, що мовна картина світу формує у іноземних студентів і слухачів уявлення про навколишнє середовище через мову, а також уявлення про своєрідність культури та менталітету цієї мовної спільноти. Акцентується, що саме мовна картина світу сприяє осмисленню та закріпленню іноземцями мовної і культурної своєрідності у баченні світу, формує їх світогляд.

Ключові слова: мовна картина світу, мова, мислення, внутрішня форма слова, світогляд.

Загальновідомим є той факт, що мова – це не просто засіб вираження думки, але й фундаментальна онтологічна основа. З античних часів однієї з ключових проблем є проблема співвідношення мови і мислення. Чим глибша наша укоріненість у мові, тим більш цілокупним буде мислення, тому що мова – онтологічна основа думки. За думкою М. Гайдеґґера, осягнення свого істинного призначення відбувається у той момент, коли прийнято факт своєї належності мові як «дому буття». В першу чергу, звичайно, річ іде про онтологічну укоріненість у рідній мові. Така укоріненість дозволяє осмислити онтологічну природу інших мов і формує повагу до прав іншої людини на таку укоріненість в його рідній мові.

При вивченні іноземної мови необхідно зрозуміти інший характер мислення, культурні особливості, картину світу. мова є шляхом, за яким ми можемо проникнути в сучасну ментальність нації, наблизитись до нового бачення світу, відлуння якого живуть у словах: етимологія, метафори, символи, фразеологізми, прислів'я та приказки. В одній із ключових філологічних робіт М. Гайдеґґера – «Дорогою до мови», йдеться про те, як багато потрібно пройти для того, щоб шлях, дорога стала перебуванням. Перебування у мові можливе тільки тоді, коли відкрилась сутність мови, і коли дорога належить не людині, а «єству мови» [1]. Уявлення про світ формується через мову,

через слово, людина живе у світі слів та понять (концептів) навіть більше, ніж у світі речей. Добре «володіти словом» – це розуміти глибинні культурні смисли, що містяться в ньому здавна. Вивчаючи мову, ми вивчаємо і базові компоненти культури, які є надбанням усіх членів лінгвокультурної спільноти, і без знання цих компонентів, пов'язаних також із мисленням, адекватна комунікація неможлива як усередині спільноти, так і в іночкультурному середовищі. Якщо «мислення йде по тих борознах, які воно прокладає у мові» (М. Гайдеґґер), то зрозуміло, що й борозни, і, відповідно, досвід мислення у межах різних мов буде різним. Освоєння цього досвіду – долучення до живого сенсу, і це не простий шлях, незважаючи на універсальність деяких мисленневих (когнітивних) та мовних процесів і понять (концептів), загальнолюдської культури, як і загальнолюдської мови не існує. Сутність людини, а отже і культури, лежить у мові. Крім того, «усі шляхи думки більш менш відчутним чином загадково ведуть через мову» [1]. Проте насправді, ніякого цілісного контексту універсальної культури немає, а є лише сукупність самостійних, хоч і різною мірою взаємопов'язаних між собою культур. Це ж слід сказати і про мову, звичайно: якщо мова не створена штучно або не існує як єдина система умовних позначень, вона буде відрізнитися у кожного народу: відмінне сприйняття навколишнього світу, що знаходить своє відображення та вираження у мові. Отже, кожній природній мові відповідає унікальна картина світу. В результаті взаємодії людини зі світом, формується її уявлення про світ, формується певна модель світу, яку у філософській та лінгвістичній літературі називають картиною світу. Одним із завдань лінгвістики є пояснення, як картина світу фіксується у свідомості людини мовою. Таким чином, актуальним є визначення категорії «мовна картина світу» в рамках концептуальної картини світу та аналіз її основних ознак. Проблема взаємодії людини і мови та вивчення мовної картини світу найкраще доповнюють одна одну. Мовна картина світу – це сукупність уявлень про світ, про дійсність, про концепти, відображені у певній мові. Можна сказати, що мовна картина світу – це систематизація духовних, ментальних особливостей мовної спільноти, і власне мовних особливостей, що зумовлюють існування та функціонування самої мови. Варто відзначити, що поняття мовної картини світу перегукується з ідеями німецького філософа Вільгельма фон Гумбольдта, а також американських учених Едварда Сепіра та Бенджаміна Ворфа. Багато українських учених ХХ століття також зверталися до поняття «мовна картина світу». Основними у цьому напрямі були роботи О. О. Потебні, який розвивав етнолінгвістичні ідеї у вітчизняній науці. Філософія мови О. О. Потебні сформувала підвалини його теоретичного пошуку в галузі поетики й естетики. Це стосується передусім таких його концептів, як розрізнення мови і мовлення, як ізоморфізм слова й твору мистецтва, внутрішньої форми слова і художнього образу. Слово, як і мистецтво, виникає не для образного виразу готової

думки, а як засіб творення нової думки. Як за допомогою слова не можна передати іншому своєї думки, а можна тільки пробудити в ньому його власну, так не можна її повідомити у творі мистецтва, і тому зміст завершеного твору «розвивається не в мистецтві, а в тих, хто розуміє», хоча й виникає твір як акт самоусвідомлення його творця. Вчений стверджував, що мовна картина світу моделює світ у свідомості людини, «спрямовує думку» і відображає свідомість [4, с. 116]. Крім зовнішньої форми, членороздільного звуку, слова мають і «внутрішню форму», це найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким виражено зміст [5, с. 127]. Розуміння «внутрішньої форми» слова є вже свідченням глибокої вкоріненості у мові, говорить про прийняття і розуміння сутності мовної картини світу. Мова розглядається О. О. Потебнею в контексті культури; у міфі, фольклорі та словесності він бачить похідні від мови моделюючі системи. Тому мова ставиться ним у ще одне сутнісне відношення – до народу і народності (нації). Мова є породженням і виявом «народного духу», вона ж окреслює національну самість спільноти, кодуючи у структурах твореного нею «проміжного» світу особливий національний світогляд (мовна картина світу). Значний внесок у вивчення проблем мовної картини світу в різних її аспектах внесли сучасні українські лінгвісти С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицька (поетична картина світу), В. Жайворонко (етнолінгвістичний аспект), О. О. Тараненко, Л. А. Лисиченко (лексико-семантичний вимір), О. О. Селіванова (теоретичний огляд), Л. І. Шевченко (аналіз інтелектуального розвитку мовної картини світу).

Система відображення емоцій у мові зумовлює різноманітні підходи до вивчення поняття емотивності та інших невід'ємних від неї категорій, які мають тісний взаємозв'язок із поняттям мовної картини світу, адже їхньою основною функцією є відображення емоцій як позамовної дійсності на лексичному рівні. Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття та організації світу, а значення її одиниць утворюють певну систему поглядів, своєрідну цілісну колективну філософію – свою для кожної мови. Зафіксовані у мові знання людини про навколишній світ утворюють мовну картину світу, яка передує спеціальним картинам, таким як фізична, адже людина здатна зрозуміти світ і саму себе завдяки мові, в якій закріплено суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний, що і визначає специфічні особливості мови на всіх її рівнях.

Мовна картина світу чітко структурована, тобто у мовному вираженні є багаторівневою: фонетика, лексика, словотвірні можливості мови, морфологічні особливості, синтаксис. Мовна картина світу не статична, вона мінлива у часі, що непомітно для носіїв мови, але може бути проблемою для іноземця, якщо він вивчає мову лише у її письмовій (літературній) формі. Мовна та культурна своєрідність світу позначається засобами мови, тому картина світу передається від одного покоління іншому через світогляд, традиції, прави-

ла та норми поведінки, спосіб життя. Все це відображається засобами мови в першу чергу, картина світу будь-якої мови – її творча сила. Мовна картина світу ще й загальнокультурне надбання певної мовної спільності. Можна виділити шари мовної картини світу:

- 1) фонетичний;
- 2) лексичний шар;
- 3) семантичний;
- 4) паремійний шар (фразеологізми, прислів'я, приказки);
- 5) граматичний шар (категоризація дійсності);
- 6) дискурсивний прошарок (поведінкові категорії).

Особливе місце під час розгляду поняття «мовна картина світу» займає розгляд мовної картини світу з точки зору суб'єкта пізнання – індивідуального та колективного. Широке розуміння терміна пов'язане з колективною мовною картиною світу (народом, етносом), а вузьке розуміння пов'язують із конкретною індивідуальною людською свідомістю.

Таким чином, необхідною складовою методики навчання іноземній мові є комплексна робота, спрямована на формування стійких знань, навичок та умінь, які будуть використовуватися в усному та письмовому мовленні іноземними студентами та слухачами. Поступово формується і мовна особистість (*homo loquens*), що має мовні здібності та вдало відтворює мовні вчинки. У структурі мовної особистості можна виділити три складових рівня:

- 1) вербально-семантичний (володіння системою мови – словником та граматику);
- 2) когнітивний – лінгвокультурна компетенція про мовну та концептуальну картини світу;
- 3) прагматичний – наявність оцінок, конотацій та мотивів промови.

Вивчення мовної особистості спирається на аналіз його дискурсу, який становлять семантичні та загальнокультурні компоненти. Як бачимо, мовну особистість можна розглянути у філософському, психологічному та лінгвістичному аспектах. Мова як феномен культури відповідає на питання: яким людиною бачить світ і як це бачення виявляється у мові (у слові, метафорі, символі, фразеологізмі). Суміжною дисципліною (мовознавство + культурологія), покликаною вивчити формування мовної картини світу, є лінгвокультурологія. Лінгвокультурологія вивчає співвідношення мови та культури, досліджує певне бачення світу крізь призму національної мови. Об'єктом вивчення у лінгвокультурології є мовна картина світу, а предметом – конкретні слова, їх «внутрішня форма», висловлювання, у яких і проявляється мовна картина світу. Крім лексичного та семантичного полів, лінгвокультурологія спрямована на лінгвістичний та екстралінгвістичний (позамовний) зміст, на культурні сенси. Традиційні види мовної діяльності, які поділяються на два типи – продуктивні (породжують інформацію) – говоріння та письмо; та рецептивні (прийм

інформації) – читання та аудіювання, виступають у тісній взаємодії в умовах реального спілкування. Словесне розуміння спирається на мовний досвід, а предметне розуміння – досвід життєвий і знання ситуацій спілкування. При навчанні іноземної мови кінцевою метою є вироблення уявлення про мовну картину світу, за наявності якої не розчленовуються форма і зміст висловлювання, що сприймається. Спочатку закладаються основи користування мовою як засобом спілкування, далі формується механізм, який допомагає будувати іноземним студентам і слухачам висловлювання відповідно до норм та критеріїв комунікативно-грамотної мови, розвивається почуття нерідної (іноземної мови). Комунікативно-грамотна мовна особистість з розвиненим почуттям мови розуміє, яким є образ світу, відображений у мові.

Одним із провідних методологічних принципів при вивченні курсу «Української мови як іноземної» є компетентнісний підхід, коли акцент робиться не на знаннях мовних явищ, а на тому, що мотивований іноземний студент або слухач може зробити, використовуючи мову. Тобто метою вивчення мови є не мова як така, а виконання певних завдань через мову, що і визначає мовні компетенції. Компетенції – це те, що студент буде у змозі робити в результаті вивчення тієї чи іншої мовної теми. Вибір тем і відповідних компетенцій до них зумовлений потребами іноземних студентів різних факультетів і різних курсів та окремими потребами слухачів підготовчого відділення, їх майбутньою роботою і оточенням. Окрім засвоєння іноземними студентами і слухачами особливостей системи української мови (фонетики, лексики, орфографії, структури мовних одиниць, правил побудови висловлювань), важливим залишається набуття ними спроможності здійснювати мовленнєву діяльність. Навчання комунікативної діяльності засобами іноземної мови має супроводжуватися формуванням мотивації, що уможлиблює реалізацію як навчальної, так і мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, аудіювання, письмо) з наступним їх об'єднанням у цілісну систему. Навчання іноземній мові є навчанням мовленнєвої діяльності у ситуаціях міжкультурного спілкування: «Кожен мовленнєвий акт уявляє собою дію, спрямовану на передачу або сприйняття певного змісту в знаковій формі. Засвоєння мовленнєвих одиниць усіх рівнів (слово, речення, текст) передбачає засвоєння одиниць плану вираження (матеріальний аспект) і плану змісту (ідеальний аспект), а також правил поєднання одиниць у закінчене за змістом висловлювання» [2, с. 308]. Мовна картина світу, як вже було зазначено, це образ світу, створений за допомогою мовних засобів:

- 1) номінативні засоби мови (лексеми, фразеологізми, які забезпечують певний поділ та класифікацію об'єктів національної дійсності);
- 2) граматичні засоби мови;
- 3) образні засоби мови (образна цінність, внутрішня форма мовленнєвих одиниць, конкретна національна образність);

- 4) функціональні засоби мови (підбір найчастіше вживаної лексики та фразеології визначає склад комунікативно відповідних мовних засобів);
- 5) фоносемантика мови;
- 6) засоби дискурсу мови (специфічні засоби та стратегії створення тексту, аргументація, дискусія, діалог, монологи, особливості стратегій і тактик комунікативної поведінки у стандартних комунікативних ситуаціях).

Всі ці складові мовної картини світу поступово засвоює іноземний студент і слухач. Під мовною картиною світу ми маємо на увазі характер відображення в мові концептуальної картини світу і мовні засоби вираження знань про неї. Саме в мовній картині світу виявляється своєрідність членування концептуальної картини світу у різних народів. Отже, визнається, що мовна картина світу має і гносеологічний характер. Концептуальна картина світу є підґрунтям мовної картини, однак концептуальна картина світу більш універсальна і є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, у той час як *мова* відображає досвід *кожного народу* і виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу. Відмінності між різними мовними картинами світу можуть виявлятися як в плані вираження, так і в плані змісту. Але варто зазначити, що при навчанні «Українській мові як іноземній» доцільно звертатися до критеріїв культурологічної та країнознавчої цінності, зокрема важливе вивчення лінгвокраїнознавчої лексики, тобто такої, що має національно-культурну специфіку і розкриває особливості мовно-концептуальної картини світу українського етносу. Критерії сучасності й функціональності дозволяють залучити найуживаніші в сучасному дискурсі лексеми та звороти, а отже сприяють міжкультурній комунікації. Знаходимо важливим і принципи комунікативної доцільності відбору мовного матеріалу та зосередження на формуванні і розвитку мовленнєвих навичок у іноземних студентів і слухачів підготовчого відділення. «Формування в іноземців мовної здогадки та лінгвістичної ерудиції може стати основою для розширення словникового запасу та створення латентного, прихованого словника, до якого можуть увійти інтернаціоналізми, складні, похідні та деякі багатозначні слова» [6, с. 146].

Мовна картина світу є частиною загальної картини світу, яка відображає особливості взаємодії людини зі світом і найважливіші умови її існування в ньому, а тому її визначають як цілісний образ світу, що лежить в основі світобачення людини та репрезентує важливі характеристики світу. Мовна картина світу є, по суті, світобаченням через посередництво мови, цілісним відображенням нею внутрішнього світу людини та навколишнього світу. У процесі навчання української мови студенти-іноземці і іноземні слухачі повинні засвоїти велику кількість мовних понять (фонетичних, лексичних, правописних, граматичних тощо). Проте окремо треба виділити проблему форму-

вання мовної картини світу у іноземців. Так, наприклад, лексико-семантичний рівень відкриває прихований зміст мови, яка вивчається (за допомогою слів, виразів, зворотів передає культурний світ народу, студент-іноземець та іноземний слухач мимовільно збагачується і краєзнавчими знаннями). Відкриваються на цьому рівні і розбіжності у семантичному наповненні мовних форм, що спонукає до зіставлення рідної та нерідної мов, занурює іноземців у пізнання власної мови, історії, культури. Вивчення фразеології допомагає засвоєнню плану вираження певного мовного явища і плану його змісту, тобто викладач формує у свідомості своїх студентів нові поняття про нові, незвичні предмети і явища, які можуть не мати аналогів у рідній мові чи культурі іноземних студентів і слухачів.

Отже, процес формування мовної картини світу у іноземних студентів і слухачів багатозаровий і доволі складний. Цей процес стає ефективним, якщо ґрунтується на міцній теоретичній основі, сучасних лінгвістичних теоріях і концепціях, що дає змогу розкрити іноземним студентам і слухачам суть не тільки мовних понять, але й уявлень про світ. Ми знаємо, що головна функція слова – номінативна, але «слово реалізує звуковий, семантичний і граматичний аспекти мови, воно є носієм різноманітних лексичних значень, що розкриваються в контексті, залежать від синтаксичної ролі, фразеологічної зв'язності, сполучуваності з іншими словами» [3, с. 150]. При формуванні повноцінної мовної картини світу виділяються мовні та позамовні елементи, тобто навколишній світ та мовні одиниці, що відображають дійсність. У кожній природній мові відбивається певний спосіб сприйняття світу, названий вченими – мовною картою світу (образ світу, що явлено у слові).

Література

1. *Гайдеттер М.* Дорогою до мови / пер. з нім. Володимира Кам'янця. Львів : Літопис, 2007. 232 с.
2. *Колбіна Т.* Формування у студентів «картини світу» іншої культури в процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Вип. 193. 2021. С. 306–312.
3. *Костюшко В. І.* Лінгвістичні основи формування в іноземних студентів лексикологічної компетентності у процесі навчання української мови. *Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи.* Вип. 61. 2018. С. 147–151.
4. *Потебня О. О.* Слово і міф. URL: https://imwerden.de/pdf/potebnya_slovo_i_mif_1989__ocr.pdf (дата звернення: 20.04.2024).
5. *Потебня О. О.* Думка та мова. URL: <https://kslipl.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/108/2020/02/> (дата звернення: 20.04.2024).
6. *Самусенко О. М.* Лексичні мінімуми з української мови як іноземної: основні підходи до укладання. *Мовні і концептуальні картини світу.* Вип. 2 (64). 2018. С. 144–150.

FORMATION OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD IN FOREIGN STUDENTS AND LISTENERS

The article examines the relationship between language and thinking. It is determined that language is the ontological basis of thinking, the consequence and essence of all human culture. Language is the carrier of culture integrity, that in why it is so important to belong to its essence, it is important to stay in the language. The path to language is connected with understanding the linguistic picture of the world. It is determined that the linguistic picture of the world forms an idea of the environment through language among foreign students and listeners, as well as an idea of culture uniqueness and mentality of this language community. It is emphasized that it is the linguistic picture of the world that contributes to the comprehension and consolidation of linguistic and cultural uniqueness in the vision of the world by foreigners, and forms their worldview.

Key words: language picture of the world, language, thinking, internal form of the word, worldview.

* * *

УДК 811.161.2'282.2'373'374(477.44+477.65+477.73/.74)

С. С. Поліщук,
*канд. філол. наук,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ЛЕКСИКА КОНОПЛЯРСТВА ЯК СКЛАДНИК СЛОВНИКА ГОВІРОК СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ

У статті представлено лексику коноплярства як складник словника говірок середньонадбузького ареалу. Дослідження вміщує 30 словникових статей, які увиразнюють своєрідність говірок Середнього Надбужжя, про що свідчать яскраво виражені лексичні, фонетичні, акцентуаційні та граматичні варіанти говіркових назв. Водночас словник збирає свідчення очевидців про тепер уже історичні процеси, пов'язані з вирощуванням та обробіткою конопель (*Cannabis sativa L.*).

Ключові слова: коноплярство, діалектологічний словник, говіркова лексика, говірки Середнього Надбужжя, середньонадбузьких ареал.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. О. І. Бондар зауважив, що «діалектні словники – це акумулятори національної пам'яті народу і надійний бар'єр на шляху втрати національних духовних цінностей» [4, с. 128]. Сторінки діалектологічних словників зберігають не тільки слова як лексико-семантичні одиниці, а й віддзеркалюють звичаї, традиції, уподобання носіїв говірки, ілюструють зразки живого народного мовлення, збагачують емпіричну базу української діалектології, фіксують історичні факти, засвідчують ареальне поширення говіркових явищ, допомагають простежити міжмовні й міждіалектні контакти тощо. Поділяємо думку науковців щодо необхідності укладання зведеної лексикографічної праці – «Словника українських народних говорів» [4, с. 132; 27, с. 177]. Цьому передують якнайповніше обстеження кожної говірки українського діалектного континууму, що й визначає актуальність нашої статті.

Аналіз досліджень із проблеми. Детально заналізували стан і перспективи української діалектної лексикографії О. І. Бондар [4], Т. М. Тищенко [23] та ін. Загальними й тематичними лексикографічними працями українське діалектологічне словникарство збагатили Г. Л. Аркушин [1], Г. Г. Березовська [2], О. І. Бондар [СУГО], Д. М. Брилінський [5], М. О. Волошинова [21], К. Д. Глуховцева [21], І. В. Гороф'янюк [13], Г. І. Мартинова [12], А. А. Москаленко [14], А. А. Сагаровський [19], О. І. Сімович [9], Т. М. Тищенко [22, 23, 24], Н. В. Хобзей [9], В. А. Чабаненко [26], Т. В. Щербина [12], Т. О. Ястремська [9] та ін. Опрацюванню однієї говірки присвятили свої праці: Т. В. Щербина [27], А. С. Зеленько [11], З. М. Бичко [3], М. В. Вербовий [6] та ін.

Вивчення лексики східноpodільських говірок входить у коло наукових інтересів Г. Г. Березовської [2], Л. Б. Поліщук [16], Т. М. Тищенко [22, 25] та ін. Дослідження лексики західностепових говірок має місце у працях П. Ю. Гриценка [7], О. А. Дакі [10], В. А. Каназірської [18] та ін. Словник коноплярства говірок середньонадбузького ареалу, який поєднує східноpodільські говірки podільського говору південно-західного наріччя та західностепові говірки степового говору південно-східного наріччя української мови, доповнить, розширить та збагатить напрацьовані діалектологами матеріали.

Мета нашої розвідки – представити і зберегти лексику коноплярства в «Словнику говірок Середнього Надбужжя». Ми поставили перед собою **завдання**: записати в східноpodільських та західностепових говірках і ввести до наукового обігу найменування на позначення реалій сільського господарства, пов'язаних із процесами вирощування та обробітку конопель (*Cannabis sativa* L.), і продовжити роботу над укладанням указаної лексикографічної праці. **Об'єктом вивчення** є лексика середньонадбузьких говірок, а **предметом** – її організація в діалектологічному словнику. **Джерела фактично-**

го матеріалу – аудіозаписи мовлення старожилів, зроблені в 74 населених пунктах Середнього Надбужжя впродовж 2014–2016 рр.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше зроблено спробу укладання «Словника говірок Середнього Надбужжя» на матеріалі сільськогосподарської лексики, зокрема коноплярства, активний розвиток якого в Україні припав на 1930–1980 рр. ХХ ст. [ЕСУ]. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в загальній характеристиці структури словникової статті та у представленні говіркової лексики коноплярства в діалектологічному словнику. **Практичне значення** полягає у введенні до наукового обігу нового фактичного матеріалу, який збільшує емпіричну базу української діалектології в цілому, є цінним з історичного кута зору й може застосовуватися під час укладання спеціальних питальників і методичних посібників та в подальшій розробці вишівських базових і спеціальних курсів.

Виклад основного матеріалу. Структуру словникової статті вбачаємо такою, де реєстрове слово, якщо воно відмінюване, подано в початковій формі великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою, напр.: **ГАЙДУР**. Далі у квадратних дужках малими літерами жирним шрифтом відбито вимову цього слова, напр.: [гай'дур]. Потім названо стислу найнеобхіднішу граматичну інформацію реєстрової лексеми, напр.: закінчення родового відмінка однини чи називного відмінка множини іменників, їхні рід та число; закінчення родових форм для прикметників; деякі особові закінчення, вид, перехідність / неперехідність для дієслів тощо. Кожну окрему семему багатозначного слова відокремлено арабською цифрою. Слова витлумачено лексичними відповідниками літературної мови, або розкрито описово. Реєстрові лексеми паспортизовані літерними скороченнями назв обстежених населених пунктів. Якщо відповідне слово зафіксовано як діалектизм в «Етимологічному словнику української мови» (1982–2012) [ЕСУМ], Одинадцятитомному «Словнику української мови» (1970–1980) [СУМ], «Словарі української мови» за ред. Б. Д. Грінченка» (1907) [Грінч.], «Словнику українських говорів Одещини» за ред. О. І. Бондаря (2011) [СУГО], цю інформацію зазначено в нашій словниковій статті й підтверджено посиланням на відповідне лексикографічне джерело. З метою глибшого розкриття семантики реєстрового слова та більш детального опису специфіки середньонадбузьких говірок, репрезентовано речення і мікротексти діалектного мовлення із вказівкою на населений пункт, де їх було записано. Також подаємо ім'я та рік народження діалектоносія. Особливості вимови відбито та ілюстративний матеріал представлено за допомогою загальної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, яка запропонована в першому томі «Атласу української мови» [АУМ]. Фонетичні й морфологічні варіанти реєстрових слів наводимо в різних словникових статтях.

Фрагмент словника:

БАТЭЛЬНЯ [ба'тел'н'а], -і, діал., фонет., ім., жін. Бительня – станок для первинної обробки конопель, льону (Банд., Богд., Вел. Кир., Вільш., Зав., Йос. 2, Кон., Кот., Меч., Осич., Осіїв., Пот., Синиц., Саб., Сальк.; [СУГО, с. 20]): була ба'тел'н'а / була 'терниц'а і була дв'і ш'ч'ітки // на ба'тел'н'у 'били // та 'тирса ўс'а в'іспадала дириви'на / а оста'валос'а / ну'ше ѓе там дириви'ни т'рохи / оста'валос'а на'тому / це називали ми ѓо'го к'люча // то'д'і на'терниц'у вити'рали / шоб'ўже в'іспадала ўс'а та / дириви'на // то'д'і була ш'ч'ітка ви'лика // на'н'у'уу чи'сали... // (Д. І. Охріменко 1932 р. н., Богд.); ... при'возили до'дому / во'но висихало / а'потім була / ба'тел'н'а та'ка / к'лали і'там р'і'уча'чок бу'у у'т'іі ба'тел'н'і / ѓак / о'с'о сто'їит / ту'то зроби'ти р'і'уча'чок / а то'д'і / а ту'то / а'тут то'д'і цеї / та'к'ї'типа / ну / ѓак ри'чаг / ѓа'к'їі ўлази'у у'цеї р'і'уча'чок / ту'то ѓо'го закр'іпл'ували / а за'дру'г'їі к'їнец' брали / і / пок'лали цеї с'н'іп і'били / і'били... // (А. Г. Загорулько 1936 р. н., Вел. Кир.); ...їдут / зати'кают сп'ідни'ці / л'ізут у'ту р'і'чку / вим'вайут ѓіх (коноплі) / вики'дают / висушили / на ба'тел'н'і б'їут / кла'дут та'ко / та'ка тої / а с'у'ди та'ка зроби'аний жолу'бок / кла'дут ту'ди і ба'тел'н'о'у б'їут / ўже то'ўс'о / тр'іски т'ї в'іспада'ють / а'лиш одне волок'но оста'їе'ца // (Р. В. Янишина 1926 р. н., Йос. 2); начи'наймо о'це ро'бити / іди пра'диво мо'чити / ну / скла'у с'у'ди / ту'ди / та'ї чирпа'ком при'кида'у бо'лотом / ну / а'там'мокне ўже / а'ѓак ўже хара'шо в'ід'їл'айи'ца ўже в'їт'ого / в'їд'штурпа'ка чи'ѓак ѓо'го називали ці / та'ї ўс'о / а то'д'і'сохне / а то'д'і т'ї'пати ѓо'го / сп'ї'ц'ал'на ба'тел'н'а була с'та'ким дири'ў'яним 'мечиком і'о'то ту'ди / о / 'боже! / нароби'алис'а ста'р'ї'л'уди / 'дуже нароби'алис'а / 'дуже нароби'алис'а // (Г. К. Чирка 1929 р. н., Меч.); 'ле'ўніі пи'р'їод во'но там мо'чилос'а / то'д'і ѓо'го заби'рали до'дому і'ви'сушували / і на ба'тел'н'у переби'вали / і то'д'і з'н'ого зали'шалис'а т'їл'ки нит'ки та'к'ї / ѓа'к'ї'потім пр'али / о'це так ко'лис' с'конопл'о'їу / ѓа пам'а'тайу ше ў'молодос'т'ї / то'ми це ро'били 'дома / за'моїі 'пам'а'т'їі // (Л. Я. Паламарчук 1957 р. н., Кон.); ...то'д'і'били на ба'тел'н'ах та'ких дере'ў'л'ан:их та'ко ѓак'в'їте дере'ў'л'ан'ї'зуби / а з'в'ї'це тут / та'ї виби'вали ѓо'го (прядиво) / о'це ўс'о тир'м'їт'а виби'валос'а / мутус'ки су'кали // (Н. З. Загорулько 1940 р. н., Саб.), ...то'д'і ви'маймо ѓо'го (прядиво) / і / до'дому / ўже там во'но висиха'їе / та'ка ба'тел'н'а була // 'оби'їм та'ка / цеї / та'ке шос' / ѓак / ў'род'ї / цеї / ѓак о'це / ѓак о'це 'папа р'їже др'ова / та'ї о'тої'с'тол'ик / да? / та'ї така'го / пра'мо атака'го / так 'оби'шм ба'тел'н'а / та'ко с'у'ди досточка і'с'у'ди в'ідкри'валас'а 'досточка / і / 'били 'то'їу ба'тел'н'о'їу ѓо'го // (Л. П. Науменко 1945 р. н., Саб.); ѓак во'но вимокне ўже хара'шо / то'д'і ѓо'го ви'т'а'г'у'ють / про'суш'у'ють / су'хе / а'потом б'їут' на ба'тел'н'і / та'к'ї пуч'ки би'рут' і'б'їут' // і'о'це волок'но / це ли'шайи'ца без'о'цейі т'р'іски / без'ц'о'го сти'бла // (Г. М. Сопілка 1928 р. н., Сальк.); 'коло

п'рад'іва було ба'тел'на і'терниц'а / і'ш'ч'ітка / і'шо хоч // ў'мени / 'зараз по'кажу / чи'каї // (О. В. Цуркан 1927 р. н., Синиц.).

ВИРСТАТА [вир'стата], -и, морфол., ім., жін. Верстат (Синиц.): 'саме с'п'рад'іва / од'ежу ро'били // но'сили іс'п'рад'іва / 'цего ни'було // 'с'їяли зир'но / ви'рашчували / то'ді моло'тили / а'то'ді ку'дали ў'р'ічку / шоб'д'н'їў 'дес'іт' мо'чилос'а / а'то'ді ви'мали / су'шили і'була та'ка би'тел'на / роз'бивали т'ї сно'пи і'получалос'а к'лочо // і'то к'лочо то'ді на'куж'іл' к'лалі / // вир'стата була і'ро'били / ро'били полот'но / ро'били полот'но / д'л'а од'еж'і / ро'били полот'но / 'радна / о / а з'ўоўни ро'били с'вити // 'од'аг та'киї / шо д'л'а з'їми // (О. С. Ярмолатій 1922 р. н., Синиц.).

ГАЙДАРАК [гайда'рак], -а, діал., лекс., ім., чол. 1. Добірна коноплина, з якої збирають на посів насіння (Берез., Біл. Кам., Вільш., Гвозд. П., Дуб., Йос. 2, Кур. Лоз., Нед., Осич., Таш., Чаус. Др.; [ЕСУМ I, с. 453; СУГО, с. 47]): на'с'іми'на ли'шали / гаїда'раки // (В. Ф. Хлівнюк 1937 р. н., Вільш.); гаїда'рак / це на'на'с'ін'а й'ого остаў'л'али іс'ц'ого'ж / шо са'дили на'т'кане / з'нач'іт' остаў'л'али о'дин сп'і'ц'ал'но і'в'ін р'іс ви'ликої кри'слат'ї / і'то'ді на'с'ін'а з'бу'рали / і'це на'с'ін'а то'ді 'с'їяли // (Г. І. Зеленянська 1941 р. н., Дуб.); гаїда'рак / це там де ли'шайут на'на'с'ін'а // шоб'на'д'ругий год 'с'їяти! // ...во'но та'ке розга'лужи'єне / гаїда'рак // (К. Ф. Гуцол 1943 р. н., Осич.); ко'нопил' й'ес'т' рос'те стиб'лом / а'й'ес'т' рос'те куш'чом / 'от'й'ак ос'о'го о'це / бач / це 'в'ічно зе'лене дереў'це / 'куш'чик / о'с'о... / ну'ї коноп'л'а так бу'ває / з'рубе стиб'ло і / 'в'іти рос'тут / 'в'іточки та'к'ї три'майу'ца і / напо'доб'її / от'точно по'хоже / й'ак на'й'а'линку во'но / на'й'а'линку так / і'точно так і'рос'те // гаїда'раки / гаїда'рак п'равил'но // (П. І. Богдан 1939 р. н., Чаус. Др.). 2. Коноплина, що виросла окремо (Вільш.): були гаїда'раки / ну / це так / й'ак 'дик'і // во'ни так рос'ли / 'воб'ш'ім п'ради'во рос'те во'но од'но сте'б'ло так / й'ак 'вудли'шче о'с'о / о / а'гаїда'рак в'ін ги'л'аки / 'в'етки / ба'гато 'в'еток в'ід'н'ого в'ід'ходить // (Т. Л. Хлівнюк 1931 р. н., Вільш.).

ГАЙДУР [гаї'дур], -а, лекс., ім., чол. 1. див. ГАЙДУРІ [гаїду'р'ї] у 1 знач. (Берест., Біл. Кам., Благ., Богд., Вел. Кир., Вільш., Гай., Джул., Дол., Зав., Зелен., Кам., Кидр., Кін., Кон., Кот., Кош.-Ол., Красн., Луг., Люшн., Осич., Пол., Пот., Сол., Солг., Став., Уст., Ухож., Флор., Ясен. Др.; [СУГО, с. 47]): іс'п'рад'іва 'тоже та'ко по'й'д'ному 'с'їяли гаїду'р'ї // то п'рад'і'во гу'сте було д'л'а'цего / а'то / д'л'а'с'іми'ноў лиш рос'ло / гаїду'р // (М. А. Бадьол 1929 р. н., Вільш.); ни'с'їяли й'їх так 'густо / а'дес' ни'дес' там по'го'род'ї гаїду'р / і ў'н'ого зир'но / 'с'іми'а назива'йи'ц'а во'но і з'н'ого ро'били 'даже моло'ко / от' / 'терли й'їго / ц'ї'дили / ва'рили й'а'к'іс' ка'бак на'тому моло'ц'ї / на'тому ў'с'ому / то о'це // (О. М. Лукаш 1928 н. р., Зав.). 2. Рослина, що виросла окремо, напр., коноплина тощо (Сальк., Чер.): ну / не'т'їки 'можут' назива'ти ц'ї коноп'л'ї гаїду'р / а'й'ак од'иноко дес' рос'те / та'ї о'це // (Г. М. Сопілка 1928 р. н., Сальк.); гаїду'р / гаїду'р'ї / це й'ак'шо во'но там 'висипалос'а ў'ц'ему 'роц'ї

/ так / а тоді з'їшло там дес' на горді о'дин росте / другий / третій / в'ін дуже такий кристалити / це гайдур на'ного казали // (Б. Д. Сікорський 1936 р. н., Чер.). 3. жарт. Чоловік (Дол.): гайдурі / це так чолов'їка називають / от гайдур п'їшоу // чо'му так називали чолов'їка? // ну / гайдур / бо / знач'їт' / ў'н'ому то'же / як ў гайдуров'ї / ба'гато на'с'їна / ба'гато на'с'їна було ў гайдуров'ї / в'їн о'д'єлно р'їс здо'ров'ї / моцн'ї / кристал'ї / на'н'ому на'с'їна ба'гато // (Є. Й. Розсуканий 1932 р. н., Дол.).

ГАЙДУРІ [гайдур'ї], -ів, лекс., ім., мн. 1. діал. Коноплі, рідко посіяні, спеціально на насіння (Бай., Банд., Вел. Тр., Вільх., Жак., Меч., Мощ., Осіїв., Підгор., Піщ., Пуж., Савр., Синьк., Слюс., Тауж., Черн.; [ЕСУМ I, с. 453; СУГО, с. 47]): гайдур'ї / то на'на'с'їна ли'шалос'я // (Т. Г. Масян 1941 р. н., Банд.); гайдур'ї с'їйали / до'пус'т'їм / по кар'тошці й'ого с'їйали р'їден'ко / а тоді / як б'ачили / шо'це ни'мат'їрка / а'плоск'їн' / а'плоск'їн' ни'буде там на'с'їна на'н'ому / мат'їрка / то там буде на'с'їна // (Г. К. Чирка 1929 р. н., Меч.); с'їйали сп'їц'ал'но гайдур'ї називали // (З. Л. Добровольський 1927 р. н., Осіїв.); а гайдур'ї / то / це р'їден'ко / та'ї з'н'ого с'їми'на бу'ли // (Ф. М. Мостова 1950 р. н., Савр.); а гайдур'ї / це р'їден'ко ў кукур'уз'ї ки'дали / та'ї во'ни здо'ровец'к'ї / та'ї це з'них на'с'їна ба'гато // (О. З. Лівіцька 1917 р. н., Слюс.). 2. Коноплина, що виросла окремо (Каз., Саб.): з'рубували / ви'рубували / во'но з'рубе / і коноп'л'а / і гайдур'ї / во'но / во'но ж з'рубе росте / ни'то'нен'ке / і во'но йе т'рошки то'н'че / як мо'їа ру'ка росте // (В. Г. Скопенко 1942 р. н., Каз.), то'то / шо са'ме во'но цв'їте / ці гайдур'ї / а'ці / шо с'їйали на'п'р'ад'їво / то во'но ш то'нен'ке / й'ого та'ко в'їд'оргували з'им'л'ї і тоді ў'ці ў'їязували / моло'тили с'н'їп'ки і везли до'бу'гу на'мочували // (Л. А. Попова 1936 р. н., Каз.); гайдур'ї ростут / во'ни н'їкуди / во'ни так розростайуц'я / як о'то / дери'во ста'ре! / шо во'но ни'можна й'ого / ну / мо'чити / н'їчо'го // (Н. З. Загорулько 1940 р. н., Саб.). 3. Рослина, яка викидає насіння, напр., буряк тощо (Йос. 1): гайдур'ї і ў бур'а'ках йе // о'ці / йа'к'ї на'с'їна вики'дають // (С. А. Бондар 1943 р. н., Йос. 1).

ГАЙДУРНИЙ [гайдурний], -а, -е, лекс., прикм. Виготовлений з насіння конопель (Мощ.): з гайдур'ї зби'рали на'с'їна т'їп'ки во'но було при'годне д'л'а / ну / ў'п'їшчу засто'совували й'ого // з'н'ого ро'били гаїдурне та'ке молоч'ко і во'но було дуже д'обре // кашу ва'риш / а тоді тим молоч'ком помас'тили ў'їй / по'лили і во'но дуже па'хуче було // (З. С. Грицай 1934 р. н., Мощ.).

ГУБРУШ [губруш], -а, діал., лекс., фонет., ім., чол. Убр'ус; скатерка, виготовлена з тонкого прядива (Жак.; [ЕСУМ VI, с. 12; СУМ X, с. 361]): а'мама п'рала на'п'рад'ку то'нен'к'ї ці (про прядиво) / та'ї з цих то'нен'к'ї / і / скатир'ка / називали 'губрушом і'ц'ей / і'шо ше було?.. // (Г. П. Гудима 1932 р. н., Жак.).

ГУРДА [гур'да], -и, діал., лекс., фонет., ім., жін. Вурда; молочко з насіння конопель, яке скипається і використовується як начинка для вареників, завиванців та ін.; начинка з вичавків конопляного сімені (Банд., Богд., Гай.,

Дол., Уст., Флор., Чаус. Др.; [ЕСУМ I, с. 440]): *заїду'р'і вики'дайт на'с'ін'а // ми з'н'ого гур'ду ро'били / 'терли // (С. С. Шелета 1929 р. н., Банд.); п'лоск'ін'це / це / шо ми мо'чили йо'го ў'вас ў'чи'м'ерпол'і // а'мат'ірка / це на'той год на на'с'ін'а // с'той'і мат'ірки / ше с'того зир'на ми ро'били 'дуже 'добру гур'ду // з'нейу 'дуже 'добр'і ва'реники бу'ли // 'с'імн'а то 'ў'обшим 'терли / по'том к'іп'ят'ком йо'го 'парили / і'це ва'реники з'гур'дойу бу'ли 'луч'і 'йак 'зара 'с'иром // (Д. І. Охріменко 1932 р. н., Богд.); 'с'ім'я 'терли // мако'гоном / ў'ма'к'ітр'і / то'д'і йо'го в'іт'ц'і'д'ували / а'то'д'і роз'водили йо'го к'іп'ят'ком і'wo'но бу'ло та'ке / 'йак з'гур'д'ане / ну'й'ак мо'лозиwo / чи'й'ак йо'го 'кажут / ну / с'і'мен:а гур'да / ка'зали / і'wo'но нас'т'іл'ку бу'ло ў'кусне / і'по'л'езне / це об'і'зат'іл'но / о'це 'йак п'іст / о'це / ко'лис'жеш 'постили / ну'й'или мо'лока / а'с'і'мен:е мо'локо ро'били обо'ў'ас'kowо / це бу'ла 'сама 'перша 'йі'да // (Р. Г. Мельник 1943 р. н., Гай.); а'й'а'ке ха'роше на'с'ін'а сп'ражити о'то с'ко'нопл'іў // у'з'ати на'с'ін'а / сп'ражити / це ко'лис' ка'зали ў'ста'ре ў'рем'а мако'гона до'й'ти // п'ражат йо'го / то'д'і у'ма'к'ітр'і / та'ка ма'к'ітра бу'ла череп'л'ана з'нач'іт' // wo'на і'те'пер 'йе ма'к'ітра та'ка // да // ў'ма'к'ітр'і ў'ти'рвали і'ро'били гур'ду / ро'били зав'иван'ц'і з'нейу // wo'но ха'роше! // (Є. Й. Розсуканий 1932 р. н., Дол.); ва'реники з'гур'дойу / гур'да називалас'а / гур'да // ў'ма'к'ітр'і 'терли / мо'локо ро'били / с'кашойу 'йіли / да // (К. П. Петрунь 1940 р. н., Уст.); 'с'імн'а 'с'і'ют / а'то'д'і йо'го одб'і'вайут // мо'локо ў'голо'доў'ку ро'били з'н'ого / с'ир ро'били з'н'ого // з'нач'іт' к'іп'ят'и'мо це мо'лочко с'і'ре / а'wo'но / т'ремо йо'го і'wo'дойу с'і'ройу роз'водим на'мо'локо / а'wo'но мо'локо б'і'ле // а'по'том / ў'же ў'к'іп'ят'ок це мо'локо і'wo'но 'гурдиц'а / зб'і'гайиц'а і'та'ке смачне / і'це кор'ж'і на'т'ремо / і'ма'чайи'мо ў'ц'у гур'ду / це називайиц'а гур'да // (О. К. Бурлаченко 1929 р. н., Флор.); а з'на'с'ін'а / а з'на'с'ін'а / до'ц'у / го'товили мо'локо / п'ражили йо'го / по'на'родному / 'жарили на'с'kowор'д'і / а'по'том к'іп'ят'ат' 'wo'ду / зал'ивайут 'wo'ду / бу'ли // а'ти'пер ни'ма та'кого і'р'ідко ў'ж'ивайиц'а 'дуже та'ке с'лово 'йак ма'к'ітра / ма'к'ітра / це і'з'ел'ини з'робл'ана по'с'уда... // мако'гоном 'терли йо'го / зал'ивали wo'дойу і'терли / 'пот'ім про'ц'і'д'ували / от'ходи називалас'а гур'да / гур'да / а'мо'локо ў'живали з'мама'ли'гойу // (П. І. Богдан 1939 р. н., Чаус. Др.).*

ДÉРГАТИ [**дергати**], -ю, -єш, діал., лекс., дієсл., недок. Очищати прядиво від костриці на металевій дергальній щітці після того, як його витіпають на бительні й терниці (Банд., Гай.; [ЕСУМ II, с. 36; СУГО, с. 67]): *...на ба'тел'ну б'йут ули'ред / а'то'д'і обр'обл'айут на'щ'іт'ки / 'дергайт / к'лоча ок'ремо на'кужил'і пра'дут / а'ку'кли на'сороч'ки / 'ранче / 'йак бу'ли радо'ў'лан'і сороч'ки / на'руш'ни'ки / це то'д'і так // (Г. С. Романюк 1938 р. н., Банд.); ... а'то'д'і це к'лоча 'дергали бу'ли / 'йак то'б'і рос'ка'зати / та'кого ма'бут' і ни'б'ачили / ну / та'ке ж:п'л'ізними з'ў'бами та'ке'го бу'ло / 'йа'кес' к'ругле / 'йак 'зарас 'бачу / і'це та'ко ви'д'ор'гували йо'го і'ро'били йо'го чист'ен'ким // (Р. Г. Мельник 1943 р. н., Гай.).*

ДОЇТИ (ЗДОЇТИ, ПОДОЇТИ) МАКОГО́НА [до'їти / здо'їти / подо'їти мако'гона] – розтирати макогоном у макітрі смажені зерна конопель, а потім розводити утворену суміш водою, роблячи сіменне молоко (Банд., Жак., Луг., Сальк.): *'бабушка го'воре / 'зараз здо'їім мако'гона // 'це п'рад'іво / са'дила 'бабушка п'рад'іво / а / рос'ли та'к'і га'їдур'і здо'рове'ї! / шо'там 'б'іл'ше / круп'нішче зир'но // то'це 'бабушка о'того зир'на / п'їд'жаре йо'го на_сково'ротк'і/а_то'д'і ут'ре_ў_ма'к'іт'р'і/а_то'д'і на_окр'іп/во'но прок'їп'їло / полу'чайиц'а б'їлен'ке / йак_моло'ко // ран'че_ж ми_ж_ў'со_ў_ди'тинств'і_йїли // 'зараз ба'нани / 'сенди 'тенди / мо'рожино / а_то'д'і так / пи'чениї бурак / пи'чениї ка'бак / с_п'рад'іва_це_ўже_моло'чко_то_ўк'їп'їло / 'бабушка йо'го 'чириз 'марл'очку проц'їдила / і_ўше_раз_пок'лала_пирик'їп'їатила_і_то'д'і_йїмо_чи_мама'лигу / чи_кашу_йа'ку / іс_цим_п'рад'івом / 'обшим здо'їїла 'бабка мако'гон / і_полу'чилос'_моло'ко / і_бу'ло_ў'со_дуже_добре / сїї'добне // (Є. І. Шевчук 1943 р. н., Жак.); 'кажут'_подо'їти_мако'гона // подо'їти_мако'гона // чо_мако'гона? // бо_це_зер'но_(сім'я)_сп'ражиц'а / а_по'том_його_росте'райут'_ў_ма'к'іт'р'і / рос'терли_і_кашичка_ц'а / ну / кашка_роз'мел'уйиц'а_і_во'на_дуже_сма'чна / та'ка_ўкусна / і_по'том_з_во'дойу / це_ўже_про'ц'їжуйут' / по'том_вили'вайут' / і_та'ке_ж_п'р'їятне! // (Г. М. Сопілка 1928 р. н., Сальк.). Див. також **МОЛОКО ВІД ЯЛОВОЇ КОРОВИ** [моло'ко в'ід_йаловой_ко'рови] та **СІМЕННЕ МОЛОКО** [с'їмен:е_моло'ко].*

КЛО́ЧА [к'лоча], **-а**, фонет., ім., сер. Ключчя (Банд., Богд., Гай., Жак., Люшн.): *бу'ла ба'тел'н'а / бу'ла 'терниц'а і_бу'ли_дв'і_ш'ч'їтки // на_ба'тел'н'у 'били // та 'тирса_ў'са_в'їдпа'дала_дириви'на / а_оста'валос'а / ну_ўше_йе_там_дириви'ни_т'рохи / оста'валос'а_на_тому / це_нази'вали_ми_його_к'лоча // (Д. І. Охріменко 1932 р. н., Богд.); ...а_то'д'і_ўже / бу'ли_та'к'і_'терниці / ка'зали / і_йїх_'били // виби'вали_так / шо_ли'шалис'а_лиш_од'н'і_'нитки / к'лоча... // (Р. Г. Мельник 1943 р. н., Гай.); п'рад'іво_мо'чили_ў_бу'гу / по'том_ви'та'гували / зби'вали_на / шоб_бу'ли_к'лоча / а_по'том_п'рали / це_йа_'помн'у / ў'рем'на_во'їни // (Л. У. Поліщук 1927 р. н., Люшн.).*

КЛО́ЧО [к'лочо], **-а**, фонет., ім., сер. Ключчя (Синиц.): *а_то'д'і_ки'дали_ў_р'їчку / шоб_д'н'ї_дес'їт'_мо'чилос'а / а_то'д'і_виї'мали / су'шили_і_бу'ла_та'ка_би'тел'н'а / розби'вали_т'ї_сно'пи_і_полу'чалос'а_к'лочо // і_то_к'лочо_то'д'і_на_куж'їл'_к'лали_і // вир'стата_бу'ла_і_ро'били / ро'били_полот'но... // (О. С. Ярмолатій 1922 р. н., Синиц.).*

КОНО́ПЛІ [ко'нопл'ї], **пель**, лекс., мн. Насіння конопель; сім'я; див. **СІМ-НЯ** [с'їмн'а], **СІМ'Я** [с'їм'я] (Хашц.): *а_ти_ни_йїла_ко'нопл'ї_по'терт'ї? // а: // і_кор'ж'ї_ту'ди_накр'ишан'ї? // (В. П. Процишин 1941 р. н., Хашц.).*

КУ́КЛА [кук'ла], **-и**, діал., лекс., ім., жін. Найкраще й найтонше волокно конопель (Банд., Богд., Пот., Слюс.; [ЕСУМ III, с. 128–129; СУГО, с. 110]): *... та_ї_це_так_іс_к'лоча_рад'на // о'то_шо_ўже_д'руга_ш'ч'їтка / на_д'ругу_ш'ч'їтку_це_ли'шалис'а_кук'ли / т'ї_кук'ли_ше_пус'кали_ше_на_т'рет'ю_ш'ч'їтку / і / то*

шо о́сталос' на шч'ітк'і / то бу́ли пач'іс'к'и / з'н'ими ро́били рушні'к'и / скатир'к'и / сп'ідні'ц'і / а с'к'лоча 'радна / а с'ку'кол ро́били по́лотні'о... // (Д. І. Охріменко 1932 р. н., Богд.); 'мама сир'п'ами 'жали / а то'д'і ў'р'ічку ви'мочували // та'ка бу́ла нази'валас'а ба'тел'н'а і'це к'лала та'ко 'мама і'бу́ла / а то'д'і / шч'іт'ка та'ка бу́ла / ну'т'іпа / йак це ми 'коси 'чешимо 'зараз 'тоже шч'іт'ка / та'к'і бу́ли / да / та'к'і гол'к'и / та'ка к'ругла о'п'укла і'це 'мама на 'ту шч'іт'ку чи'сала йо'го / да / чи'сала / а то'д'і ро́била 'кук'лу // нази'вайиц'а 'кук'ла / і / і'к'лала на 'кужил' // (В. Е. Херсонюк 1946 р. н., Пот.).

МІКАНКА [міканка], -и, діал., лекс., ім., жін. Найгірший сорт пряжі; ключчя, яке стягується зі щітки після розчісування конопель (Слюс.; [Грінч. II, с. 423; ЕСУМ III, с. 459]): ў'пи'рет ко'нопл'і на'мочували на бу'гу / ви'ми'вали // а то'д'і бу́ла би'тел'н'а / на'пи'рет на би'тел'н'у 'били // а то'д'і 'терни'є'ц'а / це ў'же 'м'іл'ча // а то'д'і шч'іт'ка / та'ка здо'рова шч'іт'ка / на'бита жи'є'л'ізом / та'ке / йак шчи'є'ду'хи // а то'д'і чи'сали / і то'д'і чи'сали на 'ту шч'іт'ку / о // та'ї та'ке доў'ген'ке с'т'а'гали / це ми'кан'к'и / а 'то ў'же сп'ід'н'ішче / пач'іс'к'и / а 'то 'саме на'йлуче / то 'то 'кук'ла // і'т'і кук'ли / ў'же це / на'йлуче / на'йтонше / п'р'али // ди'є'с'атка ка'зали // і то'д'і ро́били на ви'рс'тат'і / 'ж'інка / та'к'іі ди'є'ри'є'ў'йан'і ви'рс'тат / ро́били і'ш'или рубашк'и / шта'ни / ў'с'о // а 'йак 'л'ажиш' // на 'т'іп'і / 'точно / йак коно'ва // (О. З. Лівіцька 1917 р. н., Слюс.).

МІТОК [міток], тка, діал., фонет., ім., чол. Моток (Саб.; [СУМ IV, с. 812]): ...і'мама тако'о'го на ви'ри'тено / на ви'ри'тено / напл'і'тала / ба'гато / напл'і'тала йо'го / та'к'і ви'ри'тена бу́ли з'руб'і / о / а то'д'і ці' нит'к'и / з'нач'іт' во'на 'йакос' та'ко ро́била йіх у'це'й / йак во'на? / м'іт'к'и / м'іт'к'и / тако'о'го 'обшим на'мотувала та'ке / йак на 'руку / ота'ке 'обшим во'но / та'ко м'іток ота'к'і на'верно за'руб'і // о'с'о / о'с'о ў'мени хус'тина / о / і'це м'іток це'й та'к'іі 'обшим в'ін бу'ў в'ід'к'ін'ц'а до'к'рай / йо'му бу'ў 'т'і'к'и на'чало і'к'і'нец' // ота'ко 'мама 'йакос' на'мотувала / на'мотувала / на'мотувала і'та'к'і полу'чалис' м'іт'к'и / о / м'іт'к'и та'к'і / шо 'т'і'к'и на'чало і'к'і'нец' бу'ло / ну, во'но ни за'поў / йо'го ў'же так ди'р'жали / о / то'д'і 'мама йо'го / ў'же т'і м'іт'к'и к'лала / та'ке шос' бу'ло / та'ке кру'тилос'а і'во'но 'йакос' на'кру'тувало // ці' м'іт'к'и то'д'і 'мама / 'обшим во'на йіх то'д'і / йак це? / кра'сила / кра'сила у'чор'ні / у'з'ілен'і / ў'чир'вон'і і'ў'с'ак'і / то'д'і но'сила там до 'т'от'і / од'на 'т'от'а там / та'ка бу́ли ў'си'п'і там од'на чи'д'в'і / во'ни ро́били з'н'ого 'радна // (Л. П. Науменко 1945 р. н., Саб.).

МОЛОКО ВІД ЯЛОВОЇ КОРОВИ [моло'ко в'ід'й'ялово'й ко'рови] – страва, приготовлена зі смажених зерен конопель (сім'я), розтертого маконом у макітрі та розведеного водою; див. **СІМЕННЕ МОЛОКО** [сі'мен:е мо'ло'ко] (Банд.): 'сі'м'а 'терли ў'мак'іт'рах і'ро́били мо'ло'ко там до 'каш'і / до 'мама'лиги / йак ра'н'іше / ка'зали / це мо'ло'ко в'ід'й'ялово'й ко'рови // (Г. С. Романюк 1938 р. н., Банд.).

НИЧА [нича], -а, лекс., ім., сер. Збірн. до нитка; волокно конопель без тріски, яке отримують після обробітку стебел конопель на бительні (Осич.): *мочили / а, тоді була ба'тел'на / та ї'били // та'ко зади^{ем} / а, во'на доўга та ба'тел'на / п'хайеш то 'мочине п'рад'іво і, тоді ба'тел'но'юу б'єш / п'ідсовайеш / а, во'но су'хен'ке // ба'тел'но'юу б'єш / і, та'ке 'нича ли^{еш}шайи'ц'а / а, пати^єки в'ідпа'дають //* (П. Т. Ставратій 1935 р. н., Осич.).

ПАЧІСКИЙ [пач'іски], с^{ок}, діал., лекс., ім., мн. Залишок клоччя на щітці (Богд., Слюс., Тауж.; [Грінч. III, с. 104; ЕСУМ VI, с. 311]): *йа'ке бу'ло п'р'ади'во? // ну / во'но ви'лике бу'ло // йо'го са'м'і л'уди вижи'нали сир'пом / а, тоді ви'мочували / тоді ви'т'агували з, во'ди во'но 'сохло і, тоді на ба'тел'ну 'били / 'били / 'били і, полу'чалис'а та'к'і пач'іски / тоді з'и'мо'юу си'д'іли п'рали і, радни'нки / до'рошки / їс'о ро'били //* (М. В. Гревченко 1939 р. н., Тауж.). Також див. МИКАНКА [миканка].

ПРАДИВО [п'ради'во], -а, фонет., ім., сер. 1. Коноплі, *Cannabis sativa* L. (Бай., Бир., Богд., Кон., Меч., Осич., Осіів., Піщ., Синиц., Тауж.): *с'вали п'ради'во / це на, до'лин'і йо'го ви'мочували / шоб, зр'обити ота'ке рад'но чи, полот'но з, 'ного / бо, тоді / 'даже у'же / йак заби'рали ї, гер'ман'ї'юу х'лопц'ї' / іс'є'ла заби'рали / а, тоді ї, осно'ї'ному бу'ло ї'д'агало йа'ке? / із, коноп'л'і // де'с'атка / три'нац'атка // три'нац'атка / це ўже 'дуже то'несин'ке / п'рали //* (Є. Й. Розсуканий 1932 р. н., Дол.); *п'ради'во 'с'ї'ють' ота'ко ку'сочок / квад'рат 'ц'і'лий / 'цего п'р'ади'ва і, воси^єни та'ко йо'го ви'т'агають і, тоді 'робл'ат з, 'ного //* (К. Ф. Гуцол 1943 р. н., Осич.); *по, молдо'вански 'кинипе / а по, укр'айнски п'рад'іво / п'ради'во // ої! / нароб'л'алис'а ми 'коло 'ного / ми ше, ї виби'рали // п'ради'во // виби'рали / 'жоўте виби'рали / з'є'лене ли'шали / бу'ло та'ке / і ше, ї, 'р'ічку мо'чали / кам'ін'ц'ами обкла'дали / вит'а'гали... //* (Синиц.); *п'ради'во // ми йо'го так / 'с'ї'яли / б'рали / ви'мочували / тоді су'шили / 'пот'ім на, ба'тел'ну 'били //* (Т. Л. Хлівнюк 1931 р. н., Вільш.); *п'ради'во ка'зали // ше при, 'мен'і ко'лис' мо'чили п'ради'во 'пом'ну // бо, 'йа 'пом'ну ї, копан'ках мо'чили // ...добу'вали з'є'рє'ло / ко'пали гл'ї'боко / та, ї добу'вали з'є'рє'ло / на, до'лин'і // 'в'іс'ім к'ї'ломитр'ї' в'ід, 'нас буг // а, 'ран'че то, ки'дали та, ї'ї'ни ч'і'п'л'алис'а / за'лазили / во'ни л'убили п'ради'во і, за'лазили / вит'а'гнули п'ради'во і з, ї'ї'ном 'разом / бу'ло 'ран'че та'ке / йа ше ма'лен'ким бу'ї //* (П. А. Бевзюк 1953 р. н., Покр.). 2. Прядиво, волокно конопель, льону тощо, приготвлене для прядіння (Берез., Богд., Вел. Тр., Вільш., Дол., Зав., Кам., Люшн., Савр., Синиц., Уст., Ухож., Хащ.): *то, 'с'ї'яли / п'рад'іво / по'том йо'го р'вали і / там / два сор'ти 'мат'їрка і, 'п'лоск'ін' // 'п'лоск'ін' / це то / шо, йо'го в'ідби'рали на / п'р'ажу / мо'чили п'р'ажу / а, 'мат'їрка / це в'ідби'рали зир'но / шоб на, д'руг'ї'ї р'ік по'с'ї'яти / пон'ї'майиш / во'но там бу'ли два 'в'їда / о'це 'п'лоск'ін' виби'рати / 'п'лоск'ін' / це то / шо, їде на, п'ради'во / отак //* (Д. І. Охріменко 1932 р. н., Богд.); *'били на, ба'тел'ну / на, ба'тел'ну 'били йо'го / а, по'том ўже / 'тоже мо'чили*

/ сушили і прали з н'ого нитки / прадиво казали // (О. Я. Максименюк 1935 р. н., Зав.); то прадиво / то це вже далше прадиво / це стибло вже прадиво / як вимочили вже ўс'о / виполоскали / та прадиво / вже сушили // (О. С. Жорняк 1945 р. н., Уст.); с'їяли коноплі / а прадиво / це вже продукт іс коноплі // (В. П. Процишин 1941 р. н., Хащ.).

ПРА́ДИВО [п'рад'іво], -а, фонет., ім., сер. 1. Див. **ПРА́ДИВО** [п'рад'іво] у 1 знач. (Богд., Вільш., Гай., Дуб., Жак., Йос. 2, Кін., Кур. Лоз., Луг., Люшн., Нед., Осич., Піщ., Пол., Саб., Синиц., Сол., Став., Таш., Флор., Чер., Черн., Чеч.): прад'іво / о'це ми так / с'їяли / й'о'го / дуже й'д'ат горопці / робили о'пудала і о'пудала ни помагали / це ди'тача кара була / бо будили до д'н'а / по'ка ше горопці ни л'їтайут і там во'ни си'д'їли і го'нили тих горопці // (Д. І. Охріменко 1932 р. н., Богд.); казали на н'ого прад'іво / с'їяли / во'но росло // по'том помн'у мама хо'дила ці волотки та'ко / два р'ада проїде і та'ко волотки о'дин до д'ругого опи'л'али й'їх / а по'том жали / мо'чили / й'їазали та'к'і пучки / по'том мо'чили ў р'їчку й'о'го / по'том зоб'їрали // (О. Т. Комар 1944 р. н., Кін.); коноплі / це прад'іво // (В. С. Сікайло 1937 р. н., Таш.); а прад'іво ў нас тоже с'їяли // ста'р'ї л'уди бу'ли / робили радна / ўби'рали / ўпи'ред с'їяли / росло / то'д'ї п'їд'ос'їн' / вже ос'їн' та'ко / ше во'да тепла / несли ў р'їчку мо'чили / то'д'ї сушили / а то'д'ї на ба'тел'ні на т'ї / ої! / с'т'їки ро'боти // (О. В. Цуркан 1927 р. н., Синиц.); прад'іво і конопля / це по'р'їзному / од'но си'ло каже прад'іво / д'руге / конопля // (О. К. Бурлаченко 1929 р. н., Флор.). 2. Див. **ПРА́ДИВО** [п'рад'іво] у 2 знач. (Богд., Бур., Кидр., Люшн., Піщ., Саб., Синиц.): бу'ло / хо'дили / ни бу'ло полот'на / а зараз шо / хо'д'ат ў сорочках? / то'д'ї шоб'ти ў со'роц'ї ни хо'дила / як зара д'їўчата / судили б // виши'вала ту к'в'їточку / с'о'йе / то'йе // с прад'іва робили / та прад'іво виши'вали х'рестиком // (К. І. Сирота 1939 р. н., Кидр.); коноплі са'дили і ці / як во'но ше? / тоже мо'чили / прад'іво робили / мутуски ка'чали с того / с тих коноплі / тп'ер вже запри'тили с'їяти / а ран'че ўс'ї с'їяли / то'д'ї били на ба'тел'н'ах та'ких дереў л'ан'их та'ко як в'їте дереў л'ан'ї зуби / а з в'їце тут / та виби'вали й'о'го / о'це ўс'о тирм'їт'а виби'валос'а / мутуски су'кали // (Н. З. Загорулько 1940 р. н., Саб.); ...ої! / коло прад'іва бу'ло ба'тел'н'а і терни'ца / і ш'ч'їтка / і шо хоч // ў мени / зараз по'кажу / чи'каї // (О. В. Цуркан 1927 р. н., Синиц.).

ПРА́СТИ [п'расти], -у, -еш, фонет., дієсл., недок. Робити безпервну току нитку, пряжу (Банд., Вільш., Дол., Жак., Зав., Йос. 2, Кам., Люшн., Осіїв., Саб., Сальк., Синиц., Слюс., Тауж.): йа була ше / та прад'іво прала на ви'ри'тено о'то / радна робили / коўри робили // (С. С. Шепета 1929 р. н., Банд.); ...ми'н'ї ни'р'їдна мама / дала прасті / а во'на / во'но пири'стойане / та прад'іво тирм'їти та'ке / то ниха'роше / та прад'іво р'валос'а / а'ли йа г'рупше на'прала // (К. І. Сирота 1939 р. н., Кидр.); да // у р'їчці мо'чили // на го'р'ї на ба'тел'н'у били // о'це застаў'л'ала мама ми'не / ше йа була

така сомпл'ачка // прадишо / до_р'ічки / їди виби'рати // ба'тел'на / 'бити // виру'тено / п'расти па'шол // от_чо'го ни_ў'м'іла / 'того ни_на_ў'чилас'а п'расти // (Н. Я. Ткачук 1938 р. н., Покр.); ко'нопл'і і_п'р'адишо // мо'чили йо'го / 'били / а_то'д'і чи'сали / п'рали / ц'і / нит'ки / і_ро'били полот'но // 'доц'а! // то'д'і / ну / це ше йа ма'ла бу'ла / 'дуже ба'гато бу'ло во'шеі і_блох'ї_ў / і_це / от 'добре бу'ло ру'башка с_того / по'чухатис'а та'ко ў'с'о / а_хо'дити ни_було ў_чому / п'і'с'л'а в'їїни / п'і'с'л'а в'їїни / це / ну / п'і'с'л'а в'їїни / це ми'н'і бу'ло ш'і'снац'іт' і_ўа то_хо'дила ў_школу... // (В. І. Вододюк 1926 р. н., Дуб.).

РАДНІНА [рад'нина], -и, фонет., ім., жін. **1.** Цупке домоткане полотно (Зав., Йос. 2): о'це шо / д'л'а / полот'на ми йи'го ро'били / то р'вали / виру'вали / за'ходили виру'вали ўпи'ред 'мат'ірку / по'том п'лоск'ін' і о'то_ж йо'го мо'чили / і_ў'с'о з_н'ого / ро'били / і_радн'ни / і... // (О. М. Лукаш 1928 р. н., Зав.); а_бу'ло та'ке / шо_зет' 'л'уди і_сп'ідни'ц'і / і_кофточ'ки 'шили із_риб'ін:ого с_цего // ў_мени сест'ра с'тарша в'ід:авалас'а / то_з'ат' при'шоў / ў_мени йе / лиш_там у_т'їі 'хат'і та'ка п'ід_т'ін' / рад'нина / шо_во'на 'разними нит'ками та'ко 'виробл'ана / шоб_сл'аўна бу'ла до'рошка / у_шта'нах при'шоў у п'ід_т'ін' шта'ни / 'доўга мат'н'а і_така'го з'руба // ну_да / во'но_ш там ру'билос'а / скла'далос'а / 'шило'с'а // (Р. В. Янишина 1926 р. н., Йос. 2). **2.** див. **РАДНО́** [рад'но] у 2 знач. (Бал., Вел. Тр., Вільх., Хаш., Мощ., Синьк., Чаус. Др.).

РАДНІНКА [рад'нинка], -и, фонет., ім., жін., зменш.-пестл. до **РАДНІНА** [рад'нина] (Тауж.): йа'ке бу'ло п'р'адишо? // ну / во'но ви'лике бу'ло // йо'го са'м'і 'л'уди вижи'нали сир'пом / а_то'д'і ви'мочували / то'д'і ви'т'агували з_во'ди во'но 'сохло і_то'д'і на_ба'тел'н'у 'били / 'били / 'били і_получалис'а та'к'і пач'іс'ки / то'д'і зи'мою си'д'іли п'рали і_радн'инки / до'рошки / ў'с'о ро'били // (М. В. Гревченко 1939 р. н., Тауж.).

РАДНО́ [рад'но], -а, ім., жін. **1.** фонет. Рядно – простирадло, покрито або скатертина з ряднини (Богд., Дол., Жак., Йос. 2, Кидр., Саб., Си-ниц.): то'д'і бу'ла ш'ч'ітка ви'лика // на_н'ууу чи'сали / це_ж ос'талос' на_ц'і ш'ч'ітк'і о'це 'радна / йа'к'шо во'но ше ў_мени йе / ше 'моїі 'мами с'катирка йа дир'жу йа'к ри'л'ікв'іуу / і / йа'к йа ви'ходила 'зам'іж ми'н'і 'т'от'а 'р'ідна 'мамина сист'ра / бо_мама мо'йа ў'мерла ми'н'і п'і'то'ра 'роки / подару'вала рад'но / це бу'ло ба'гацтво! / пон'їмайиш / подару'вала 'т'от'а п'і'ц'ал'не рад'но // (Д. І. Охріменко 1932 р. н., Богд.); ну_п'ростин'їу ни_було / рад'но / йа'к ус'таниш / 'то_аш кл'єточки на_ц'ему / ну_а шо_ж! / ус'тала 'вип'р'і'іла і_заст'їлила / а_нас'под'і со'лома / і_ц'ей / у_же пирит'ерлас'а / 'каже 'мама / а_н'утка / ў_же нам т'реба / 'доц'а / пирим'їнити мат'рас / бо_ў_же ц'а со'лома пирит'ерлас'а // (Г. П. Гудима 1932 р. н., Жак.); це на_до'лин'і йо'го ви'мочували / шоб_зро'бити ота'ке рад'но чи_полот'но з_н'ого // (Є. Й. Роз-суканий 1932 р. н., Дол.); а_то_ў_же / 'то_ў_же там поп'рали нит'ки на_рад'на / на_м'іш'ки на_йа'к'іс' // (Р. В. Янишина 1926 р. н., Йос. 2); а_ц'е рад'но ро'били

тоді с'цего // рубайут / порубала / порубала / о'це на'цему будеш с'пати // 'радна робили / п'іде'їкон'а / о // (К. І. Сирота 1939 р. н., Кидр.); ці' м'ітки тоді 'мама / 'обшим во'на йіх тоді / йак це? / кра'сила / кра'сила у'чорні / у'зилен'ї / ў'чир'вон'ї і'ў'с'ак'ї / тоді но'сила там до'тот'ї / од'на 'тот'а там / та'ка бу'ли ў'си'л'ї там од'на чи'д'в'ї / во'ни робили з'н'ого 'радна // о / 'радна та'к'ї / 'обшим т'їкали тако'го / так йак ста'нок // ми тоді нат'кали на / 'радна / та'к'ї п'їлоч'ки бу'ли ши'рок'ї / мое' метир / рад'но 'шили / п'їлоч'ки робили / ки'дали на'пол / на'земл'у / тоді'шо бу'ї пол // о / це та'ка 'доўга робота / 'доўга // о'це 'ц'їлу'зиму / так йак'зараз про'са 'робл'ат / а'мама мо'їа 'ц'їлу'зиму! // (Л. П. Науменко 1945 р. н., Саб.). 2. лекс., фонет. Предмет із тканини для переноски сіна, соломи тощо (Бай., Банд., Бир., Біл., Бур., Вел. Кир., Вел. Тр., Джул., Дол., Дуб., Жак., Зав., Каз., Кам., Кот., Красн., Меч., Осич., Осіїв., Піщ., Савр., Сальк., Став., Тауж., Таш., Уст., Ухож., Чер.; [СУГО, с. 42]): а'ўже тоді то'зир'но / во'на / йак'шо пирис'ївала йо'го на'рад'но / а'тоді в'їде'ївала / е / 'чириз'в'їтир'в'їйала со'б'ї'їйо'го / і / мо'лоли / робили хл'їб // (Є. І. Шевчук 1943 р. н., Жак.); за'їшоў // о'с'о це'ї ку'сок йак до / до'двир'ей до'в'їранди / та'ї в'їц'е ско'сиў / а'тоді в'їт'е за'їшоў ско'сиў / та'ї це ў'бабу назива'їиц'а // а'тоді зеро'мадиў граб'л'ами / та'ї на'рад'но а'бо на'в'їз на'кидаў / та'ї по'в'їз зир'но // (В. С. Сікайло 1937 р. н., Таш.).

РАДОВІНА [радо'вина], -и, діал., лекс., фонет., ім., жін. Рядовіна – груба тканина, що зазвичай іде на рядна, мішки тощо (Синиц.; [ЕСУМ V, с. 154; СУМ VIII, с. 924]): ко'лис' жили / та'ко ни'хо'дили пла'т'а / а з'радо'вини / п'рали п'рад'їво / робили на'вир'стат'ї / а'тоді 'шили сп'їдн'їц'ї / з'ї'кети / о'так ми 'жили // так по'шиийм ха'лат з'ди'с'атки / та'ї так ку'сайе за'т'їло / а'так і'хо'дили / да // (Н. Н. Цуркан 1931 р. н., Синиц.).

РАДОВЛЯНИЙ [радоў'л'аний], -а, -е, лекс., фонет., прикм. Виготовлений з грубої тканини власного виробництва (Банд., Дол., Йос. 1, Чер.): п'ради'во вири'вали / а'тоді мо'чили ў'р'їч'ках / приси'пали зим'л'ойу / шоб ни'пото'нуло / 'в'їдте і'в'їдте 'колики заби'вали так робили т'їснен'ко / шоб'во'да ни'забрала / а'тоді там 'через ў'рем'а ўже п'робу'їут чи'во'но ўже го'тове / вит'а'га'їут / 'сушат / тоді ўже обробр'л'а'їут / там ба'тел'на / на'ба'тел'ну б'ї'їут уп'їред / а'тоді обробр'л'а'їут на'ш'ч'їт'ки / 'дєргайут / к'лоча ок'ремо на'кужил'ї пра'д'ут / а'ку'кли на'сороч'ки / 'ранче / йак бу'ли радоў'л'ан'ї сороч'ки / на'рушн'їки / це тоді так // (Г. С. Романюк 1938 р. н., Банд.); та'ка со'рочка радоў'л'ана / з'п'ради'ва / і'шта'ни / а'место 'гузика ку'сочок патич'ка обр'їзан'ї'ї і'при'шит'ї... // (Є. Й. Розсуканий 1932 р. н., Дол.); тут чип'л'али бак'лашки ці / а'то ше та'к'ї р'їш'ки тут та'к'ї бу'ли дириў'л'ан'ї // а'то йе та'к'ї бу'ли по'шит'ї та'к'ї / ну / з'ма'тер'її / це во'ни бу'ли радоў'л'ан'ї / ка'зали ці' дис'а'ч'ан'ї о'це / йак м'їш'ки... // (Б. Д. Сікорський 1936 р. н., Чер.).

СІВАТИ [с'ї'вати], **СІВАЮТЬ** [с'ї'вайут'], діал., фонет., дієсл., недок. Сіяти, кидати зерно, насіння звичайно в оброблену землю; засівати (Берез.,

Гай., Дол., Кам., Тауж.; [Грінч. IV, с. 125; ЕСУМ V, с. 259]: *п'радишо с'ївали... // с'ївали п'радишо / це на до'линї йо'го ви'мочували / шоб зроби́ти ота́ке радно́ чи́ полотно́ з'н'ого... //* (Є. Й. Розсуканий 1932 р. н., Дол.); *ко'лис' жито́ 'с'ївали // с'ївали жито́ / це 'тоже ха'роше // хл'їб 'жит'н'її ха'рош'її //* (М. Д. Розсукана 1932 р. н., Дол.); *п'росо / це то / шо 'робл'ат із 'н'ого пшо'но / п'росо на 'полї с'ївайут / та'ке ни'зен'ке //* (Л. Г. Мандела 1942 р. н., Кам.).

СІМНЯ [с'імн'я], **сімя**, фонет., ім., сер. Насіння конопель; сім'я (Богд., Калм., Меч., Мощ., Осич., Осіїв., Підгор., Саб., Синиц., Слюс., Флор., Чер.): *'сімн'а бу'ло роз'їт'рут ъ ма'к'їт'р'ї / сп'їц'ал'но во'до'йу за'л':айут і 'їйли бу'ло гет' 'ран'че ш ше 'їйли ма'мал'їгу / ти'пер уже ни'з'найут / а то'д'ї ъ нас / ъ 'наших кра'їах 'с'ївали бол'шинст'во ма'мал'їгу ва'рили / л'убили // ...* (З. Л. Добровольський 1927 р. н., Осіїв.); *а! / ко'лис' 'сімн'а / зва'рила йа'кус' 'кашу / і / посу'шила йо'го і / та,ї та'ке с,п'рад'їва / от / голо'до'йка то'д'ї бу'ло / та,ї да'вала сист'ра ми'н'ї //* (М. А. Максименко 1940 р. н., Саб.); *ае: / гет бу'ло так / шо ъ п'їст / та,ї моло'ко ни'є 'їйли / а 'то 'сімн'а п'ражи'ели / ма'ко'гоном 'терли,у / ма'к'їт'р'ї / та,ї моло'ко бу'ло / та,ї ва'рили 'кашу ма'мал'їгу / та,ї роз'води'ели тим моло'ком //* (О. З. Лівіцька 1917 р. н., Слюс.); *'сімн'а 'с'їйут / а то'д'ї йо'го одби'вайут // моло'ко ъ голо'до'йку ро'били з'н'ого / сир ро'били з'н'ого //* (О. К. Бурлаченко 1929 р. н., Флор.).

СІМЯ [с'ім'я], **сімя**, фонет., ім., сер. Насіння конопель; сім'я; див. **СІМНЯ** [с'імн'я] (Берест., Благод., Гай., Гвозд. П., Зелен., Став., Кр. Оз., Кур. Лоз., Осіїв., Пот., Синьк., Солг., Хащ., Ясен. Др.): *гаї'дур'ї / це та'к'ї 'сад'ат / ки'дайут по,куку'руз'ї там де,ни,де р'їден'ко / а то'д'ї та'киї кри'слатиї рос'те / здо'ровец'киї / зби'райут з'н'ого на'с'їна / 'сім'а би'рут з'н'ого / це, 'так хаз'аїну'вали ко'лис' //* (Є. П. Тульнікова 1935 р. н., Синьк.). **СІМЄННЕ МОЛОКО** [с'їмен:е моло'ко] – див. **МОЛОКО ВІД ЯЛОВОЇ КОРОВИ** [моло'ко в'їд,їялової ко'рови], **СІМЄННА ГУРДА** [с'їмен:а гур'да] (Гай.), **ГУРДА** [гур'да]: *а, 'от с,п'рад'їва ро'били с'їмен:е моло'ко / от йа ї до, 'цейї по'ри 'наче йо'го 'помн'у ъ ку'с // ... с'їмен:а гур'да / ка'зали / і, во'но нас'т'їл'ки бу'ло ъ ку'сне / і, по'л'езне / це об'їзат'їл'но / о'це йак п'їст / о'це / ко'лис' 'жеш 'постили / ни, 'їйли моло'ка / а с'їмен:е моло'ко ро'били обо'йас'кowo / це бу'ла 'сама 'перша йї'да //* (Р. Г. Мельник 1943 р. н., Гай.).

Висновки. Опрацьований лексичний матеріал увиразнює своєрідність говірок середньонадбузького ареалу. Зокрема про це свідчать яскраво виражені лексичні, фонетичні, рідше – акцентуаційні та граматичні варіанти говіркових назв. Скажімо, на лексичному рівні підтверджено активізацію творення синонімів до слів відомих у загальнонародній мові, напр.: *гаїда'рак // гаїдур* – 1. 'Добірна конопля, з якої збирають на посів насіння', 2. 'Рослина, що виросла окремо, напр., коноплина тощо', та розширення семантики лексем, напр.: *гаїдур* – 1. 'Добірна конопля, з якої збирають на посів насіння', 2. 'Рослина, що виросла окремо, напр., коноплина тощо', 3. *жарт*. 'Чоловік'. На

рівні фонетики зафіксовано випадки наявності протетичного приголосного [г] перед голосними, напр.: 'зубруш; наявність вставного [н] після [м] на місці [й]: 'с'їмн'а; твердість [р] перед голосними, напр.: л'рад'їво; непослідовне стягнення подовжених приголосних, напр.: к'лоча та ін. Проведено паралелі між зафіксованою автором діалектною лексикою і даними «Етимологічного словника української мови» (1982–2012), Одинадцятитомного «Словника української мови» (1970–1980), «Словаря української мови» за ред. Б. Д. Грінченка» (1907), «Словника українських говорів Одещини» за ред. О. І. Бондаря (2011). Репрезентовано просторове поширення заналізованих найменувань. До кожної словникової статті подано унікальні приклади живого народного мовлення. Розширено джерельну базу української діалектології.

Перспективи дослідження вбачаємо у продовженні роботи над укладанням «Словника говірок Середнього Надбужжя».

Літерні скорочення назв обстежених населених пунктів

Кіровоградської обл. Голованівського р-ну – м. Гайворон (Гай.), с. Бандурове (Банд.), с. Березівка (Берез.), с. Берестяги (Берест.), м. Благовіщенське (Благ.), с. Богданове (Богд.), с. Великі Трояни (Вел. Тр.), с. Вільхове (Вільх.), с. Долинівка (Дол.), с. Жакчик (Жак.), смт Завалля (Зав.), с. Йосипівка (Йос. 1), с. Казавчин (Каз.), с. Калмазове (Калм.), с. Кошаро-Олександрівка (Кош.-Ол.), с. Люшнювате (Люшн.), с. Мечиславка (Меч.), с. Мощене (Мощ.), с. Покровське (Покр.), с. Сабатинівка (Саб.), с. Салькове (Сальк.), с. Синицівка (Синиц.), с. Синьки (Синьк.), с. Солгутове (Солг.), с. Соломія (Сол.), с. Таужне (Тауж.), с. Ташлик (Таш.), с. Хашчувате (Хашч.), с. Чемерпіль (Чемер.), с. Червоне (Чер.). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* – с. Благодатне (Благод.), с. Бурилово (Бур.), с. Зелена Поляна (Зел. Пол.), с. Кінецьпіль (Кін.), с. Красеньке (Красн.), смт Криве Озеро (Кр. Оз.), с. Курячі Лози (Кур. Лоз.), м. Первомайськ (Пер.), смт Підгородна (Підгор.), с. Чаусове Друге (Чаус. Др.). *Одеської обл. Подільського р-ну* – с. Байбузівка (Бай.), с. Вільшанка (Вільш.), с. Гвоздавка Перша (Гвозд. П.), с. Дубинове (Дуб.), с. Зеленогірське (Зелен.), с. Йосипівка (Йос. 2), с. Кам'яне (Кам.), с. Концеба (Кон.), смт Любашівка (Люб.), с. Неділкове (Нед.), с. Новополь (Нов.), с. Осички (Осич.), с. Піщана (Піщ.), с. Полянецьке (Пол.), с. Пужайкове (Пуж.), смт Саврань (Савр.), с. Слюсареве (Слюс.), с. Чернече (Черн.), с. Ясенове Друге (Ясен. Др.). *Вінницької обл. Гайсинського р-ну* – с. Баланівка (Бал.), с. Білий Камінь (Біл. Кам.), с. Бирлівка (Бир.), с. Велика Киріївка (Вел. Кир.), с. Джулінка (Джуп.), с. Кидрасівка (Кидр.), с. Лугова (Луг.), с. Мала Киріївка (Мал. Кир.), с. Ольгопіль (Ольг.), с. Осіївка (Осіїв.), с. Поташня (Пот.), с. Ставки (Став.), с. Устя (Уст.), с. Флорине (Флор.), смт Чечельник (Чеч.).

Література

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1–2.
2. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноpodільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 420 с.
3. Бичко З. М. Словник діалектної лексики с. Грабовець Стрийського р-ну Львівської обл. Львів : Вид-во Львів ун-ту, 1992. 26 с.
4. Бондар О. І. Українське діалектне словникарство початку ХХІ століття. *Мова: структура, суспільство, культура* : зб. наук. статей [до 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса : Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, 2012. С. 127–142.
5. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок. Хмельницький : Редакційно-видавничий відділ, 1991. 116 с.
6. Вербовий М. В. Спроба характеристики говірки села Лозоватка Криворізького району Дніпропетровської області. *Ukrainistica*. Кривий Ріг – Краків, 2011. Вип. 9. С. 99–124.
7. Гриценко П. Ю. Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Питання організації тематичної групи. *Структура українських говірок* : зб. наук. праць / відп. ред. І. Г. Матвіяс. Київ : Наукова думка, 1982. С. 142–170.
8. Гриценко П. Ю. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти). *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти*. Глухів : РВВ ГДПУ, 1991. с. 5–24.
9. Гуцельські світи : лексикон / Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш. Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 667 с. Серія – Діалектологічна скриня.
10. Дакі О. А. Ботанічна лексика в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.01 «Укр. мова»; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2014. 16 с.
11. Зеленько А. С. Словник специфічної лексики с. Чайкине Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл. *Методичні вказівки з діалектології української мови*. Луганськ : ЛДПІ, 1990. С. 40–53.
12. Мартинова Г. І., Щербина Т. В. Словник середньонаддніпрянських говірок. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2020. 492 с.
13. Матеріали до словника подільського говору / упоряд. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.
14. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса : [б. в.], 1958. 78 с.

15. *Омельченко З. Л., Клименко Н. Б.* Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.
16. *Поліщук Л. Б.* Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.01 «Укр. мова». Вінниця, 2015. 23 с.
17. *Поліщук С. С.* Характеристика говорів середньонадбужького ареалу. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
18. *Романченко А. П., Каназірська В. А.* Говіркова лексика Південної Бессарабії і сучасна українська мова : зіставний аспект. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. пр. / гол. ред. Ж. В. Краснобаєва-Чорна. Одеса : Полипринт, 2021. С. 24–30.
19. *Сагаровський А. А.* Фрагмент діалектного словника Харківщини. *Волинь – Житомирщина : Історико-філологічний збірник із регіональних проблем*. Житомир, 2001. № 6. С. 249–254.
20. Словник буковинських говірок / ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.
21. Словник українських східнословобожанських говірок / уклад. : М. О. Волошинова, К. Д. Глуховцева, В. В. Лєснова та ін. ; заг. ред. К. Д. Глуховцева, В. В. Лєснова. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ : Талком, 2021. 407 с.
22. *Тищенко Т. М.* Лексика бджільництва Східного Поділля. Умань : Софія, 2008. 90 с.
23. *Тищенко Т. М.* Принципи укладання словника східноподільських говірок. *Філологічний часопис*. Умань, 2021. Вип. 2 (18). С. 82–90.
24. *Тищенко Т. М.* «Словник східноподільських говірок» як відображення номінаційних процесів у східноподільському ареалі української мови. *Філологічний часопис*. Умань, 2017. Вип. 2 (10). С. 216–226.
25. *Тищенко Т. М.* Східноподільський родильний обряд: лексикографічний та текстовий описи. Умань : Візаві, 2014. 460 с.
26. *Чабаненко В.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. Запоріжжя : [б. в.], 1992. Т. 1–4.
27. *Щербина Т. В.* Словник говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2018. Вип. 24–25. С. 177–186.

Джерела

1. АУМ – Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1984–2001. Т. 1–3.
2. Грінч. – Словник української мови : у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1907. Т. 1–4.
3. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

4. ЕСУ – Коноплярство / М. Д. Мигаль, Р. Н. Гілязетдінов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL : <https://esu.com.ua/article-4525>
5. СУГО – Словник українських говорів Одещини / ред. О. І. Бондар. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 224 с.
6. СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

S. S. Polishchuk,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department

HEMP GROWING VOCABULARY AS A COMPONENT OF THE DICTIONARY OF THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS

The article presents the vocabulary of hemp growing as a component of the vocabulary of Eastern Podillia and Western Steppe dialects of the Middle Bug area. The object of the study is agricultural vocabulary related to the processes of growing and processing hemp (*Cannabis sativa* L.), and the subject of the study is the organization of this lexical layer in a dialectological dictionary. The sources of the factual material are audio recordings of old residents' speech made in 74 settlements of the Middle Bug area during the period of 2014–2016.

The article describes the structure of a dictionary entry. In order to reveal the semantics of a register word, the features of the studied dialects and to describe the specifics of hemp growing (which was actively developing in Ukraine in the 20th century during the period of 1930–1980) in Middle Bug area sentences and microtexts of dialect speech with the obligatory indication of the settlement where they were recorded have been added.

The study includes 30 dictionary entries that emphasize the originality of the Middle Bug area dialects, as evidenced by pronounced lexical, phonetic, accentual and grammatical variants of dialect names. At the same time, the proposed dictionary preserves eyewitness accounts of the now historical processes associated with the cultivation and processing of hemp (*Cannabis sativa* L.).

Keywords: hemp growing, dialectological dictionary, dialectal vocabulary, dialects of the Middle Bug area, Middle Bug area.

СЕМАНТИЧНА ОСНОВА КАТЕГОРІЇ ПОТЕНЦІЙНОСТІ

Функційно-семантична категорія потенційності, що належить до числа досить важливих мовних категорій, на жаль, ще далека від остаточного опису та пояснення і являє собою угруповання кількох субкатегорій. У статті розглядаються загальні засади моделювання категорійної семантики. З'ясовується питання семантичної основи категорії потенційності.

Ключові слова: потенційність, категорійна семантика, можливість, необхідність, диференційна сема.

Аналіз категорійних ситуацій (далі КС) спрямований на вивчення функціонування елементів мовної системи у взаємозв'язку з навколишнім середовищем. З'являється велика кількість „загальних ситуацій”, які необхідно розділити на окремі аспекти, тобто на категорії. Категорійна семантика „розгортається” у вигляді змістовної структури з тією чи іншою конфігурацією елементів. Від конкретних варіантів таких ситуацій, представлених у висловлюваннях, прямуємо до найбільш загальних різновидів, підтипів і, нарешті, до ситуаційних типів, що і визначає актуальність проблеми. Категорійний підхід уможливорює адекватніше визначення сукупності синтаксичних, морфологічних і словотвірних одиниць та категорій, їх внутрішньої та зовнішньої ієрархії, специфіки функціонування і функційної динаміки [2, с. 181].

Вибудовуючи семантичні підвалини категорії потенційності, ми спиралися на здобутки українських вчених: І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, О. І. Бондаря, А. П. Загнітка, М. В., В. Д. Шинкарука, В. М. Русанівського, Н. В. Гуйванюк.

При вивченні семантичної структури значення синтагматичним шляхом враховується насамперед контекст, ситуація, а також дистрибуція, тобто безпосереднє оточення значення. Структура значення, характер сем, які складають цю структуру, а також закономірності реалізації сем при функціонуванні значення слова нерозривно пов'язані із ситуаціями об'єктивної дійсності.

Значення кожної одиниці мови має свою семантичну структуру, яка являє собою сукупність елементарних значень, „сем”, що складають це значення. Елементарне значення будь-якої одиниці виводять не тільки за допомогою принципово різноманітних методів, але й по-різному визначають і дають найрізноманітніші назви: „диференційний елемент”, „фігура змісту”, „семантичний множник”, „диференційна ознака”, „ноема”, „семантичний маркер”,

„семантичний примітив”, „смиловий атом”, „сема”, „плерема”. Найзручнішим для нас видається термін „сема”. Найменша гранична або елементарна неподільна семантична одиниця плану змісту, що піддається співвідношенню з відповідними одиницями (елементами) плану вираження в синтагматичному ряду. Сема є елементарним відображенням у мові різноманітних сторін і властивостей позначуваних предметів і явищ дійсності. Важливим є встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення. Не всі семи за своєю природою і функціями є однаковими. Існують такі різновиди сем: класема, архісема, диференційна, інтегральна, імовірнісна (потенційна), градуальна. Для категорійної семантики важливою є диференційна сема. За допомогою диференційних сем описуються відмінності одиниць семантичного поля.

Структура мови є, насамперед, система відношень між диференційними семантичними ознаками, що знаходять своє віддзеркалення в граматичних категоріях. Диференційна семантична ознака (далі ДСО) розуміється нами як мінімальний семантичний елемент, стосовно якого розрізняються принаймні два члени системи. Говорячи про мінімальний семантичний елемент, ми маємо на увазі елемент далі нечленований, причому нечленованість потрібно розуміти як відносну в даній системі форм.

Категорію потенційності як увиразнену мовну категорію із власним набором ДСО не виділяли аж до появи теорії функційної граматики. Традиційна лінгвістична думка спирається на протиставлення реальних дій ірреальним модальним діям. З функційно-семантичного погляду нереальність дії розкладається на можливість та необхідність реалізації дії. Звідси, семантична суть категорії способу полягає у протиставленні дій передбачуваних діям бажаним, тобто таким, що виражають волевиявлення. Дієслова умовного способу об'єднуються чітко вираженою семантикою потенційності дії [3, с. 96]. Тобто умовний спосіб поступово розширює свої функції і стає потенційним.

Семантична основа умовності і наказовості – це зіставлення двох взаємозалежних дій, які могли б здійснитися через припущення, за певних умов або через волевиявлення. Таким чином, потенційність зводиться до граматичних значень категорій умовного і наказового способів. Звичайно, основним носієм предикативної ознаки в реченні є дієслово, а отже, значення форм дієслівного способу виражають основні типові модальні значення, але не вичерпуються ними. А це означає, що потенційність не може бути однозначно віднесена до ірреальності. Статус потенційності складніший: потенційність на найзагальнішому рівні полягає у взаємозв'язках ірреальності та реальності.

Виділення ФСК потенційності дало змогу визначити значення цієї категорії як спрямованість „на перетворення деякого ірреального положення справ” в реальне, яке припускає, що наявна КС включає в себе передумови можливості, необхідності перетворення того, що поки (в наявній ситуації)

ірреальне, в те, що, за задумом мовця, може і повинно стати реальним в результаті каузованої дії. Функції можливості та необхідності пов'язані з діями, що розглядаються не у площині їх реальності/нереальності, а в площині потенційності [1, с. 18].

Семантичну основу категорії потенційності складає оцінка мовцем зв'язку між об'єктом і його ознакою. Даний зв'язок мовець оцінює як можливий, необхідний або бажаний. Характер зв'язку між об'єктом і приписуваною йому в акті предикації ознаки з точки зору способу її існування може розглядатися як потенційний, нефактичний, можливий чи необхідний, здійснюваність якого залежить від дії детермінуючих чинників, які перебувають у самому суб'єкті або поза ним. Предметом розгляду тут є характер об'єктивних зв'язків, наявних в тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт. Будь-яка потенційна ситуація зумовлена деякою детермінуючою ситуацією, яка містить у собі чинник, що каузує зв'язок суб'єкта предметної ситуації і його ознаки. Спрямованість на перетворення ірреальності в реальність через дію, позначену предикатом, складає ядро ситуацій модальної оцінки.

При створенні типології потенційності необхідно аналізувати її мовну семантичну структуру і знайти ті семантичні диференційні ознаки, які найбільш адекватно відображали б суть досліджуваного об'єкта. В науковій літературі є спроби визначення певних семантичних ознак як можливості, так і необхідності: у висловлюваннях необхідності реалізується ознака 'відсутність вибору', а про можливість йдеться тоді, коли виконавець дії має право вибору: виконувати чи не виконувати дію; при цьому він сам може (але не повинен) бути джерелом модальності.

Спираючись на філософське трактування можливості та необхідності як онтологічних категорій, можна припустити, що спільною семантичною властивістю модальності можливості та необхідності є властивість відношень між предикатними предметами за способом існування. „Спосіб існування” обмежується значеннями можливості, дійсності, необхідності. Тобто типологія модальностей можливості та необхідності створюється на основі загальних критеріїв.

Висловлюванням, що описують ситуацію необхідності, як правило, притаманна експліцитна чи імпліцитна вказівка на іншу ситуацію, що виступає стосовно ситуації необхідності каузатором.

Слід зауважити, що між ситуаціями можливості та необхідності чіткої межі не існує. Обидві зони об'єднуються семантикою потенційності. Відмінність між ними пов'язана з тим чи іншим ступенем детермінованості даної ситуації. У ролі основного зумовлюючого чинника при можливості виступає суб'єкт, при необхідності — обставини. Оцінювання модальним суб'єктом деякої предметної ситуації як можливої передбачає, що детермінуючий чинник допускає як реалізацію потенційної ситуації, так і її нереалізацію. В ситуаціях

необхідності зв'язок між суб'єктом і ознакою суворо детермінований обставинами. Згідно з цим міркуванням можливість тісно пов'язана із 'здатністю/ нездатністю', яка визначається як наявність/ відсутність деяких „внутрішніх або зовнішніх обставин”, що зумовлюють реалізацію можливості, тобто спроби суб'єкта виконати дію досягають мети. В свою чергу, необхідність, характеризується 'потрібністю' виконання потенційної дії, тобто суб'єкт виконав (-ує, -ає) дію, яка є необхідною.

Отже, виходячи з аналізу мовних форм із загальним значенням потенційності, ми вважаємо, що домінантною ДСО зони можливості є 'здатність/ нездатність'; зони необхідності — 'потрібність', що чітко і послідовно виражаються системою словоформ.

У класі модальних відношень ситуації можливості та необхідності розглядають як оцінні ситуації, основою яких є семантика потенційності. Позиції вчених стосовно функцій можливості та необхідності в основному спираються на категорії модальної логіки. Причому будь-яке мовне явище можна вважати поясненим, коли вдалося збудувати його теоретичну, логічно несуперечливу модель. У даному разі моделювання категорії полягає у виділенні, насамперед, диференційних ознак його семантичної основи. На жаль, переважна більшість вчених жодних диференційно-семантичних ознак не виділяє. Як правило, граматисти вважають, що модальність необхідності, як і модальність можливості, за своїм значенням неоднорідна і відповідно до цього розмежовують алетичну і деонтичну можливість та необхідність. Алетична модальність подає такі властивості відношень між предметами предиката, які випливають із сутності самих предметів або пов'язані з об'єктивними потенціями реального світу. Деонтична — приписана або дозволена кимось. Деякі дослідники додають сюди об'єктивну і суб'єктивну можливість та необхідність, маючи на увазі відношення змісту висловлення до дійсності або здатність суб'єкта до реалізації певної дії [5, с. 31]. Дійсно, модальні значення можливості та необхідності як філософські категорії відображають найбільш загальні відношення і зв'язки об'єктивної дійсності. Необхідність — це необхідний, закономірний характер зв'язку явищ. Можливість вказує на ті явища, які не існують в дійсності, а тільки припускаються і можуть бути виконані тільки за вказаних умов. Звичайно, питання логічних і мовних модальних аспектів повинні розглядатися не ізольовано, а у взаємозв'язку. Але такі класифікації можливості та необхідності не містять чітких орієнтирів і не можуть бути визнані цілком задовільними.

На підставі безособових конструкцій з модальним предикатом С. Б. Матвеев встановлює, що відмінною рисою можливості є ширший діапазон значень. Вона виявляється у трьох варіантах: об'єктивній, епістемічній, ілокутивній модальності. Необхідність — лише у двох: епістемічній та ілокутивній. Причому ілокутивне значення є імплікацією епістемічного значення. Автор

також зазначає, що модальність необхідності не має об'єктивного значення [6, с. 31]. Однак необхідність і неможливість цілком можна віднести до сфери об'єктивної модальності. Гадаємо, необхідність і можливість є всі підстави відносити до розряду суб'єктивно-об'єктивних категорій, бо обидві позначають не відношення між уявленнями, а відношення мовця до цих відношень.

Сформувавши достатній масив форм різних рівнів і провівши їх компонентний (семний) аналіз, ми дійшли висновку, що усі форми, які мали домінуючу сему 'здатність' належать до зони можливості, а сему 'потрібність' — до зони необхідності. При цьому семи 'здатність' і 'потрібність' є інтегральними семами, оскільки 'здатність' охоплює всі функції можливості, а 'потрібність' — всі функції необхідності. За допомогою використання експлікації ДСО відповідними дескрипторами було отримано масиви форм із спільним набором ДСО, за якими було проведено ідентифікацію і встановлення функцій потенційності. Отже, в зоні можливості, використовуючи комбінаторику ДСО, можна виділити такі функції:

1. Власне можливість: 'об'єктивність', 'реальність'.
2. Альтернативна можливість: 'об'єктивність', 'реальність', 'вибір'.
3. Деонтична можливість: 'об'єктивність', 'зумовленість', 'нормативність'.
4. Імплікативна можливість: 'об'єктивність', 'зумовленість'.
5. Пермісивна можливість: 'об'єктивність', 'зумовленість', 'дозвіл'.
6. Абілітативна можливість: 'суб'єктивність', 'реальність'.
7. Епістемічна можливість: 'суб'єктивність', 'зумовленість', 'стохастичність'.
8. Алетична можливість: 'суб'єктивність', 'зумовленість'.

Як виявилось, до зони можливості належать вісім функцій. ДСО I рангу 'об'єктивність/ суб'єктивність' розгортаються за допомогою ДСО II рангу 'реальність', 'вибір', 'дозвіл', 'нормативність', 'зумовленість'.

Як було уже зазначено, більшість вчених розрізняє значення можливості та необхідності з логічного погляду. Логічна модальність — є спосіб розуміння судження про об'єкт, явище чи подію, а отже, це розуміння не виключає суб'єктивного чинника. А це означає, що реальність/ірреальність так само може бути суб'єктивна, як і суб'єктивні чинники об'єктивними.

Основне членування семантичної структури зони можливості здійснюється за ознаками 'зовнішній/ внутрішній' або 'об'єктивний/ суб'єктивний'. Інші семантичні ознаки виявляються залежними від них і являють собою подальшу диференціацію зовнішньої або внутрішньої можливості або неможливості. У нашому розумінні зовнішня (об'єктивність) можливість означає, що суб'єкт здатний виконати дію незалежно від його точки зору; внутрішня (суб'єктивність) означає, що суб'єкт, з його точки зору, здатний виконати дію. В обох випадках мовець (суб'єкт мовлення) повідомляє про можливість того чи іншого факту, беручи за основу певні знання про об'єктивну дійсність. Є ситуації, в яких можливість визначається об'єктивним перебігом подій,

а є ситуації, в яких можливість більш виразно пов'язана з тими чи іншими властивостями суб'єкта дії, його станом, наявними соціальними настановами. Експлікація ДСО дає всі підстави виділити в зоні можливості зовнішню (об'єктивну) можливість, при якій дія, зважаючи на деякі об'єктивно існуючі умови, можлива. До цього класу можна віднести функції 1, 2, 3, 4, 5, які становлять собою набір ДСО: 'об'єктивність', 'реальність', 'вибір', 'зумовленість', 'нормативність'.

Зовнішня можливість являє собою такий потенційний зв'язок між об'єктом та ознакою, існування якого зумовлене чинниками, що перебувають поза суб'єктом, наприклад, зовнішніми обставинами постійного або тимчасового характеру, соціальними законами, законами природи: *118-120 років — це ті реальні цифри, яких може досягти значна частина людей, звичайно ж за наявності сприятливих економічних чинників, за нормальної спадковості, екології (Політика і культура). За вмілого господарювання, якщо рибу підгодовувати, можна виловлювати по кілька тонн риби з гектара щороку (Голос України)*. Особливим варіантом зовнішніх потенційних ситуацій є ситуації, які можна схарактеризувати ситуаціями „крайнього допустимого варіанту”. Це ситуації, які належать функції альтернативності: *Ви можете поїхати у відпустку на своєму авто, полетіти літаком або вирушити поїздом*. Дія, що під кутом зору суб'єкта можлива лише за наявності певних умов, виявляється у варіанті імплікативної можливості: *Проблема безпечної життєдіяльності населення не може бути розглянута у відриві від інших — екологічного благополуччя та благоустрою населених пунктів (Урядовий кур'єр)*. Під деонтичною (або постулативною) [4, с. 108] можливістю розуміється можливість, зумовлена а) службовими, юридичними, соціально-моральними нормами суспільства, які поширюються на сферу суб'єкта, бо він є належністю певного соціуму; б) волевиявленням мовця: *Ми не маємо права приймати бюджет на старій податковій базі (Голос України)*. Функція пермісивності обов'язковим джерелом дозволу має мовця, і обов'язковою умовою є віднесеність події до плану майбутнього.

Про внутрішню (суб'єктивну) можливість йдеться тоді, коли чинник, що зумовлює зв'язок суб'єкта і ознаки, знаходиться в самому суб'єкті і становить його внутрішні характеристики. Це функції 6, 7, 8. 'Суб'єктивність' означає, що суб'єкт, з його точки зору, здатний виконати дію. В агентивних висловлюваннях (з активним суб'єктом) такими чинниками є психічні або фізичні властивості, система поглядів та переконань, вміння та навички, риси характеру. Це абілітативна можливість: *Людмила — розумна жінка і цілком здатна викликати міліцію (А. Кокотюха). Від люти Олеся не в змозі була вимовити й слова (розм.)*. У висловлюваннях, що не містять активного суб'єкта, детермінуючим чинником є властивості об'єкта дійсності, якому приписується можливість зв'язку з ознакою: *Нерозріджені ценотично-цілісні „мембрани”*

мають здатність повністю вловлювати мінерально-пестицидне, шумове й пилове забруднення з суміжних агроландшафтних систем (М. Й. Рутинський). Епістемічна можливість — спроможність реалізації певної дії незалежно від уміння та бажань суб'єкта виникає тоді, коли в контексті об'єктом, від властивостей якого залежить настане чи не настане подія, є реальний світ (точніше його відображення в знаннях і думках мовця): *Він може загубити книгу; Так можна захворіти; Тут можна власти.*

Функція алетичної можливості може бути зумовлена як природженими, так і набутими властивостями суб'єкта. До останніх відносять практичні навички та вміння, а також знання, набуті суб'єктом: *Віктор гарно співає; Вона не змогла гідно відповісти йому.* Різкої грані між зовнішньою і внутрішньою можливістю не існує. Часто джерелом можливості є одночасно два чинники — зовнішні умови і внутрішній стан людини: *Я чую її. Але моя грудина пошкоджена, я не можу говорити, я ледве дихаю.* Однак треба зауважити, що у вираженні того чи іншого семантичного варіанту потенційної ситуації досить значну роль відіграє контекст.

У зоні необхідності нами виділено такі функції:

1. Власне необхідність: 'об'єктивність'.
2. Змушеність: 'об'єктивність', 'екстеріоризованість'.
3. Обов'язковість: 'об'єктивність', 'нормативність'.
4. Повинність: 'суб'єктивність', 'інтеріоризованість'.
5. Дезидеративність: 'суб'єктивність', 'нормативність'.

Експлікація ДСО необхідності дозволяє встановити, що ДСО I рангу для функцій необхідності є 'об'єктивність/ суб'єктивність'; ДСО II рангу: 'екстеріоризованість/ інтеріоризованість', 'нормативність'. Стосовно зони необхідності може йтися про: а) власне необхідність, при якій дію потрібно виконати незалежно від точки зору самого суб'єкта чи точки зору інших суб'єктів; б) зовнішньо-зумовлену необхідність, де дію потрібно виконати через певні зовнішні обставини або причини. Сюди належить функція змушеності з набором ДСО: 'об'єктивність', 'екстеріоризованість'; в) внутрішньо-зумовлену необхідність: суб'єктові потрібно виконати дію, у зв'язку з власними переконаннями — це функція повинності; г) соціально-зумовлену необхідність, що має місце як в об'єктивній, так суб'єктивній необхідності (залежно від детермінуючого чинника). До соціально-зумовленої необхідності належать функції обов'язковості та дезидеративності, хоча вони відрізняються одна від одної ДСО 'об'єктивність/ суб'єктивність'. Взагалі, необхідність вказує на те, що факт зумовлений певним джерелом, тому можна розрізнити ситуації, де джерелом є сам суб'єкт, тобто його бажання, намір, усвідомлення обов'язку (це функція дезидеративності), і ситуації, де джерело перебуває поза суб'єктом (функція обов'язковості). Тобто, існують ситуації, в яких не зовсім зрозуміло, чи потрібно вплинути ззовні, чи потрібне вольове зусилля самого суб'єкта

дії. Все залежить від характеру ситуації, що описується в реченні. Для того, щоб відбулася ситуація необхідності, потрібні певні умови (внутрішні або зовнішні). Це стосується усіх функцій необхідності, крім функції власне необхідності, де будь-який детермінуючий чинник існує незалежно від суб'єкта і не контролюється ним.

Семантичною функцією категорії потенційності є вираження мовцем оцінки способу існування зв'язку між об'єктом дійсності та його ознакою. План змісту категорії потенційності членується на семантичні функції на основі диференційно-семантичних ознак, що виокремилися у процесі аналізу семантики компонентів, які її складають. Це функція можливості та функція необхідності. Домінуючою семантичною ознакою слід вважати ознаку, яка наявна в усіх без винятку конститuentах потенційності і найповніше відбиває якісну специфіку даних функцій. Виходячи з аналізу мовних форм із загальним значенням потенційності, слід виділяти домінантну ДСО функції можливості 'здатність/нездатність'; функції необхідності – 'потрібність', що чітко і послідовно виражаються системою словоформ. За допомогою експлікації ДСО відповідними дескрипторами було проведено ідентифікацію і встановлення функцій потенційності. В зоні можливості нами виділено вісім функцій: власне можливість, альтернативна можливість, деонтична можливість, імплікативна можливість, пермісивна можливість, епістемічна можливість, алетична можливість. В зоні необхідності – п'ять функцій: власне необхідність, змушеність, обов'язковість, повинність, дезидеративність. У перспективі вивчення системи засобів вираження функцій можливості та необхідності.

Література

1. *Бондар О. І.* Темпорально-модальні категоріальні ситуації в українській мові. *Записки з українського мовознавства*. 1999. Вип. 8. С. 16-20.
2. *Вихованець І.Р.* Принципи категорійної граматики української мови /III Міжнародний конгрес українців. Мовознавство. Харків, 1996. С. 177- 181.
3. *Вихованець І.Р.* Частини мови у семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
4. *Загнітко А. П.* Ієрархія синтаксичних категорій. *Матеріали вузівської конференції професорсько-викладацького складу: підсумки науково-дослідницької роботи*. Донецьк, 1997. С. 106-111.
5. *Матвеев С. Б.* Семантична специфіка українського безособового речення з модальним предикатом. *Мовознавство*. 1997. № 4-5. С. 27-32.
6. *Мірченко М. В.* Структура синтаксичних категорій: Монографія. Луцьк : РВВ „Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. 340 с.

SEMANTIC FOUNDATION OF POTENTIALITY CATEGORY

Functional-semantic category potentiality that belongs to the number of enough important linguistic categories, unfortunately, is distant yet from final description and explanation. It is of the groupment of a few subcategory. In the offered article general basis of model category of semantics is considered and the question of semantic foundation of potentiality is cleared up.

Key words: potentiality, category of semantics, possibility, necessity, differential seme.

УДК: 401.41+610+302.2

O. C. Шанина,
канд. філол. наук,
Одеський національний медичний університет,
доцент кафедри суспільних наук

ПРОБЛЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ НА ЕТАПІ СИСТЕМНОГО ОПИТУВАННЯ

Стаття присвячена проблемі функціонування медичного дискурсу. У ній розглянуто комунікативні типи питальних речень як основний засіб реалізації лікарем діагностуючої стратегії на етапі системного опитування, а також подано аналіз висловлювань лікаря шляхом використання ним широкого спектра питальних речень у контексті відповідних мовленнєвих ситуацій у структурі медичного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, медичний дискурс, висловлювання, питальні речення, мовна ситуація.

Медичний дискурс об'єктивно вирізняється в системі інституційного дискурсу з огляду на соціально-рольові ознаки, комунікативні та структурно-семантичні особливості. У попередніх дослідженнях ми зазначали, що визначальним чинником застосування лікарем відповідних стратегій і тактик є етапи його комунікативної взаємодії з пацієнтом. На сьогодні не існує єдиної концепції щодо класифікації зазначених етапів, однак ця проблема неодно-

разово привертала увагу науковців у контексті дослідження окремих аспектів медичної комунікації. Тому, етапи комунікативної взаємодії лікаря з пацієнтом і надалі залишаються одним із важливих ситуативних чинників сучасного медичного дискурсу.

Оскільки структурування медичного дискурсу зумовлене моделями предметно-референтних ситуацій, можна умовно виокремити такі етапи комунікативної інтеракції «лікар-пацієнт»: знайомство, системне опитування, обстеження та рекомендації. У нашому дослідженні ми звертаємо увагу саме на системне опитування у структурі сучасного медичного дискурсу.

Метою дослідження є аналіз висловлювань сучасного українського лікаря шляхом використання ним широкого спектра питальних речень у контексті відповідних мовленнєвих ситуацій у структурі медичного дискурсу.

Мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати поняття висловлювань у сучасній лінгвістиці; 2) здійснити аналіз висловлювань лікаря шляхом використання ним широкого спектра питальних речень у контексті відповідних мовленнєвих ситуацій.

У деяких лінгвістичних розробках «висловлення» тлумачиться широко – не як умовна одиниця, а як одиниця реального спілкування, яка визначається зміною мовних суб'єктів та характеризується різноманітністю обсягу, змісту та композиційною будовою [1, с. 407-408]. Досить поширеним у лінгвістиці існує також погляд на висловлювання, як на речення, що репрезентує комунікативну настанову. «Механізм комунікативного аспекту речення, – зауважує Н. В. Гуйванюк, – можливий за умови, якщо розглядаємо його як певне висловлювання, тісно пов'язане з конкретним мовленнєвим контекстом, мовленнєвою ситуацією» [3, с. 223]. Тому функціональну специфіку речень у дискурсі лікаря можна розглядати як своєрідність певних висловлювань, реалізованих у контексті медичного мовлення під час системного опитування.

Системне опитування пацієнта у структурі медичного дискурсу зазвичай має кілька стадій. Наразі ми пропонуємо проаналізувати деякі з них. Спочатку лікар пропонує питання загального змісту, зосереджуючи увагу пацієнта на певних симптомах, які лікар вважає принциповими. Тому перша стадія чітко маркована шляхом особливого ініціального діагностичного запиту інформації (ритуалізації дискурсу): *Які у Вас скарги? Що Вас турбує? Скарги є? На що скажитесь?*

Застосовуваними різновидами загальних питань є навідні питання, побудовані відповідно до описаної в медичній літературі клінічної картини певного захворювання: *Стискальні болі відчуваєте? Під ліву лопатку віддає?* (клінічна картина стенокардії). Навідні питання можуть носити характер пропозицій, що їх припускає лікар як можливий розвиток ситуації: *А потім знову тиск підвищується?* Перші відповіді пацієнта дозволяють лікареві зробити певні прогнози стосовно діагнозу. Подальше опитування здійснюється більш

цілеспрямовано і стосується прогнозованих симптомів та супутніх обставин щодо розвитку захворювання. Досить типовими є питання, що передбачають вибір: *Який у Вас біль: гострий, колікоподібний, стискальний, пекучий?* Поступово відкидаючи неадекватні припущення, лікар звужує поле обстеження. На цьому етапі переважають питання, пов'язані з визначенням наявності симптомів (*Ви відчуваєте печію?*) та їхніх параметрів (*Де відчуваєте біль? Коли з'являється печія?*). Подібні питання допомагають лікареві деталізувати ознаки симптомів, про які повідомляє пацієнт, надати опитуванню елементів спеціалізованості. Таке звуження поля обстеження може мати вигляд алгоритму, кожний крок якого будується на підставі позитивної або негативної відповіді на попереднє питання: *Біль з'являється після вживання їжі? – Ні / Так; Ви часто споживаєте смажену гостру їжу? – Ні / Так; Біль виникає саме після споживання смаженої, гострої їжі? – Ні / Так; Біль супроводжується нудотою? – Ні / Так.*

Звичайно, не всі ланки алгоритму бувають вербалізовані, бо часто пацієнт випереджає наступне запитання лікаря, прагнучи розповісти детально про свій стан, тому відпадає необхідність у висловленні окремих реплік. Однак елементи алгоритму можуть бути присутні в його міркуваннях і, відповідно, в комунікації загалом.

Застосовуючи опитування-алгоритм, лікар конкретизує відчуття пацієнта, що дозволяє йому, з одного боку, взяти до уваги значний обсяг симптомів, характерних для прогнозованого діагностування, а з іншого – виокремити ті з них, які констатує пацієнт. Наявні суб'єктивні відчуття пацієнта визначаються на тлі ймовірних, і це забезпечує повноту охоплення досліджуваних ознак, внаслідок чого жодна з них (як наявна, так і ймовірна) не залишаються поза увагою лікаря. У такий спосіб лікар намагається унеможливити ситуацію, за якої певні симптоми залишаться невиявленими через брак уваги до них з боку пацієнта внаслідок його некомпетентності.

Вигляд алгоритму може мати і низка питань, відповідь на які доповнює уявлення лікаря про стан пацієнта, підтверджує або спростовує прогнозований ним діагноз. Сам перебіг опитування залежить здебільшого від того, яку відповідь (позитивну чи негативну) дасть пацієнт на попереднє питання: Пор.:

Лікар: **У дитинстві Ви хворіли на інфекційні хвороби?**

Пацієнт: *Ні, не хворів.*

Лікар: **У дитинстві Ви хворіли на інфекційні хвороби?**

Пацієнт: *Так, хворів.*

Лікар: **На які саме?**

Пацієнт: *Скарлатина, кір...*

Лікар: **Хвороби Боткіна не було у Вас?**

Пацієнт: *Так, була.*

Лікар: **У якому віці?**

Пацієнт: *Десь у дванадцять – тринадцять років.*

Лікар: ***А не пам'ятаєте, це був гепатит групи А чи групи В?***

Пацієнт: *Не пам'ятаю.*

З'ясування супутніх обставин лікарем може не мати вигляду алгоритму, якщо лікар ставить питання, спрямоване на з'ясування певного аспекту ситуації, а отже, неможлива відповідь *так* або *ні*:

Лікар: ***Які хвороби були у Вас у дитинстві?***

Пацієнт: *Скарлатина, кір, ГРЗ.*

Лікар може залучати пацієнта до пошуку причиново-наслідкових зв'язків між симптомами або між симптомом і фізіологічним станом організму, а також симптомом і супутніми обставинами, як-от:

Лікар: ***Який характер носить біль – постійний чи тимчасовий?***

Пацієнт: *Тимчасовий, напевно, кілька разів на день.*

Лікар: ***Чи пов'язане його виникнення з уживанням їжі?***

Пацієнт: *Так, це зазвичай тоді й буває.*

Таке залучення пацієнта до співпраці з лікарем сприяє з'ясуванню симптомів захворювання, спрямованого на встановлення діагнозу. Питання лікаря часто бувають певним чином прагматично скеровані ним на стабілізацію або покращення емоційного стану пацієнта шляхом орієнтації їх змісту на позитивний результат: *Температура ж не підвищувалась? Кашлю вже не було? Кровохаркання більше не повторювалось? Ви наче не схудли за останній час?*

Серед питальних речень розрізняються своєю комунікативною організацією загальнопитальні та частковопитальні речення залежно від характеру питання та обсягу очікуваної відповіді. Як зазначає І. Р. Вихованець, «загальнопитальні речення орієнтовані або на ствердну відповідь (*Так*), або на заперечну відповідь (*Ні*), або на інші модифікації цих відповідей. Частковопитальні ж речення спрямовані на отримання якоїсь нової часткової інформації» [2, с. 146]. За цими критеріями можуть бути проаналізовані й питальні речення, вживані у дискурсі лікаря.

Загальнопитальні речення в медичному дискурсі – це переважно загальні питання, які ставить лікар на початку розповіді: *Що Вас турбує? На що Ви скаржитесь? Що привело Вас до лікарні? Вранці Ви маєте гіркоту в роті? Біль з'являється відразу після вживання їжі?*

Значна частина загальнопитальних речень з боку лікаря передбачає у відповіді пацієнта підтвердження або спростування інформації щодо симптоматики або перебігу захворювання: *У Вас видалений апендикс? Ви робили магнітнорезонансну томографію? Менструальний цикл у Вас не порушився? У Вас не було галюцинацій під час знеболювання трамадолом?*

Частковопитальні речення, які вживає лікар, передбачають конкретну відповідь на запитання, що стосуються здебільшого показників фізичного стану пацієнта: *Як давно Ви хворієте? Коли Ви востаннє робили флюо-*

рографічне обстеження легенів? Після якої їжі Ви відчуваєте нудоту? Як швидко допомагають Вам ці ліки? Коли Ви робили останній раз аналіз крові? Які хвороби Ви перенесли в дитинстві?

Комунікативна настанова (інтенція) лікаря-мовця реалізується саме завдяки послідовному залученню пацієнта до розмови шляхом питань, які деталізують його попередню відповідь і дають змогу переконатися у доречності припущень щодо остаточного діагнозу.

Під час системного опитування загальнопитальні речення виражені здебільшого самостійними простими реченнями: *Коли Ви лікували цей зуб? Куди віддає біль? У Вас часто бувають застудні захворювання?* За структурою граматичної основи переважна більшість загальнопитальних речень представлена двоскладними конструкціями: *На що Ви скаржитесь? Як Ви себе почуваете після сеансів голкотерапії?* Підмет у таких реченнях здебільшого називає пацієнта як суб'єкта дії чи носія ознаки і дістає вираження особовим займенником *Ви* (рідше – за статусно-рольовими показниками – *ти*): *Ви хворіли на гепатит? Ви вживаете транквілізатори? Ти палиш?* Підмет в аналізованих реченнях може позначати також анатомічний орган, певний симптом, епізод анамнезу чи захворювання, наявність якого з'ясовує лікар: *У Вас видалений апендикс? У Вас є набряки на ногах? У Вас були пологи? У Вашій сім'ї були ендокринні захворювання?* Присудок у подібних реченнях зазвичай простий дієслівний: *Ви відчуваєте тяжкість у шлунку? У Вас бувають носові кровотечі?* Такі речення досить часто пов'язані з очікуванням інформації екзистенційного змісту і мають простий дієслівний присудок, виражений дієсловом буттєвої семантики: *У Вас були операції? У Вас були вагітності? У Вас були викидні? У Вас були аборти? У Вас бувають кровотечі? У тебе вже є місячні? У тебе бувають запаморочення? У Вас були ускладнення під час пологів?* Простий дієслівний присудок у таких реченнях може позначати певний стан, відчуття пацієнта: *Суглоби у Вас болять? Серце Вас турбує? Ці пухирці у тебе сверблять? Рана вже затяглася?* Простий дієслівний присудок може позначати також різноманітні параметри стану пацієнта: *Набряки у Вас збільшились? Під вечір температура підвищується? Артеріальний тиск у Вас знизився? При натисканні біль посилюється? Шум у вухах послаблюється? Набряки зменшуються?*

Уживання лікарем здебільшого речень двоскладної будови відображають його прагнення до адресного спрямування своїх запитань (про це свідчить наявний у них підмет, виражений займенником *Ви / ти*), та увагу до відчуттів і фізичного стану пацієнта, на що, зокрема, вказує вживаний у таких реченнях присудок у формі дієслів буттєвої семантики. Загальнопитальні речення за структурою граматичної основи можуть бути й односкладними: *Вам робили щеплення від кору та краснухи? З правого боку Вас нічого не турбує?* Частіше вживаними з-поміж них є неозначено-особові речення з голо-

вним членом, вираженим дієсловом у формі минулого часу множини: *Вам робили новокаїнову блокаду? Вам видалили маткові труби? У тебе брали мазок на піхвову мікрофлору?*

Трапляються односкладні безособові загальнопитальні речення, у яких головний член може бути виражений безособовим дієсловом: *Вас лихоманить? У Вас болить у правому підребер'ї?* Також зафіксовано односкладні безособові загальнопитальні речення з дієслівною зв'язкою у безособовій формі та предикативом: *Вам стає гірше після інсуліну? У досліджуваному матеріалі наявні й односкладні безособові загальнопитальні речення із заперечним словом немає: У Вас немає відчуття печії? У Вас немає висипів?* Переважання неозначено-особових речень ми пояснюємо тим, що на цьому етапі спілкування пацієнт розказує про симптоми, які викликають у нього фізичний дискомфорт, і для лікаря важливим є дізнатися про причини захворювання та попереднє лікування. Цьому сприяє форма дієслова минулого часу як основна форма присудка неозначено-особових речень.

Зазначимо також, що більшість простих загальнопитальних речень побудовано на основі непитальних (розповідних) речень внаслідок зміни їх інтонації, пор.: 1. *Ви контролюєте артеріальний тиск. – Ви контролюєте артеріальний тиск?* 2. *Ваш зуб реагує на холодне або гаряче. – Ваш зуб реагує на холодне або гаряче?* Трансформація непитальних речень у питальні може відбуватися ще й унаслідок зміни інтонації та введення модальних часток, зокрема часток **чи**, **хіба**, **невже**: **Чи** були у Вас операції, пологу? **Хіба** у Вас ще є місячні? **Невже** Ви читаете без окулярів?

Слід відзначити перевагу загальнопитальних речень без часток над реченнями, які містять частки. Більш активне вживання речень без часток можна пояснити тим, що буд-яка частка містить елемент суб'єктивно-модального значення та емотивних конотацій, що не завжди є доцільним у мовленні лікаря, який прагне до точності й об'єктивності в запиті інформації. Тому лікар вдається до вживання частки в питальному реченні, коли в цьому є потреба для повного задоволення комунікативної настанови.

У дискурсі лікаря на етапі системного опитування зафіксовано також і загальнопитальні двоскладні та односкладні речення з часткою *а*: *А нирки Вас турбують? А температура ввечері підвищується? А мигдалики Вам видаляли? А операції апендициту у Вас не було? А переривань вагітності у Вас ще не було?* Мета таких речень – з'ясування констатації наявності / відсутності фактів, принципово важливих для констатації симптомів захворювання.

Отже, загальнопитальні речення як відповідний аналог висловлювань у дискурсі лікаря під час системного опитування можуть мати як двоскладну, так і односкладну граматичну будову. Вони формуються на підґрунті розповідних речень шляхом зміни інтонації та введення модальних часток *чи*, зрідка *хіба*, *невже*. У такий спосіб лікар, констатуєчи симптоми захворювання,

з'ясовує його перебіг та окремі деталі, що в подальшому слугує підставою для встановлення остаточного діагнозу.

На відміну від загальнопитальних, частковопитальні речення, що трапляються в дискурсі лікаря під час реалізації з'ясувально-констатаційної стратегії, утворені на основі розповідних речень внаслідок зміни інтонації та введення питальних займенникових слів: 1) *Біль з'явився вперше. – Після чого біль з'явився вперше?* 2) *Ви помітили зміни у своєму стані. – Коли Ви помітили зміни у своєму стані?* Оскільки в утворенні таких речень бере участь займенник або займенниковий прислівник, вони, на думку І.Р.Вихованця, можуть бути кваліфіковані як займенникові [2, с. 146]. Саме за такою ознакою ми вирізняємо цей тип речень у дискурсі лікаря. Частковопитальні речення за структурою граматичної основи також можуть бути різноманітними. З-поміж них переважна більшість – це двоскладні конструкції: *Де локалізується біль? Коли кашель посилюється?* Частотнішими є речення з простим дієслівним присудком: *Коли зір на лівій оболонці «сів» у Вас? Як довго сльозилось око? У якій частині живота біль з'являється? На що ще Ви скаржитесь?* Також натрапляємо на речення зі складеним дієслівним присудком: *Коли почав боліти зуб? Як давно Ви припинили вживати еутирокс? У таких реченнях складений дієслівний присудок майже завжди містить допоміжні дієслова фазисної семантики, з них частіше лексему **почати**: *Коли почав підвищуватися тиск? Як давно почали боліти руки? Коли шлунок перестає боліти – до вживання їжі чи після? З якого часу Ви припинили запобігати вагітності?* Зафіксовано лише поодинокі випадки вживання у складених дієслівних присудках допоміжних дієслів модальної семантики, представлених винятково лексемою **могти**: *На якому боці Ви можете лежати? Який рядок таблиці Ви можете прочитати?* Частковопитальні двоскладні речення зі складеним іменним присудком трапляються в незначній кількості: *Який у Вас сон? Які у Вас скарги?* Іменна частина в таких присудках може бути виражена як прикметником чи дієприкметником (*Наскільки сильний у Вас біль? Яка рука у Вас була травмована?*), так і питальним займенником у ролі питального слова (*Який у Вас стілець? Який у Вас біль? Яка у Вас травма?*).*

З-поміж них можна виділити неозначено-особові речення з дієслівним головним членом у формі минулого часу однини або теперішнього чи майбутнього часу третьої особи множини: *Скільки разів Вам робили переливання крові? Як часто Вам роблять перев'язки?* Зрідка вживаними є також безособові частковопитальні речення з дієслівною зв'язкою у безособовій формі та предикатом: *Коли Вам стало краще?*

У досліджуваному матеріалі наявні й односкладні безособові загальнопитальні речення із заперечним словом **немає**: *Як давно у Вас немає місячних?*

З-поміж частковопитальних речень зафіксовано невелику кількість односкладних конструкцій. Це можуть бути односкладні безособові речення з

головним членом, вираженим дієсловом у безособовому значенні, тобто у формі теперішнього часу третьої особи однини або у формі минулого часу середнього роду однини: *З якого часу у Вас темніє в очах? Де дужче заболіло? У таких реченнях можливі як прості дієслівні, так і складені дієслівні присудки: З якого часу в лівому оці затуманилось? Як давно Вам погіршало? Коли почало, як Ви кажете, «стріляти» в поясницю? Де почало боліти спершу – зліва чи справа? У частковопитальних реченнях наявні практично всі можливі питальні слова, морфологічно – прислівники та питальні займенники, однак частотність їх уживання різна. Найбільш уживаними є питальні займенники **який, що, скільки, чим**: **Який у Вас біль: періодичний чи постійний? Скільки часу Ви чуєте перебої в серці? Що Ви зараз відчуваєте? Чим Ви раніше хворіли?** Часто лікарі вживають у ролі питальних слів прислівники **коли, де, як довго**: **Коли посилюється біль? Де Ви відчуваєте біль? Як довго триває напад?** Рідше вживають питальні займенники **хто, наскільки**: **Хто у Вашій сім'ї хворів на туберкульоз легенів? Наскільки сильним буває біль?** Також зрідка трапляються прислівники і прислівникові сполуки **як, чому, навіщо, з якої причини, з якою метою, яким чином, якою мірою**: **А як саме Вас турбує серце? Чому Ви припускаєте, що це болі в печінці? Навіщо Ви так нервуєтесь? А з якої причини Ви звертались до невропатолога? Яким чином Ви розробляли травмовану руку? Якою мірою Ви відчуваєте полегшення після вживання інтомітоцину?** Обмеження у вживанні тих чи інших питальних слів зумовлене рівнем актуальності для лікаря інформації про відповідні параметри стану пацієнта. Зазвичай лікареві насамперед необхідно знати предмет його скарг, характер вияву симптомів, часові характеристики, локалізацію, рівень їх інтенсивності, хронологічні та предметно-кількісні дані анамнезу. Потреба саме в такій інформації у процесі реалізації з'ясувально-констатаційної стратегії спричиняє частотність уживання відповідних питальних слів. Менш актуальними є відомості аналітичного характеру, спрямовані на розуміння причини, мети певних дій пацієнта, оскільки першочергово лікар прагне виявити об'єктивні показники, на підставі яких він здійснює аналіз стану пацієнта. Саме тому питальні слова подібного змісту вживають значно рідше. Спостерігаємо також певні особливості вживання питальних слів у частковопитальних двоскладних та односкладних реченнях, яке корелює з різними типами присудків. У двоскладних реченнях з простим дієслівним присудком можливе вживання всіх згаданих питальних слів: **Який Ви вживаєте інсулін? Коли відчуваєте запаморочення? Що Вас турбує? А чим Ви хворіли раніше? Де з'являється свербіж? Скільки вже років Ви спостерігаєте такі зміни в нирках? Як давно виникло це почерво-ніння? У кого з рідних було таке захворювання? А як Ви захворіли: раптово чи поступово? З якою метою Ви робили останній аналіз крові? Наскільки чітко Ви бачите третій рядок? Чому Ви не хочете проконсультуватись***

у нашого психіатра? **Навіщо Ви вживали церукал? З якої причини Ви відмовляєтесь від щеплення?** Звертає на себе увагу те, що в реченнях зі складеним дієслівним присудком із фазисними дієсловами уживаними є питальні слова майже винятково темпоральної семантики – *коли, як давно*, і лише в поодиноких випадках – локальної, що представлено прислівником *де*: **Коли Ви почали відчувати слабкість? Як давно Ви припинили вживати мерказоліл? Де Ви почали відчувати біль?** У двоскладних реченнях зі складеним дієслівним присудком із допоміжним дієсловом модальної семантики уживаними є питальні займенники *який, скільки*: **Який рядок таблиці Ви можете прочитати? Скільки разів Ви можете присісти?**

У двоскладних реченнях зі складеним іменним присудком уживають питальні займенники *який, наскільки*: **Яка у Вас сьогодні температура? Наскільки сильний у Вас біль?** Звертає на себе увагу те, що в реченнях зі складеним іменним присудком питальний займенник завжди посідає позицію називного відмінка і виконує синтаксичну роль іменної частини присудка: **Які травми були у Вас у минулому? Яке вухо було проопероване?** Натрапляємо також на частковопитальні двоскладні та односкладні речення з часткою *а*, яка посилює семантику питальних слів: **А які операції Ви перенесли? А скільки разів на день Ви вживаєте бальзам Бітнера? А коли Вам стає краще – вранці чи ввечері? А як давно Вам робили гістологію?**

Отже, завдяки застосуванню системного опитування лікар має можливість з'ясувати необхідні для себе факти, на підставі яких констатує наявність симптомів, типових для певного виду захворювання. А саме, використання широкого спектру загальнопитальних односкладних та двоскладних речень у контексті відповідних мовленнєвих ситуацій найбільшою мірою забезпечують досягнення комунікативного наміру лікаря-фахівця. Загальнопитальні речення будуються на основі розповідних речень шляхом зміни інтонації або одночасно зміни інтонації та введення питальних часток. Досить уживаними є речення без питальних часток, оскільки вони позбавлені тих елементів значення та емоційно-експресивних конотацій, які зазвичай вносять частки *чи*, вживана як у двоскладних, так і в односкладних загальнопитальних реченнях, особливо в тих, комунікативною настановою яких є запит інформації екзистенційного змісту. Для побудови частковопитальних речень використовують питальні займеникові слова, які мають різну частотність вживання. У дискурсі лікаря уживаними є як двоскладні, так і односкладні частковопитальні речення. Як у загальнопитальних, так і в частковопитальних реченнях присутня факультативна позиція частки *а*, що виконує функцію відбору актуальної для лікаря інформації.

Перспективу дослідження вбачаємо у поглибленні аналізу висловлювань лікаря на етапі системного опитування у пацієнтів з віковими особливостями.

Література

1. *Бахтін М.* Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. Антологія світової літ.-критичної думки ХХ ст.. 2-е вид. Львів, 2001. С. 406-415.
2. *Вихованець І.Р.* Граматика української мови. Синтаксис : Підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. *Гуйванюк Н.В.* Перспективи сучасної української граматики. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Випуск 321-322. Слов'янська філологія. Чернівці: Вид-во «Рута» Чернівецького університету, 2007. С. 222-228.

O. S. Shanina,
Odesa National Medical University,
Department of Social Sciences

THE PROBLEM OF FUNCTIONING OF MODERN MEDICAL DISCOURSE AT THE STAGE OF SYSTEMATIC SURVEY

The article deals with the functioning of medical discourse. It examines the communicative types of interrogative sentences as the primary means of implementing strategies physicians diagnose the stage of system polling, as well as an analysis of physician statements by the use of a wide range of interrogative sentences in the context of the speech situations in the structure of medical discourse.

Key words: discourse, medical discourse, statements, interrogative sentences.

РОЗВИТОК ВОЄННОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ (НА ПРИКЛАДІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА)

У статті розглянуто вплив, який мали історичні події на формування воєнної термінології під час козацької доби в Україні (XVI-XVII століття). Проаналізовано деякі терміни, що активно вживалися у цей період, як то **курінь**, **кіш**, **отаман**, **гетьман**; наведено приклади тлумачення цих термінів у сучасних словниках та вживання у художній літературі. У статті також окреслені можливі шляхи та способи використання досягнутих у ході дослідження результатів.

Ключові слова: воєнна термінологія, історичні чинники, козацька доба.

Вивчення термінології війни в українській мові є важливим аспектом розуміння історичних, політичних та соціальних процесів, що відбувалися в Україні протягом століть. Формування та еволюція воєнної мови відображають не лише зміни в технологіях та тактиці ведення бойових дій, але й глибші трансформації у суспільному житті, культурі та свідомості народу. Українська воєнна термінологія пройшла довгий шлях становлення, значною мірою під впливом історичних чинників, таких як періоди козацької доби, національно-визвольні війни, світові війни та сучасні військові конфлікти.

Кожен історичний етап додавав нові слова та вирази, що закріплювалися у мові й відображали специфіку тогочасних воєнних реалій. Наприклад, козацька доба XVI-XVII століть залишила значний спадок у вигляді термінів, що характеризували військову організацію та тактику козаків. У XX столітті, під час світових війн та боротьби за незалежність, українська воєнна лексика збагачувалася новими запозиченнями та поняттями, що відповідали новітнім умовам та викликам. Сучасні конфлікти також продовжують впливати на термінологію, адаптуючи її до нових видів бойових дій та технологій.

Аналіз воєнної термінології української мови не лише допомагає краще зрозуміти історичний контекст розвитку української нації, але й відкриває нові перспективи для дослідження мовних змін під впливом історичних подій. Важливо враховувати різні чинники, що впливають на формування воєнної мови, щоб глибше зрозуміти їхній взаємозв'язок та вплив на сучасну українську воєнну лексику.

Метою нашого дослідження, результати якого пропонує дана стаття, є розглянути, який вплив мали історичні події на формування воєнної термінології під час козацької доби в Україні (XVI-XVII століття). Ми проаналізуємо деякі воєнні терміни, що активно вживалися у цей період, як то **курінь**, **кіш**, **отаман**, **гетьман**, та наведемо приклади тлумачення цих термінів у сучасних словниках та вживання у художній літературі.

Під час козацької доби в Україні (XVI-XVII століття) виникло багато специфічних воєнних термінів, які відображали особливості організації, стратегії та тактики українського козацтва. Ці терміни не тільки описували конкретні військові концепції та елементи, але й формувалися внаслідок взаємодії з іншими культурами та мовами, включаючи польську, турецьку та татарську. В наступні історичні періоди деякі з термінів набували іншого значення.

Одним із ключових термінів, що з'явився в цей період, є **курінь**. Цей термін мав глибоке значення як у військовому, так і в соціальному контексті. *Він означав військовий підрозділ, що складався з певної кількості козаків, які мешкали та воювали разом.* Курені утворювали базову одиницю в структурі Запорізької Січі, і кожен курінь мав свого отамана, що керував ним. Курінь був не лише військовою одиницею, а й соціальною спільнотою, що мала своє житло та господарство.

У словнику знаходимо такі тлумачення та приклади вживання терміна **курінь** (розглядаємо тільки значення з поміткою «іст.» (історичне):

КУРІНЬ, -реня, ч.

1) **іст.** Окрема частина запорізького козацького війська. *Січове військо поділялось на 88 куренів, на чолі яких стояли курінні отамани* (Іст. УРСР, I, 1953, 341); – *Напирайте всіма куренями! Татарівський курінь, нападай збоку!* (Довж., I, 1958, 251); – *Від козаків ми походимо. Як погромила Катерина Січ Запорозьку, одному з куренів було визначено оці місця під поселення* (Гончар, II, 1959, 60);

2) **іст.** *Житло козаків, що складали таку частину війська. Ой як крикнув Гамалія: «Брати! будем жити, Будем жити, вино пити. Яничара бити, А курені килимами, Аксамитом крити!»* (Шевч., I, 1951, 203); *Минули передмістя» Показалися запорозькі січові курені, вкриті дерниною або повстю* (Довж., I, 1958, 228) [1].

Кожен курінь складався приблизно з 50-200 козаків, кількість яких могла змінюватися залежно від обставин і потреб. *Козаки одного куреня разом проживали в спеціальних приміщеннях, які також називалися куренями*, і спільно вели господарство. Це житло мало вигляд дерев'яних споруд, розташованих у межах укріпленої території Запорізької Січі. У куренях козаки зберігали свою зброю, припаси та інше майно.

Курінь мав свого керівника – курінного отамана, який обирався козаками на курінній раді. Курінний отаман ніс відповідальність за дисципліну,

бойову готовність і організацію життя всередині підрозділу. Він також представив інтереси куреня на загальній раді, де ухвалювалися важливі рішення щодо політики та військових дій Січі.

У словнику знаходимо тлумачення та приклади вживання терміна в літературі:

КУРІННИЙ, а́, е́.

1) Прикм. до **курінь** 1: *Командири під шнур розплановували майданчики для майбутніх палаток. Було наказано будувати легкі тимчасові палатки курінного типу* (Гончар, І, 1954, 444).

2) у знач. ім. **курінний, іст.** Те саме, що **Курінний отаман**: *Прокіп Іванович був тоді нашим курінним. І що то за козак з його був!.. Розумний, чулий, правдива, щира козацька душа, без помсти й користі* (Стор., І, 1957, 177); *До вибору курінного братчики ставились особливо уважно* (Добр., Очак. розмир, 1965. 21); *Жовто-сині знамена затріпотіли на станції знов.. І до юрби полонених сам курінний підійшов...* (Сос., І, 1957, 185).

3) **Курінний отаман, іст.**: а) виборна особа, що керувала куренем (у 3 знач.). *Тільки три чайки, слава богу, Отамана курінного. Сироти. Степана молодого, Синє морене втопило* (Шевч., І, 1951, 285); [Горобець:] *Дозволь слово мовити, курінний отамане* (Корн., І, 1955, 223); б) ватажок куреня (у 5 знач.) [1].

Окрім військових функцій, курінь виконував важливі соціальні та економічні завдання. Козаки одного куреня спільно працювали на землях, займалися рибальством, полюванням, ремеслами та торгівлею. Це дозволяло забезпечувати себе всім необхідним і підтримувати економічну самостійність. Курінь також був місцем, де формувалися і підтримувалися соціальні зв'язки, традиції та культура козацького братства.

Особливістю куреня як соціальної спільноти була рівність і демократичність. Усі важливі питання вирішувалися колективно на радах, де кожен козак мав право голосу. Це сприяло формуванню відчуття спільності, взаємодопомоги та солідарності серед козаків.

Завдяки своїй структурованій організації курені могли швидко мобілізуватися для військових походів і оборонних дій. Козаки з різних куренів об'єднувалися в більші військові підрозділи під керівництвом кошового отамана або гетьмана для проведення масштабних операцій проти ворогів. Таким чином, курені були не лише бойовими одиницями, але й основою всього козацького суспільства, що забезпечувала його життєздатність та ефективність у різних сферах діяльності.

Загалом, термін курінь відображає не лише військову організацію козаків, але й їхній спосіб життя, соціальні відносини та культурні традиції. Курені були фундаментом, на якому будувалася міць та єдність Запорізької Січі, а також символом козацької свободи та братерства.

Пізніше під час громадянської війни термін курінь набув нового значення:

3) **іст.** У період громадянської війни – військова частина контрреволюційного козацтва. *Сформувавши курінь в Катеринославі, отаман Божко написав гусячим пером, як колись писали запорожці, листа до професора Яворницького* (Вишня, I, 1956, 274); *Варто було уважніше придивитись до самих «козаків» військ директорії. В «Осадному корпусі» директорії, який увійшов до міста, справжні, так би мовити – «кадрові» петлюрівські частини – січовики, синьожупанники та гайдамацькі курені – були лише вкраплені окремими групами* (Смолич, V, 1959, 261) [1].

Іншим важливим терміном, що з'явився під час козацької доби, був **кіш**. Це слово має кілька значень, але в основному воно означало укріплений табір або фортецю, де зосереджувалися козацькі війська. Коші відігравали ключову роль в обороні території, забезпеченні стратегічних позицій, а також слугували центрами адміністративного та військового управління.

Наведемо приклади тлумачень та вживання терміна **кіш**:

КІШ2, кошá, ч.

1. У Київській Русі в XI-XIII ст. і на Україні в XIV-XVIII ст. – військовий табір, обоз. *І розказують і плачуть [запоріжці], Як Січ руйнували, ..Як козаки Вночі утікали І на тихому Дунаї Новим кошем стали* (Шевч., I, 1951, 288); *Здавалось, що насуває чорна хмара, коли татари ішли цілим кошем* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 123).

2. Місце перебування запорізьких козаків; Запорізька Січ. – *Як же зруйнували кіш, то наш посьолок [селище] землями достався якомусь пану* (Стор., I, 1958, 80).

Кіш, як укріплений табір, був добре організованим і захищеним місцем. Його будували на стратегічно важливих місцях, зазвичай на островах або півостровах, оточених водою або болотами, що ускладнювало доступ ворогам. Основним елементом укріплень були частоколи, рови, вали та інші фортифікаційні споруди, які забезпечували надійний захист від нападів. В середині коша розташовувалися житлові та господарські споруди, такі як курені, комори для зберігання припасів, зброї, а також майстерні, де козаки могли ремонтувати обладнання та виготовляти необхідні речі. Центральне місце в коші займав майдан, де відбувалися ради, збори та інші важливі події. Тут козаки обирали отаманів, вирішували питання війни й миру, судили злочинців та приймали нових членів до свого товариства.

Термін **кіш** також використовувався для позначення всього козацького війська, яке було зосереджене в одному місці. У цьому сенсі кіш мав широкий і символічний зміст, виступаючи як вираз єдності та сили козацтва. У такому значенні слово кіш часто зустрічається в історичних джерелах і літературі, де його вживають для опису організованого та мобілізованого війська.

Керував кошем **кошовий отаман**, який обирався козацькою радою. Кошовий отаман був найвищим військовим та адміністративним керівником,

Його влада поширювалася на всі аспекти життя коша. Він відповідав за підтримання порядку, організацію оборони, планування військових походів, розподіл ресурсів і вирішення внутрішніх конфліктів. Його авторитет базувався на підтримці козаків, які могли його переобрати або змістити в разі незадоволення його діяльністю.

Слово **кошовий** було похідним від терміну **кіш** і означало належність до табору або керівництво ним. Наприклад, **кошовий отаман** або **кошовий писар** – це були посади, що відображали їхні функції та повноваження в межах коша.

В словнику знаходимо:

КОШОВИЙ, а, е, іст.

1. Прикм. до **кіш** 1, 2. **Кошовий отаман**.

2. у знач. ім. **кошовий**. Вождь, отаман козаків на Запорізькій Січі. У *неділю вранці-рано Синє море грало, Товариство кошового Нараді прохало* (Шевч., I, 1951, 284); *Стояв кошовий і дивився на своє військо, як на розбурхане море* (Довж., I, 1958, 237) [3].

Також важливо зазначити, що термін **кіш** і споріднені з ним слова використовувалися не лише для опису організаційних аспектів козацького життя, але й як символи незалежності та самоврядування. Козаки, об'єднані в кіш, створювали свого роду автономну громаду, яка жила за своїми законами та звичаями, відстоюючи свою свободу та права.

Коші часто служили базами для проведення військових походів. Перед початком кампанії козаки збиралися в коші для підготовки, розподілу завдань та ресурсів, планування стратегії. Після повернення з походу кіш ставав місцем відпочинку та реорганізації військових сил.

Таким чином, термін **кіш** і його похідні відігравали центральну роль у військовій, адміністративній і соціальній структурі козацького суспільства. Вони відображали не лише фізичну організацію простору, але й глибокі соціальні та політичні принципи, що лежали в основі козацького способу життя. Кіш був символом козацької єдності, незалежності та військової могутності, залишаючи вагомий слід в історії та культурі України.

Термін **отаман** використовувався для позначення військового лідера або командира. На різних рівнях козацької ієрархії існували різні види отаманів, включаючи курінних отаманів, які керували окремими куренями, та кошових отаманів, які очолювали весь козацький кіш. Отамани відповідали за військову підготовку, стратегію та організацію бойових дій.

Ось як тлумачиться термін **отаман** у словнику:

ОТАМАН, а, ч.

іст. Виборний або призначений ватажок козацького війська. *То не козак, що отаманом не думає бути* (Укр.. присл., 1955, 76); *Підійшов відважний Степан Разя, отаман козацтва донського, привітався* (Кач., Вибр., 1947,

251); // Представник козацької адміністрації у населених пунктах на Україні в XVII-XVIII ст. **Отаман Савку раз побив, Савка думає, що й Голова, й поліція Отамана боїться!** (Бор., Тв., 1957, 160); *В кожному полковому і сотенному місті був також городовий отаман — представник козацької адміністрації, який наглядає за порядком у місті* (Іст. УРСР, I, 1953, 275) [4].

На нижчому рівні козацької ієрархії знаходилися **курінні отамани**. Вони керували окремими куренями – базовими підрозділами козацького війська. Курінний отаман був обраний членами свого куреня і ніс відповідальність за підтримання дисципліни, організацію повсякденного життя та бойової підготовки свого підрозділу. Курінний отаман також представляв інтереси свого куреня на радах, де ухвалювалися важливі рішення щодо військових походів, розподілу здобичі та інших питань.

На вищому рівні стояли **кошові отамани**, які очолювали весь козацький кіш – укріплений табір або фортецю, де зосереджувалися козацькі війська. Кошовий отаман був найвищим військовим та адміністративним керівником, обраним козацькою радою. Він мав широкі повноваження, включаючи організацію оборони, планування та проведення військових операцій, розподіл ресурсів та вирішення внутрішніх конфліктів. Кошовий отаман ніс відповідальність за життя та безпеку всього коша, його авторитет базувався на підтримці козаків, які могли його переобрати або змістити з посади в разі незадоволення його діяльністю.

Крім курінних та кошових отаманів, існували й інші види отаманів, що виконували специфічні функції. Наприклад, **судові отамани** відповідали за правосуддя та вирішення суперечок серед козаків. Їх обирали для підтримання порядку і справедливості в козацькій громаді. Також існували **похідні отамани**, які керували окремими військовими загонами під час походів та бойових операцій. Вони відповідали за тактичне керівництво, організацію нападів, розвідку та забезпечення безпеки під час руху.

Вживання терміна отаман та його похідних відображало складну та багаторівневу структуру козацького війська та адміністрації. Отамани мали не лише військові, але й значні адміністративні та соціальні функції. Вони були відповідальні за підтримання порядку, забезпечення життєдіяльності коша та куренів, а також за взаємодію з іншими козацькими підрозділами та зовнішніми силами.

Слово отаман і споріднені з ним терміни також мали глибокий символічний зміст. Вони уособлювали принципи козацької демократії та самоврядування, де кожен козак мав право голосу, а лідери обиралися та підзвітні громаді. Це підкреслювало рівність та взаємну повагу, які були основою козацького братства.

Отамани також відігравали важливу роль у формуванні козацької культури та традицій. Вони були не лише військовими лідерами, але й носіями

козацьких звичаїв, моральних норм та духовних цінностей. Їхні рішення та дії впливали на життя всієї громади, формуючи її внутрішню структуру та зовнішні зв'язки.

Таким чином, термін *отаман* та його похідні відображають багатогранність козацької організації, де військове керівництво тісно перепліталось з адміністративними та соціальними функціями. Отамани були ключовими фігурами в козацькому суспільстві, їхня роль та значення виходили далеко за межі суто військових обов'язків, формуючи унікальну систему самоврядування та громадської взаємодії.

Слово *гетьман* стало важливим військовим та політичним терміном у козацькій добі. Гетьман був найвищим командувачем козацького війська та водночас лідером козацької держави. Його роль та значення виходили далеко за межі суто військових обов'язків, охоплюючи широкі повноваження у питаннях стратегії, дипломатії та внутрішньої політики.

ГЕТЬМАН, а, ч.

В XVI ст. — виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, з XVII ст. до 1764 р. — начальник козацького війська та верховний правитель України. *Найвищою військово-адміністративною і судовою владою на Україні, яка замінила вигнану в ході війни [1648 р.] польську шляхетську владу, була влада гетьмана і генеральної старшини при ньому* (Іст. УРСР, I, 1953, 240); *Не вернуться запорожці, Не встануть гетьмани, Не покрийть Україну Червоні жупани* (Шевч., I, 1951, 58); * У порівн. *Низько насува [Михайло] шапку чорну на чорні брови і походить сам оддалік, як гетьман поперед ворогом* (Вовчок, I, 1955, 338) [5].

Гетьмани обиралися козацькою радою, яка була найвищим органом самоврядування козацької спільноти. Цей процес виборів був демократичним і передбачав участь усіх козаків. Обраний гетьман повинен був мати високий авторитет, бути досвідченим військовим лідером і вміти вести переговори з зовнішніми силами. Гетьмани мали право видавати накази, організовувати військові походи, укладати договори та приймати рішення, що стосувалися всіх аспектів життя козацької держави. Гетьман був не тільки головнокомандувачем, але й головою держави, що означало відповідальність за внутрішнє управління, правосуддя та економічну політику. Він мав власну адміністрацію, до якої входили генеральні старшини та інші посадові особи, які допомагали в управлінні державними справами. Генеральний писар, генеральний обозний, генеральний суддя та інші – всі ці посади допомагали гетьману в його управлінських функціях.

Термін *кіш* у контексті діяльності гетьмана часто означав не лише укріплений табір або фортецю, але й адміністративний центр, де зосереджувалися управлінські функції козацької держави. Кіш гетьмана був місцем, де ухвалювалися важливі рішення, проводилися ради та здійснювалося військове й цивільне управління.

Від слова **гетьман** походять такі терміни, як **гетьманщина** – назва козацької держави або території, яка перебувала під владою гетьмана. Гетьманщина мала власну адміністративну, судову та військову системи, які розвивалися в рамках козацької демократії та традиційного права.

ГЕТЬМАНЩИНА, и, ж.

1. Напівофіційна назва території Лівобережної України, якою з 1667 по 1764 рік управляв гетьман. *Стоїть одним-одна хатина... З хатини видно Україну і всю Гетьманщину кругом* (Шевч., II, 1953, 25); *Йде з Січі запорожець В рідну Гетьманщину: Там він кинув батька й матір Та ще і дівчину* (Щог., Поезії, 1958, 91).

2. Форма державного управління на чолі з гетьманом. *Вважала [частина українського дворянства] гетьманщину найзручнішою для себе формою організації влади на Україні* (Іст. УРСР, I, 1953, 459); // *Час, коли на Україні була влада гетьманів. Розкоренився й рід Саєнків. То була здавна, ще за гетьманщини, голодна ненажерлива сарана, котра налетіла з Польщі на вільні степи розкішної України...* (Мирний, II, 1954, 107) [5].

Термін **гетьманська булава** використовувався для позначення символу влади гетьмана. Булава була своєрідним скіпетром, який символізував його авторитет і правомочність у прийнятті рішень. Передача булави новому гетьману під час обрання була важливим ритуалом, що підтверджував легітимність його влади.

ГЕТЬМАНСЬКИЙ, а, е, іст.

1. Прикм. до гетьман. *Затрубили в жерстяний ріг в гетьманськiм дворi* (Бор., Тв., 1957, 84); *У гетьманському наметі стояла урочиста тиша* (Кач., Вибр., 1953, 150) [5].

БУЛАВА́, і, ж.

2. іст. Палиця з кулястим потовщенням на кінці, яка була колись військовою зброєю. *З наскоку тріснув [Турн] булавою По в'язах, великан упав* (Котл., I, 1952, 239); *Ось налягли здобичники, тісною, каблучкою здушили чумаків, вимахують ножами та булавами...* (Коцюб., I, 1955, 185); *Бабуся відчинила комору, де береглись.. шаблі, списи, булави й інша холодна зброя* (Стар., Облога..., 1961, 64); // *Така ж палиця як символ влади. До булави треба й голови* (Укр.. присл., 1955, 76); *Не хотілось в снігу, в лісі, Козацьку громаду З булавами, з бунчуками Збирать на пораду* (Шевч., I, 1951, 22); *От неначе перед моїми очима Богдан Хмельницький з золотою булавою вступає в Корсунь* (Н.-Лев., III, 1956. 308); *Сагайдачний любив популярність і частенько сидів із золотою, бо розумів, що без голоти на Січі не довго втримаєш у руках булаву* (Тулуб, Людолови, I, 1957. 91).

Гетьмани також мали вирішальний вплив на зовнішню політику. Вони вели переговори з іншими державами, укладали союзи та договори, відстоювали інтереси козацької держави на міжнародній арені. Відомими гетьмана-

ми, що залишили значний слід в історії України, були Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Дорошенко та інші. Кожен з них зробив свій внесок у розвиток козацької держави та боротьбу за її незалежність.

Слово **гетьман** також мало вплив на культурну та соціальну сферу життя козацтва. Гетьмани сприяли розвитку освіти, культури, релігії та мистецтва. Вони підтримували будівництво шкіл, церков, монастирів, а також меценатство, що сприяло культурному збагаченню козацької держави.

Отже, термін **гетьман** та його похідні слова відображають важливу роль, яку відігравали гетьмани в організації, управлінні та розвитку козацької держави. Їхні широкі повноваження та відповідальність робили їх ключовими фігурами в історії України, що формували політичний, військовий та культурний ландшафт епохи. **Гетьманство** залишило глибокий слід у національній пам'яті та стало символом боротьби за свободу і незалежність українського народу.

Висновки. Аналіз термінології війни в українській мові під час козацької доби (XVI-XVII століття) дозволяє зробити кілька важливих висновків. Історичні події, пов'язані з козацькою добою, значно вплинули на формування військової термінології. Військові та адміністративні структури козацтва створили унікальний набір термінів, які відображали специфіку організації, управління та тактики ведення бойових дій. Термінологія козацької доби відображає складну соціальну та військову ієрархію. Термін «курінь» позначає базову військову одиницю, тоді як «кіш» служить для позначення укріпленого табору або адміністративного центру. «Отаман» та «гетьман» вказують на різні рівні військового та адміністративного керівництва.

Використання специфічних термінів допомагало зберегти та передати культурну ідентичність козацтва. Воєнна термінологія стала частиною національної пам'яті, символом боротьби за свободу та незалежність. Воєнна термінологія козацької доби продовжує впливати на сучасну українську мову. Деякі терміни збереглися до наших днів і використовуються у військовій сфері, демонструючи еволюцію та адаптацію мови до нових умов і технологій.

Результати цього дослідження можуть бути використані в кількох сферах. В освіті та науці вони можуть бути включені до навчальних програм з історії України та української мови, що допоможе студентам краще зрозуміти історичні процеси та культурну спадщину України. Лінгвісти можуть використовувати результати дослідження для подальшого аналізу еволюції української мови, вивчення запозичень та адаптації термінів у сучасній воєнній лексичі. Сучасні військові можуть використовувати історичну термінологію для створення зв'язку з минулим, що може сприяти підвищенню морального духу та збереженню традицій в українських збройних силах.

Результати дослідження також можуть бути корисними для письменників, художників, режисерів та інших митців, які працюють над проєктами,

пов'язаними з козацькою тематикою. Це допоможе їм точніше відтворювати історичні реалії та культурний контекст тієї епохи. Організації, що займаються збереженням та популяризацією історичної спадщини, можуть використовувати результати дослідження для проведення просвітницьких заходів, лекцій, виставок та інших активностей, спрямованих на поширення знань про козацьку добу та її вплив на сучасну Україну.

Таким чином, дослідження воєнної термінології козацької доби має широкий спектр застосувань і може сприяти поглибленню розуміння історичних процесів, культурної спадщини та еволюції мови в Україні.

Література

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970—1980. Т. 4. С. 409.
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970—1980. Т. 4. С. 171.
3. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970—1980. Т. 4. С. 317.
4. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980. Т. 5. С. 801.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980. Т. 2. С. 58.

S. M. Ivlieva,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Department of Ukrainian Language and Language Training for Foreigners

IMPACT OF HISTORICAL EVENTS ON THE FORMATION OF MILITARY TERMINOLOGY DURING THE COSSACK ERA IN UKRAINE (XVI-XVII CENTURIES)

The article examines the influence of historical events on the formation of military terminology during the Cossack era in Ukraine (16th-17th centuries). Some military terms actively used during this period, such as “kurin”, “kish”, “otaman”, “hetman”, are analyzed with examples of their interpretation in modern dictionaries and usage in literary works is provided. The article also outlines possible ways and methods of utilizing the results obtained during the research.

Key words: military terminology, historical factors, Cossack era.

O. Yu. Karpenko

*Doctor of Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Head of the English Grammar Department*

V. Yu. Neklesova

*Doctor of Philology,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Professor of the English Grammar Department*

G. V. Tkachenko

*PhD in Linguistics,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor of the English Lexicology and Stylistics Department*

REVERSE ASSOCIATIVE ONYMIC DICTIONARY (THE DATA FROM 2006 AND 2021)

Introduction. The article is dedicated to the comparison of two reverse onymic associative dictionaries. This project provides a significant opportunity to advance the understanding of onomastic identity in the changing onomastic landscape. The case study's findings should provide valuable insight into the associative aspect of the onomastic landscape where memetic landmarks could be revealed.

Purpose. The article's **purpose** is to compare two reverse onymic associative dictionaries. Consequently, the **object** of the research is the onymic component of the associative field of the stimuli, the **subject** being the associative distribution of the onymic reactions to the onymic stimuli and their comparative analysis.

Materials and methodology. The datasets on which we base our investigation are drafted from the 2006 and 2021 free associative experiments that were conducted in Odesa I.I.Mechnikov University with 100 participants each. We investigated correlations between associations and stimuli, taking onymic reactions into particular focus. In this paper we present the entries compiled in the following way: from associations to their stimuli, listed in alphabetical order.

Results. The current study reveals that onymic reactions cover all the classes of proper names, including anthroponyms, toponyms, ethnonyms, theonyms, ideonyms, zoonyms, chrematonyms, chrononyms, ergonyms, phytonyms, cosmonyms. The dynamics may be presented as follows: a significant **increase** in the number of onymic reactions is observed in **chrononyms** – 2.6 times, **chrematonyms** – 2.3 times, **theonyms** – 1.8 times, which indicates a growing importance of time, material values and spiritual beliefs, especially taking into consideration peculiarities of the Covid pandemic period with its high death rate,

social distancing, lockdowns; a **decrease** of associates that belong to **ergonyms** – 3.25 times and **anthroponyms** – 1.3 times may be a sign of the fact that the value of a person and a group of people diminishes, less connection with the group is felt, the sense of belonging to a group is eroded together with the growing understanding of the feeling of transience, of time value; **decrease** of associates-**toponyms** – 1.4 times and **ethnonyms** – 1.3 times lays bare lessening of ties to the location and a corresponding ethnic group with a sense of individualization. The dramatic shifts in the mental onomastic landscape of the informants became evident during the comparison of both datasets.

Keywords: associative experiment, anthroponym, ethnonym, ergonym, zoonym, ideonym, cosmonym, onymic identity, theonym, toponym, chrematonym, chrononym, phytonym.

Introduction

Associative corpora and dictionaries have been at the centre of academic attention for quite a long time. Although little systematic evidence has been published on the concept of reverse associative onymic dictionary, their compilation enhances clarification of the semantic relations between the onymic mental and verbal concepts, revealing the memeticity of proper names [8, p. 25]. This project provides a significant opportunity to advance the understanding of onomastic identity in the changing onomastic landscape. The case study's findings should provide valuable insight into the associative aspect of the onomastic landscape where memetic landmarks could be revealed.

The article presents two reverse onymic vocabularies case studies from associative experiments conducted in 2006 and 2021. The paper's first section will examine the existing research in associative dictionaries and case studies in the associative onomastic field of study. The next part dwells on the methodology of associative onomastic experiments. The third part focuses on the study's results, where the data from the two reverse onymic vocabularies are presented in Table 1. The last part of our case study highlights the findings and draws the comparison of two reverse onomastic vocabularies. Appendix 1 reveals the most frequent associative reactions found in the experiment data. Appendix 2 visualises the most frequent responses from 2006 and 2021 datasets in two cloud schemes. Appendix 3 envisages the most frequent associations from both datasets in one cloud scheme.

Discussion

A wide range of free associative experiments conducted in the last decades was seldom based on onymic stimuli, although they label "mental landmarks" in the view of the world of an individual and an ethnic group. This type of stimulus inspires a variety of onymic reactions, as is seen in the research of the associative fields of the stimuli IRELAND / EIRE, not only allowing us to conclude that "the

dominant field of use of the Celtic name *Eire* ... can generally be described as an ethnic component and the sphere of national culture ..., for the English name *Ireland* the most relevant is the socio-political plane” [9, p. 40]. The mentioned above case study also brings into the limelight a collection of proper names, functioning as reactions, for instance, *Emerald Isle*, *Inisfail* (the island of Ireland), *Poblacht na hEireann* (Irish Republic), *Gaeltacht* (the Irish language and the traditional national culture areas), *Eriu* (Irish goddess), *Padraig* (Saint Patrick), *Cuchulainn* (the literary character of the Ulster cycle), etc. Such onymic reactions allow us to trace universal peculiarities of the language view of the world, highlighting its most valued constituents, which promote national self-identification and regional cohesion.

The outcome of the free associative experiment gives the possibility for the researcher to construct the associative portrait of the informant and the group to which he belongs based on “the real relationship between signs in the minds of representatives of the relevant society and the psychological correspondence of the received explications” [4, p. 49]. It is possible to treat the associative portrait as “the linguistic and cultural component of the linguistic picture of the world of several peoples, isolated on the basis of the theoretical generalisation of the associative data of the representatives of these peoples on the proposed stimuli”, or in other words “associations form an associative portrait of a linguistic personality, and a set of associations of a certain group of speakers – an associative portrait of this group” [3, p. 83].

The associative portrait of the individual reveals his identity, as well as the associative portrait of the group reveals its collective identity, proper names being a powerful tool for establishing both: “onomastic identity, being a specific badge of belonging, is based on the onomastic repertoire deployed by a social group with the knowledge of a shared understanding of the underlying context, founded on personal and group cultural identity” [7, p. 67].

In the recent associative dictionary of proper names [1; 2], the author presented anthroponyms, 82 male names and 54 female names. The layout of the dictionary article was constructed in the following way: firstly, there was a group of responses denoting kinship, then acquaintances, and lastly, famous namesakes were listed. Here, we can see the attempt to reproduce the onomastic identity on a personal level.

In our previous study, we presented the reverse onymic dictionary based on the materials of the 2021 free associative experiment, which was one of the first attempts to compile the hierarchisation of the reactions in reverse order: from the association to the stimulus [8]. The present research is aimed at the comparison of the results of two free associative experiments. The data based on the onymic stimuli, following a reverse path, gives the possibility to “interpret words-reactions as words-themes, that supply orientation and organise the associative field” [4, p. 59].

Comparing the results of two associative experiments, conducted in 2006 and 2021, allows to perform a diachronic analysis of the shifts in the mental lexicons of the informants, thus leading to justified generalisations and conclusions since “the regularity of emergence of certain associations may be peculiar to a particular period of a linguistic community existence due to the shared experience of the speakers... The dynamics of responses, in particular, may be driven by the dynamics of the semiotic system” [10, p. 108].

Purpose and Methodology

The article's **purpose** is to compare two reverse onymic associative dictionaries. Consequently, the **object** of the research is the onymic component of the associative field of the stimuli, the **subject** being the associative distribution of the onymic reactions to the onymic stimuli and their comparative analysis.

As to the **material** of our research, the results of two free associative experiments, held in 2006 and 2021 with 100 Ukrainian speakers each time, who were offered the same thirty onymic stimuli, were employed. The associations retrieved in these experiments constitute the factual material of this work, totalling up to 881 and 692 reactions. The reader should bear in mind that the study is based on the reverse onomastic reactions and does not engage with appellatives which are present in the dataset of the associative experiments.

For better clarification of the semantic relations of the mental onymic concept and its verbal expression, we compiled a reverse dictionary, where the material is supplied from the association to the stimulus. For this purpose, from each dictionary article, the onymic associates were selected, to which all stimulus words in which these associates refer were listed (e.g. *Валерій/Valeriy* (2) – Шевчук/Shevchuk). After each stimulus, the number of uses of this association is indicated (e.g. *Валерій/Valeriy* (2)). In cases where a dictionary entry includes more than one stimulus, the total amount of use of the association is given after the headword. The reverse dictionary articles are arranged alphabetically.

Results

The dataset of onymic reactions collected during our experiments is represented separately by all the classes of proper names presented below. The datasets are presented more thoroughly in Appendix 1.

Anthroponyms

2006

Different types of onymic nominations of people were singled out among elicited reactions. Among them the dominant position is occupied by **first names**, both in their official form and diminutives, for instance, *Ivan* (45), *Mykola* (41), *Taras* (25), *Yevhen* (20), *Andriy* (6), *Maria* (4), *Valeriy* (2), *Kateryna* (2), *Roksolana*, *Lybid*, *Barbabara*; *Malanka* (6), *Anya* (3), *Hannusya*, *Petrus'*, *Kolya*, *Kostya*, *Bodya*, *Vika*, *Valera*, etc. It should be noted that the most popular male name *Ivan* was also given in the English translation, and in one case, it was accompanied by

a specifying parenthesis *Ivan* (20 hryvnas) of an individual character. The general amount of such reactions constitutes 196 associates.

Patronymic associates, used separately as a vivid syntagmatic reaction, appeared in the materials of the experiment eight times: *Hryhorovych, Vasyliovych, Anatoliivna, Yosypivna, Olehivna, Oleksiivna, Yaroslavivna, Yaroslavna*. The last one, *Yaroslavna*, is an obsolete form of the patronymic. Notable is the fact that the feminine forms appear more frequently than masculine.

Five reactions of the **first name and the patronymic** were singled out: *Ihor Antonych, Ivan Vasyliovych, Mykola Borysovysh, Larysa Vasylivna, Nelly Georgiivna*. Once an unusual combination of the **patronymic with the surname** appeared among our reactions: *Hryhorovuch Shevchenko*, together with the stimulus, forming a standard anthroponymic formula.

A frequent type of the reaction is represented by a **surname**, totalling up to 176. It is possible to differentiate here the surnames of widely known historical figures such as *Shevchenko* (70), *Khmelnitskyi* (45), *Mazepa* (5), *Deribas* (3), *Franko* (6), *Bandera, Richelieu, Goethe, Curie*, as well as the literary characters' nominations as *Bulba* (7).

Nine cases of combinations of the **first name and the surname** were singled out, the informants giving preference to renowned writers: *Taras Shevchenko, Lina Kostenko, Ulas Samchuk, Bogdan Khmelnytskyi* (2), *Bohdan Stupka, Boris Moiseev* (2), *Joan of Arc*.

Once **initials and the surname** were employed as a reaction: *T.G. Shevchenko*.

Twice, the **bynames** of royal figures were elicited from our materials: *the Terrible* (2), *Catherine II*.

A considerable amount of reactions presented **nicknames**, primarily dedicated to the nominations of famous Ukrainian poets Taras Shevchenko and Ivan Franko: *Kobzar* (14), *Kamenyar* (8), *great Kamenyar*. These reactions are homonymous to the famous literary works by these authors, but given as reactions without inverted commas, they were treated as their popular nicknames. The kinship terms used as reactions to the stimuli **Ukraine** and **Odesa** also were frequently suggested as reactions: *mom* (4), *mom* (5), *mom* (2). The reaction *Bub* (*friend*) is an individual associate of a friend's nickname. One of the reactions of this type was *Duke*, an Odesa nickname for Mayor Armand Emanuel du Plessis Richelieu. The reaction *Muromets* is dedicated to a Ukrainian epic character, while *Telesyk* – to a character of the Ukrainian folk tale. This reaction was partially repeated in the associate *Ivasyk-Telesyk* (2), where the character's name and nickname are combined. The number of such reactions amounts to 39.

One case of a **pseudonym** *Ruslana Pysanka* was singled out in our results – a Ukrainian actress whose real surname was Pysanko. The general amount of anthroponymic reactions is 431.

2021

Anthroponyms among the reactions in the materials of 2021 fall into several structural subgroups. **First names** frequently appear as reactions to various stimuli. This type of reaction is represented by first names, both Ukrainian and foreign, such as *Ivan* (45) (once accompanied by an emoji symbol *Ivan* ☺), *Taras* (35), *Petro* (11), *Yevhen* (7), *Andryi* (5), *Anna* (4), *Mykola* (4), *Vasyl* (3), *Sasha* (3), *Inna* (2), *Yulia* (2), *James*, *Juan*, *Jose* and others. Some anthroponymic reactions are given in diminutive forms like *Galya* (2), *Bodya*, *Vika*, *Dasha*. It should be noted that both the names of historical personalities (*Moses*, *Platon*) and virtual characters (*Karabas* (2), *Gvidon*, *Captain America*) were suggested as associates. The number of such reactions is 162.

Patronymics of the masculine (*Vasylivnych*, *Hryhorovuch*, *Petrovych*, *Stepanovych*, *Fedorovych*), as well as feminine (*Mykolaivna* (3), *Anatoliivna*, *Yosypivna*, *Yaroslavna*) genders, were singled out from the list of the associates, totalling up to 11 cases.

Surnames turned out to be a recurrent type of reactions, for instance, *Shevchenko* (50), *Khmelnitskyi* (27), *Mazepa* (3), *Заньковецька* (3), *Poroshenko* (2), *Topolya* (2), *Kotlyarevskiy*, *Nechuy-Levytsky*, *Skovoroda*, *Franko*, *Stupka*, *Curie*, *Balanyuk*, *German*, *Gavalda* and others. The general amount of such reactions is 112.

Once, we deal with a combination of the **initial with the surname** *P. Tychyna*, and once with the **first name with the patronymic** *Anna Mykolaivna*.

An anthroponymic formula, consisting of the **first name with the surname**, is also represented in the reactions: *Ivan Franko* (3), *Bogdan Khmelnytskyi* (2), *Ulas Samchuk* (2), *Taras Shevchenko*, *Petro Poroshenko*, *Taras Topolya*. The number of such reactions is 10.

The structural subtype of anthroponymic reactions includes **nicknames**, the most frequent being *mom* (10) to the stimulus *Odesa*, as well as *mom* (2), *mom* to the stimulus *Ukraine*; *Kobzar* (5), *Kamenyar* (3), *the Wise* to *Hanna*. It would be interesting to note that a name with the nickname of a fictitious character *Captain Jack Sparrow*, is among our reactions. Thus, the amount of nicknames totals up to 22.

Two royal **bynames** were found among the experiment results: *the Terrible* to *Ivan*, *Daniel of Galicia*.

The **pseudonyms** of a famous Ukrainian writer *Lesya Ukrainka*, and a popular blogger *Slidan*, were singled out. Thus, the general amount of anthroponymic reactions is 324.

Table 1. Distribution of the anthroponymic formulas in both experiments

	2006	2021
first name	196	162
patronymic	8	11
first name + patronymic	5	1
patronymic + surname	1	-
surname	176	112
initial + surname	1	1
first name + surname	9	10
byname	2	2
nickname	39	22
pseudonym	1	2
total	438	323

Toponyms

2006

The **toponymic** reactions occupy the second place as to their frequency in the materials of the 2006 experiment. Associates-toponyms of various scales were elicited, the most numerous group being the names of **countries**, among which the dominant position is held by *Ukraine* (76) and *Motherland* (17). Both historical and contemporary names of countries are used by our informants: *Kingdom of Galicia-Volhynia* (3), *Cossack Hetmanate*, *Kievan Rus* (3), *Austria-Hungary* (3); *Hungary*, *Russia* (4), *Moldova*, *Romania*, *Georgia*, *Armenia*, *Egypt*, *Israel*, *Peru*, *Scotland*. The number of such reactions is 126.

The toponymic reactions, naming **cities**, also appeared to be quite frequent. Since the experiment was held in Odesa, understandably, the first place is taken by this toponym – *Odesa* (47). The other reactions represent Ukrainian and foreign cities, as well as one historical name of *Korsun*: *Lviv* (3), *Kyiv*, *Boryspil*, *Chornobyl*, *Chernivtsi*, *Lutsk*, *Irpin*; *Roma*, *Milan*. These reactions amount up to 58.

The associates, which nominate **regions**, mainly of Ukraine, were also elicited during the experiment: *Bukovyna*, *Western Ukraine*, *Ivanofrankivsk oblast*, *Podillya*, *Urals* (2), totalling 6 cases.

The names of **rivers** were suggested by the informants twice: *the Dnipro*, *the Bug*, while the name of the **sea** once: *the Black Sea*.

The toponym which designates **mountains** was singled out once: *The Carpathians*.

34 cases of **microtoponyms** appeared in the materials of the experiment, naming the main **streets** of Kyiv *Khreschatyk* (12) and Odesa *Deribasivska street* (7), *Dramenbasivska* (this reaction is a portmanteau word, blending the names of the street and the restaurant, situated in it), *Shevchenko Avenue*; **parks** – *Gorsad*

(city garden) (7), *Shevchenko park*; the **recreation area** *Arcadia* (2); the **stairs** *The Potyomkin Stairs* (3). The general amount of toponymic reactions is 228.

2021

Toponyms of a different scale are widely used as associates in our 2021 experiment. Among them, the name of the **continent** where Ukraine is situated appears: *Europe* (2). Several names of **countries** were singled out (62 cases), with the predominating reaction *Ukraine* (38) and its synonym *Motherland* (14). Besides, such countries as *Peru* (2), *Egypt* (2), *Israel* (2), *France*, *Romania*, *Spain*, *Hungary* (*Austro-Hungarian Empire*) were mentioned. The **regions** of Ukraine (15 reactions) were presented as reactions: *Western Ukraine* (9), *Zakarpattya/Carpathian Ruthenia* (3), *Volyn* (2), *Donbas*, as well as the names of **cities** (52 reactions): *Odesa* (35), *Lutsk* (4), *Chernivtsi* (3), *Bukovel* (3), *Kyiv* (2), *Lviv* (2), *Berezan'*, *Zatoka* and *Roma*. Among the other names of geographical objects, we singled out the **river** *Dnipro* and *The Carpathian Mountains* (8). The names of **microtoponymic objects** (16 cases) also appear as reactions, namely, **streets** – *Deribasivska* (5), *Khreschatyk* (3), *B.Khmelnitskyi*, *Gretska*; a **square** – *Maidan* (3); a **park** – *Gorsad* (city garden); a **seaport** – *Morvokzal*; the 11th-century **fortification** – *The Golden Gate*. The general number of the toponymic reactions is 156.

Table 2. Distribution of the toponymic reactions in both experiments

	2006	2021
continents	-	2
countries	126	62
cities	58	52
regions	6	15
rivers	2	1
sea	1	-
mountains	1	8
total	228	156

Ethnonyms

2006

Notable is the predominance of **ethnonymic** reactions connected with Ukraine – *Ukrainian* (46). Eleven times ethnonymic reactions appear semantically close to other associates: *Slavs*, *Slavic* (9), *Scandinavian* or *Slavic* god. Among other reactions of this type occur denoting historical and contemporary ethnicities: *Vyatichs*, *Scythians*, *Ruthenian land*, *Hutsuls* (3), *Galician* (2), *Norman*, *Spanish*, *German*, *Frenchman*, *Jewish person/Jewish people* (4), *Arab*, *Tatar*, *Russian* (2), *Georgian*, *Armenian*. The number of such reactions constitutes 78 associates.

2021

Associates-**ethonyms** are widely used in our experiment in 2021 as well. Most of them are connected with Ukraine, as in the examples: *Ukrainian* traditions, *Ukrainian* literature, *Ukrainian woman*. The amount of such reactions is 30. Eight times, the reactions are connected with Slavs: *Slav*, *Slavs*, *Protoslavs*, *Slavic* pagan god, *Hutsuls*, *Hutsul* (3), etc. Twice, we singled out derogatory ethonyms – ethnophobisms – that denote Ukrainian nationalists: *banderovites*, *bendery*. Twelve reactions refer to Jews: *Jewish* name, *Jewish person*. Five miscellaneous reactions are formed by associations with other ethicalities: *American*, *Frenchman*, *Roman*, *Romanians*, *Soviet*. The total amount of ethonymic reactions is 57.

Catoikonoms

2006

One reaction *Odesan* refers to the group of **catoikonoms (demonoms)**, naming a citizen of Odesa.

Theonyms

2006

The most frequent **theonymic** reaction in the materials of the 2006 experiment is *God* (13) without any further specification as to a religious system. A significant amount of associates refers to Christianity, namely: *Christ*, *Jesus*, *J.C.*; *Mary*, *Mother of Jesus* (13), *Mother of God* (3), *mother of Jesus*, *mother of Jesus Christ*, *Saint* (7) to the stimulus *Maria*; *John the Baptist*, *Apostle I* (hinting at Andrew the First-Called), *Magdalene* (3). Besides, a number of theonymic reactions present the Ancient Slavic pantheon – *Khors*, as well as Ancient Greek and Roman: *Zeus*, *Poseydon*, *Pluto* (2). The latter also may be treated as a **cosmonym**. Three definitely **cosmonymic** reactions are *The Solar System* (2), *The Earth*. The general number of theonymic reactions is 33.

2021

Theonyms that were given as reactions comprise the general mentioning of *God* – 9 times, the name of God in Christian religion *Jesus* – 2 times, *Virgin Mary* in different variations – 33 times, *Magdalene* – 3 times, the names of ancient Greek and Roman gods *Zeus*, *Hades*, *Poseidon*, *Neptune*, *Pluto*, *Jupiter* – 12 times. It should be taken into consideration that the latter three also can function as **cosmonyms**. A definitely **cosmonymic** reaction *Earth* appears twice. Also, the name of the demon listed in *Ars Goetia* appears among reactions – *Barbatos*. Thus, the general amount of theonymic reactions is 60.

Ideonyms

2006

The **ideonymic** sector of the reactions received in 2006 is mainly represented by the titles of **literary works** such as *Zapovit* (2), *Maria and the Wormwood* (2), *Mykola Dzherya*, *Naymychka*, *Great Cellar*, *The Sun Warms*, *Poor Nastya*, *Withered Leaves*, *My thirteenth year was...*, *Young Muse*, *Stolen Happiness*,

Alice's Adventures, Chuk and Gek, work by I.Franko. Religious texts are presented by 13 reactions: *Bible* (11), *Old Testament* (2). The nominations of two **military documents** were also suggested as reactions: *Barbarossa* (2), *Union of Brest*. The titles of the **film and TV series** were singled out among ideonymic reactions: *Dog Barbos and Unusual Cross, Simply Maria* (3), as well as of the **cartoon series**: *Tom and Jerry* (8). The names of three **monuments** in Odesa Kyiv and Rome are also included in this type of reactions: *The Twelve Chairs, monument to three brothers and Lybid', monument in Rome*. The title of the **song** *Golubaya Luna* (Blue Moon) is also listed in our reactions. The number of ideonymic reactions totals up to 48.

2021

The **ideonymic** reactions embrace **religious texts** and their parts: *Bible* (8), *Old Testament, Ave (Maria), Torah*, 11 reactions altogether. A number of reactions are represented by the titles of Ukrainian **literary** classics: *Kateryna* (2), *Maria and the Wormwood* (2), *Fateful Crossroads, Why are you coming to my dreams?, Painted fox, Eagle, Zakhar Berkut* – the total is 17 reactions. Several **TV series** appear as reactions: *Simply Maria* (2), *Mukhtar, Svaty, Great Vuykos, Yeralash* – 5 altogether. The titles of **cartoons** were also singled out among the reactions: *Tom and Jerry* (7), *The Barboskins* (4), *Little Mermaid* – 12 times in general. Names of the works of art also refer to this group: the **monuments** – *The Motherland Monument* (2), *monument to De Richelieu, monument to the 12th chair, portraits* of famous Ukrainian writers – *portrait of T.H.Shevchenko, image of Franko (in the jacket)*. The song's title, '*Kyiv is mine*' refers to this group, too. The general amount of ideonymic reactions is 47.

Zoonyms

2006

In the 2006 experiment, the reactions represent typical names of dogs *Borovko, Barbos*, and the names of animals from popular TV series and cartoons: *Mukha* (6), *Mushka, Pluto, Tom* (5), *Jerry (mouse)*. The amount of **zoonymic** reactions is 16.

2021

Reactions-**zoonyms** primarily refer to cartoon characters, mostly a mouse and a cat from the *Tom and Jerry* series: *Jerry* (2), looks like *Jerry, Jerry* from *Tom and Jerry, Jerry Mouse* and *Tom, Tom* (10). The second associate is connected with a bloodhound in the *Mickey Mouse* cartoon: *Pluto* the dog, *Pluto (Disney character)* (2). Besides, one reaction is associated with a film *Come Here, Mukhtar!* and a TV series *Return of Mukhtar: Mukha*. The total number of such reactions constitutes 20.

Chrematonyms

2006

Only three **chrematonymic** reactions were suggested during the 2006 experiment: product names *Halka* (coffee brand), *Barney* – chocolate bar, and *train Odesa-Ivanofrankivsk*.

2021

Chrematonymic associates include official symbols *trident* and *Odesa's* coat of arms, the map – I imagined the map of *Ukraine*, *Ukraine's map*, *part of the Ukraine's map*, and two products – *kvas Taras*, curd snack “*Voloshkove pole*”. The total number of reactions of this type is 7.

Chrononyms

2006

Three **chrononymic** reactions refer to different events: *VVV* or in Ukrainian *BBB* – Велика вітчизняна війна/Great Patriotic War; *Neptune Day* – a recreational holiday; *TOEFL* – an exam. These reactions total up to 3.

2021

Chrononyms appear as reactions in our experiment quite rarely, predominantly associated with a famous battle: battle of *Kruty* (3), 1918. Another battle is mentioned only once: battle at *Berestechko*. A pagan Slavic holiday was singled out from the reactions – *Kupala Night*, one universal holiday *New Year*, and one biblical event *Flood*. Thus, the general amount of chrononymic reactions is 8.

Ergonyms

2006

This type of associate is quite widely represented in the materials of the 2006 experiment. Here, such groups of people or enterprises were singled out: military groups, *DAI* (2), *GIBDD*, *SS*; a music band *DDT* (9); football teams *Dynamo*, *Vorskla* (football club); a religious institution *Pechersk Lavra* (2), *Lavra*; cafes *Drum & Bass*, *Pan-pizza*; a film production studio *Disney*; several landmarks of Odesa, *Opera Theatre*, *Privoz* (2), *Museum of Wax Figures*, *Tsentralnyi Gastronom*. The amount of such reactions is 26.

2021

Ergonymic reactions include popular chain restaurants *KFC* (3), *McDonald's* (2), a famous shop *Odesa's Passage*, a Ukrainian football team *Shakhtar* and a mobile net operator *Kyivstar*, totalling 8 cases.

Phytonyms

2006

Only one variant of the **phytonymic** reaction was suggested: *cow-wheat* (4).

2021

Several **phytonymic** reactions were given by the informants in 2021: *cow-wheat*, flower *cow-wheat*, *fireweed* (2), 4 of them altogether.

Conclusions

It is possible to conclude that the distribution of the onymic reactions in our experiments is as follows:

Table 3. The distribution of the onymic reactions in 2006 and 2021.

	2006	2021
Anthroponyms	438	323
Toponyms	228	156
Ethnonyms	78	57
Catoikonoms	1	-
Theonyms	33	60
Ideonyms	48	47
Zoonyms	16	20
Chrematonyms	3	7
Chrononyms	3	8
Ergonyms	26	8
Phytonyms	4	4
Cosmonyms	3	2
Total	881	692

The present study is one of the first attempts to compare two reverse onymic associative dictionaries that were compiled with a time gap of 15 years. Observing changes over such a considerable time lapse, it is impossible to neglect the waves of generations which replaced each other – groups of people born in a period of about 20 years that is divided into four subperiods, analogous to the stages of human life of about 80, or saeculum: childhood, youth, middle age, old age. The four-stage cycle of social eras includes rise, awakening, decline, crisis, and each corresponds to a specific archetype: prophet, traveller, hero, artist. People of the same age group have a tendency to share similar patterns of behavior, values and beliefs [Howe, Strauss 1997; Howe, Strauss 2000]. The informants of the 2006 experiment predominantly belonged to Generation Y (Millennials), while those who participated in the experiment in 2021 (Zoomers) belonged to a different Generation Z. It is quite expected that the associative portraits of the informants of two generations differ significantly, disclosing their onymic identity.

On the other hand, the change in the types of proper names presented as reactions in both datasets can be explained by the variability of information sources which evolved across these years. In 2006, television was the dominant source of news, TV shows, films, thus being the primary carrier of memetic information. By 2021, the Internet has taken this niche providing access to various birthplaces of content. Moreover, the Internet gave an opportunity to the broader audience

to show its vernacular creativity and gave way to participatory culture. Also, the diversity in the 2021 onomastic landscape can be explained by the excess of information available to a Ukrainian citizen nowadays due to the fast evolving of the digital landscape. Hence, the dramatic shifts in the mental onomastic landscape of the informants became evident during the comparison of both datasets.

The dynamics may be presented as follows: a significant **increase** in the number of onymic reactions is observed in **chrononyms** – 2.6 times, **chrematonyms** – 2.3 times, **theonyms** – 1.8 times, which indicates a growing importance of time, material values and spiritual beliefs, especially taking into consideration peculiarities of the Covid pandemic period with its high death rate, social distancing, lockdowns; a **decrease** of associates that belong to **ergonyms** – 3.25 times and **anthronyms** – 1.3 times may be a sign of the fact that the value of a person and a group of people diminishes, less connection with the group is felt, the sense of belonging to a group is eroded together with the growing understanding of the feeling of transience, of time value; **decrease** of associates-**toponyms** – 1.4 times and **ethnonyms** – 1.3 times lays bare lessening of ties to the location and a corresponding ethnic group with a sense of individualization.

The peripheral classes of proper names are basically stable, remaining on the outskirts of the mental lexicon.

Future directions of the investigation in onymic associative fields will likely focus on further enlarging the datasets and their detailed analysis.

References

1. *Нестерчук О.* Асоціативний словник власних особових імен. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2019. 200 с.
2. *Нестерчук О. Г.* Асоціативний словник власних особових імен. In *Dynamics of the development of world science*, 2020. С. 829-836.
3. *Самійлик С.* Асоціативний портрет студентів України. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2016. Vol. 3(2). 82-91.
4. *Семашко Т., Швець О.* Асоціативно-вербальна кваліфікація сенсорних етностереотипів сучасними носіями української мови. *Psycholinguistics*. 2022. Vol. 32(2). 47-75.
5. *Howe N. & Strauss W.* The fourth turning : What the cycles of history tell us about America's next rendezvous with destiny. Broadway Books, 1997. 382 p.
6. *Howe N. & Strauss W.* Millennials Rising : The Next Great Generation. NY : Vintage Books, 2000. 432 p.
7. *Karpenko O., Neklesova V.* Ukrainian Onomastic Identity Across 15 Years (2006–2021). *Names*. 2023. Vol. 71(4). P. 65-73.
8. *Karpenko O., Neklesova V., Tkachenko A.* Associative experiment as the factor for onym research. *Записки з ономастики*. 2022. Vol. 25. P. 20-40.

9. *Polhorodnyk D. V. Associative experiment in the study of the key concept IRELAND. Science and Education a New Dimension. Philology. 2019. VII(62), Issue : 211, P. 38–41.*
10. *Tyshchenko O., Levchenko O., Dilai M. Associative Verbal Network of the Conceptual Domain БІДА (MISERY) in Ukrainian. Computational Linguistics and Intelligent Systems. Proc. 4th Int. Conf. COLINS 2020. Volume I : Workshop, 106-120.*

О. Ю. Карпенко,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра граматики англійської мови;*

В. Ю. Неклесова,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра граматики англійської мови;*

Г. В. Ткаченко,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра лексикології та стилістики англійської мови*

ЗВОРОТНИЙ АСОЦІАТИВНИЙ ОНІМНИЙ СЛОВНИК (ДАНІ ЗА 2006 ТА 2021 РОКИ)

Вступ. Стаття присвячена порівнянню двох зворотно-онімних асоціативних словників. Цей проєкт надає значну можливість покращити розуміння онімної ідентичності в мінливому ономастичному ландшафті. Висновки тематичного дослідження повинні дати цінне розуміння асоціативного аспекту ономастичного ландшафту, де можна виявити меметичні орієнтири.

Метою статті є порівняння двох зворотно-онімних асоціативних словників. Отже, **об'єктом** дослідження є онімний компонент асоціативного поля стимулів, а **предметом** – асоціативний розподіл онімних реакцій на онімні стимули та їх порівняльний аналіз.

Матеріали та методика. Набори даних, на яких ми базуємо наше дослідження, зібрані на основі вільних асоціативних експериментів 2006 та 2021 років, які проводилися в Одеському університеті імені І.І.Мечникова за участю 100 учасників у кожному. Ми досліджували кореляції між асоціаціями та стимулами, приділяючи особливу увагу онімним реакціям. У цій статті ми представляємо словникові статті, складені таким чином: від асоціацій до їх стимулів, перерахованих в алфавітному порядку.

Результати. Сучасне дослідження виявило, що онімні реакції охоплюють усі класи власних імен, включаючи антропоніми, топоніми, етніоніми,

теоніми, ідеоніми, зооніми, хрематоніми, хрононіми, ергоніми, фітоніми, космоніми. Динаміку можна представити так: значне **збільшення** в кількості онімних реакцій спостерігається у **хрононімів** у 2,6 раза, **хрематонімів** у 2,3 раза, **теонімів** у 1,8 раза, що свідчить про зростання ваги часу, матеріальних цінностей та духовних вірувань, особливо враховуючи особливості періоду пандемії ковіду з його високою смертністю, соціальним дистанціюванням, локдаунами; **зменшення** кількості асоціацій, що належать до **ергонімів**, у 3,25 рази та **антропонімів** у 1,3 раза може свідчити про те, що знижується цінність людини та групи людей, відчувається менший зв'язок із групою, почуття приналежності до групи розмивається разом із зростаючим розумінням відчуття швидкоплинності, цінності часу; зменшення асоціатив-**топонімів** у 1,4 раза та **етнонімів** у 1,3 раза виявляє послаблення прив'язки до місцевості та відповідного етносу з відчуттям індивідуалізації. Різкі зміни в ментальному ономастичному ландшафті інформантів стали очевидними під час порівняння обох словників.

Ключові слова: асоціативний експеримент, антропонім, етнонім, ергонім, зоонім, ідеонім, космонім, онімна ідентичність, теонім, топонім, хрематонім, хрононім, фітонім.

Appendix 1

2021	2006
А	
<i>Аве/ave – Марія/Maria</i> <i>Аїд/Hades – Плутон/Pluto</i> <i>Анатолій/Anatoliy – Петренко/Petrenko</i> <i>Анатоліївна/Anatoliivna – Марія/Maria</i> <i>Андрій/Andriy (5) – Бровко/Brovko,</i> <i>Маланюк/Malanyuk, Петренко/Petrenko,</i> <i>Шевченко/Shevchenko, Шевчук/Shevchuk</i> <i>Анна/Anna (4) – Ганна/Hanna</i> <i>Анна Миколаївна/Anna Mykolaivna –</i> <i>Ганна/Hanna</i> <i>американське ім'я/American name –</i> <i>Джеря/Dzherya</i>	<i>Австро-Угорщина/ Austria-Hungary (3) –</i> <i>Буковина/Bukovyna (2),</i> <i>Галичина/Halychyna, Galicia</i> <i>Анатоліївна/Anatoliivna – Марія/Maria</i> <i>Андрій/Andriy (6) – Шевченко/Shevchenko (5),</i> <i>Маланюк/Malanyuk</i> <i>Аня/Анюа (3) – Шевчук/Shevchuk (2),</i> <i>Ганна/Hanna</i> <i>Апостол I/Apostle I – Київ/Kyiv (Прим.:</i> <i>римське I натякає на апостола Андрія</i> <i>Первозванного, Roman I could possibly</i> <i>mean Andrew the Apostle)</i> <i>араб/Arab – Мухтар/Mukhtar</i> <i>Аркадія/Arcadia (2) – Богдан/Bogdan,</i> <i>Одеса/Odesa</i>
Б	
<i>Баланюк/Balanyuk – Маланюк/Malanyuk</i> <i>Бандерівці/banderovites – Галичина/</i> <i>Halychyna, Galicia</i> <i>Барбоскіни/The Barboskins (3) – Барбос/</i> <i>Barbos</i> <i>Барбатос/Barbatos – Барбос/Barbos</i> <i>Батьківщина/Motherland (14) – Україна/</i> <i>Ukraine</i>	<i>Бандера/Bandera – Волинь/Volyn</i> <i>Барбара/Barbabara – Барбос/Barbos</i> <i>Барбаросса/Barbarossa (2) – Барбос/Barbos</i> <i>Барбос/Barbos – Барбос/Barbos</i> <i>Барні/Barney – Барбос/Barbos</i> <i>Батьківщина/Motherland (17) – Україна/</i> <i>Ukraine</i> <i>Безулик/Bezulyk (2) – Ганна/Hanna</i>

2021	2006
<p>Батьківщина-Мату/The Motherland Monument (2) – Куїс/Kuiv</p> <p>Бендери/bendery – Галичина/Halychyna, Galicia</p> <p>Березань/Berezan' – Берестечко/Berestechko</p> <p>битва під Берестечком/battle at Berestechko – Берестечко/Berestechko</p> <p>Біблія/Bible (7) – Мойсей/Moses</p> <p>біт під Крутами/battle of Kruty (2) – Крути/Kruty</p> <p>Бог/God (3) – Богдан/Bogdan, Мойсей/Moses (2)</p> <p>бог у слов'янському язичництві/Slavic pagan god – Свароґ/Svarog</p> <p>Богдан/Bogdan – Маланюк/Malanuk</p> <p>Богом дан/given by God (4) – Богдан/Bogdan</p> <p>Богдан Хмельницький/Bogdan Khmelniitskyi (2) – Берестечко/Berestechko</p> <p>Богородиця/Mother of God (3) – Марія/Maria</p> <p>Бодя/Bodya – Богдан/Bogdan</p> <p>Божа Матір/Mary, Mother of Jesus (7) – Марія/Maria</p> <p>Божа Мату/Mary, Mother of Jesus – Марія/Maria</p> <p>Борис/Boris – Джеря/Dzherya</p> <p>Бузько/Buz'ko – Іван/Ivan</p> <p>Буковель/Bukovel (3) – Буковина/Bukovyna</p>	<p>Берестейська унія/Union of Brest – Берестечко/Berestechko</p> <p>“Бідна Настя”/Poor Nastya – Ганна/Hanna</p> <p>Біблія/Bible (11) – Мойсей/Moses</p> <p>Бог/God (2) – Богдан/Bogdan</p> <p>бог древніх слов'ян/god of ancient Slavs (2) – Свароґ/Svarog, Перун/Perun</p> <p>бог (українська міфологія)/god (Ukrainian mythology) – Свароґ/Svarog</p> <p>бог скандинавський або слов'янський/Scandinavian or Slavic god – Перун/Perun</p> <p>бог українських язичників/god of Ukrainian pagans (2) – Свароґ/Svarog, Перун/Perun</p> <p>Богдан Хмельницький/Bogdan Khmelniitskyi (2) – Галичина/Halychyna, Galicia, Крути/The battle of Kruty</p> <p>Богом дан/ given by God (6) – Богдан/Bogdan</p> <p>Богом даний/ given by God (5) – Богдан/Bogdan</p> <p>Богородиця/Mother of God (3) – Марія/Maria</p> <p>Богун/Bohun – Іван/Ivan</p> <p>Бодя/Bodya – Богдан/Bogdan</p> <p>Божа Мату/Mary, Mother of Jesus (6) – Марія/Maria</p> <p>Божа Матір/Mary, Mother of Jesus (7) – Марія/Maria</p> <p>Борис/Boris – Мойсей/Moses</p> <p>Борис Мойсеєв/Boris Moiseev (2) – Мойсей/Moses</p> <p>Бориспіль/Boryspil – Куїс/Kuiv</p> <p>Боровко/Borovko – Бровко/Brovko</p> <p>Буб (друзь) /Bub (friend) – Петренко/Petrenko</p> <p>Буг/the Bug – Буковина/Bukovyna</p> <p>Буковина/Bukovyna – Галичина/Halychyna, Galicia</p> <p>Бульба/Bulba (7) – Тарас/Taras</p>
В	
<p>Василь/Vasyl (3) – Маланюк/Malanuk, Петренко/Petrenko</p> <p>Васильович/Vasyliovych – Іван/Ivan</p> <p>Віка/Vika – Шевчук/Shevchuk</p> <p>Волень/Volyn (2) – Галичина/Halychyna, Galicia, Тарас/Taras</p> <p>Вуйки/Vuykos – Буковина/Bukovina</p> <p>вул. Дерибасівська/Deribasivska street – Дерибас/Deribas</p> <p>вулиця Б.Хмельницького/B.Khmelniitskyi street – Богдан/Bogdan</p>	<p>Валера/Valera – Шевчук/Shevchuk</p> <p>Валерій/Valeriy (2) – Шевчук/Shevchuk</p> <p>ванька-встанька/roly-poly toy, “Ivan-get-up” – Іван/Ivan</p> <p>Васильович/Vasyliovych – Іван/Ivan</p> <p>ВВВ/VVV – Крути/The battle of Kruty</p> <p>великий Каменярь/great Kamenyar – Франко/Franko</p> <p>“Великий льох”/Great Cellar – Шевченко/Shevchenko</p> <p>викладач ділової української мови/teacher of the Ukrainian business language (2) – Шевчук/Shevchuk</p>

2021	2006
	<p>Вишенський/Vyshenskyi – Іван/Ivan Віка/Vika – Шевчук/Shevchuk Вікторія/Victoriya – Маланюк/Malanjuk де Вільєур – Марія/Maria Вірменія/Armenia – Богдан/Bogdan вірменське ім'я/Armenian name – Джеря/Dzherya Володимир/Volodymyr (3) – Перун/Perun, Свароґ/Svarog, Шевчук/Shevchuk “Ворскла” (футбольний клуб)/ Vorskla (football club) – Волинь/Volyn в'ятичі/Vyatichs – Свароґ/Svarog В'ячеслав/Vyacheslav – Шевчук/Shevchuk</p>
Г	
<p>Гавальда/Gavalda – Ганна/Hanna Галя/Galya – Галичина/Halychyna, Galicia Ганна/Hanna – Дерібас/Deribas Гвидон/Gvidon – Перун/Perun герб Одеси/Odesa's coat of arms – Одеса/Odesa Герман/German – Ганна/Hanna Горсад (міський сад)/Gorsad (city garden) – вул. Дерібасівська/Deribasivska street Григорович/Григорovich – Тарас/Taras Грозний/the Terrible (4) – Іван/Ivan Гуцули, гуцул/Hutsuls, hutsul (3) – Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia</p>	<p>Галина/Halyna (3) – Галичина/Halychyna, Galicia (2), Ганна/Hanna “Галка” (кава)/Halka (coffee brand) – Галичина/Halychyna, Galicia Галицький/Galician – Галичина/Halychyna, Galicia “галицькі лімузини”/ “Galician limousines” – Галичина/Halychyna, Galicia Галицько-Волинське князівство/Kingdom of Galicia-Volhynia (3) – Галичина/Halychyna, Galicia (2), Волинь/Volyn Ганнуса/Hannusya – Ганна/Hanna ГБДД/ GIBDD – Петренко/Petrenko герой із “Миколи Джері”/a character from Микола Dzherya – Джеря/Dzherya Гете/Goethe – Геґтс/Gates Гетьманщина/Cossack Hetmanate – Галичина/Halychyna, Galicia Гоголь/Gogol – Тарас/Taras гордість України/pride of Ukraine – Франко/Franko “Голубая Луна”/Golubaya Luna (Blue Moon) – Мойсей/Moses Горсад (міський сад)/Gorsad (city garden) (7) – вул. Дерібасівська/Deribasivska street Григорович/Григорovich – Тарас/Taras Григорович Шевченко/ Григорovich Shevchenko – Шевченко/Shevchenko “Гріє сонечко”/The Sun Warms – Франко/Franko Грозний/the Terrible (2) – Іван/Ivan грузин/Georgian– Мухтар/Mukhtar Грузія/Georgia – Богдан/Bogdan Гуцули/Hutsuls (3) – Галичина/Halychyna, Galicia (2), Волинь/Volyn</p>

2021	2006
Д	
<p>-да-Марья/cow-wheat – Іван/Ivan даний Богом/given by God – Богдан/Bogdan Данило Галицький/Daniel of Galicia – Галичина/Halychyna, Galicia Даша/Dasha – Богдан/Bogdan де Вільвур – Марія/Maria Дерибасівська/Deribasivska (7) – Дерибас/ Deribas Дерибасівська вулиця/Deribasivska street – Дерибас/Deribas десь пов'язаний з Перу/somehow connected with Peru – Перун/Perun Джеймс/James – Франко/Franko Джек Горобець/Captain Jack Sparrow – Джеря/Dzherya Джері/Jerry – Джеря/Dzherya Джеррі/Jerry – Джеря/Dzherya Джеррі з «Тома та Джеррі»/Jerry from Tom and Jerry – Джеря/Dzherya Джур/Zur – Джеря/Dzherya Діва/Virgin (6) – Марія/Maria Діва Марія/Virgin Mary – Марія/Maria дівчина Галя/Galya girl – Галичина/Halychyna, Galicia Дніпро/the Dnipro – Україна/Ukraine Донбас/Donbas – Дерибас/Deribas донька Ярослава/daughter of Yaroslav – Ганна/Hanna довіра Бозу/trust to the God – Мойсей/Moses Дорн/Dorn – Іван/Ivan</p>	<p>давні українці/ancient Ukrainians – Свароґ/Svarog ДАІ/DAI (2) – Петренко/Petrenko “12 стільців”/The Twelve Chairs – вул. Дерибасівська/Deribasivska street “ДДТ”/DDT (8) – Шевчук/Shevchuk Джеррі (миша) / Jerry (mouse) – Джеря/Dzherya “День Нептуна”/ Neptune Day – Нептун/Neptune Дерибас/Deribas (3) – вул. Дерибасівська/Deribasivska street (2) Одеса/Odesa вул. Дерибасівська/Deribasivska street (7) – Дерибас/Deribas (6), Одеса/Odesa “Динамо”/Dynamo – Шевченко/Shevchenko Діва/Virgin (6) – Марія/Maria Діва Марія/Virgin Mary – Марія/Maria Дісней/Disney – Плутон/Pluto Дніпро/The Dnipro – Крути/The battle of Kruty, Свароґ/Svarog Драмендбасівська/ Dramenbasivska – вул. Дерибасівська/ Deribasivska street Drum & Bass – Дерибас/Deribas Дюк/Duke – Одеса/Odesa</p>
Є	
<p>Євген/Yevhen (7) – Маланюк/Malanyuk Єврей, євреї /Jewish person, Jewish people (11) – Джеря/Dzherya, Мойсей/Moses (10) єврейське ім'я/Jewish name – Іван/Ivan Європа/Europe – Україна/Ukraine Єгипет/Egypt (2) – Мойсей/Moses Єралаш/Yeralash – Петренко/Petrenko</p>	<p>Євген/Yevhen (20) – Маланюк/Malanyuk Єврей, євреї /Jewish person, Jewish people (4) – Мойсей/Moses Єгипет/Egypt – Мойсей/Moses</p>
Ж	
<p>Жанна/Zhanna – Ганна/Hanna Женя/Jenya – Петренко/Petrenko</p>	<p>Жанна д'Арк/Joan of Arc – Ганна/Hanna</p>
З	
<p>Заньковецька/Zankovetska (3) – Марія/Maria Закарпаття/Zakarpattia, Carpathian Ruthenia (3) – Буковина/Bukovina, Волинь/Volyn, Франко/Franko</p>	<p>Заньковецька/Zankovetska (3) – Марія/Maria “Заповіт”/Zapovit (2) – Тарас/Taras, Шевченко/Shevchenko</p>

2021	2006
<p>Затока/Zatoka – Одеса Захар Беркут/Zakhar Berkut – Франко/Franko Західна Україна/Western Ukraine (9) – Буковина/Bukovina (2), Волинь/Volyn (3), Галичина/Halychyna, Galicia (4) Зевс/Zeus – Перун/Perun Земля/the Earth (2) – Плутон/Pluto зображення Франко (в піджаке) /image of Franko (in the jacket) – Франко/Franko Золоті Ворота/The Golden Gate – Київ/Kyiv</p>	<p>Західна Україна/Western Ukraine (7) – Галичина/Halychyna, Galicia (4), Буковина/Bukovina, Джеря/Dzherya західна українська мова/western Ukrainian language – Бровко/Brovko Зевс/Zeus – Перун/Perun Зелінський/Zelinskiy – Нептун/Neptune Земля/The Earth – Плутон/Pluto “Зі’яля листя”/Withered Leaves – Франко/Franko</p>
И	
<p>имя украинское/Ukrainian name – Анна/Anna</p>	
І	
<p>Іван :)/Ivan :) – Франко/Franko Іван/Ivan (44) – Петренко/Petrenko (2), Шевчук/Shevchuk (3), Франко/Franko (39) Іван Франко/ Ivan Franko (2) – Мойсей/Moses Іван Франко (письменник)/Ivan Franko (writer) – Франко/Franko Іваненко/Ivanenko – Петренко/Petrenko Івська/ivska – Дерібас/Deribas Ізраїль/Israel (2) – Мойсей/Moses Інна/Inna (2) – Шевчук/Shevchuk Ірина (біатлоністка)/Iryna (biathlete) – Петренко/Petrenko Іспанія/Spain – Франко/Franko історія України/history of Ukraine (6) – Берестечко/Berestechko, Буковина/ Bukovina, Волинь/Volyn, Галичина/ Halychyna, Galicia, Крути/The battle of Kruty – Тарас/Taras Ісус/Jesus – Марія/Maria І.Х./Jesus – Марія/Maria і Том/and Tom – Джеря/Dzherya</p>	<p>Іван/Ivan (45) – Франко/Franko (40), Петренко/Petrenko (3), Бровко/Brovko (2) Іван (20 грн.)/Ivan (20 hryvnas) – Франко/Franko Іван/Іван Васильович/Vasyliovych – Франко/Franko Івано-Франківська область/Ivanofrankivsk oblast – Франко/Franko Івасик-Телесик/Ivasyk-Telesyk (2) – Іван/Ivan, Тарас/Taras Ігор Антонич/Ihor Antonych – Богдан/Bogdan Ізраїль/Israel – Мойсей/Moses Іоан Хреститель/John the Baptist – Іван/Ivan Ірина/Іруна – Петренко/Petrenko Ірпінь/Irpin – Київ/Kyiv іспанський диктатор/Spanish dictator – Франко/Franko Ісус/Jesus – Марія/Maria І.Х./J.C. – Марія/Maria</p>
И	
<p>Йосип/Yosyp – Дерібас/Deribas Йосипівна/Yosyivna – Ганна/Hanna</p>	<p>Йосип/Yosyp – Дерібас/Deribas Йосипівна/Yosyivna – Ганна/Hanna</p>
К	
<p>Каменяр/Kamenyar (3) – Франко/Franko капітан Америка/Captain America – Плутон/Pluto Карабас/Karabas – Дерібас/Deribas Карабас з бородою/Karabas with beard – Дерібас/Deribas Карпати/The Carpathian Mountains (8) – Буковина/Bukovina (5), Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia (2)</p>	<p>Каменяр/Kamenyar (8) – Франко/Franko Карабас/Karabas – Дерібас/Deribas Кареніна/Karenina (2) – Ганна/Hanna Карпати/The Carpathians – Ганна/Hanna Катерина/Kateryna (2) – Дерібас/Deribas, Шевченко/Shevchenko Катерина II/Catherine II – вул. Дерібасівська/Deribasivska street</p>

2021	2006
<p>Катерина/Kateryna (2) – Тарас/Taras, Шевченко/Shevchenko квас Тарас/kvas Taras – Тарас/Taras квітка “Іван-да-Марья”/ cow-wheat flower – Марія/Maria Київ/Kyiv (2) – Берестечко/Berestechko, Іван/Ivan Кобзар/Kobzar (5) – Шевченко/Shevchenko Котляревський/Kotlyarevskiy – Іван/Ivan Кюрі/Curie – Марія/Maria</p>	<p>Києво-Печерська Лавра/Kyiv Pechersk Lavra (2) – Київ/Kyiv Київ/Kyiv – Берестечко/Berestechko, Крути/The battle of Kruty Київська Русь/Kievan Rus (3) – Галичина/Halychyna, Galicia, Київ/Kyiv, Перун/Perun Кобзар/Kobzar (14) – Шевченко/Shevchenko (13), Тарас/Taras Коля/Kolya – Галичина/Halychyna, Galicia Корсунь/Korsun’ – Берестечко/Berestechko Костя/Kostya – Київ/Kyiv кохана Шевченка/Shevchenko’s beloved – Ганна/Hanna Кравчук/Kravchuk – Шевчук/Shevchuk Кучма/Kuchma (2) – Україна/Ukraine Кюрі/Curie – Марія/Maria</p>
Л	
<p>Леся Українка/Lesya Ukrainka – Волинь/Volyn Липа/Лура – Іван/Ivan Луцьк/Lutsk (4) – Волинь/Volyn Людмила/Lyudmila – Петренко/Petrenko Львів/Lviv (2) – Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia</p>	<p>Лавра/Lavra – Київ/Kyiv Лариса Василівна/Larysa Vasylivna – Шевчук/Shevchuk Левко/Levko – Бровко/Brovko Ліна Костенко/Lina Kostenko – Берестечко/Berestechko Луцьк/Lutsk – Волинь/Volyn Львів/Lviv (3) – Галичина/Halychyna, Galicia (2), Франко/Franko</p>
М	
<p>Магдалина/Magdalene (3) – Марія/Maria Мазепа/Мазера (3) – Іван/Ivan Мазур/Mazur – Іван/Ivan Майдан/Maidan (3) – Київ/Kyiv майже Том і Джеррі/almost Tom and Jerry – Джеря/Dzherya Макдональдс/McDonald’s – вул. Дерибасівська/Deribasivska street Макаренко/Makarenko – Богдан/Bogdan Маланка/Malanka – Маланюк/Malanyuk Малахов/Malakhov – Маланюк/Malanyuk Мама/тот (10) – Одеса/Odesa мати/тот (2) – Україна/Ukraine ненька/тот – Україна/Ukraine мапа України/Ukraine’s map – Україна/Ukraine Мати Божа/Mother of God (5) – Марія/Maria мати Ісуса Христа/mother of Jesus Christ – Марія/Maria мати Христа/mother of Christ (2) – Марія/Maria Марья/Mar’ya – Іван/Ivan</p>	<p>майдан Незалежності/maidan Nezalezhnosti (2) – Київ/Kyiv Магдалина/Magdalene (3) – Марія/Maria Мазепа/Мазера (5) – Іван/Ivan Макар/Макар – Джеря/Dzherya Маланка/Malanka (6) – Маланюк/Malanyuk Малахов/Malakhov – Маланюк Маланюк/Malanyuk Малишко/Malyshko – Маланюк/Malanyuk Мама/тот (2) – Одеса/Odesa мати, мама/тот (5) – Україна/Ukraine ненька/тот (4) – Україна/Ukraine мати Ісуса /mother of Jesus – Марія/Maria мати Ісуса Христа/mother of Jesus Christ – Марія/Maria Марина/Маруна (3) – Шевчук/Shevchuk Марія/Maria (4) – Іван/Ivan “Марія з полином”/Maria and the Wormwood (2) – Марія/Maria Маруся/Marusya – Марія/Maria -да-Марья/cow-wheat (4) – Іван/Ivan</p>

2021	2006
<p>Марія/Maria – Іван/Ivan “Марія з полиномом”/Maria and the Wormwood (2) – Марія/Maria Маруся/Marusya – Марія/Maria Маша/Masha – Шевчук/Shevchuk Микола/Mykola (4) – Джеря/Dzherya Миколаївна/Mykolaivna (3) – Ганна/Hanna мишеня Джері/Jery Mouse – Джеря/Dzherya мій друг Андрій/my friend Andriy – Шевчук/Shevchuk Мойсей/Moses – Мойсей/Moses Морвокзал/Morvokzal – Одеса Mc/McDonald’s – вул. Дерибасівська/ Deribasivska street Мудра/the Wise – Ганна/Hanna мультфільм «Барбоскіни»/cartoon The Barboskins – Барбос/Barbos Муха/Mukha – Мухтар/Mukhtar</p>	<p>Махно/Makhno – Ганна/Hanna Менделєєв/Mendeleev (3) – Уран/Uranus “Мені 13-й минуло ...”/My thirteenth year was... – Шевченко/Shevchenko Микола/Mykola (41) – Джеря/Dzherya Микола Борисович/Mykola Borysovych – Петренко/Petrenko Мисечко/Mysechko (2) – Буковина/Bukovyna Михайло/Mukhailo – Шевченко/Shevchenko Мілан/Milan – Шевченко/Shevchenko Молдова/Moldova – Буковина/Bukovyna “Молода Муза”/Young Muse – Маланюк/Malanyuk Мося/Mosya – Мойсей/Moses Музей воскових фігур/Museum of Wax Figures – Дерибас/Deribas Муромець/Muromets – Іван/Ivan Муха/Mukha (6) – Мухтар/Mukhtar Мушка/Mushka – Мухтар/Mukhtar</p>
Н	
<p>на його честь – Дерибасівська вул./ Deribasivska street in his honour – Дерибас/Deribas на розі Грецької/at the corner of Gretska street – вул. Дерибасівська/Deribasivska street Наталія/Natalya – Шевчук/Shevchuk Нечуй-Левицький/Nechuy-Levytsky – Джеря/Dzherya Нептун/Neptune (4) – Уран/Uranus Новий Рік/New Year – вул. Дерибасівська/ Deribasivska street</p>	<p>“Наймичка”/Naymychka, Servant – Ганна/Hanna найпоширеніше російське ім’я/the most popular Russian name – Іван/Ivan Неллі Георгіївна/Nelly Georgiivna – Шевченко/Shevchenko Нечуй-Левицький/Nechuy-Levytsky – Джеря/Dzherya Нікулін/Nikulin (3) – Мухтар/Mukhtar німець/German – Барбос/Barbos нормандське ім’я/Norman name – Сварог/Svarog</p>
О	
<p>одногрупниця Яна/fellow student Yana – Шевчук/Shevchuk Одеса/Odesa (35) – вул. Дерибасівська/ Deribasivska street, Дерибас/Deribas, Україна/Ukraine Оксана/Oksana – Маланюк/Malanyuk Ольга/Olga (2) – Маланюк/Malanyuk, Шевчук/Shevchuk Орел/Eagle – Франко/Franko</p>	<p>Одеса/Odesa (47) – Дерибас/Deribas (26), вул. Дерибасівська/Deribasivska street (19), Іван/Ivan, Україна/Ukraine одесити/Odesan – Бровко/Brovko поїзд Одеса– Івано-Франківськ /train Odesa-IvanoFrankivsk – Франко/Franko Одісей/Odysseus – Одеса/Odesa Оксана/Oksana (2) – Волинь/Volyn Олеа/Oleh – Шевчук/Shevchuk Олегівна/Olehivna – Ганна/Hanna Олексіївна/Oleksiiivna – Ганна/Hanna Оперний театр/Opera Theatre – вул. Дерибасівська/Deribasivska street</p>

2021	2006
П	
<p>Пам'ятник Де Рішельє/monument to De Richelieu – Одеса/Odesa</p> <p>пам'ятник 12 стільців/monument to the 12th chair – вул. Дерibasієвська/Deribasivska street</p> <p>Пасаж/Odesa's Passage – вул. Дерibasієвська/Deribasivska street</p> <p>«Пережресні стежки»/ «Fateful Crossroads» – Франко/Franko</p> <p>персонаж зі «Сватів»/character from 'Svaty' – Іван/Ivan</p> <p>персонаж укр.lit-pu/character in Ukrainian literature – Ганна/Hanna</p> <p>Перу/Peru – Перун/Perun</p> <p>Петя/Petya – Петренко/Petrenko</p> <p>Петро/Petro (11) – Петренко/Petrenko</p> <p>Петро Порошенко/Petro Poroshenko – Петренко/Petrenko</p> <p>Петрович/Petrovych – Іван/Ivan</p> <p>персонаж з Біблії/character from the Bible – Мойсей/Moses</p> <p>пісня «Києве мій»/song 'Kyiv is mine' – Київ/Kyiv</p> <p>Платон/Platon – Плутон/Pluto</p> <p>Плутто/Pluto(Disney character) (2) – Плутон/Pluto</p> <p>Плутон/Pluto – Нептун/Neptune</p> <p>подруга Оля/friend Olya – Шевчук/Shevchuk</p> <p>подруга Сіма/friend Sima – Петренко/Petrenko</p> <p>поет України/poet of Ukraine – Шевченко/Shevchenko</p> <p>Поліна/Polina – Петренко/Petrenko</p> <p>Порошенко/Poroshenko (2) – Петренко/Petrenko</p> <p>портрет Т.Г.Шевченка/portrait of Т.Н.Shevchenko – Тарас/Taras</p> <p>Посейдон/Poseidon (4) – Нептун/Neptune</p> <p>Потоп/Flood – Мойсей/Moses</p> <p>“Просто Марія”/Simply Maria – Марія/Maria</p> <p>“Просто Марія” (serial)/Simply Maria (soap opera, telenovela) – Марія/Maria</p> <p>П. Тичина/P.Tyuchyna – Крути/The battle of Kruty</p>	<p>Палазюк/Palazhnyuk – Маланюк/Malanyuk</p> <p>пам'ятник трьом братам і Либіді/monument to three brothers and Lybid' – Київ/Kyiv</p> <p>пам'ятник у Римі/monument in Rome – Мойсей/Moses</p> <p>Пан-піцца/Pan-pizza – вул. Дерibasієвська/Deribasivska street</p> <p>парк ім. Шевченка/Shevchenko park – Шевченко/Shevchenko</p> <p>Перу/Peru – Перун/Perun</p> <p>“Пес и необычный кросс”/ Dog Barbos and Unusual Cross – Барбос/Barbos</p> <p>Петренко/Petrenko – Тарас/Taras</p> <p>Петро/Petro (3) – Петренко/Petrenko</p> <p>Петронюк/Petronyuk – Маланюк/Malanyuk</p> <p>Петрусь/Petrus' – Бровко/Brovko</p> <p>Петя/Petro – Петренко/Petrenko</p> <p>Печерська лавра/Pechersk Lavra (2) – Київ/Kyiv</p> <p>письменник великий український/great Ukrainian writer – Франко/Franko</p> <p>Плутто/Pluto – Плутон/Pluto</p> <p>Плутон/Pluto (2) – Нептун/Neptune, Уран/Uranus</p> <p>Поділля/Podillya – Волинь/Volyn</p> <p>покалічений Шевченко/crippled Shevchenko – Шевчук/Shevchuk</p> <p>Поплавський/Poplavskiy – Київ/Kyiv</p> <p>Посейдон/Poseydon – Плутон/Pluto</p> <p>Потьомкінські сходи/The Potyomkin Stairs (3) – Дерibas/Deribas (2), Одеса/Odesa</p> <p>поширене українське ім'я/popular Ukrainian name – Ганна/Hanna</p> <p>Привоз/Privoz (2) – Одеса/Odesa</p> <p>“Пригоди Аліси”/Alice's Adventures – Уран/Uranus</p> <p>проспект Шевченка/Shevchenko Avenue – Шевченко/Shevchenko</p> <p>“Просто Марія”/ Simply Maria (3) – Марія/Maria</p>
Р	
<p>радянський мультик/Soviet cartoon – Барбос/Barbos</p> <p>реклама (Київстар???)/advertisement (Kyivstar???) – Петренко/Petrenko</p> <p>Рим/Roma – Перун/Perun</p> <p>римський бог/Roman god – Уран/Uranus</p>	<p>Рим/Roma – Плутон/Pluto</p> <p>Рішельє/ Richelieu – Дерibas/Deribas</p> <p>Роксолана/Roksolana – Галичина/Halychyna, Galicia</p> <p>Росія/Russia (4) – Іван/Ivan (2), Україна/Ukraine (2)</p>

2021	2006
<p><i>Різатдінова/Rizatdinova</i> – Ганна/Hanna <i>Румуни/Romanians</i> – Галичина/Halychyna, Galicia <i>Румунія/Romania</i> – Буковина/Bukovina <i>Русалонька/Little Mermaid</i> – Нептун/Neptune</p>	<p><i>росіянин/Russian</i> – Богдан/Bogdan <i>Румунія/Romania</i> – Буковина/Bukovina <i>Руслана/Ruslana</i> – Буковина/Bukovina <i>Руслана Писанка/Ruslana Pysanka</i> – Україна/Ukraine <i>руська земля/Ruthenian land</i> – Іван/Ivan</p>
С	
<p><i>Саша/Sasha</i> (3) – Бровко/Brovko, Петренко/Petrenko, Шевчук/Shevchuk <i>Свята/Saint</i> (7) – Марія/Maria <i>свято Івана Купала/Kupala Night, Ivana-Kupala</i> – Іван/Ivan <i>сирок «Волошкове поле»/curd snack "Voloshkove pole"</i> – Волинь/Volyn <i>серіал «Мухтар»/TV series Mukhtar – Мухтар/Mukhtar</i> <i>Сірко/Sirko</i> – Іван/Ivan <i>Сковорода/Skovороda</i> – Франко/Franko <i>слов'янин, слов'яни/Slav, Slavs</i> (4) – Іван/Ivan, Свароґ/Svarog (3) <i>слов'янська міфологія/Slavic mythology</i> – Свароґ/Svarog <i>слов'янський бог/Slavic god</i> – Свароґ/Svarog <i>собака Pluto/Pluto the dog</i> – Плутон/Pluto <i>Старий Заповіт/Old Testament – Мойсей/Moses</i> <i>старослов'яни/protoslavs</i> – Свароґ/Svarog <i>Степаненко/Stepanenko</i> – Ганна/Hanna <i>Степанович/Stepanovych</i> – Тарас/Taras <i>столиця Укр./capital of Ukr. – Київ/Kyiv</i> <i>Ступка/Stupka</i> – Богдан/Bogdan <i>схоже на Джери/looks like Jerry</i> – Джеря/Dzherya</p>	<p><i>Саша/Sasha</i> – Іван/Ivan <i>Свята/Saint</i> (7) – Марія/Maria <i>Сидоренко/Sydorenko</i> – Петренко/Petrenko <i>скіфи/Scythians</i> – Свароґ/Svarog <i>слов'яни/Slavs</i> (5) – Свароґ/Svarog, Перун/Perun <i>слов'янський бог/Slavic god</i> – Свароґ/Svarog <i>соліст "ДДТ"/soloist DDT</i> – Шевчук/Shevchuk <i>Сонячна система/The Solar System</i> (2) – Нептун/Neptune, Плутон/Pluto <i>СС/SS</i> – Галичина/Halychyna, Galicia <i>Старий Заповіт/Old Testament</i> (2) – Мойсей/Moses <i>Ступка/Stupka</i> – Богдан/Bogdan</p>
Т	
<p><i>Тарас/Taras</i> (35) – Шевченко/Shevchenko <i>Тарас Тополя/Taras Topolya</i> – Тарас/Taras <i>Тарас Шевченко/Taras Shevchenko</i> – Шевченко/Shevchenko <i>Тарасова/Tarasova</i> – Ганна/Hanna <i>те ж що і Шевченко/the same as Shevchenko</i> – Тарас/Taras <i>територія України/Ukraine's territory</i> – Галичина/Halychyna, Galicia <i>Тихонова/Tukhоnova</i> – Ганна/Hanna <i>Том/Tom</i> (10) – Джеря/Dzherya <i>«Том і Джеррі»/Tom and Jerry</i> (6) – Джеря/Dzherya <i>Тополя/Topolya</i> (2) – Тарас/Taras <i>Тора/Torah</i> – Мойсей/Moses <i>Тризуб/trident</i> – Перун/Perun</p>	<p><i>Тарас/Taras</i> (25) – Шевченко/Shevchenko (24), Петренко/Petrenko <i>Тарас Шевченко</i> – Шевченко/Shevchenko <i>татарин/Tatar</i> – Мухтар/Mukhtar <i>Т.Г.Шевченко/T.G. Shevchenko</i> – Шевченко/Shevchenko <i>твір І.Франка/work by I.Franko</i> – Мойсей/Moses <i>Телесик/Telesyk</i> – Іван/Ivan <i>Тичина/Tychyna</i> – Галичина/Halychyna, Galicia <i>Тітомир/Titomyr</i> – Богдан/Bogdan <i>Том/Tom</i> (5) – Джеря/Dzherya <i>«Том і Джеррі»/Tom and Jerry</i> (7) – Джеря/Dzherya <i>Троцюк/Trotskyuk</i> – Ганна/Hanna</p>

2021	2006
У	
<p>Угорщина (Австро-Угорщина)/Hungary (Austro-Hungarian Empire) – Буковина/ Bukovina</p> <p>Україна/Ukraine (29) – Буковина/Bukovina (4), Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia(6), Київ/Kyiv (4), Петренко/ Petrenko (4), Шевченко/Shevchenko(4)</p> <p>Українець, українці/Ukrainian man, people (7) – Маланюк/Malanyuk (2), Петренко/ Petrenko (3), Україна/Ukraine, Шевчук/ Shevchuk</p> <p>Українка/Ukrainian woman – Ганна/Hanna</p> <p>укр. мова/Ukr. language – Шевчук/Shevchuk</p> <p>укр. літ./Ukrainian literature – Маланюк/ Malanyuk</p> <p>українська літ-ра/Ukrainian literature – Франко/Franko</p> <p>українська література/Ukrainian literature – Марія/Maria</p> <p>українська мова/Ukrainian language (5) – Шевчук/Shevchuk</p> <p>українське прізвище/Ukrainian surname (4) – Бровко/Brovko (2), Петренко/Petrenko (2)</p> <p>український/українська/Ukrainian (3) – Галичина/Halychyna, Galicia, Ганна/Hanna, Шевчук/Shevchuk</p> <p>українські традиції/Ukrainian traditions – Буковина/Bukovina</p> <p>Улас Самчук/Ulas Samchuk (2) – Марія/Maria</p> <p>урок української літератури/lesson of the Ukrainian literature – Мойсей/Moses</p> <p>увяла мапа України/ imagined the map of Ukraine</p>	<p>Угорщина/Hungary – Буковина/Виковуна “Украдене щастя”/Stolen Happiness – Ганна/Hanna</p> <p>Україна/Ukraine (75) – Галичина/Halychyna, Galicia (21), Буковина/Виковуна (15), Волинь/Volyn (15), Київ/Kyiv (15), Берестечко/Berestechko (2), Бровко/ Brovko, Крути/The battle of Kruty, Одеса/ Odesa, Тарас/Taras, Україна/Ukraine, Франко/Franko, Шевчук/Shevchuk</p> <p>Українка/Ukrainian woman (4) – Ганна/Hanna</p> <p>українка в хустці/Ukrainian woman wearing shawl</p> <p>– Галичина/Halychyna, Galicia</p> <p>українець/Ukrainian (9) – Богдан/Bogdan, Іван/Ivan, Маланюк/Malanyuk, Тарас/Taras, Петренко/Petrenko (4)</p> <p>Шевчук/Shevchuk</p> <p>українська казка/Ukrainian fairy-tale (2) – Іван/Ivan</p> <p>українська література /Ukrainian literature (5) – Бровко/Brovko, Джеря/Dzherya, Марія/Maria, Петренко/Petrenko, Франко/Franko</p> <p>українська місцевість/Ukrainian location – Берестечко/Berestechko</p> <p>українська жінка що жила до революції/ Ukrainian woman who lived before the revolution – Ганна/Hanna</p> <p>українське ім'я/Ukrainian name (3) – Ганна/Hanna, Іван/Ivan</p> <p>українське місто/Ukrainian city – Берестечко/Berestechko</p> <p>українське прізвище/Ukrainian surname (4) – Бровко/Brovko, Петренко/Petrenko</p> <p>українське сільське прізвище/Ukrainian rural surname – Маланюк/Malanyuk</p> <p>український письменник/Ukrainian writer (2) – Маланюк/Malanyuk, Франко/Franko</p> <p>український хлопець(парубок) /Ukrainian young man (3) – Бровко/Brovko, Джеря/Dzherya, Тарас/Taras</p> <p>Улас Самчук/Ulas Samchuk – Марія/Maria (2)</p> <p>Урал/Ural (2) – Уран/Uranus</p>
Ф	
<p>Фарбований лис/Painted fox – Франко/Franko</p> <p>Федорович/Fedorovych – Іван/Ivan</p> <p>Франція/France – Дерібас/Deribas</p> <p>Франко/Franko – Мойсей/Moses</p> <p>Француз/Frenchman – Дерібас/Deribas</p>	<p>Франко/Franko (6) – Іван/Ivan (3), Мойсей/ Moses (3)</p> <p>француз/Frenchman – Дерібас/Deribas</p> <p>Фрідріх/Friedrich – Барбос/Barbos</p>

2021	2006
футболіст (Шахтар)/football player (Shakhtar) (2) – Шевченко/Shevchenko, – Шевчук/Shevchuk	
Х	
Хосе/Jose – Дерibas/Deribas Хмельницький/Khmelnyskiy (27) – Берестечко/Berestechko, Богдан/Bogdan Хрещатик/Khreschatyk (2) – Київ/Kyiv Христина/Khrystyna – Мухтар/Mukhtar Хуан/Juan – Іван/Ivan	Хмельницький/Khmelnyskiy (45) – Богдан/Bogdan (42), Берестечко/Berestechko (3) Хорс/Khors – Перун/Perun Хрещатик/Khreschatyk (12) – Київ/Kyiv (10), вул. Дерibasівська/Deribasivska street (2) Христос/Christ (2) – Марія/Maria
Ц	
Царук/Tsaruk – Ганна/Hanna центр Європи/centre of Europe – Україна/Ukraine	Центральний гастроном/Tsentralnyi Gastronom – вул. Дерibasівська/Deribasivska street
Ч	
-чай/-tea, fireweed (2) – Іван/Ivan частина карти України/part of the Ukraine's map – Волинь/Volyn Чернівці/Chernivtsi (3) – Буковина/Bukovina Чого являється мені у сні/Why are you coming to my dreams? – Франко/Franko	Чернівці/Chernivtsi – Буковина/Bukovina Чорне море/the Black Sea (3) – Одеса/Odesa Чорнобиль/Chornobyl – Уран/Uranus “Чук і Гек”/Chuk and Gek – Шевчук/Shevchuk
Ш	
Шевченко/Shevchenko (48) – Круту/The battle of Kruty, Марія/Maria, Петренко/Petrenko, Тарас/Taras (43) Шевчук/Shevchuk Шевченко (поет)/Shevchenko (poet) – Тарас/Taras Шелудяк/Sheludyak – Богдан/Bogdan	Шевченко/Shevchenko (70) – Тарас/Taras (62), Шевченко/Shevchenko (3), Шевчук/Shevchuk (3), Ганна/Hanna, Марія/Maria Шевчук/Shevchuk – Шевченко/Shevchenko Шелест/Shelest – Шевчук/Shevchuk Шотландія/Scotland – Волинь/Volyn
Щ	
щось українське/something Ukrainian – Бровко/Brovko	
Ю	
Юлія/Yulia – Маланюк/Malanyuk Юля/Yulya – Шевчук/Shevchuk Юпітер/Jupiter – Уран/Uranus	Юля/Yulya – Шевченко/Shevchenko Юрій/Yuri (11) – Шевчук/Shevchuk
Я	
я Хрещатик люблю/I like Khreschatyk – Київ/Kyiv Яна/Yana – Петренко/Petrenko Ярославна/Yaroslavna – Ганна/Hanna	Ярославівна/Yaroslavivna – Ганна/Hanna Ярославна/Yaroslavna – Ганна/Hanna
К KFC (3) – вул. Дерibasівська/Deribasivska street	І Ivan – Франко/Franko
С Slidan – Київ/Kyiv 1918 – Круту/The battle of Kruty	Т TOEFL – Київ/Kyiv “Tom and Jerry” – Джеря/Dzherya

Fig.2. 2021 Dataset: cultural landmarks of onomastic landscape

Fig. 3. 2006 and 2021 datasets in comparison

Appendix 3. Table 4. Comparison of the most frequent associative responses from 2006 and 2021 datasets.

2021	2006
А	
Андрій/Andrii (5) – Бровко/Brovko, Маланюк/Malanuk, Петренко/Petrenko, Шевченко/Shevchenko, Шевчук/Shevchuk Анатолієвна/Anatoliivna – Марія/Maria	Андрій/Andrii (6) – Шевченко/Shevchenko (5), Маланюк/Malanuk Анатолієвна/Anatoliivna – Марія/Maria
Б	
Батьківщина/Motherland (14) – Україна/Ukraine Бог/God (3) – Богдан/Bogdan, Мойсей/Moses (2) Богом дан/given by God (4) – Богдан/Bogdan Божа Матір/Mary, Mother of Jesus (7) – Марія/Maria Божа Мату/Mary, Mother of Jesus – Марія/Maria Богородиця/Mother of God (3) – Марія/Maria Богдан Хмельницький/Bogdan Khmelnitskyi (2) – Берестечко/Berestechko Бодя/Bodya – Богдан/Bogdan Біблія/Bible (7) – Мойсей/Moses	Батьківщина/Motherland (17) – Україна/Ukraine Бог/God (2) – Богдан/Bogdan Богом дан/ given by God (6) – Богдан/Bogdan Богом даний/ given by God (5) – Богдан/Bogdan Божа Матір/Mary, Mother of Jesus (7) – Марія/Maria Божа Мату/Mary, Mother of Jesus (6) – Марія/Maria Богородиця/Mother of God (3) – Марія/Maria Богдан Хмельницький/Bogdan Khmelnitskyi (2) – Галичина/Halychyna, Galicia, Крути/The battle of Kruty Бодя/Bodya – Богдан/Bogdan Біблія/Bible (11) – Мойсей/Moses
В	
Васильович/Vasyliovych – Іван/Ivan Віка/Vika – Шевчук/Shevchuk	Васильович/Vasyliovych – Іван/Ivan Віка/Vika – Шевчук/Shevchuk
Г	
Григорович/HrSyhorovych – Тарас/Taras Грозний/the Terrible (4) – Іван/Ivan Горсад (міський сад)/gorsad (city garden) – в.Дерибасівська/Deribasivska street Гуцули, гуцул/Hutsuls, hutsul (3) – Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia	Григорович/Hryhorovych – Тарас/Taras Грозний/the Terrible (2) – Іван/Ivan Горсад (міський сад)/gorsad (city garden) (7) – в.Дерибасівська/Deribasivska street Гуцули/Hutsuls (3) – Галичина/Halychyna, Galicia (2), Волинь/Volyn
Д	
Діва/Virgin (6) – Марія/Maria Діва Марія/Virgin Mary – Марія/Maria Дерибасівська/Deribasivska (7) – Дерибас/Deribas	Діва Марія/Virgin Mary – Марія/Maria Діва/Virgin (6) – Марія/Maria в.Дерибасівська/Deribasivska street (7) – Дерибас/Deribas (6), Одеса/Odesa

2021	2006
<p>Дерибасівська вулиця/Deribasivska street – Дерибас/Deribas десь пов'язаний з Перу/somehow connected with Peru – Перун/Perun Дніпро/the Dnipro – Україна/Ukraine</p> <p>Джері/Jerry – Джеря/Dzherya Джеррі/Jerry – Джеря/Dzherya Джеррі з «Тома та Джеррі»/Jerry from Tom and Jerry – Джеря/Dzherya</p>	<p>в.Дерибасівська/Deribasivska street</p> <p>Дніпро/The Dnipro – Круту/The battle of Kruty, Свароз/Svarog</p> <p>Джеррі (миша) / Jerry (mouse) – Джеря/Dzherya</p>
Є	
<p>Євген/Yevhen (7) – Маланюк/Malanyuk Єрей, єреї /Jewish person, Jewish people (11) – Джеря/Dzherya, Мойсей/Moses (10)</p>	<p>Євген/Yevhen (20) – Маланюк/Malanyuk Єрей, єреї /Jewish person, Jewish people (4) – Мойсей/Moses</p>
З	
<p>Заньковецька/Zankovetska (3) – Марія/Maria</p> <p>Західна Україна/Western Ukraine (9) – Буковина/Vukovina (2), Волинь/Volyn (3), Галичина/Halychyna, Galicia (4)</p> <p>Зевс/Zeus – Перун/Perun</p> <p>Земля/the Earth (2) – Плутон/Pluto</p>	<p>Заньковецька/Zankovetska – Марія/Maria (3)</p> <p>Західна Україна/Western Ukraine – Галичина/Halychyna, Galicia (4), Буковина/Vukovina, Джеря/Dzherya</p> <p>Зевс/Zeus – Перун/Perun</p> <p>Земля/The Earth – Плутон/Pluto</p>
І	
<p>Іван/Ivan (44) – Петренко/Petrenko (2), Шевчук/Shevchuk (3), Франко/Franko (39) Іван :)/Ivan :) – Франко/Franko</p> <p>Ісус/Jesus – Марія/Maria I.X./Jesus – Марія/Maria</p>	<p>Іван/Ivan (45) – Франко/Franko (40), Петренко/Petrenko (3), Бровко/Brovko (2) Іван (20 грн.)/Ivan (20 hryvnas) – Франко/Franko</p> <p>Ісус/Jesus – Марія/Maria I.X.I.J.C. – Марія/Maria</p>
Й	
<p>Йосип/Yosyp – Дерибас/Deribas Йосипівна/Yosyryivna – Ганна/Hanna</p>	<p>Йосип/Yosyp – Дерибас/Deribas Йосипівна/Yosyryivna – Ганна/Hanna</p>
К	
<p>Каменяр/Kamenyar (3) – Франко/Franko капітан Америка/Captain America – Плутон/Pluto</p> <p>Карабас/Karabas – Дерибас/Deribas Карабас з бородою/Karabas with beard – Дерибас/Deribas</p> <p>Катерина/Kateryna (2) – Тарас/Taras, Шевченко/Shevchenko квас Тарас/kvas Taras – Тарас/Taras</p>	<p>Каменяр/Kamenyar (8) – Франко/Franko Карабас/Karabas – Дерибас/Deribas Кареніна/Karenina (2) – Ганна/Hanna Катерина/Kateryna (2) – Дерибас/Deribas, Шевченко/Shevchenko Кобзар/Kobzar (14) – Шевченко/Shevchenko (13), Тарас/Taras Кюрі/Curie – Марія/Maria</p>

2021	2006
<p>Кобзар/Kobzar (5) – Шевченко/Shevchenko Кюрі/Curie – Марія/Maria</p> <p>Карпати/The Carpathian Mountains (8) – Буковина/Bukovina (5), Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia (2) Київ/Kyiv (2) – Берестечко/Berestechko, Іван/Ivan</p>	<p>Карпати/The Carpathians – Ганна/Hanna Київ/Kyiv – Берестечко/Berestechko, Крути/ The battle of Kruty</p>
П	
<p>Луцьк/Lutsk (4) – Волинь/Volyn Львів/Lviv (2) – Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia</p>	<p>Луцьк/Lutsk – Волинь/Volyn Львів/Lviv (3) – Галичина/Halychyna, Galicia (2), Франко/Franko</p>
М	
<p>Мазепа/Mazepa (3) – Іван/Ivan Маланка/Malanka – Маланюк/Malanyuk Малахое/Malakhov – Маланюк/Malanyuk</p> <p>Марія/Maria – Іван/Ivan Маруся/Marusya – Марія/Maria Микола/Mykola (4) – Джеря/Dzherya</p> <p>Мама/тот (10) – Одеса/Odesa мати/тот (2) – Україна/Ukraine ненька/тот – Україна/Ukraine</p> <p>Майдан/Maidan (3) – Київ/Kyiv</p> <p>Магдалина/Magdalene (3) – Марія/Maria Мати Божа/Mother of God (5) – Марія/Maria мати Ісуса Христа/mother of Jesus Christ – Марія/Maria мати Христа/mother of Christ (2) – Марія/ Maria</p> <p>“Марія з полином”/Maria and the Wormwood (2) – Марія/Maria</p> <p>Муха/Mukha – Мухтар/Mukhtar</p>	<p>Мазепа/Mazepa (5) – Іван/Ivan Макар/Makar – Джеря/Dzherya Маланка/Malanka (6) – Маланюк/Malanyuk Малахое/Malakhov – Маланюк Маланюк/ Malanyuk</p> <p>Марія/Maria (4) – Іван/Ivan Маруся/Marusya – Марія/Maria Микола/Mykola (41) – Джеря/Dzherya</p> <p>Мама/тот (2) – Одеса/Odesa мати, мама/тот (5) – Україна/Ukraine ненька/тот (4) – Україна/Ukraine</p> <p>майдан Незалежності/maidan Nezalezhnosti (2) – Київ/Kyiv</p> <p>Магдалина/Magdalene (3) – Марія/Maria мати Ісуса /mother of Jesus – Марія/Maria мати Ісуса Христа/mother of Jesus Christ – Марія/Maria</p> <p>“Марія з полином”/Maria and the Wormwood (2) – Марія/Maria</p> <p>Муха/Mukha (6) – Мухтар/Mukhtar Мушка/Mushka – Мухтар/Mukhtar</p>
Н	
<p>Нечуй-Левицький/Nechuy-Levytsky – Джеря/Dzherya</p>	<p>Нечуй-Левицький/Nechuy-Levytsky – Джеря/Dzherya</p>

2021	2006
О	
Оксана/Oksana – Маланюк/Malanyuk	Оксана/Oksana (2) – Волинь/Volyn
Одеса/Odesa (35) – в.Дерибасівська/ Deribasivska street, Дерибас/Deribas, Україна/Ukraine	Одеса/Odesa (47) – Дерибас/Deribas (26), в.Дерибасівська/Deribasivska street (19), Іван/Ivan, Україна/Ukraine
П	
Петро/Petro (11) – Петренко/Petrenko Петя/Petya – Петренко/Petrenko	Петро/Petro (3) – Петренко/Petrenko Петя/Petro – Петренко/Petrenko
Перу/Peru – Перун/Perun	Перу/Peru – Перун/Perun
Плутон/Pluto – Нептун/Neptune Посейдон/Poseidon (4) – Нептун/Neptune	Плутон/Pluto (2) – Нептун/Neptune, Уран/Uranus Посейдон/Poseydon – Плутон/Pluto
“Просто Марія”/Simply Maria – Марія/Maria “Просто Марія” (серіал)/ <i>Simply Maria</i> (soap opera, telenovela) – Марія/Maria	“Просто Марія”/ Simply Maria (3) – Марія/Maria
Плутто/Pluto(Disney character) (2) – Плутон/Pluto	Плутто/Pluto – Плутон/Pluto
Р	
Рим/Roma – Перун/Perun Румунія/Romania – Буковина/Vukovina	Рим/Roma – Плутон/Pluto Румунія/Romania – Буковина/Vukovyna
С	
Саша/Sasha (3) – Бровко/Brovko, Петренко/Petrenko, Шевчук/Shevchuk Ступка/Stupka – Богдан/Bogdan	Саша/Sasha – Іван/Ivan Ступка/Stupka – Богдан/Bogdan
Свята/Saint (7) – Марія/Maria	Свята/Saint (7) – Марія/Maria
Старий Заповіт/Old Testament – Мойсей/Moses	Старий Заповіт/Old Testament (2) – Мойсей/Moses
слов'янин, слов'яни/Slav, Slavs (4) – Іван/Ivan, Свароґ/Svarog (3) слов'янський бог/Slavic god – Свароґ/Svarog	слов'яни/Slavs (5) – Свароґ/Svarog, Перун/Perun слов'янський бог/Slavic god – Свароґ/Svarog
Т	
Тарас/Taras (35) – Шевченко/Shevchenko Тарас Шевченко/Taras Shevchenko – Шевченко/Shevchenko Шевченко/Shevchenko – Тарас/Taras	Тарас/Taras (25) – Шевченко/Shevchenko (24), Петренко/Petrenko Тарас Шевченко/Taras Shevchenko – Шевченко/Shevchenko Т.Г.Шевченко/T.G. Shevchenko – Шевченко/Shevchenko

2021	2006
«Том і Джеррі»/Tom and Jerry (6) – Джеря/Dzherya	«Том і Джеррі»/Tom and Jerry (7) – Джеря/Dzherya
Том/Том (10) – Джеря/Dzherya	Том/Том (5) – Джеря/Dzherya
У	
Улас Самчук/Ulas Samchuk (2) – Марія/Maria	Улас Самчук/Ulas Samchuk – Марія/Maria (2)
Угорщина (Австро-Угорщина)/Hungary (Austro-Hungarian Empire) – Буковина/Vukovina	Угорщина/Hungary – Буковина/Vukovina
Україна/Ukraine (29) – Буковина/Vukovina (4), Волинь/Volyn, Галичина/Halychyna, Galicia(6), Київ/Kyiv (4), Петренко/Petrenko (4), Шевченко/Shevchenko(4)	Україна/Ukraine (75) – Галичина/Halychyna, Galicia (21), Буковина/Vukovina (15), Волинь/Volyn (15), Київ/Kyiv (15), Берестечко/Berestechko (2), Бровко/Brovko, Крути/The battle of Kruty, Одеса/Odesa, Тарас/Taras, Україна/Ukraine, Франко/Franko, Шевчук/Shevchuk
Українець, українці/Ukrainian man, people (7) – Маланюк/Malanyuk (2), Петренко/Petrenko (3), Україна/Ukraine, Шевчук/Shevchuk	українець/Ukrainian (9) – Богдан/Bogdan, Іван/Ivan, Маланюк/Malanyuk, Тарас/Taras, Петренко/Petrenko (4) Шевчук/Shevchuk
Українка/Ukrainian woman – Ганна/Hanna	Українка/Ukrainian woman (4) – Ганна/Hanna
укр.літ./Ukrainian literature – Маланюк/Malanyuk	українська література /Ukrainian literature (5) – Бровко/Brovko, Джеря/Dzherya, Марія/Maria, Петренко/Petrenko, Франко/Franko
українська літ-ра/Ukrainian literature – Франко/Franko	
українська література/Ukrainian literature – Марія/Maria	
урок української літератури/lesson of the Ukrainian literature – Мойсей/Moses	
українське прізвище/Ukrainian surname (4) – Бровко/Brovko (2), Петренко/Petrenko (2)	українське прізвище/Ukrainian surname (4) – Бровко/Brovko, Петренко/Petrenko
Ф	
Франко/Franko – Мойсей/Moses	Франко/Franko (6) – Іван/Ivan (3), Мойсей/Moses (3)
француз/Frenchman – Дерібас/Deribas	француз/Frenchman – Дерібас/Deribas
Х	
Хмельницький/Khmelnyskyi (27) – Берестечко/Berestechko, Богдан/Bogdan	Хмельницький/Khmelnyskyi (45) – Богдан/Bogdan (42), Берестечко/Berestechko (3)
Хрещатик/Khreschatyk (2) – Київ/Kyiv	Хрещатик/Khreschatyk (12) – Київ/Kyiv (10), в.Дерібасієвська/Deribasivska street (2)

2021	2006
Ч	
Чернівці/Chernivtsi (3) – Буковина/Vukovina	Чернівці/Chernyvtsi – Буковина/Vukovyna
Ш	
Шевченко/Shevchenko (48) – Крути/The battle of Kruty, <i>Марія/Maria</i> , Петренко/Petrenko, <i>Тарас/Taras</i> (43) <i>Шевчук/Shevchuk</i>	Шевченко/Shevchenko (70) – <i>Тарас/Taras</i> (62), <i>Шевченко/Shevchenko</i> (3), <i>Шевчук/Shevchuk</i> (3), <i>Ганна/Hanna</i> , <i>Марія/Maria</i>
Шевченко (поет)/Shevchenko (poet) – <i>Тарас/Taras</i>	
Ю	
Юля/Yulya – <i>Шевчук/Shevchuk</i>	Юля/Yulya – <i>Шевченко/Shevchenko</i>
Я	
Ярославна/Yaroslavna – <i>Ганна/Hanna</i>	Ярославна/Yaroslavna – <i>Ганна/Hanna</i>

* * *

УДК 811.111'373.45

R.-Yu. T. Perkhach,

*PhD (doctor of philosophy in philology),
Lviv Polytechnic National University,
Department of Applied Linguistics;*

S. M. Albota,

*PhD (doctor of philosophy in philology),
Lviv Polytechnic National University,
Department of Applied Linguistics*

TRANSLATION OF ENGLISH MEDICAL ABBREVIATIONS INTO UKRAINIAN THROUGH ANTCONC

The research paper is aimed at the analysis of the research procedure of medical abbreviations on the basis of corpus linguistics methodology. Medical abbreviations appear extremely fast in modern English. It is proved by abbreviations that have not been registered in dictionaries. As a result, the main problem of translating medical abbreviations is that the same abbreviations may have different meanings, depending on the anatomy, diseases, or procedure under investigation. The units studied were selected from articles in the scientific articles, medical literature, encyclopedic dictionaries (during 2001-2016).

According to research results that have been obtained through application of corpus manager AntConc, the glossary of most used medical abbreviations has been formed. Considerable attention is paid to verify the topicality of abbreviation-

related problems in their word-formation, classifying medical abbreviations according to their types and medical translation of problematic lexical groups of medical abbreviations.

Key words: medical abbreviation, medical translation, medical terminology, linguistic resource, corpus manager, AntConc

The number of terms in medicine is steadily increasing. Some concepts have a complicated structure. That is why there is a need for their reduction, but with the general understanding and easy pronunciation. The use of abbreviations has become very popular, not fading, and continues to accumulate new terms. It presupposes the topicality of this research paper. The object of the study is the English abbreviation in medical discourse. The subject of the study is the means of translating abbreviations in medical discourse. The aim of the paper is to study specific features of the English medical abbreviations, to analyze the peculiarity of classification and translation of abbreviations in medical discourse.

The objectives of the study involve discovering the notion of abbreviation, exploration and analysis of the specificity of translating abbreviations, providing the classification of abbreviations in medical discourse as well as revealing peculiarities of translating medical abbreviations. The usage of such research methods as that of component analysis of meaning based on dictionary definitions, the method of contextual analysis of the abbreviations, identifying their situational relevance have been considered. Nonregistered English medical abbreviations have been also collected and processed. *Factual material of the research* is a continuous sampling of the studied units of scientific and medical texts that identified corpus examples. The material for the study was selected from articles, medical literature and encyclopedic dictionaries: P. Longman *Longman Dictionary of Contemporary English: For Advanced Learners, Acronyms, initialisms and abbreviations dictionary* (2009) [15], Jablonski *Cardiology acronyms & abbreviations dictionary* (2002) [9], S. Jablonski *Dictionary of medical acronyms & abbreviations* (2001) [10], E. Frank *Allen's dictionary of abbreviations and symbols* (2012) [6], S. Stedman *Stedman's Abbreviations, Acronyms & Symbols* (2008) [23], Taber's *Medical Dictionary* [24], N. Lytvynenko, N. Mysnyk *Medical Interpretive Dictionary* [16], *Новий англо-український медичний словник* (2007) edited by V. Ryvkin and M. Beniumovych [16] and *Ukrainian-Latin-English Medical Interpretive Dictionary* (2016), edited by L. Petrukh and I. Golovko [25].

The problem of medical abbreviations and shortenings attracts the attention of many domestic and foreign scholars such as A. Badziński [2], H. Beckers [3], J. Berman [4], L. Zapotochna [26], S. Jablonski [10], A. Kukarina [13], R. Mykulchyk [17], R. Perkhach [20], D. Sheremet [22], S. Stedman [23]. Researchers dealing with problems of modern abbreviations and shortenings widely claim that

the abbreviation is a productive way of the appearance of neologisms. Within the professional sphere of medicine, in connection with scientific and technological progress, new terms appear, which are closely related to the phenomenon of abbreviation.

The relevance of this topic is determined by the growing interest of linguists in abbreviations and shortenings, as well as the need for their comprehensive analysis.

The abbreviation is a relatively young way of word formation, whose history dates back to the writing of the Sumerians (4th century BC). The main reason for their occurrence was saving material for writing, and later on time. In modern languages, the development of the abbreviation is associated with the law of language economics [8, 12, 20, 24].

The process of classification of abbreviations is one of the most important issues, for which there is still no unambiguous answer. It requires the use of consistent and methodically arranged terminology. Like every class of lexical units, abbreviations can be classified according to certain features. Meanwhile, in the studies of linguists for the definition of the concept of abbreviation there is a significant number of varied terms that do not coincide with one another: abbreviation, abbreviate, acronym, alphabetic abbreviation, blending, clipping, contraction, curtailment, initialism, shortening, etc.

Lexical abbreviations in turn are divided into: initial abbreviations (initials, acronyms); contraction; alphanumeric abbreviations; clipping (apocope, syncope, apheresis, mixed type).

In turn, the researchers L. Zubova include the abbreviated variants of Latin and French words, namely *a.c.* (*ante cibum*), to the graphic abbreviations – *before meals*; *b.i.d.* – (*bis in die*)– *twice a day*; *h.s.* (*hora somni*) – *at bed time*; *e.g.* (*exempli gratia*) – *for instance, cf (conferre)*.

Undoubtedly, there are certain difficulties associated with translation problems concerning abbreviations. The accuracy and unambiguity of an abbreviation is important in any scientific area. However, in medicine, such a problem turns out to be vitally important, since there are often cases of harming the patient, up to fatal result, due to a misinterpretation of a medical abbreviation [26].

Theoretical material that was considered a useful background in the process of analyzing the translation and features of abbreviations. The latter refer to the works of such modern linguists as L. A. Bolaños-Medina [5], H. Hughes [8], D. Gile [7], A. Kosenko [12], V. Karaban [11], A. Lefeverre [14], N. Lytvynenko, N. Misnyk [16], N. Ryvkin [19].

The analysis of studies referring to the issue showed that the following methods for the translation of medical abbreviations from English to Ukrainian are mostly applied:

1. Borrowing a foreign abbreviation (with preservation of Latin writing) is used to transfer abbreviations included in the system conditional designations.
2. Transliteration – when using this method of translation, the abbreviation is transcribed by means of another alphabetic system.
3. Transcription – the method aiming at transferring the phonetic form of English abbreviation into the letters of the target language. Transcription is not often singled out as a separate method and combined with transliteration.
4. Descriptive translation consists in deciphering the abbreviation, since not all of them are translated into Ukrainian by abbreviations.
5. Creation of a new Ukrainian abbreviation consists in translation of the English abbreviation, and the process of creation is based on the translation according to regularities of the Ukrainian abbreviation of the new abbreviation in the Ukrainian language.

Translation of medical abbreviations requires careful preparation from the side of translator. In addition to using dictionaries, which makes the process much easier of the abbreviation translation, one should pay attention first of all to the context, as well as use the main methods of transmitting abbreviations.

One of the most common forms of language information systematization are linguistic corpora, which are used to create a text resource. Since corpus linguistics is used in its studies that are large in scope and representative samples of natural language texts, there are several types of software that can be used under research time: commercial computer programs – concordancers.

Subsequently, such data can be used in various scientific studies. O. Zhukovska offers the following definition of a corpus manager: “The corpus manager is a special search engine that includes software tools for searching data in the corpus, obtaining statistical information and providing results to the user in a convenient form. The results of this procedure are presented in the form of horizontal lines with a search bar in a word in the middle. This procedure is called KWIC (Key Word In Context)” [27].

The most modern concordancers are those of the third and fourth generations. Third generation concordancers include such well well-known systems such as WordSmith, MonoConc, AntConc, Xiara. These concordancers can process huge arrays of data on a PC. Concordancers of the third generations are very similar to each other, especially in terms of their basic functions: concordances, frequency lists, collocations, keyword analysis [1, 18, 29].

In our research we applied a concordance function of AntConc, which allowed us to trace all possible abbreviations and comprehend their context.

It is well known that the abbreviation is one of the most difficult elements for understanding and translation, particularly in specific texts. For a comparative

analysis of the medical texts, it is necessary to create a textual resource for the preservation of language information – a linguistic resource, which consists of two parts: Ukrainian- and English-language medical texts.

The program of AntConc concordance was used for the electronic structuring of texts into words, which made it possible to distinguish medical abbreviations from common words and official parts of speech.

It was recorded that 370 abbreviations, which is 59%, belong to **the initial abbreviations**: AIDS (*Acquired immune deficiency syndrome*) – СНІД (*синдром набутого імунного дефіциту*); ARD (*acute respiratory disease*) – ГРЗ (*гостре респіраторне захворювання*); CAT (*computer axial tomography*) – КАТ (*комп'ютерна аксіальна томографія*); ENT (*ear, nose, throat*) – ЛОР (*ларинго-ото-рино*); IOP (*intraocular pressure*) – ВОТ (*внутрішньо очний тиск*); RBC (*red blood cell*) – Е (*еритроцит*); TPR (*temperature, pulse, respiration*) – Т,П,Д; WR (*Wasserman reaction*) – RW (*реакція Вассермана*); WBC (*White Blood Cell*) – білі кров'яні тільця (*лейкоцити*); UTI (*Urinary Tract Infection*) – інфекція сечовивідних шляхів; TB (*tuberculosis*) – туберкульоз; CBC (*Complete Blood Count*) – клінічний аналіз крові; BP (*Blood Pressure*) – артеріальний тиск; ACTH (*Adrenocorticotrophic Hormone*) – адренкортикотропний гормон; ECG (*Electrocardiogram*) – ЕКГ (*електрокардіограма*); CPT (*Chest Photoroentgenography*) – флюорографія органів дихання; DPI (*Dry Power Inhaler*) – порошкоподібний інгалятор; DRE (*Digital Rectal Examination*) – ректальне цифрове дослідження (прямої кишки), KUB (*Kidney, Urethra, Bladder (x-ray)*) – рентгенівський знімок нирок, сечівника, міхура, OGTT (*Oral Glucose Tolerance Test*) – тест на толерантність глюкози, PAP (*Pulmonary Artery Pressure*) – тиск легеневої артерії; PEEP (*Positive End Expiratory Pressure*) – позитивний тиск у кінці видиху, AAA (*Abdominal Aortic Aneurysm*) – аневризма абдомінальної (черевної) аорти; EAE (*Experimental Allergic Encephalomyelitis*) – експериментальний алергічний енцефаломієліт; TAA (*Thoracic Aortic Aneurysm*) – аневризма аорти, що розширюється; TBI (*Traumatic Brain Injury*) – черепно-мозкова травма; TFC (*Total Functional Capacity*) – загальна функціональна здатність; PAD (*Peripheral Artery Disease*) – захворювання периферійних артерій.

It should be noted that the trunks formed by the apocope (clipping of the last element of the word), apheresis (trunk clipping cation of the first element) and syncopes (loss of sounds or letters inside the word) also occur in the medical terminology of the English language.

The apocope, as one of the clipping types, is recorded in 75 cases and is 12%: *abs* (*absent*) – відсутній; *Ala* (*Alanin*) – аланін; *carb* (*carbamic acid*) – карбамінова кислота; *cond* (*condition*) – умова, стан; *diff* (*different*) – різноманітний; *Fru* (*Fructose*) – фруктоза; *med* (*medical*) – мед. (медичний); *Oxy* (*oxygen*) – О₂ (кисень); *assom* (*accommodation*) – акомодация, зручність; *add*

(*adduction*) – аду́кція, приве́дення м'я́за у то́нус; *ank (ankle)* – го́мілкoвий су-глоб, кісточка; *ant (anterior)* – передній; *anes (anesthesia)* – анестезія; *serv (cervical)* – шийний; *conj (conjunctiva)* – кон'юнктивна з'єднувальна оболонка ока; *decr (decreased)* – знижений, ослаблений; *dis (diseases)* – захворювання; *epith (epithelium)* – епітелій, епітеліальна тканина; *esoph (esophagus)* – стравохід; *hal (hallucinations)* – галюцинації; *histo (histoplasmosis)* – гістоплазмоз; *juv (juvenile)* – юнацький, ювенільний; *path (pathology)* – патологія, аномалія; *pos (positive)* – позитивний; *poss (possible)* – можливий, ймовірний; *post op (postoperative)* – післяопераційний; *sol (solution)* – розчин; *weak (weakness)* – слабкість; *vit (vitamin, vitreous)* – вітамін.

It was found that **contractions** are used in 66 cases (10%): *B bile* – міхурова жовч; *Blymphocyte (bond lymphocyte)* – кістковий лімфоцит; *D-max (maximum density)* – максимальна густина; *EEG electrode* – електрод електроенцефалограми; *L-antigen* – L-антиген; *Rh-factor* – Rh-фактор (резус-фактор); *A-mask (aerosol mask)* – протиаерозольна маска; *B-scan (b-scan ultrasound)* – ультразвукове дослідження; *C-sect (cesarean section)* – кесарів розтин; *K-sicca (keratoconjunctivitis sicca)* – сухий кератокон'юнктивіт.

As it has been revealed in the the study, 45 abbreviations, correspondingly 7%, belong to **graphic abbreviations**: *a.c (ante cibum)* – до їжі; *b.l (bacillus)* – бацил; *db (decibel)* – децибел; *g (gram)* – грам; *h.s (hora somni)* – постільний режим; *no (number)* – номер; *vv (veins)* – вени; *a.c.h.s. (ac&hs) (before meals&at bedtime)* – перед вживанням їжі та перед сном; *BDS (b.d.s.) (twice a day)* – двічі на добу; *bis in 7 d. (twice a week)* – двічі на тиждень; *CAP (capsule)* – капсула; *MDD (maximum daily dose)* – максимальна денна доза; *Rx (prescription, treatment)* – рецепт, призначення, лікування; *qd (every day)* – щодня; *qh (every hour)* – щогодини; *qid (four times a day)* – чотири рази на добу; *qod (every other day)* – через день; *AD (right ear)* – праве вухо; *AL (left ear)* – ліве вухо; *ABX (antibiotics)* – антибіотики; *NPO (nothing by mouth)* – не приймати ні їжі, ні води перорально [1].

37 clippings of a mixed type make up 6% of the total number of abbreviations: *abnm (abnormal)* – аномальний, патологічний; *Clf (complement)* – компонент (в імунології); *EcoG (electrocortogram)* – електрокортикограма; *fld (fluid)* – рідина; *Lim-ch (limit chronic effect)* – поріг хронічної дії; *Pcs (preconscious)* – підсвідомий; *tf (transfer)* – перенесення, передача; *Zbef (zone biological effect)* – зона біологічного впливу.

28 alphanumeric abbreviations were recorded (5%): *C1-C7 (cervical vertebrae)* – шийні хребці 1-7; *CL50 (medial lethal concentration)* – середня смертельна концентрація; *CL100 (absolute lethalconcentration)* – абсолютна смертельна концентрація; *M1 (mitral first)* – перший МК (мітральний клапан); *DO2 (oxugen delivery)* – доставка кисню (подача кисню); *D5NS (5% dextrose in normal saline)* – 5 % у нормі Д-глюкози у слині; *D5W (5%*

dextrose in normal water) – 5% у нормі Д-глюкози у воді; G1, G2 (*primigravida, secundigravida*) – жінка, яка вагітна вперше, вдруге; O2Ct (*oxygen content*) – склад кисню; pO2 (*partial pressure of oxygen*) – парціальний тиск кисню; T4 (*thyroxin*) – тироксин; T3 (*triiodothyronine*) – трийодотиронін.

4 examples of **complex abbreviations** of 1% are considered: *breathalyzer* (*breath analyzer*) – індикаторна трубка для виявлення алкоголю; *biotomy* (*biological anatomy*) – анатомування; *circannual* (*circular annual*) – річний (про біологічний ритм); *medicare* (*medical care*) – медичний догляд.

Only one case of a **clipping of apheresis type** was found (0,25%): *phage* (*bacteriophage*) – бактеріофаг.

The large amount of English abbreviation consists of initial abbreviations. The pretty big percentage has also the аpосope (10%) and contractions (12%) among the types of abbreviations.

English medical abbreviations and shortenings are heterogeneous in terms of structure and scope. Abbreviations occupy an important place in the English and Ukrainian terminology of medicine, but they are not very common and rarely occur in everyday speech.

Consequently, the use of most medical abbreviations and shortenings is limited to the professional field.

English medical abbreviations in most cases, when translated into Ukrainian, have changed their type.

In our study it was revealed that there are the most commonly used abbreviations of the original type, both in English and in Ukrainian.

In the same time the least number of abbreviations belongs to clipping of аpheresis type).

Interestingly, in our opinion, is the fact that only 80 (20%) of 400 abbreviations by means of the Ukrainian language are transmitted as abbreviations. 320 English abbreviations, which is 80%, do not have the equivalent of abbreviations, but are reproduced using a descriptive method.

We applied methods of transfer of abbreviations and shortening proposed by V. Karaban [11] as the basis for our study. From the whole list of abbreviations, 13, or 5 %, were translated by creating a **new abbreviation**.

For example: *ATB* (*arterial blood pressure*) – АТ (артеріальний тиск); *BF* (*beat frequency*) – Р (частота биття серця); *COPD* (*chronic obstructive pulmonary disease*) – ХОЗ (хронічне обструктивне захворювання легень); *GERD* (*gastroesophageal reflux disease*) – ШТР (шлунково-травний тракт);

40 abbreviations in English were reproduced by **descriptive translation** (16%): *UGIw/FT* – *upper gastrointestinal (x-ray) with follow through* – верхній відділшлунково- кишкового тракту (рентген) з завершенням; *ARDS* – *acute respiratory distress syndrome* – гострий респіраторний дистрес синдром (дорослих); *ATC* – *around the clock* – цілодобово (про спостереження,

про призначення ліків); AIMDD – Active Implantable Medical Device Directive 90/385 – ІАІМДМ (інструкція активного імплантованого медичного пристрою моделі 90/385); MFPDCPI – Marriage and Family Psychology Degree and Certificate ProgramInfo – Ступінь з психології шлюбу і сімейної психології та інформаційний сертифікат програми (graduate-level programs in marriage and family therapy); CAT – Children’s Apperception Test – тест тематичної аперцепції, адаптований для дитячого віку; BRAT diet / brat diet: The BRAT diet is a bland-food diet that is often recommended for adults and children. BRAT stands for **B**ananas, **R**ice, **A**pplesauce and **T**oast. The BRAT diet can help you recover from an upset stomach or diarrhea, або: звичайна дієта при дитячій діарейі (The BRAT diet) – це м’яка дієта, яка часто рекомендується для дорослих і дітей.; BRAT з англійської мови розшифровується як **B**ananas – банани, **R**ice – рис, **A**pplesauce – яблучне пюре, **T**oast – тости, що складають раціон дієти;

45 medical abbreviations were translated by way of **transliteration**, which is 19%: amp (ampula) – амп. (ампула); CNS (central nervous system) – ЦНС (центральна нервова система); ECG (electrocardiogram) – ЕКГ (електро-кардіограма); EID (electroimmunodiffusion) – ЕІД (електроімунодифузія); EMG (electromyogram) – ЕМГ (електроміограма); SEM (scanning gelectronicmicroscopy) – СЕМ (скандувальна електрона мікроскопія); UV (ultraviolet) – УВ (ультрафіолетове випромінювання); VCG (vectorcardiogram) – ВКГ (векторна кардіограма); cr. nn. – cranial nerves – ЧМН (черепно-мозковий нерв); TAT – thematic apperception test – тематичний тест аперцепцією; act-d (actinomycin d) – актиноміцин d; act-c – “actinomycin c” – актиноміцин c; at/nc – atraumatic normocephalic – атравматичний нормоцефалічний; PT/INR – Prothrombin Time/ International Normalization Ratio – протромбіновий час / Міжнародний коефіцієнт Нормалізації; a – arterial – А (артеріальний); 5- FU – 5-fluouracil – 5-фторурацил;

The following 40 medical abbreviations were translated through **transcoding** (16%): Po – polonium – полоній; Ra – radium – радій; Ru – ruthenium – рутений; Ti – titanium – титан; Ta – tantalum – тантал (застосовується в якості шовного матеріалу); sol – solution – рішення; inj – injection – ін’єкція; inh – inhalation – інгаляція; lab – laboratory – лабораторія; lip – lipid – ліпідний.; liq – liquid – рідина; lap – laparotomy – лапаротомія; osm – osmolality – осмоляльність; mixt – mixture – суміш; administration – admin – адміністрація; bleo – bleomycin – блеоміцин; fv – fever – жар; msg – massage – повідомлення; mxw – maximum weight – максимальна вага;

7 abbreviations (3%) in Ukrainian were reproduced by **borrowing**:

F-factor – F-фактор; H-antigen – H-антиген; L-antigen – L-антиген; Ph-meter – рН-метр (вимірювач кислотності); T (temperature) – t (температура); BUS – Bartholin glands, urethra, Skene glands – гланди; BIDS – brittle hair,

impaired intelligence, decreased fertility, and short stature(syndrome) – двічі на день (про прийом ліків).

The English **translation of the equivalent** is detected in 100 cases (41%):

CPR(cardiopulmonary resuscitation) – Серцево-легенева реанімація (реанімація при захворюваннях серця і легень); g (gram) – г (грам); Kg (kilogram) – кг (кілограм); no (number) – № (номер); AL (left ear) – ліве вухо, ABX (antibiotics) – антибіотики, NPO (nothing by mouth) – не приймати ні їжі, ні води перорально; ANA – Anorexia – анорексія, відсутність апетиту, втрата апетиту; коксіельоз, пневморикетсіоз, Ку-рикетсіоз, гарячка бонь, хвороба Дерріка- Бернета, австралійська гарячка, балканський грип, гарячка 9-ої милі); supf. – superficial – поверхневий; MEDLARS – Medical Literature Analysis and Retrieval System – Медичний аналіз літератури і пошукова система; Q fever – Query fever – ку-лихоманка; TNF-I – tumor necrosis factor inhibitor – інгібітор фактора некрозу пухлин; TNF- α tumor necrosis factor alpha – інгібітор фактора некрозу пухлин, альфафактор некрозу пухлин; L2, L3 – second, third lumbar vertebrae – другий, третій поперекові хребці, L4/5 – Lumbar vertebrae 4 and 5 interspace – поперекові хребці 4 і 5 проміжного простору; ЦД2 – цукровий діабет 2 типу – (гіперглікемія) hyperglycemia, saccharinedisease, diabetes mellitus; O.S. – left eye (ocularis/ oculus sinister (Lat.), fov. – fovea) – ліве око; t.i.d. – three times a day – тричі на день; t.i.n. – three times a night – тричі на ніч, мг/доб – міліграм на добу – mg/day – milligrams per day; EA-розеткоутворююча клітина – EA-rosetting cell; мг/м2 – міліграм на квадратний метр поверхні тіла – kilograms per square meter of body surface; V-HIV – Vaccine for Human Immunodeficiency Virus – Вакцина для вірусу імунодефіциту людини; HAQ-DI – Health Assessment Questionnaire – Disability Index – Анкета оцінкиздоров'я – Індекс інвалідності; O/E – upon examination – при огляді; D/C – discharge (the sudden giving off of energy) – розряд; PT/INR– Prothrombin Time /International Normalization Ratio – протромбіновий час / Міжнародний коефіцієнт Нормалізації; Сробелок (білок, що сприяє фаговій інфекції) – Cro protein; я/г – яйця глистів – helminth eggs; б/о – без особливостей – n/o – no features; в/к – внутрішньошкірно – ID – intradermally; в/м – внутрішньом'язово – I/M – intramuscular; add'l – additional – додатковий; alk p'tase – alkaline phosphatase – лужна фосфатаза (фермент); dc'd – discontinued – знятий з виробництва; EXP'D – Expired – минулий; abd – abdomen – живіт; AOP aortic pressure – ТА (тиск (крові) в аорті); ARM – artificial rupture of membranes – ШПМ (штучне пошкодження мембран); at fib – atrial fibrillation – мерехтіння (фібриляція) передсердь, миготливааритмія; АРТТ – activated partial thromboplastin time – активований частковий тромбопластиновий час – АЧТЧ [8, р. 109]; AMP – adenosine monophosphate – аденозин-монофосфат – АМФ; appt – appointment – зустріч (час відвідування лікаря); amt – amount – кількість;

aM – *morning* – ранок, вранці (про призначення ліків); *adm* – *admission* – госпіталізація, лікування в стаціонарі; ЛТЕК – лікарсько-трудова експертиза – *MLE (medical labor examination)*; інтрацитоплазматична ін'єкція сперматозоїда – *ICSI (IntraCytoplasmic Sperm Injection)*; *OB/GYN* – *Obstetrician and Gynecologist* – акушер і гінеколог; *GP* – *General Practitioner* – лікар загальної практики; *GYN* – *Gynecologist* – гінеколог; *DSN* – *Doctor of Science in Nursing* – ДНМД – Доктор наук в області медсестринського діла; *ENT* – *Ear, nose and throat specialist* – вухо, горло, ніс – ЛОР – практикуючий лікар-оториноларинголог; *DScPT* – *Doctor of Science in Physical Therapy* – доктор наук у галузі фізичної терапії; *ACO(s)* – *Accountable Care Organization(s)* – Відповідальна організація подогляду, *A.S.A.* – *ICU* – *Intensive Care Unit* – ВІТ (відділення інтенсивної терапії); *ER* – *emergency room* – кімната, відділення, для надання екстреної допомоги, *ER* – *estrogen receptor* – РЕ (рецептор естрогену); *ACO(s)* – *Accountable Care Organization(s)* – Відповідальна організація по догляді, *C/C* – “*Cancel Christmas*” (dead) – Різдво відміняється (померлий) *D&D* – *Death and Donuts (night shift)* – смерть та пончики (нічна зміна).; *FOOT* – *Flat Out On Tarmac* (e.g. *biker gone down in full flight*) – розтягнутися; *HONDA* (*Hypertensive, Obese, Non-compliant, Diabetic African-American*) – гіпертонічний, огрядний, несумісний, діабетичний, афро-американець; *MOM* (*Milk of Magnesia*) – молоко магнезії.

Many abbreviations of English also have a bright stylistic expressive coloring and are used in professional, newspaper, or everyday colloquial vocabulary. Thus, letter abbreviations or acronyms as a way of word-formation manifested themselves at the end of the XIXth century and did not pass any of the European languages. This method of word formation is productive in both English and Ukrainian.

The types of abbreviations in these languages are the same, except for one type: abbreviations from the combination of the initial part of the word with the form of the indirect case of the noun. In English, this type is not used at all due to the lack of indirect cases in English language (except Possessive Case).

Reduction mechanisms now play a leading role in word formation due to a greater code economy. A significant impetus for the spread of this mechanism was the rapid development of electronic communications. Occasional words by their visualization pass into a stable lexical structure of language coexisting with full forms on the rights of substitutes, and sometimes are even ahead of them in prevalence or even completely displacing them from use.

It is a reflection of the logic of the development of the English language, which is characterized by the desire for simplicity of expression and at the same time preserving the informativeness, its analytical essence, and the desire to save speech space. The shorter versions of tokens obtained are used in almost all styles of speech, from colloquial to formal business.

The prevalence of use of abbreviations and acronyms in the medical field is high due to reasons of history as well as the optimization of time and space that they provide in emergencies. They are popular in both forms of communication i.e. written like prescriptions, reports, etc. as well as in oral communication.

Abbreviation in medicine is a very productive way of emerging terms. Often medical abbreviations occur in English, whereas in Ukrainian abbreviations are less representative, although its role is constantly increasing.

The medical names of many diseases as well as the original name of chemical compounds prescribed for their cure were traditionally long and unwieldy, hindering communication. Some examples are *electroencephalogram (EEG)*, *electrocardiogram (ECG)*, *acquired immunodeficiency syndrome (AIDS)*, *white blood count (WBC)*, etc. But the flip side of use of abbreviations and acronyms is that their true meaning becomes inaccessible to patients for whom the therapy is meant.

Thus, when translating English medical abbreviations, one should primarily focus on the branch of medicine in the context of which this abbreviation is used. This is especially urgent for the homonymous abbreviations.

In the translation of English medical abbreviations, it is impossible to do without terminological dictionaries and reference books. It is noteworthy that the important role of the translation of homonymous acronyms is played by denotative meaning of the prototype word and by its connotative and stylistic nuances.

The study discussed in this article was an attempt to verify the quantitative prevalence of abbreviation- and acronym-related problems in medical translations over other problematic lexical groups. Special attention was also given to investigating some basic procedures applicable in translating them.

References

1. *Baker P., Hardie A., McEnery T.* A Glossary of Corpus Linguistics, Edinburgh Univ Press., 2006, p.187.
2. *Beckers Wörterbuch.* Medizinische Abkürzungen. URL: <https://www.medizinische-abkuerzungen.de/sonderteil.html>
3. *Berman J.* Pathology abbreviated: a long review of short terms. Arch Pathol Lab Med. 2004 Mar; 128(3): pp. 347–52. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14987146>.
4. *Bolaños-Medina A.* The key role of the translation of clinical trial protocols in the university training of medical translators. URL: https://jostrans.org/issue17/art_bolanos.pdf
5. *Frank E.* Allen's dictionary of abbreviations and symbols. New York, USA, 2012. 192 p.
6. *Gile D.,* Basic concepts and models for interpreter and translator training. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Pub. Co, 2009. 283 p.

7. *Hughes H.* Dictionary of Abbreviations in Medicine and the Health Sciences. Lexington, 2016. 459 p.
8. *Jablonski S.* Cardiology acronyms & abbreviations dictionary. Philadelphia, 2002. 125 p.
9. *Jablonski S.* Dictionary of medical acronyms & abbreviations. Philadelphia, 2001. 439 p.
10. *Karaban V.* Teoriia i praktyka perekladu z ukrainskoi movy na anhliisku movu, Vinnytsia, Nova Knyha, 2003, 608 p.
11. *Kosenko A.* Osnovni kharakterystyky anhliys'koyi medychnoyi terminolohiyi. In: Nauk. Visn. Mizhnar. Humanit. un-tu, 2015. pp. 68-72.
12. *Kukarina A.* Metodolohiia ta metodyka sposobiv perekladu abreviatur anhlo-movnoho ta ukrainomovnoho medychnoho dyskursu. Molodyi vchenyi, 2016. ISSN (Print): 2304-5809. № 9 (36). 2016. pp. 224-228.
13. *Lefevere A.* Translation-History, Culture. New York : Routledge, USA, 2014. 182 p.
14. *Longman P.* "Longman Dictionary of Contemporary English: For Advanced Learners, Acronyms, initialisms and abbreviations dictionary", 2009.
15. *Lytvynenko N., Misnyk N.* Tlumachnyi slovnyk medychnykh terminiv [Explanatory dictionary of medical terms]. K.: Perun. 2018, 848 p.
16. *Mykulchyk R.* Suchasni ukrainski abreviatury: perspektyvy i stan doslidzhenia [Modern Ukrainian abbreviations: perspectives and state of research]. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series «Problems of Ukrainian terminology». № 538, 2005, pp. 11–15.
17. *MacEnery T., Hardie A.* Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012, 294 p.
18. Novyi anhlo-ukrainskyi medychnyi slovnyk / Za red. Ryvkina V.L., Beniunovycha M.S.; Vidp. red. L.I.Shevchenko, V.I.Shmatko. K.: Arii, 2007, 784 p.
19. *Perkhach R.-Yu., Kysil D., Dosyn D., Zavuschak I., Kis Y., Hrendus M., Vasyliuk A., Sadova M., Prodanyuk M.*: Method of Structural Semantic Analysis of Dental Terms in the Instructions for Medical Preparations. COLINS 2020, pp. 662-669.
20. *Romanchuk O., Koval R., Makukh H.* Strukturni osoblyvosti abreviatur u terminosystemi mukovistsydozu v ukrainskii movi, New Philology, № 80 (2), 2020, pp. 189–195.
21. *Sheremet D.* Porivnialno-typolohichniy analiz abreviatur v anhliiskii ta ukrainskii medychnii terminolohii, №5, Lutsk, 2011, pp. 203–205.
22. *Stedman S.* Stedman's Abbreviations, Acronyms & Symbols, 2008, 1296 p.
23. Taber's Medical Dictionary, URL: http://www.tabers.com/tabersonline/view/Tabers-Dictionary/767492/all/Medical_Abbreviations.
24. Ukrainsko-latynsko-anhliiskyi medychnyi entsyklopedychnyi slovnyk: u 4 tomakh. / ukladachi L.I. Petrukh, I.M. Holovko, Medycyna, 2016.

25. *Zapotochna L.* Abreviatsiia v systemi suchasnoi kardiologichnoi terminologichnoi nominatsii [Abbreviation in the System of Modern Cardiological Nomination]. *Current issues of social sciences and history of medicine.* № 1. 2014, pp. 71–77.
26. *Zhukovska V.* Corpus-based approach to teaching vocabulary and grammar. *XVI TESOL- Ukraine International Conference Current Studies in English «Linguistics and methodology perspectives».* Zhytomyr, Kamianets-Podilsky, 2011, P.171.
27. *Zhukovska V.* Vstup do korpusnoi linhvistyky, Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2013. 142 p.

Р.-Ю. Т. Перхач,

*Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра прикладної лінгвістики;*

С. М. Альбота,

*Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра прикладної лінгвістики*

Odesa I. I. Mechniv National University,

Department of the Ukrainian language and language training for foreign

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ МЕДИЧНИХ СКОРОЧЕНЬ НА УКРАЇНСЬКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ ANTCOINC

Наукова стаття описує підходи до аналізу дослідження медичних скорочень на основі методів корпусної лінгвістики. У сучасній англійській мові медичні аббревіатури з'являються надзвичайно швидко. Це підтверджують скорочення, які не зареєстровані в словниках. Як наслідок, основна проблема перекладу медичних аббревіатур полягає в тому, що одні й ті самі аббревіатури можуть мати різні значення, залежно від анатомії, захворювання чи процедури, що досліджується. Досліджувані одиниці відібрані зі статей у наукових статтях, медичної літератури, енциклопедичних словників (протягом 2001-2016 рр.).

За результатами досліджень, отриманих за допомогою менеджера корпусу AntConc, сформовано глосарій найбільш вживаних медичних скорочень. Значну увагу приділено перевірці актуальності проблем аббревіації в їх словотворенні, класифікації медичних скорочень за типами та медичному перекладу проблемних лексичних груп медичних скорочень.

Ключові слова: медична аббревіатура, медичний переклад, медична термінологія, мовний ресурс, корпусний менеджер, AntConc.

РОЗДІЛ 2.

ЛІНГВІСТИЧНІ ВИМІРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

УДК 821.161.1.09

Л. В. Рева-Лєвшакова,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

МОВНІ ТАЄМНИЦІ І ХУДОЖНІ АКЦЕНТИ В ОПОВІДАННЯХ В. ПІДМОГИЛЬНОГО

У статті звернуто увагу на своєрідність мови художніх текстів одного з найталановитіших українських письменників розстріляного відродження – Валер'яна Підмогильного. До аналізу залучено оповідання «Старець», «Гайдамака», «На іменинах», «Проблема хліба», «Син».

Ключові слова: художнє слово, словотворче поглиблення, мовне експериментування, дієслівна контекстуальна синонімія.

Ім'я Валер'яна Підмогильного тривалий час було під забороною для розвідників та незнайоме широкому колу українських читачів. Навіть посмертна реабілітація 1956 року не здійснила перевороту щодо прагнень науковців цього періоду досліджувати творчість українського автора. Лише наприкінці 80-х років минулого століття відкривається завіса невідомості творів В. Підмогильного, хоча ідеологічна догма в цей період ще досить сильна не лише в суспільному розвитку, але й культурному. Тому в передмових до одних із перших книжкових видань творів українського автора В. Коцюк та В. Мельник обережно висловлювали сподівання про «узаконення» імені В. Підмогильного в дослідницькому просторі. Сучасний світ змінив ставлення до автора. Творчість В. Підмогильного почала посідати гідну позицію в наукових студіях. Дослідники творчої спадщини В. Підмогильного Л. Деркач, С. Єфремов, О. Калініченко, Г. Костюк, Г. Кудря, В. Мельник, Р. Мовчан, С. Павличко, М. Тарнавський, В. Шевчук, Ю. Шерех констатували оригінальність прози митця. Незважаючи на широке коло теоретичних інтерпретацій, твори В. Підмогильного і далі викликають певну наукову (мовознавчу, літературознавчу, філософську, соціальну) цікавість, спричинену широтою і глибиною художнього слова та мистецьких досягнень письменника.

У творчому доробку В. Підмогильного оповідання посідають важливе місце. У них митець пропонував інтелектуальний погляд на світ і людей, своєрідно порушував питання реальності буття, аналізував чуттєві порухи своїх героїв. Окрім словотворчого поглиблення, мовного експериментування, тут наявна особлива увага до соціальних тем і проблем. Не слід нехтувати ваги соціального компоненту в житті українського письменника. При цьому варто враховувати специфіку суспільства, розвиток якого відрізнявся від поступу європейських держав. Упорядники перекладів В. Підмогильного помітили це на прикладі слова *sociable*, *sociabilite* (до нього вдавався К. А. Гельвецій у трактаті «Про людину...»). Французьке слово та його український відповідник мають смислову різницю: французький термін означає єднатися в соціумі (або «товариський», «товариськість»), а український – належати громаді, суспільству [1, с. 6]. Саме так перекладав слово *sociable* український автор, не здогадуючись про те, що представники нашого століття знайдуть у цьому помилку, а ще про те, що соціальність – це не тільки факт наявності соціуму, а й товаришування. Хоча саме через тему товаришування автор намагався пізнати всі перипетії соціуму. Порушуючи тему соціальних суперечностей у суспільстві, автор звертав увагу на незрозумілі вияви чуття людини, на філософські питання життя і смерті, на стосунки між селянами та жителями міста, жінками і чоловіками, дітьми і дорослими. Письменника цікавили вікові проблеми людини (і чоловіка, і жінки), доволі часто у назві оповідання він зазначав ім'я або соціальну чи родову належність. Наприклад: «Іван Босий», «Ваня», «Дід Яким», «Історія пані Ївги», «Старець», «Військовий літун», «Гайдамака», «Син».

Ще на початку минулого століття С. Єфремов звернув увагу на мову оповідань молодого прозаїка. Всього шість сторінок приділив він аналізу прози двадцятирічного письменника. Серед численних детальних текстових прикладів з оповідань В. Підмогильного С. Єфремов декілька разів цитує чималі уривки з його творів. Першим наведеним прикладом науковець обрав опис міста з оповідання «Старець», яке вразило його міцною легкістю мистецького слова: «Місто шуміло й хвилювалось, кипіло й реготало. Життя виштовхувало вдень на вулиці його тисячі, десятки тисяч людей, котрі заклопотано бігали, метушилися, щось думали, обмірковували, сміялись, плакали, сподівались і, нарешті, помирали, – все це іноді тут же на вулиці, а здебільшого під залізними дахами кам'яних мурів, що самі ж і утворили собі, аби ховатись на ніч для спочинку й кохання. Тих, що знесилені і виснажені хворобами і турботами, конали, якнайшвидше забивали в дерев'яний футляр, кидали на землю, а життя вигонило на опорожнене після них місце десятки нових людей, котрих родило кохання під залізними дахами кам'яних мурів» [3, с. 70-71]. У цьому описі автор намагається схопити й передати словом безжальну динаміку життя міста, а в нім людини. Слова-синоніми начебто зчеплені з попере-

дніми, а в їхніх надрах виникають нові, що утворюють величезний рух буття людини в місті. Це помітив С. Єфремов, який зазначав, що «тло, на якому стелються твори <...> письменника – здебільшого місто, і автор має готову його <...> філософію: “сліпий випадок” або, те ж саме, “жилава й костиста рука буття”, не розбира, “без жалю й радощів” керує створіннями, що думають, ніби самі творять для себе своє дрібненьке життя» [2, с. 398]. Зазначене С. Єфремовим «дрібненьке життя» тільки з одного погляду, а саме філософсько-еклезіастичного, постає як мізерність рухів людей, а вони живуть собі звичайним трибом, що містить у собі сміх, сльози, кохання, смерть. Нанизування подробиць деталізує уявлення про місто та життя людини в ньому. Легкість епічного тексту підкреслює надзвичайну талановитість письменника. Динаміка постає, зокрема, завдяки дієслівній контекстуальній синонімії: місто – «шуміло», «хвилювалось», «кипіло», «реготало»; люди – «бігали», «метушились», «думали», «обмірковували», «сміялись», «плакали», «сподівались», «помирали». Особлива швидкоплинність часу набуває енергії в різних часових вимірах. Для міста – час теперішній, для людини – минулий.

Мовні конструкції, які використовує автор, зумовлені баченням певної системи зміни світу в художньому просторі опису міста. В оповіданні «Старець» буття людини подане через сприйняття життя у місті: «... люди, як і їх батьки, починали сновигати по вулицях міста, забували про те, що так само помруть, і в шаленій метушні їли, пили, творили культуру, поглибшували науку, будували собі нові мури, кували нові кайдани; жилава ж і костиста рука буття без жалю й радощів шпурляла їх на їхніми ж руками зроблене каміння, проти їх повертала їхню ж науку, здобутками їхньої ж культури виснажувала їх, а вони все так само заклопотано бігали по вулицях міста, сміялись, плакали, сподівались і покірно врешті йшли на страту» [3, с. 71]. Таку своєрідну модель міста міг створити тільки надзвичайно обдарований митець, тонко відчуваючий слово і його рух у реченні задля передачі певних вражень у зв'язку з проблемами урбанізації.

В оповіданнях В. Підмогильного художні акценти акумулюються на словотворчому процесі, до якого належать, зокрема, діалогічні речення персонажів. Діалоги оповідань створюють різноманітні форми для розуміння змісту твору. Діалогічні речення можуть мати відкритий характер і становити зорово-текстуальну конструкцію в композиційному цілому. Однак діалог також може мати й певну завуальованість, прихованість: у тексті він не простежується, проте при глибшому вчитуванні відкривається розуміння зв'язку реплік, які виникають у різних ситуаціях, пов'язаних між собою загальним характером з'ясування тієї чи тієї проблеми. Наприклад, в оповіданні «Гайдамака» діалоги, на перший погляд, не виконують серйозних функцій та сприймаються як незначущі репліки. Простота їхньої будови несе своєрідне навантаження. Про це свідчать ті конкретні психічні процеси, які відбуваються

ся всередині власного «я» персонажів. Так, репліка Василя «Вже відступили» сказана похмуро. На цю репліку йому відповідає співрозмовник Олесь: «Авжеж відступили». І все – діалог закінчено. Автор вказує, що Олесь відповів радісно, хоча йому «було боляче кидати рідні місця, батьків, яких він любив і котрі його любили», тому він «змахнув непрохану сльозину й радісно підтакнув». Про причини похмурості одного героя і радісне «підтакування» іншого можна дізнатися, якщо звернутися до початку твору. Саме на початку оповідання автор пропонує не тільки опис зовнішнього вигляду своїх героїв, але й їх характерів та психічних станів. Василь – «високий на зріст, кремезний юнак з кучерявим розкішним волоссям, орлиним носом, похмурий і мовчазний». До гайдамаків він пристає, бо хотів мати пістоля, адже серед учнів старших класів була мода носити пістолі. Не здійснивши своєї мрії, він мав намір покинути гайдамаків, але вони несподівано відступили. Отже, зрозуміла похмурість Василя: не здійснилася його мрія про пістоля та й не встиг утекти від гайдамаків. Радість Олесь суперечлива. Його образ посилює елемент бінарної контрастності. Він – невисокий, худий і слабосилий, довго і болісно сумував, проклинав усе вродливе й чудове на світі, його життя здавалося йому маленьким і нікчемним. До гайдамаків потрапив, бо «був зовсім розчарований у житті й навіть серйозно думав про самовбивство». Відступ гайдамаків з передової сприймає радісно, бо нікчемність життя перетворюється на подію в житті.

Характер у кожного із двох героїв різний. Василь, щоб отримати пістоля, вигадував «найенергійніші заходи». Тим часом Олесь, щоб змінити своє життя звертався з гарячими моліннями до Бога, якого навіть хотів проклясти, оскільки «Бог не міг або не хотів йому допомогти». Наступний діалог-репліка відбувається після розкішного авторського опису снігової рівнини: «Спереду дивилась на них снігом крита рівнина, велична, як влада. Люди йшли, сунулись уперед, а вона відходила назад спокійно й задумливо. Рівнина мовчала; жодного звуку не було чути, люди ступали тихенько й не розмовляли, щоб не порушити тиші. Навкруги під проміннями місяця синіли сніги, й здавалось, що це перед очима не снігова рівнина, а безкрає глибоке море. Від цієї думки робилось трошки моторошно, й люди горнули один до одного» [3, с. 44]. В уривку наявна контрастність мальовничої картини природи і людського настрою. «Спокійна й задумлива» природа має величний вигляд і порівнюється з владою. Змалювання природи позначене рисами страху, який відчуває Олесь. На противагу йому Василь прагматичніше сприймає звичайну снігову рівнину. Їхній обмін репліками свідчить про це:

«– Дай цигарку, – попрохав Олесь.

– Далеко доставати, – відповів Василь, нахилився, взяв пригоршню снігу й почав поволі жувати його» [3, с. 44].

Третій діалог-репліка героїв також короткий і ясний: «... Василь сказав:

– Я вертаюсь додому. <...>

– А я далі йду, – одмовив Олесь» [3, с. 45].

Зміст твору, його пластика дають пояснення цьому короткому діалогові. Бажання повернутися додому у Василя пов'язане з його меркантильним задоволенням: він здобув пістоль, чим вирішив дві проблеми: самозахисту та фінансову. Про це сказано у творі: «В його кишені лежав пістоль <...> із котрого можна було стріляти й котрий можна було продати в скрутну хвилину» [3, с. 45]. Бажання Олесья йти далі з гайдамаками свідчить про його завзятість бути корисним та вартим у житті, адже раніше він мучився від усвідомлення своєї непотрібності. З тексту дізнаємося про відсутність будь-яких ідеологічних причин того, що Олесь пристав до гайдамаків, а не до червоноармійців, «причини цього він і сам не знав». У зачині твору, де налічується три діалоги-репліки, автор відмовився від можливості запропонувати ще два діалоги. Думаємо, що не розвинуті вони у змісті твору свідомо. Але натяки на їхню можливість наявні в тексті: «Олесь хотів спитати ближчого гайдамаку, куди вони всі йдуть, але мовчання снігів скувало йому губи, гнітило його, й йому хотілось плакати» [3, с. 44]; «Він хотів попрохати Василя зайти до батьків і переказати, що він, Олесь, живий і здоровий, бо він знав, що батьки його дуже люблять і зараз помирають від туги, але подумав, що це слабодушність, і нічого не переказав» [3, с. 45]. Гадаємо, що автор навмисно відмовляється від діалогічних речень, адже вигаданий ним образ Олесья набуває додаткового навантаження рисами непевності та вразливості.

Початок твору наближає до розуміння наступних подій, що становлять основну частину оповідання. В ній автор уводить більш розгорнуте діалогічне мовлення, в розкритті суті якого допомагають численні монологи головного героя Олесья. В тексті В. Підмогильного монолог відрізняється від внутрішнього мовлення різними розділовими знаками. Втім, функції їхні однакові: і монолог, і внутрішнє мовлення, а також діалогічні речення допомагають зрозуміти психічний стан героя. Коли Олесья везуть на страту, він думає про небо: «Воно здавалось Олесеві якимсь новим і надзвичайно чудовим, ніби він уперше на віку побачив небо.

– Немов я ніколи не помічав його раніш. Хмарки білі, волохаті, виснуть наді мною й не рушаються. Їду вперед, а як дивиться на небо, то немов стою на місці» [3, с. 50].

Не усвідомлюючи близької смерті, герой думає про неї спокійно. Але саме образ неба повертає його до земного існування. І в наступному монолозі Олесь жахається від можливої реальності страти:

«– Все одно, все одно край... Я вже загинув; хоч і не вб'ють тут, то все одно незабаром помру <...>. Не жити мені... А, Бог... Господи, поможи, поятуй! Я ж вірю» [3, с. 51].

Колись Олесь думав про самогубство, але близькість смерті поступово наближає його до жагучого бажання жити. Це перевтілення думок В. Підмогильний передає через діалог із собою: «... Ось мене везуть на смерть... Чого ж я не радію? Я ж шукав смерті. Дурень, хіба людина мусить шукати смерті?» [3, с. 51].

Художні засоби, які автор утілює у своєму творі, різноманітні, один із них – парадоксальність. Наприклад, під час діалогу-полеміки з комісаром Олесеві до нестями захотілося чаю. Фізичне відчуття дратує його, тому він відповідає на допиті нервово й уперто:

«– Ну, та як же? Ви зрікаєтесь своїх переконань?»

У Олеся засмоктало під ложечкою, чаю хотілось до нестями. Тому-то його взяла злість.

– Ні від чого я не відрікаюсь. Я боронив інтереси України й буду далі їх боронити від усякого ґвалту й грабування» [3, с. 53].

Парадоксальність ситуації посилюється наступною авторською ремаркою, з якої дізнаємося що герой, стверджуючи свої переконання у боротьбі за Україну, вигадав це тимчасово під впливом гніву, адже в змаганнях між товаришами він «мовчки тримався іншої орієнтації». Змістовна парадоксальність смислового навантаження у діалозі наводить на думку про національні проблеми, про які в лімінальній формі наративу сказав В. Підмогильний.

Через прихований діалог відбувається «виховний процес» над Олесем. Комісар зачитує його свідоцтво про смерть, яка має статися за п'ять хвилин. Робить це комісар з метою зберегти життя юнаку. Так фабульно вирішує автор власну гуманну позицію, адже відомо, як воно було під час революційних подій, коли ані стать, ані вік не могли стати на заваді знищення самовпевненої людини. Олесь, почувши не пряме звернення, а психологічно розраховане на його сприйняття (зачитування свідоцтва про його смерть), вражено звертається до комісара:

«– Годі комедіанта з себе вдавати. Я живий!» [3, с. 54].

Напруження душевного стану героя передано через його внутрішні відчуття («холод, як хвиля, котився з долу до верху») та через його монолог: «Там... жити будуть, їсти, пити, кохати. А я? Я вже мертвий. Он свідоцтво. Завіщо ж я? Мені вісімнадцять років, мені ще жити та й жити... За що мене розстрілювати? А я сам шукав смерті... Ні, це не може бути! Хто це сказав, що я смерті шукав?» [3, с. 54]. Розв'язку «виховання» автор запропонував у констатуючій ремарці, в якій сказано, що Олеся «били шомполами, а потім пустили на всі чотири вітри».

Отже, недомовленість діалогу в оповіданні «Гайдамака» не дає змоги одразу уявити інтонацію та душевний настрій героїв, але додає напруженості дії у творі. Тільки в подальшому розгортанні сюжету відкривається внутрішній світ героїв, розставляються емоційні й психологічні акценти. Самі діало-

гічні структури в тексті містять приховані зіткнення життєвих позицій та різних поглядів на життя вигаданих автором образів людей.

В оповіданні «На іменинах» підтекстуальний задум спрямований на розкриття примітивності людського кола «товстих і тонких самиць». Окрім товстих – тонких ряд контрастності продовжують такі паралелі: чоловіки – жінки, дорослі – малий Костик. Автор відмовляється від імен для дорослих, утім це пояснюється невеликим розміром наративної конструкції, в якій основне місце посідає розповідь жінки («середньої грубизни», «штучної від волосся до грудей») – директора гімназії про освідчення у коханні «гімназистика шостої класи», та як наслідок цієї історії – реакція жінок-колег: «всі інші, товсті й тонкі, реготали». Дія твору має кілька мотивів, що йдуть одна за одною. Згадані контрастні позиції також мають функціональні значення мотивів. Окрім того, виразно постають мотиви виховання як наслідок традицій попередньої літератури та мотиви дитячої безпосередності, подана наратором в іронічному плані, адже Костик став свідком штучного примітивізму жіночої розмови тому, що не пішов «подивитись, як великі дяді гуляють у карти», оскільки «не міг одірватись від торта». Така іронічно спростована відвертість віддаляє твір від попередньої традиції реалістичного наративу. Тому, зрозуміло, що в основі оповідних конструкцій В. Підмогильного спостерігається поєднання традиційного з пошуком нових можливостей словесних форм.

В основі оповідання «Проблема хліба» – історія голоду 1920-1922-х років в Україні. Попри загальну імпресіоністичну тональність викладу, підтекстуально він пройнятий настроєм тривожного чекання трагедії, якою закінчується твір. Образ природи посилює трагізм ситуації, епітети фіксують ознаки змертвіння. Окрім мотиву смерті в «Проблемі хліба» з'являються мотиви вбивства (студент убиває баштанника), крадіжки (студент краде гроші в господині), продажництва (студент продається спекулянтці за їжу). В. Підмогильний подає бінарне протиставлення з одного боку, бідних студента та червоноармійців, які забирають у нього продукти, і, з другого, – багатих господині та спекулянтки. Студент міркує про нерозгаданість життя. Внутрішнє мовлення молодого людини розкриває його намагання зрозуміти свій стан утриманця: «Я споглядаю сам себе. Там, на базарі, де моя подруга продає пиріжки, – сварка, лайка, заздрість, брехня, – а я виростаю з цього, як холодна хризантема на угноєній землі... Так де-не-де на ланах життя повстаємо ми, самотні, пишно-холодні квітки, і вдивляємось у самих себе, як у безодню світла і тіні» [3, с. 130]. Він сподівається, що його стан буде змінено. Роздуми його звернені до душі й подані в різних часопросторових сферах: «Я перегортаю сторінки минулого, і на душу мені ллється тепла вода. А душа моя прибирається в біле й збирається на похід по всесвіту, щоб бачити все й усе вмістити. Сум кладе мені на обличчя м'які пучки. <...> Бо то сум веде душу в безкрає!» [3, с. 131]. Зберігаються домінуючі риси творчості: експресія та

позасвідоме. Наприклад, у творі з'являється образ будинків, що розсілися велетенськими стоокими жабами у місті «безкраїх трясовин». Цей образ продовжує внутрішнє мовлення героя: «Адже ж немає сумніву, що, мавши тіло жаби, людина любила б його так само, як і теперішнє, й так само славилася б його в мармурі, малюнках і слові...» [3, с. 123]. Автор експериментує зі словом, тому в його творі земля плазує, казка шлункова, жінка хапає голос, душа, мов «пасьянси з запилених карт», «дерева стоять похнюпившись, і чути, як падають їхні сльози».

Оповідання «Син» продовжує тему голоду в Україні. Основними екзистентами у творі є мати і син, хоча їхні актантні моделі складаються з різними схемами оповідної конструкції: у В. Підмогильного син – суб'єкт, а мати – об'єкт, у способах розповіді спостерігаються елементи психічної саморефлексії, а конфліктні ситуації висвітлюють проблеми людського життя. Особливий художній світ оповідань створюють авторські прийоми емоційного напруження, емоційного вираження, а також філософічні процеси самопізнання та роздуми героїв про існування. За оповідною специфікою наратив репрезентує гетеродієгетичний аспект, тобто наратор не є частиною дієгезису, який він оповідає.

В. Підмогильний обирає тему вбивства матері для свого твору, основу якого становлять незвичайні та жахливі події з реального життя. Мотив смерті, винесений на кінець оповіді, поглиблює психологізм оповідання і стає вирішальним, виводячи суб'єктивні чинники на об'єктивну мотивацію. Наприклад, змальовано байдуже ставлення односельців і близьких до історії сина та матері. Довколишні навіть підказують Григорієві, як позбутися хворої матері: он, мовляв, Володченко придушив жінку, а Петриха – дитину. Діалоги та монологи відтворюють жахливу ситуацію голоду. Байдуже розповідає дядько Степан, як після смерті дружини позбавився власних дітей: «Як стуконув я кулаком по столі – тікайте куди знаєте, щоб і духу вашого не чув» [3, с. 150]. Ефект реальності подій збільшується фактами пореволюційного життя на селі. Оповідаючи про гарну хату («з бляшаним дахом і мальовничими віконницями»), Олекса тут таки повідомляє, що відбувалося за хатою: «розстріляно двох гетманців, шістьох махновців та трьох комуністів», а потім «довго кров видно було» та «діти ходили дивитись». Мотив смерті пов'язаний з мотивом стосунків брата і сестри та мотивом натовпу. Багата Марійка стала черстою до рідних, брата вона звинувачує у лютості, коли той приходив просити зерно для матері, та називає проклятим, коли мати безпідставно звинувачує Григорія в людожерстві. Психологічний портрет сестри не лишає сумнівів у її моральних якостях. Прийшовши дізнатись, чи померли рідні, вона більше цікавиться, яка на смак американська їжа, та сміється зі своїх суджень про вбивство матері. Її звинувачення підтримує натовп односельців, які залишаються розчарованими та невдоволеними від правди,

що мати Григорія померла сама. Реалістичне підґрунтя наративної оповіді «Син» не заперечує модерністських вкраплень, зокрема, натуралістичних рис та сюрреалістичних елементів. Автор відверто пропонує розповідь про фізіологію голодної смерті: «І так просто буває: ходить, ходить людина худа, аж кістяк стукотить, тоді, дивись, круглішати починає, соком ніби наливається, щоб із себе здійняти не може, так товщає. Тільки сиза, аж синя з лица робиться – тоді вже хоч і їсти їй дай, не допоможе. Опух – значить край, каюк. Полазить так трохи, а тоді й дуба дасть на вулиці, під тином чи коло хати – де прийдеться» [3, с. 150]. Сюрреалістичності набуває мікрообразна тропіка: «повітря було мов цвіла вода», «очі з жовтого, аж синього обличчя», «діркою чорнів на обличчі розтулений рот», «мати дивиться ротом, а не очима», «величезний паровик з довгою дудою, встромленою в океан». В. Підмогильного цікавлять переважно проблеми психологічного характеру, які втілюються у побутові деталі, подробиці. Така манера письма впливає на будову твору, що містить цікавий мовний скарб розмаїтих метафор, епітетів, порівнянь та інших словотворчих «прикрас».

На жаль, дослідження спадщини В. Підмогильного здебільшого спрямовані в літературознавче коло питань, хоча це коло ґрунтується на авторському слові, що створює чудову мову з яскравими метафорами, своєрідними порівняннями, вражаючими епітетами, кольористикою словобудови. Не забуваймо, що автор розумівся на принципах словобудови й слововиражені, адже йому належать чимало перекладів, зокрема О. де Бальзака, Вольтера, К. А. Гельвеція, В. М. Гюго, Д. Дідро, А. Доде, П. Меріме, Гі де Мопассана, Анатолія Франса та ін. Також В. Підмогильний спільно з Євгеном Плужником уклав словник «Фразеологія ділової мови» [4], який вважається витвором майстрів українського слова котрий демонструє багатство лексичної і фразеологічної основи, зв'язок із живою народною мовою. Зауважимо, що ані переклади, ані словник до цього часу не привернули увагу сучасних науковців. Тому питання дослідження мовного розмаїття творів В. Підмогильного перебуває на часі й має безперечні перспективи відкриття нових кутів зору на таємниці слова й художні акценти слововживання.

Література

1. *Гельвецій К. А.* Про людину, її розумові здібності та її виховання / [пер. з франц. В. Підмогильного]. К. : Основи, 1994. 416 с.
2. *Єфремов С. О.* Історія українського письменства. 4-е вид., фотопередрук. Мюнхен, 1989. Т. 2. : Від Т. Шевченка по початок 1920-их років. 495 с.
3. *Підмогильний В. П.* Оповідання. Повість. Романи. К. : Наукова думка, 1991. 800 с.
4. *Фразеологія ділової мови / уложили: В. Підмогильний, Є. Плужник.* Київ : Час, 1926. 293 с.

L. V. Reva-Lievshakova,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of the Ukrainian language and language training for foreigners

LANGUAGE SECRETS AND ARTISTIC ACCENTS IN THE STORIES OF V. PIDMOHYLNYI

The article draws attention to the originality of the language of the artistic texts of one of the most talented Ukrainian writers of the executed revival – Valerian Pidmohylnyi. The stories «Old Man», «Haidamaka», «Name Day», «Bread Problem», «Son» are included in the analysis.

Key words: artistic word, word formation deepening, linguistic experimentation, verbal contextual synonymy.

* * *

УДК 81'33

Н. М. Гриців,
PhD (доктор філософії з філології),
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики;

Ю. І. Шийка,
PhD (доктор філософії з педагогіки),
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики;

Г. Д. Олексів,
Національний університет «Львівська політехніка»,
старший викладач кафедри іноземних мов

КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ РОМАНУ ЕРНЕСТА ГЕМІНГВЕЯ «ФІЄСТА. І СОНЦЕ СХОДИТЬ»

У статті описано методи визначення кількісних показників лексичного рівня роману Ернеста Гемінгвея, а також проаналізовано отримані результати. Дослідження передбачає визначення стилістичної домінанти у творі художньої літератури та вивчення специфічних мовних особливостей окремого автора. Цю розвідку присвячено аналізу статистичних даних оригіналу роману Е. Гемінгвея «Фієста. І сонце сходить». В основі роботи – цифрове роззначення документа (у цьому випадку: художнього твору) з увагою до частин мови. На основі документа з цифровою розміткою оброблено текст оригіналу роману Ернеста Хемінгуея «Фієста. І сонце сходить». Опісля, отримані

результати проаналізовано з метою визначення переважаючих рис індивідуального стилю автора. Такий підхід дозволив різносторонньо розглянути та вивчити лексичне наповнення твору з погляду статистичного та у ракурсі квантитативного аналізу словоформ і слововживань. Наше дослідження охоплює квантитативний аналіз, який є найефективнішим для ймовірісно-статистичних даних і для обчислення найчастотніших елементів тексту. Цей метод є край важливим для встановлення стилістичної доміанти в доробку художньої літератури, а також для вивчення певних лінгвістичних особливостей окремого автора. Окрім того, кількісний аналіз разом з комп'ютерною обробкою даних відкриває нові можливості для вивчення індивідуального стилю письменника з погляду перекладу й перекладознавства.

Ключові слова: квантитативна лінгвістика, статистичні методи, художня література, стиль автора, лема, частина мови, переклад.

Сучасні перекладознавчі пошуки характеризуються поєднанням різних методів та методик досліджень, комплексними підходами до вивчення мовних явищ, залученням досягнень різних наук, використанням новітніх технічних та інформаційних можливостей. Розвиток корпусної лінгвістики і зростання уваги до статистичних методів обробки мовного матеріалу за останні роки призвели до розробки цілого ряду методик, які пов'язані з використанням паралельних або близьких різномовних текстів. Комп'ютерні технології розширили межі перекладознавчих пошуків та лінгвостатистичних досліджень. Корпуси виступають джерелом емпіричної інформації для теоретичних та практичних застосувань у лінгвістиці, слугують експериментальним підґрунтям для мовного моделювання, розширюють межі аналізу функціонування мови. Використання статистичних методів у лінгвістичних та перекладознавчих дослідженнях зумовлене властивими мові кількісними ознаками, внутрішньою взаємозалежністю, яка існує між якісними та кількісними особливостями мовної структури, підпорядкованістю частоти мовних одиниць певним статистичним закономірностям, можливістю отримати об'єктивні дані, незалежні від суб'єктивного сприйняття дослідника. У зв'язку з цим, вважаємо актуальним вивчення кількісних показників лексичного рівня роману Ернеста Гемінгвея «Фієста. І сонце сходить».

Завдання нашої розвідки полягає у здійсненні лінгвістично-статистичних обчислень на основі оригіналу роману Ернеста Хемінгвея «Фієста. І сонце сходить», що уможливають кількісну характеристику індивідуального стилю роману. Перша складова завдання полягала в нормалізації електронного оригіналу із використанням *FineReader* та *Microsoft Word*. За допомогою першої програми *pdf*-файли конвертовано в *.doc*-файли. Наступний крок стосувався редагування й коректури тексту. Із метою подальшого квантитативного дослідження здійснено анотацію корпусу роману Ернеста Хемінгвея «Фієста.

І сонце сходить». Застосовано засади міжнародного стандарту *TEI*, які також відповідають обов'язковій вимозі однорідності *CT*.

Отже, предметом нашого дослідження є лінгвостатистичні дані, які характеризують індивідуальний авторський стиль. Об'єктом дослідження слугує художній текст Ернеста Гемінгвея «Фієста. І сонце сходить». Матеріал дослідження – анований корпус роману Ернеста Хемінгвея «Фієста. І сонце сходить».

У процесі дослідження було застосовано програму *AntConc*, яка є безкоштовним конкорданс-інструментом. Технічними перевагами слугують доступність в Інтернеті [1], безкоштовні оновлення програми та сумісність із трьома найпоширенішими операційними системами: *Windows*, *Mac OS X* та *Linux*. Ця програма — відносно новий програмний засіб (2014), зручний, простий у використанні, який не потребує особливих навичок [2, 3, 4]. *AntConc* є доволі корисним помічником для лінгвіста, позаяк виконує низку користувацьких функцій:

- відбір лексичних одиниць і стійких словосполучень, що стосуються предметної галузі, визначеної користувачем;
- відбір слів, які належать до однієї тематичної групи;
- пошук контекстів, у яких ужито ці слова.

Після обробки даних *AntConc* сортує відібрані мовні одиниці згідно з кількома критеріями, які встановлює користувач, а саме: за частотою, за закінченням слова чи за алфавітним порядком.

Додаткові функції цієї програми охоплюють: вибір певної кількості слів праворуч і ліворуч від пошукового слова, відображених у вікні програми; алфавітний порядок певних властивостей слова; побудова *n*-грам різної довжини, що сприяють встановленню колокацій; порівняння ключових слів між кількома корпусами текстів. Зручність *AntConc* у лінгвістичному дослідженні полягає в таких аспектах:

- усі виявлені мовні одиниці розташовані в центрі, тобто наведені у форматі *KWIC* (ключового слова в контексті), який поширений у лексикографії; це допомагає візуальному розрізненню форми пошукового слова та його властивостей, а також сприяє відстеженню його частоти;
- у межах пошукового слова контексти автоматично впорядковані за алфавітом із метою визначення їхніх подібностей, розбіжностей і їхньої повторюваності.

Сьогодні питання і виклики створення та опрацювання текстів перебувають у центрі уваги дослідників комп'ютерної лінгвістики. Чимало лінгвістичних праць присвячено вивченню основних одиниць (частин) мови та мовлення, також текстів та речень, як основного матеріалу [5, 6, 7, 8, 9, 10]. Узагальнення теоретичних напрацювань з означеної проблеми дозволило

окреслити алгоритм вивчення художнього тексту як цілісної одиниці статистичного аналізу [11, 12, 13, 14, 15, 16, 17].

Перший крок нашого дослідження полягав у відборі словоформ за допомогою вищеописаної програми. Потім отриманий список було переведено в середовище *MS Excel* та здійснено лематизацію, тобто зведення словоформ до словникового вигляду. Тоді ми підраховали загальну кількість різних слів у тексті оригіналу. Із цією метою словоформи посортовано за принципом «Частина мови + Лема» із використанням функції *Сортувати й фільтрувати* в *MS Excel*. Таким чином ми отримали список слів тексту оригіналу та їхню частоту із застосуванням функції *Проміжні підсумки* в *MS Excel*. Наступний крок полягав в обчисленні розподілу слововживань, словоформ і слів за частинами мови в тексті [18, 19, 20, 21]. Із цією метою застосовано ту ж функцію *Проміжних підсумків*.

Отже в результаті аналізу тексту оригіналу отримано такі результати:

- загальні кількість слововживань – 67854;
- кількість словоформ – 9581;
- кількість слів – 7014.

Розподіл слововживань за частинами мови відображений у Табл. 1.

Таблиця 1. Розподіл слововживань за частинами мови

Частина мови	Частота	%
Іменники	10660	15,71%
Дієслова	15479	22,81%
Прикметники	4295	6,33%
Прислівники	6243	9,20%
Займенники	11074	16,32%
Числівники	645	0,95%
Службові слова	19459	28,69%
Усього	67854	100%

Співвідношення частин мови в тексті можна розглядати як статистичний параметр індивідуального стилю автора, а також як особливість певного твору. У реєстрі тексту оригіналу найчастотнішими одиницями слугують дієслова (23%), іменники (16%) та займенники (16%), які частіше вживаються, аніж прислівники (9%) та прикметники (6%). Як ми і передбачали, значну частину тексту займають службові слова (29%). Числівники (1%) є найменш частотними.

Проте, як свідчать результати подальших досліджень, співвідношення між частковими лінгвістичними розподілами лем відрізняється від розподілу слововживання в тексті. Найуживанішими частинами мови слугують іменники (41%), дієслова (26%) та прикметники (17%), які перевищують прислівни-

ки (9%) та числівники (2%). Також наявна суттєва різниця в кількості службових слів (3%) і займенників (2%). Розподіл слів (лем) за частинами мови представлено в Табл. 2.

Таблиця 2. Розподіл слів за частинами мови

Частина мови	Частота	%
Іменники	2843	40,53%
Дієслова	1835	26,16%
Прикметники	1209	17,23%
Прислівники	615	8,77%
Займенники	172	2,45%
Числівники	114	1,62%
Службові слова	227	3,23%
Усього	7014	100%

На наступному етапі нашого дослідження ми визначили низку квантитативних показників, які характеризують текст і лексику автора, а саме:

- кількість букв – 291617;
- кількість речень – 8639;
- середня довжина слова – 4,04;
- середня довжина речення – 7,85;
- гапакс легоменон (текст) – 3909;
- гапакс легоменон (лексика) – 2454;
- кількість слів із частотою ≥ 10 – 1078;
- кількість повнозначних слів (текст) – 23476;
- кількість повнозначних слів (лексика) – 6787;
- кількість службових слів (текст) – 48395;
- кількість службових слів (лексика) – 194;
- середня повторюваність слова в тексті – 28,85.

На основі отриманих квантитативних даних ми обчислили кількість коефіцієнтів, які характеризують лексичний рівень тексту, тобто багатство лексики (обчислено як співвідношення між обсягом словника токенів й обсягом тексту), середню повторюваність слова в тексті (підрahовано як співвідношення між обсягом тексту й обсягом словника токенів), показник винятковості тексту (обчислено як співвідношення між значенням гапакс легоменон й обсягом тексту), показник винятковості лексики (підрahовано як співвідношення між значенням гапакс легоменон й обсягом словника токенів), показник концентрації тексту (обчислено як співвідношення між кількістю високочастотних слів й обсягом тексту), показник концентрації лексики (підрahовано як співвідношення між кількістю високочастотних слів й обсягом словника токенів). Результати обчислень представлені в Табл. 3:

Таблиця 3. Квантитативні характеристики лексичного рівня тексту оригіналу

Коефіцієнт	Значення
Багатство лексики	0,03
Середня повторюваність слова в тексті	28,85
Показник винятковості тексту	0,02
Показник винятковості лексики	0,41
Показник концентрації тексту	0,01
Показник концентрації лексики	0,18

Квантитативні показники частин мови в тексті надають цінну інформацію про індивідуальний стиль письменника, позаяк у разі свідомого вибору лексики автором граматичні категорії, які він / вона застосовує, розташовані на підсвідомому рівні. Окрім цього, співвідношення між частинами мови та граматичними формами в тексті складають його статистичну структуру на морфологічному рівні. На основі вищенаведених даних про лінгвістичний розподіл словника можна обчислити квантитативне співвідношення між частинами мови, що також слугує об'єктивною характеристикою тексту, а зокрема: показники епітезації (співвідношення між іменниками й прикметниками), дієслівних модифікаторів (співвідношення між кількістю прислівників і дієслів) і ступінь номіналізації (співвідношення між кількістю іменників і дієслів). Отже, було встановлено, що квантитативне відношення частин мови у романі «Фієста. І сонце сходить» становить:

- показник епітезації – 2,48;
- показник дієслівних модифікаторів – 0,40;
- ступінь номіналізації – 0,69.

На основі отриманих статистичних даних також було здійснено психолінгвістичний аналіз тексту. Ми взяли до уваги такі стрижневі показники як обсяг тексту, кількість речень, їхня середня довжина, коефіцієнт словникового різноманіття, коефіцієнт дієслівності або агресивності тексту, коефіцієнт логічної когерентності, та отримали наступні результати:

- середня довжина речення – 12,70;
- коефіцієнт словникового різноманіття – 0,03;
- коефіцієнт дієслівності – 0,23;
- коефіцієнт логічної когерентності – 3,64.

Середня довжина речення вказує на особливості вербального інтелекту чи раптову зміну емоційного стану. Високий показник довжини речень слугує ознакою стилю епічного нарративу (12.70), стійкого нарративного ритму, плавності розвитку текстової структури.

Коефіцієнт словникового різноманіття є одним із найістотніших в аналізі тексту. Значення цього відношення відображає не лише виявлення лексичних особливостей текстів, але й окреслює ідіолектні риси автора.

Високий коефіцієнт дієслівності чи агресивності тексту (дієслова займають майже чверть тексту роману) вказує на те, що в тексті присутня висока емоційна напруга й динаміка подій. Коефіцієнт логічної когерентності, який визначається як співвідношення загальної кількості службових слів (сполучників і прийменників) та загальної кількості речень, складає 3.64. Загалом, значення, вище 1, означає доволі гармонійну кореляцію між службовими словами та синтаксичними структурами. Отже, застосування дослідницьких корпусних методик мотивоване передовсім появою та інтенсивним розвитком такого нового напрямку в сучасній науці про мову, як корпусна лінгвістика, яка уможливорює вивчення, аналіз та інтерпретацію мовних реалій дещо під іншим кутом зору, ніж у так званій класичній, традиційній лінгвістці. А погляд з іншого боку на мовні реалії, відповідно, дає змогу отримувати нові результати й робити нові висновки. Важливою складовою нашого дослідження є використання кількісних методів, які дають можливість досягнути кількісні характеристики об'єкта дослідження, побачити за кількісними ознаками якісні. Дослідження лінгвостатистичних характеристик роману Ернеста Гемінґвея «Фієста. І сонце сходить» відбувалося послідовно і передбачало два етапи. Перший етап дослідження передбачав збір та опрацювання фактичного матеріалу. На другому етапі дослідження передбачено застосування кількісного аналізу. Він вбачається найефективнішим для ймовірносно-статистичних даних, а також при підрахунку найбільш частотних елементів тексту та був проведений на матеріалі електронного маркованого корпусу текстів.

Література

1. AntConc (Windows, Macintosh OS X, and Linux). URL : <https://goo.su/8Oy6>
2. *Khomytska I., Teslyuk V.* Authorship Attribution by Differentiation of Phonostatistical Structures of Styles. *Computer Science and Information Technologies (CSIT'2018)*: Proceedings of the XIIIth Scientific and Technical Conference. Lviv, 2018. P. 5–8.
3. *Shakhovska N. and Medykovskyy M.* (eds). Advances in Intelligent Systems and Computing III: *Selected papers from the International Conference on Computer Science and Information Technologies*, CSIT 2018, September 11–14 Lviv, Ukraine. Springer: Springer Nature Switzerland AG. 612 p.
4. *Hunston S.* Corpora in Applied Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press. 2002.
5. *Baker M.* Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. In *Text and Technology*: In Honour of John Sinclair, ed. M. Baker, G. Francis, and E. Tognini-Bonelli, 233–250. Amsterdam: John Benjamins, 1993.

6. Corpus-based Language Studies: An Advanced Resource Book, ed. T. McEnery, R. Xiao, Y. Tono, 2006, Routledge.
7. Corpus-based Translation Studies: Theory, Findings, Applications, ed. S. Laviosa, 2002, Rodopy.
8. *Dash N. S. and Arulmozi S.* History, Features, and Typology of Language Corpora, Springer: Springer Nature Singapore, 2018.
9. *Sinclair J.* Corpus, concordance, collocation, Oxford : Oxford University Press, 1991, 137 p.
10. *Tymoczko M.* Computerized corpora and the future of translation studies, *Meta*, 1998, 434, pp. 652–659.
11. *Ulrych M.* The impact of multilingual parallel concordancing on translation. In *Practical Applications in Language Corpora*, ed. B.L. Tomaszczyk, and P.J. Melia, 1997, pp. 421–436. Lodz: Lodz University Press.
12. *Zanettin F.* Parallel corpora in translation studies: Issues in corpus design and analysis. In *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects*, ed. M. Olohan, 2000, pp. 105–118. Manchester: St. Jerome.
13. *Lytvyn V., Vysotska V., Pukach P., Nytrebych Z., Demkiv I., Kovalchuk R., Huzyk N.* Development of the linguometric method for automatic identification of the author of text content based on statistical analysis of language diversity coefficients, 2018, 16 – 28.
14. *Lytvyn, V., Vysotska, V., Hamon, T., Grabar, N., Sharonova, N., Cherednichenko, O., Kanishcheva, O.* (Eds.): *Computational Linguistics and Intelligent Systems. Proc. 4th Int. Conf. COLINS 2020. Volume I: Workshop.* Lviv, Ukraine, April 23-24, 2020, CEUR-WS.org, online
15. *Levchenko O., Tyshchenko O., Dilai M.* Associative verbal network of the conceptual domain БІДА (MISERY) in Ukrainian, *Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020). Volume I: Main Conference, 2020*, Pp. 106-120
16. *Brown P.F. and Alti M.*: A statistical approach to machine translation. *Computational Linguistics*. 16(2): 79–85 (1990).
17. *Chen K.H. and Chen H.H.*: Aligning bilingual corpora especially for language pairs from different families. *Information Sciences Applications*, 42, pp. 57–81 (1995)
18. *Hrytsiv N., Kulchytskyy I., Rohach O.* Quantitative Comparative Analysis in Parallel Translation Corpus: building author's and translator's statistical profiles: (a case study of Lucy Maud Montgomery), 2020 IEEE 15th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), 2020, 255–258. DOI: 10.1109/CSIT49958.2020.9321893
19. *Hunston S.*: *Corpora in Applied Linguistics.* Cambridge: Cambridge University Press (2002).

20. Oakes M.: Sentence and word alignment in the CARTER project. In *Using Corpora for Language Research*, ed. J. Thomas, and M. Short, London: Longman, 211–233 (1996)
21. Shakhovska N. and Medykovskyy M. (eds): *Advances in Intelligent Systems and Computing III: Selected papers from the International Conference on Computer Science and Information Technologies, CSIT 2018, September 11-14 Lviv, Ukraine*. Springer: Springer Nature Switzerland (2019).

N. M. Hrytsiv,

*Lviv Polytechnic National University,
Department of the Applied Linguistics;*

Yu. I. Shyika,

*Lviv Polytechnic National University,
Department of the Applied Linguistics;*

H. D. Oleksiv,

*Lviv Polytechnic National University,
Department of the Foreign Languages*

QUANTITATIVE CHARACTERISTICS OF THE LEXICAL LEVEL OF THE NOVEL «FIESTA. AND SUN ALSO RISES» BY ERNEST HEMINGWAY

This article focuses on the main features of quantitative analysis, as well as on the key features of statistical linguistics. From a statistical point of view, there is no relevant research in this area, so the main attention is paid to the works of American novelist Ernest Hemingway. In the article the methods of defining the quantitative characteristics of the lexical level of the novel by Ernest Hemingway have been described and the results of the research have been analyzed. The study involves the determining of stylistic dominance in a work of fiction and the study of specific linguistic features of the author. The research features the analysis of statistical data of the novel by E. Hemingway “Fiesta. And sun also rises”. The research is based on digital tagging of the text with special attention to the parts of speech. On the basis of the document with a digital tagging the text of the novel by Ernest Hemingway “Fiesta. And sun also rises” has been investigated. Afterwards, the obtained results have been analyzed in order to figure out the dominant features of the author’s style. The first part of the task was to normalize electronic original and Ukrainian texts using FineReader and Microsoft Word. With the help of the first program pdf-files have been converted to .doc files. The next step was to edit and proofread the texts. For further quantitative

research, an annotation of the corpus of E. Hemingway's novel "Fiesta. The Sun Also Rises" has been made. The principles of the international TEI standard have been used, which also meet the mandatory requirement of uniformity of CT. This approach allowed to consider and study the lexical content of the work in terms of statistical and quantitative analysis of word forms and word usages. The study covers quantitative analysis, which is most effective for statistics and for calculating the most frequent elements of the text. This method is extremely important for identifying the stylistic dominant in the work of fiction, as well as for the study of certain linguistic features of an author. Besides, quantitative analysis, along with computer data processing, opens up new possibilities for studying the individual style of a writer in terms of translation and translation studies.

Key words: quantitative linguistics, statistical methods, fiction, author 's style, lemma, part of speech, translation.

УДК 811.161.2:811.163.2]253:81'02

Д. Ф. Стоянова,
канд. філол. наук,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

ПОШИРЕННЯ ТВОРІВ ІОАНИКІЯ ҐАЛЯТОВСЬКОГО СЕРЕД ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН: МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ САМУЇЛА БАКАЧИЧА

У статті на прикладі циклу оповідань «Чудеса Богородиці» І. Ґалятовського, проаналізовано шляхи проникнення української літератури до південнослов'янської, окреслено своєрідність рецепції творів української словесності слов'янськими книжниками на Балканах, визначено їх місце у місцевій літературній історії, схарактеризовано основні мовні особливості перекладу українських творів.

Ключові слова: Іоаникій Ґалятовський, Самуїл Бакачич, Венеціанський рукопис № 297, «Чудеса Богородиці», «Ключ разумѣнія», церковнослов'янська мова.

Рецепція творчості українських майстрів слова XVII – XVIII ст. літературою південних слов'ян постає у світлі багатівкової міжкультурної взаємодії між цими народами, активізації якої у цей період сприяла діяльність Києво-Могилянської академії – «цитаделі західноєвропейської освіти» на всьому слов'янсько-православному ареалі [19, с. 6]. Роль Києво-Могилянської ака-

демії – тогочасного центру розвитку релігійно-філософської думки, освіти, науки, письменства, публіцистики, мистецтва та театру, книгодрукування й громадсько-політичного життя, а також як ідеологічного осередку захисту українського православ'я і формування національної самосвідомості українського народу в умовах іноземного панування та церковно-релігійного тиску – в історії балканського слов'янства (передусім сербів та болгар), яке також перебувало в ситуації тривалого соціально-політичного поневолення, не раз відзначалася дослідниками [1, 13, 36, 41, 42]. Випускники авторитетного навчального закладу трудилися вчителями, священиками, проповідниками, писарями, перекладачами, співаками, музикантами, художниками тощо на болгарсько-сербських теренах, сприяючи створенню системи навчальних закладів, а отже й становленню освіти на цих землях, разом з тим допомагаючи розгортанню місцевого національно-визвольного руху. Важливим фактором українського впливу на духовне, мистецьке, літературне життя південних слов'янських народів стало здобуття вихідцями з Болгарії та Сербії освіти в Києво-Могилянській академії, а також потрапляння з України на їхні території друкованої наукової та літературної продукції. Найбільший інтенсивний вплив Києва як «духовного наставника» [20, с. 274] на православних слов'ян Південно-Східної Європи відчувається у XVIII ст., що пов'язано з періодом розквіту Києво-Могилянської академії. Однак, стан вивчення результатів міжкультурних українсько-південнослов'янських контактів характеризується нерівномірністю. Якщо процес інтеграції української культури до сербської отримав своє осмислення в науковій літературі, науці відомі дослідження, присвячені простеженню долі українських діячів у Сербії та сербських переселенців в Україні у XVII – XVIII ст. [8, 14, 18, 20, 22], то проблема болгарсько-української культурно-літературної дифузії, зокрема «питання про зв'язки Академії з Болгарією ще чекає на дослідників» [41, с. 206]. Тож будь-яке студювання, що фокусуватиметься на розробці даної проблематики, є не лише актуальним, а й необхідним.

Дослідження останніх десятиліть уточнюють наявні факти про навчання болгар у Києво-Могилянській академії [16]. З'ясовано, що у XVII – XVIII ст. прибуття болгарської молоді до Києва на навчання не набуває масового характеру, відомі лише деякі поодинокі випадки. Так, у 40-х роках XVIII ст. український заклад завершує ієромонах Никодим, родом з м. Сопот, а в 70 – 80-их роках – отець Памфіл (Памво) з Калоферу [44]. У XIX ст. та на початку XX ст. кількість студентів болгарського походження в Києво-Могилянській академії, а згодом і в її спадкоємиці – Київській духовній академії – значно зростає [3, 16, 43]. Серед тогочасних київських випускників-болгар не можна не згадати імена таких визначних церковних та релігійних діячів, як Нешо Бойкикева, митрополита Натанаїла Охридського та Пловдивського, Тодора Бурмова, першого прем'єр-міністра Князівства Болгарія, вчених Марина

Дринова, Георгі Тишева, Нешо Бончева, вчителів-реформаторів Йосифа Ковачева, Райчо М. Каролева, Дімітра Н. Благоєва та багатьох інших [48]. У контексті болгарсько-української співпраці варто відзначити також важливу роль київських шкіл при жіночих монастирях, в яких навчалися болгарські дівчата, що сприяло утвердженню та розвитку жіночого чернецтва в Болгарії. Перші згадки про це датуються початком XVIII ст. Так, монахиня Євпраксія (світське ім'я Елена Тодорова Бенчева), повернувшись до Болгарії після свого чотирьохрічного навчання в Україні (1732 – 1736 рр.), стала засновницею дівочого Сопотського метоху (маленького монастиря, підпорядкованого більшому монастирю), а схимонахиня Теоктиста, яка перебувала в Києві з 1760 – 1770 рр., започаткувала дівочий метох у м. Самоков [44].

Глибинне осягнення здобутків творчої культурної взаємодії між українським та південнослов'янськими народами XVII – XVIII ст., вимагає насамперед усебічного вивчення особливостей сприйняття творів видатних українських літературних постатей письменством православних слов'ян на Балканах, аналізу специфіки поширення української літератури на місцевому ґрунті, а також оцінки значення української літератури у формуванні літературного процесу сербів та болгар в означену добу. У цьому контексті важливим є розгляд побутування на південнослов'янських просторах творчості Іоанікія Ґалятовського – видатного українського церковного письменника та просвітителя XVII ст, колишнього студента, а згодом і ректора Києво-Могилянського колегіуму (1657 – 1669), архімандрита Чернігівського монастиря, автора численних богословських та полемічних праць, що до сих пір, однак, залишалося поза увагою науковців. Чимало робіт зосереджується на дослідженні життя та творчості великого оратора, на аналізі його літературної спадщини у стильовій парадигмі українського бароко (Біда К., Возняк М. С., Добровольський П. М., Запаско Я. П., Ісіченко І., Кочубей Т. Д., Крекотень В. І., Лебединцев П. Г., Нічик В. М., Огієнко І. І., Певницький В. Ф., Петров М. І., Попов П. М., Сумцов М. Ф., Терновський П., Титов Ф., Хижняк З. І., Чепіга І. П., Чижевський Д., Шалашна Н. М., Яковенко Н. та багато ін.). Об'єктом наукового інтересу цілого ряду публікацій обрано окремі твори І. Ґалятовського (Бомко Л., Дубина О. Ю., Левченко Т. Л., Чепіга І. П., Яковенко Н.). Проблемами педагогічної діяльності І. Ґалятовського опікувалися такі вчені, як Бондар Л., Калініченко Н., Костомаров М., Кочубей Т. Д., Митюров Б., Панчук Г., Сумцов М., Федорчук Е. І. Наявні також праці, що фокусуються на вивченні гуманістичних (Кашуба М., Литвинов В., Нічик в., Стратій Я., Трофименко Т.) та релігійно-філософських (Сислюк Я. Г., Соломаха І. Г., Алексєєнко Н. М.) ідей І. Ґалятовського (з детальнішим описом праць про І. Ґалятовського див. [15]).

Чільне місце серед великого за об'ємом та багатого за жанрово-тематичною спрямованістю творчого доробку І. Ґалятовський посідає його перша книга «Ключ разум'їня», що вийшла друком у Києво-Печерській лаврі

у 1659 р. Видання включало важливий для розвитку ораторсько-проповідницького мистецтва посібник з гомілетики «Наука албо способь зложення казаня». Роком пізніше, у 1660 р., також у Києві побачило світ так зване доповнення до книги «Ключ разумѣнія» («Казаня приданые до книги «Ключ разумѣнія» названои»), яке містило проповіді, новий підручник з гомілетики та 95 оповідань про чудеса Богородиці. Обидві ці частини як одну цілість видав другим виданням М. Сльозка у Львові без участі Ґалятовського, а третім виданням – у 1665 р. вже у співпраці з ним, ураховуючи поправки, переробки, доповнення автора. Кількаразові перевидання книги основоположника української схоластичної барокової проповіді І. Ґалятовського свідчать про її актуальність на той час та авторитет письменника серед своїх сучасників.

Популярність «Ключа разумѣнія» в православному світі призвела до того, що його львівське видання 1665 р. спромоглося на переклад румунською мовою (вийшло кириличним друком у Бухаресті у 1678 р.) [17, с. 48].

У болгарській історіографії є наукові розвідки, в яких зазначається, що південним слов'янським літературам XVII ст. була відома книга І. Ґалятовського «Ключ разумѣнія» [38, 39, 40]. Переклад цієї праці для її подальшого застосування у релігійно-церковній практиці болгар та сербів здійснив афонський монах Самуїл Бакачич у 80-х рр. XVII ст. [39].

Тож *метою* статті є на прикладі циклу богородичних оповідань, простежити шляхи проникнення української літератури до південнослов'янської, з'ясувати своєрідність рецепції творів української словесності слов'янськими книжниками на Балканах, визначити їх місце у місцевій літературній історії, окреслити основні мовні особливості перекладу українських творів. *Об'єктом* дослідження є переклад Самуїла Бакачича Богородичних оповідань, що входять до складу книги «Ключ разумѣнія», а *предметом* – його найхарактерніші мовні особливості.

Матеріалом для дослідження слугував автограф Самуїла Бакачича 2-ої половини XVII ст., рукопис № 297 з колекції Джузепе Праги, що зберігається в орієнтальній колекції Національної бібліотеки імені св. Марка у Венеції [46].

Теоретичне значення наукової розвідки полягає у тому, що вперше в українській славістиці вводяться до обігу нові рукописи, які демонструють поширення творів української літератури XVII ст. серед слов'ян на Балканах, заповнюючи деякі прогалини сучасної науки.

Практична цінність роботи зумовлена можливістю залучення одержаних результатів насамперед для дослідження даної проблематики, для вивчення та викладання історії слов'янських мов та літератур.

Виклад основного матеріалу. Самуїл Бакачич – ієромонах Святої гори, талановитий перекладач, книжник, переписувач, учитель XVII ст. Як відомо, Афон упродовж багатьох століть був осередком духовного та культурного життя, центром літературної і перекладацької діяльності, епіцентром най-

прогресивніших творчих тенденцій, які розповсюджувалися по слов'янських землях. Це означає, що Самуїл Бакачич більшу частину життя перебував у вирії усіх останніх літературно-мистецьких подій. У славістиці та болгаристиці 60-х років минулого століття вирізняється декілька наукових розвідок, в яких подається загальна характеристика життєвого й творчого шляху Самуїла Бакачича [2, 23], а також аналізується його перекладацька діяльність у світлі болгарсько-візантійських літературних контактів [21]. До появи цих наукових до імені Бакачича звертались принагідно і якимось мимохідь. Останнім часом з'явилися ґрунтовні дослідження декількох науковців, які уточнюють наявні знання про творчість Бакачича, а саме про долю та поширення у рукописній традиції перекладених ним Богородичних оповідань, з'ясовуючи маршрути рукописів та розробляючи питання про кількість автографів, їх склад, зміст, послідовність розміщення окремих творів у межах тематичного циклу, проблему співвідношення з текстами оригіналу тощо [38, 40, 47, 49].

Достеменних фактів про біографію Самуїла Бакачича зібрано небагато. Його світське ім'я, коли і де народився, навчався, як відбувся постриг у ченці, яким чином опинився на Афоні – наразі невідомо. Встановлено, що Бакачич був монахом у монастирі св. Павла, однак більша частина його літературної діяльності протікала у монастирі св. Анни. Бакачич мав українське походження, про що неодноразово сам повідомляє у приписках своїх рукописів, називаючи себе «русином», «русином родом» [2, с. 294, 23, с. 207]. Згідно з археографічними даними, є згадки й інших книжників про Самуїла Бакачича. Так, афонський ієромонах Місаїл у своїй приписці, яку він залишив на титульному аркуші списку перекладу чудес Богородиці, здійсненого Бакачичем, вказує на національну приналежність перекладача, зазначаючи і про себе невеличку, але важливу деталь: він сам (Місаїл) родом з тих же земель, що й Бакачич [12, с. 500; 35, с. 373]. На жаль, список Місаїла, який зберігався в Національній бібліотеці Сербії, було знищено внаслідок фашистських бомбардувань Белграда під час Другої світової війни.

На Афоні Бакачич перебував переважно в оточенні ченців-сербів, мову яких опанував на високому рівні і якою вільно та вправно послуговувався. Українець був добре освіченим, досконало володів грецькою, з якої перекладав, добре розумівся на слов'янській та візантійській літературах, про що свідчить широта та різноманіття репертуару, який він залучав до своєї літературно-перекладацької діяльності. Мовно-літературна ерудитія Самуїла Бакачича, глибоке знання мов, перекладацька майстерність, високий рівень підготовки афонського монаха дають підстави сучасній найбільш активній дослідниці творчості Бакачича Десиславі Узунівій припустити, що він був вихованцем Києво-Могилянської академії, адже ґрунтовну освіту такої якості здобути деінде на слов'янських землях на той час було практично неможливо [49, с. 61]. Ймовірно також, що Бакачич був учнем Ґалятовського і знав

його особисто або, можливо, був знайомим з професором Києво-Могилянської академії опосередковано, але у будь-якому разі він пильно слідкував за творчістю видатного оратора та богослова і за виходом у світ його чергових бестселерів, що доводить факт перекладу Бакачичем книги «Месія правдивий» невдовзі після її появи. Так, уперше книгу було опубліковано у 1668 р., а Бакачич завершив її переклад уже в 1669 р., як зазначено у приписці перекладача [35, с. 61]. Трохи згодом «Месія правдивий» двічі перевидавався – у 1669 р. та у 1672 р.

Більшість своїх робіт Самуїл Бакачич виконував на замовлення духовних осіб. Він є одним з небагатьох книжників XVII ст., автографи якого збереглися до нині у відносно великій кількості. Здебільшого авторські оригінали Бакачича легко ідентифікувати, оскільки на титульних аркушах рукописів він власноруч робив записи, які містили інформацію про його сан, місце і час написання (в окремих випадках навіть з фіксацією дати), імена замовника та мову, з якої перекладено текст. У такому підході до розуміння значення своєї роботи, на думку Б. Ангелова, відчувається дух нового часу [2, с. 298], що, відповідно, доводить прогресивність поглядів книжника.

За дослідженнями Дж. Радойчича та Б. Ангелова, перекладацькому перу Самуїла Бакачича належать такі книги:

1. «Месія Правдивий» Іоанікія Ґялятовського, яка тричі перевидавалася у приписах однак Бакачич, на відміну від своєї звичної практики, не вказує, де саме він працював над перекладом.
2. «Ключ разум'я» Іоанікія Ґялятовського, переклад зроблено на початку 80-х рр. XVII ст., про що вперше повідомляє Д. Узунова [39].
3. Богослужбова книга «Хіротонія», перекладена приблизно у 1685 р. з грецької.
4. Книга церковних повчань Гавриїла духовника Святої гори «Магніт духовний», призначеної для наставляння жителів м. Карієс (адміністративного центру Афону). Переклад з грецької здійснено влітку 1690 р.
5. Полемічний твір про латинян грецького письменника кінця XVI ст. – початку XVII ст. Максима Пелопоннеського.
6. «Тезаурус» Дамаскіна Студита, переклад датується 1691 р.

Як бачимо, у перекладацькі пререференції Бакачича концентруються навколо богослужбової, догматичної та церковно-дидактичної літератури, яку, напевне, вважав найбільш суголосною моральним та духовним потребам тогочасної аудиторії.

Однак, найбільшого резонансу здобув переклад Бакачича книги грецького письменника та поета XVII ст. Агапія Ландоса Критянина «Грішників спасіння» («Амартолон сотирия»), що яскраво засвідчує велика кількість списків південних слов'ян на Балканах [Ангелов 2, с. 294]. Робота Бакачича над пе-

рекладом тривала з 1685 по 1686 рік. Трохи згодом книжник двічі переписує всю книгу повністю – у 1692–1693 рр. та у 1697 р.

Бакачич здійснює переклад й окремих частин об'ємного твору Ландоса «Грішників спасіння». Так, на прохання священика афонського монастиря св.Павла Василя книжник укладає з уривків книги «Парадигми, или Преклади» у 1687 р. [2, с. 295].

Третю частину «Амартолон сотирия», яка містить чудеса Богородиці, Бакачич перекладає навіть декілька разів, доказом чого слугують 5 відкритих на сьогодні автографів, які різняться між собою за складом, кількістю оповідань та порядком їх розміщення. «Чудеса Богородиці» як окрема частина збірника Агапія Ландоса «Грішників спасіння» була опублікована у 1641 р. у Венеції. Це антологія, що складається з 69 оповідань, яким передує вступна частина та за якими слідує завершальна, представлена канонем VII Вселенського собору.

«Чудеса Богородиці» Агапія Ландоса у перекладі Самуїла Бакачича стали найбільш популярними та затребуваними оповідями серед південних слов'ян не тільки у XVII ст., а й у XVIII ст., ба навіть у XIX ст. Списки циклу Богородичних оповідань побутували не тільки у складі цілісного перекладу книги «Грішників спасіння» (на сьогодні відомо 20 списків), а й, відокремившись від неї, розпочали своє самостійне життя та активне поширення (усього нараховують близько 37 списків лише третьої частини «Грішників спасіння» – «Чудеса Богородиці») [38: 50 – 62; детальніше про історію дослідження списків Богородичних чудес та особливості їхнього перекладу з грец. див.[5], [6], [47].

Для даного дослідження особливо важливим є вивчення історії перекладу Самуїлом Бакачичем циклу оповідань Агапія Ландоса про чудеса Богородиці, адже саме його він збагачує чудесними історіями про Божу Матір, які почерпнув з «Ключа разум'їя» І. Г'ялятовського. Тобто, іншими словами, до перекладу оповідань чудес Богородиці грецького письменника Бакачич додає переклад тематично споріднених та ідейно співзвучних оповідань свого співвітчизника. Варто зауважити, що антологічний характер циклу оповідань відкриває прекрасні можливості до такого розширення його складу.

Розглянемо детальніше відомі на сьогодні автографи Самуїла Бакачича, які відображають здійснений ним переклад чудес Богородиці Агапія Ландоса. На думку Д. Радославової, Зографський автограф (див.нижче) відображає найперший варіант перекладу Богородичних оповідань, позаяк є найближчим за складом до грецького оригіналу і містить лише одне додаткове чудо. У процесі подальшої роботи український перекладач розгортатиме зміст циклу і доповнюватиме його іншими творами [49].

1. Зографський рукопис № 201, недатований, зберігається у книгозбірні Зографського монастиря, містить 70 чудес Богородиці. Власне, рукопис буквально нещодавно було визначено як автограф Бакачича

- [49]. Джерело єдиного, доданого до чудес Ландоса чуда (про монастир Ватопед), наразі встановлено – збірник цього ж автора «Нов рай», який вийшов друком у Венеції у 1642 р. [21, с. 72].
2. Рукопис № 1105, 1685 – 1686 рр. з колекції М. П. Погодіна, РНБ. Включає 75 чудес [11, с. 397 – 400].
 3. Рукопис № 57, 1686 – 1687 р., зберігається у Національній бібліотеці Сербії в Белграді. Нараховує 76 чудес [7, с. 124–132.].
 4. Рукопис № 114 (63), 1687 – 1688 р., належить рукописній збірці Австрійської національної бібліотеки у Відні [45, с. 159], містить 78 чудес.
 5. Рукопис № 297, який обрано, як вже зазначалось, об'єктом даної роботи, зберігається в Національній бібліотеці імені св.Марка у Венеції. Пам'ятка кілька років тому була введена до наукового обігу, чим завдячує ґрунтовному дослідженню Д. Узунової [40]. Склад – 157 чудес.

Як і Зографський, 4 інші автографи також включають чудо про Ватопедський монастир, місце розміщення якого в рукописах може бути різним. На відміну від Зографського автографу, кількість прибавлених чудес, які переважно стоять між 68 та 69 чудом, у них більша: у № 1105 – 5, у № 57 – 6, у № 114 (63) – 7. Джерело запозичення цих оповідань, на сучасному етапі дослідження проблематики ще не з'ясовано. Найбільша кількість Богородичних оповідань, які не належать Ландосу, зафіксована у Венеціанському автографі. Окрім шести з семи ще не ідентифікованих чудес, представлених, як уже згадувалось, в інших автографах, рукопис містить ще 81 додаткове чудо. Саме ці чудесні оповідання були перейняті Бакачичем з «Казаня приданые до книги «Ключ разумѣнія» названою» І. Ґалятівського [40, с. 66]. Можливо, й інші так звані неідентифіковані чудеса належать перу Ґалятівського, однак подібне припущення потребує верифікації.

Отже, структуру Венеціанського рукопису в найзагальніших рисах можна описати таким чином: заголовок, передмова до циклу «Чудеса Богородиці», 69 оповідань Агапія Ландоса, між якими вставляється чудо про Ватопедський монастир та 6 оповідань наразі не встановленого авторства, 65 чудес Ґалятівського та 16 Богородичних чудес в Печерському монастирі українського письменника. Як бачимо, приблизно половину рукопису складають перекладені з книги Ґалятівського історії чудес Богородиці, що підкреслює визначне місце, яке Бакачич виділяв творчій особистості І. Ґалятівського на широкому греко-слов'янському православному просторі.

Найчастіше Самуїл Бакачич у своїх рукописах сам визначає мову, на яку перекладає: в деяких випадках він пише, що перекладає на «срѣбски» (сербську), в інших – на «словенски» (слов'янську) [2, с. 298.], однак відмінностей між обома варіантами не фіксується. У принципі, незалежно від того, яку мову перекладу зазначає афонський ієромонах українського походження,

Його рукописи демонструють систематичне використання традиційної для доби мови православної церкви, церковнослов'янської мови, яка виконувала серед південнослов'янських народів функцію літературної, задовольняючи духовні потреби тогочасного суспільства теоцентричного типу світогляду. Опираючись на лексику та граматику церковнослов'янської мови, Бакачич однак послуговується закономірностями безюсового правопису, відомого в історії південнослов'янських мов як ресавський, який впродовж декількох століть був домінуючою орфографічною системою і у сербів, і у болгар [4; 37]. Основною прикметною рисою ресавського безюсового правопису є відсутність обох юсів – як ж, так і а, який, на відміну від південних слов'ян, продовжував використовуватися у східних. Рефлексом а у перекладі Бакачича систематично виступає е, що відповідає і сербській, і болгарській вимові, а рефлексом ж – у.

Венеціанський автограф Бакачича – це одноєрова пам'ятка, в якій використовується лише один ер – ь, ѣ та ы пишуться переважно за етимологічним принципом, ө та v – у словах іншомовного походження, власних назвах не питомої слов'янської лексики, ѿ, w та ou вживаються здебільшого на початку слова та у прийменниках, хоча ou подеколи зустрічається і в середині, і в кінці слова, ї стоїть перед и та іншими голосними, е, љ, s використовуються також для позначення чисел. У рукописі спостерігається розвинена система діакритичних знаків (наголоси (акут, рідше гравіс), придиш, титло).

Найхарактернішими фонетичними рисами автографу є: неповноголосся з подовженням голосного на місці повноголосся у Ґалятовського: здрав – здоровьи, краль – король, млать – молоть, дрѣво – дерево та ін., наявність звукосполучень жд та щ, а також груп плавних приголосних рь, ль; наявність епентетичного л, хоча іноді він може пропускатися; відсутність в початковій позиції та в середині слова йотованого а (я), замість якого фігурує а (поаху, златаа, петаа та ін.)

У граматичній системі найбільш вирізняється вживання да-конструкцій після модальних дієслів та на місті інфінітива у синтаксичній ролі обставини мети в українській мові.

Проповіді Ґалятовського, цього найвидатнішого представника українського бароко, створювалися тодішньою книжною українською мовою, почасти із крапленнями церковнослов'янської. Очевидно, автор орієнтувався передовсім на місцеву аудиторію. Його мова пересипана живими народними лексемами, часто полонізмами, що було прикметною рисою того часу. У своєму перекладі Бакачич усім українським лексемам, зокрема і полонізмам, знаходить влучні відповідники з арсеналу офіційної мови церкви, якою спільно користувалися південні слов'яни у той час. Наведемо декілька прикладів, які ілюструють глибинне знання Бакачича і розуміння своєї рідної мови, а також його перекладацьку вправність:

- Прп(д)наа Мареа **матка** сѣгоу Сумейна дивногорца – Прп(д)обнаа Мареа, **мати** Сѣго Симейна Дивногорца (матка – зі стп. ‘мати, матір’ [24, с. 580]).
- **З муру** вувѣсили – на **стѣнѣ** града поставише (муръ – зі стп., ‘кам’яна огорожа’ [24, с. 620], ‘висока кам’яна огорожа оборонного призначення’ [24, с. 580; 32, с. 159]; стѣна – ‘стіна, огорожа’ [25, с. 760]).
- Идетъ **Пѣи** моа – грѣдетъ **Гп(с)жда** моа (пани – стп. ‘пані’ [25, с. 123]; господжа – ‘господиня, володарка’ [33, с. 366]).
- Богаты(х) и **зацныхъ** людей тѣла непогребленыи лежали – богаты(х) и **славны(х)** члѣвк тѣла непогребенныи лежаху (зацний – зі стп. ‘достойний, шанований’ [30, с. 40]).
- На **выспѣ**, Паро, названой – Въ **ѡстровѣ** Паро реченомъ (выспа – стп. ‘острів’, [28, с. 57]).
- **Збойца** морскій – **разбоиникъ** нѣкій мѡрскій (збойца – стп. ‘розбійник, розбишак’ [30, с. 71]).
- Камень **пѣенкный** – камень мѡрморныи **зѣло красныи** (пѣенкный – ‘гарний, красивый, добрий’; красныи – красивый [33, с. 751]). Хоча в українській мові і є прикметник «красный» [31, с. 83] з таким же значенням, але Ґалятовський надає перевагу полонізму. Бакачич додає деякі деталі про об’єкт, вказуючи на матеріал, з якого його витесано, та підкреслюючи, що він є не просто гарним, а дуже гарним.
- И до **ѡкрута** носити – и въ **кораблѣ** вьносити (окруть – запозиченя з польськ. ‘великий човен, корабель’ [9, с. 174]).
- На **штуки ламати** – на **дробные чести съкрушити** (штука – ‘частина чогось, шматок’ [10, с. 482], з нім. найімовірніше за посередництвом польськ.; ламати – ‘1.розламувати, розділяти на частини; 2. псувати, нищити руйнувати’ [31, с. 225 – 226]; съкрушити – ламати, розділяти на частини розбивати, шкодити [34, с. 821]).
- Болваномъ **ѡѣфровати** – идола(м) **пожръти** (ѡѣфровати – ‘жертвувати’, запозичення з польськ. [9, с. 237]).
- Тогъ **блюзнѣрцу** забиль – ѡ’ного **хоулника** оу’би (блюзнѣрца – зі стп. ‘блюзнір, осквернитель, святотатець’ [2, с. 127 – 128]; хоулникъ – ‘той, хто чинить хулу’ [34, с. 1161]).
- **Блаха** золотѡа – **дащица** златаа (блаха – зі стп. ‘бляха, металева пластинка з дорогоцінного металу; металева пластинка, що служить прикрасою’, [26, с. 128 – 129]). У даному випадку перекладачу не вдалося передати усі семантичні нюанси лексеми оригіналу.
- Написа(л) лист до негъ **пышныи** – написа к нему послѡніе **грѣдое** (пышный – ‘гордий, зарозумілий, бундючний’ [9, с. 381]).

- Такою **зневагу** ѿ тогѡ пышногѡ поганина – толікое **безчѣстие** ѿ сегѡ грѣдаго поганина (зневага – ‘відсутність поваги, шанобливості; безчестя’ [30, с. 107 – 108]; бесчестыѣ – ‘безчестя, сором’, [33, с. 69]).
- Хотѣла вѣйти до единой **божници поганской** – хотѣше вѣйти вь еди-но **капище** (божница – ‘дім молитов і навчання віри, храм, святиня, читили ще, капище (переважно язичницьке)’ [27, с. 10]; капище – ‘язичницький храм’, [33, с. 717]).
- **Вдѣчне** прїимую твоѡ **Набоже(н)ство** – **любѣзно** приємлю твоѡ **блѣговѣние** (набожество – запозичене з польс.; ‘побожність’ [9, с. 11]; вдячне – ‘1. вдячно, з вдячністю; 2. прихильно, ласкаво, доброзичливо; 3.приємно, люблю, мило’ [27, с. 194]; любѣзнѣ – ‘ревно, з любов’ю, з бажанням’ [33, с. 824]). Бакачич знаходить один відповідних до одного із значень багатозначного слова, вважаючи, напевне, що саме у цьому значенні його використовував автор оригіналу.
- Для **пилной** потрібы – **Нужь(д)ные** раді нѣкие потрібы. У цьому прикладі спостерігається деяке зміщення акцентів: пильний – ‘нагальний, невідкладний, терміновий’ [25, с. 145]; нужьдний – ‘потрібний, необхідний’ [33, с. 1020].
- **Тѣскнила** и плакала – **плѣкаше и сѣтоваше** (тескнити – ‘сумувати, сумувати’ [25, с. 429]; сѣтовати – ‘тужити, сумувати, перебувати у скорботі’ [34, с. 901]).
- Сѡпортѣна, **законница старшаа**, гды **захорѣла** – **инокиня** едіна, сѣно(м) **ігуменія**, Сѡпортѣна іменемь, егда разболѣ се (‘законница’ – черниця [29, с. 62]; захорѣти ‘захворіти’ [30, с. 38]; ігуменья – ігуменя, управителька монастиря [33, с. 586]; ‘разболѣти се’ – стати хворим, захворіти [34, с. 570]). Як бачимо, Бакачич більш робить додаткові пояснення щодо соціального статусу героїні.

Як показує лінгвістичний матеріал, Бакачич, маючи на меті ознайомити слов’янство на Балканах з творчістю видатного українського письменника, якісно і максимально точно відображаючи зміст початкового тексту, застосовує лексику спільного загальнослов’янського фонду, у переважній своїй більшості успадкованого ще зі старослов’янського періоду, що був універсальним для православних слов’ян, зрозумілим та близьким.

Окреслені мовні особливості перекладу Богородичних оповідань І. Ґалатовського, здійсненого афонським ієромонахом українського походження Самуїла Бакачича, не претендують на вичерпність, адже дають лише первинне уявлення про мовотворчість талановитого перекладача. Ця проблема потребує подальших детальних та уважних досліджень. Б. Ангелов зазначає, що у мові Бакачича наявні українізми, що пояснюються, ясна річ, його етнічною приналежністю. Таке спостереження вченого також потребує

підтвердження конкретними мовними фактами, хоча висновок видається цілком логічним та очевидним.

Отже, наявні до сьогодні уявлення про творчу літературну взаємодію між українським та південнослов'янськими народами у XVII–XVIII ст. уточнюються новими даними: твори найяскравіших українських письменників епохи таких, як Іоанікій Ґалятовський, перекладаються для духовних потреб південних слов'ян. Поширенням своїх творів на широкому православному ареалі І. Ґалятовський насамперед завдячує відданій праці надзвичайно продуктивного книжника і майстерного перекладача, українця за народністю Самуїла Бакачича. Перекладений афонським монахом Бакачичем цикл «Чудеса Богородиці», в якому поєднуються твори і грецького письменника Аґапія Ландоса, і українського Іоанікія Ґалятовського, здобуває широку популярність не лише серед своїх сучасників, а й навіть у наступних поколіннях, про що свідчить велика кількість його списків XVII–XIX ст. Усебічний аналіз списків, які містять оповідання про чудеса Богородиці І. Ґалятовського, допоможе простежити механізми сприйняття та побутування українських творів у південнослов'янській рукописній традиції, у чому вбачаємо один із перспективних напрямків майбутніх студій.

Література

1. *Алексієвець Л. М.* Києво-Могилянська академія у суспільному житті України і зарубіжних країн (XVII–XVIII ст.). Тернопіль : Збруч, 1999. 263 с.
2. *Ангелов Б. Ст.* Самуил Бакачич в южнославянските литератури. *ТОДРЛ*, 1968. Т. 23, С. 293–299.
3. *Архивни материали в гр. Киев за културно-просветните връзки в Украйна с южните славяни през XIX в. Исторически преглед.* 1965. № 5. С. 126–130.
4. *Велчева Б.* За ресавските български ръкописи от XV – XVIII в. *Paleobulgaria*. 1991. Кн. 4. с. 50–55.
5. *Гергова И.* «Амартолон сотирия» на Аґапий Ландос в българската култура през 17-18 в. *Црквене студије.* 2007. № 4. С. 403–423
6. *Гергова И.* *Чудесата на пресвета Богородица в културата на Българското възраждане.* София, 2012. 208 с.
7. *Ђорђевић Л., М. Гроздановић – Пајић, Л. Цернић.* Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије. Београд : Народна библиотека Србије, 1986. 470 с.
8. *Дмитрієв В.* Сербські переселенці в Україні: проблеми міжетнічних зв'язків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.* 2004. № 74–76. С. 10–13.

9. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Уклад. Р.В.Болдирев та ін., ред. тому В.Т.Коломієць, В.Г.Скляренко. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4 : Н-П. 656 с.
10. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Уклад. Р. В. Болдирев та ін. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5 : Р-Т. 704 с.
11. *Иванова К.* Български, сръбски и молдовлахийски кирилски ръкописи в сбирката на М. П. Погодин. София : БАН, 1981. 576 с.
12. *Јовановић Т.* Агапије Ландос. Спасење грешних. Препис Јеротеја Рачанина из 1697. године. Т.2 Српскословенски текст и пренос на савремени српски језик, Београд : Бајина Башта, 2012. 526 с.
13. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упоряд. З. І. Хижняк; За ред. В. С. Брюховецького. К. : Вид. дім «КМ Академія», 2001. 736 с. : 290 іл.
14. *Ковачевић Б.* Наше везе з Украјином. *Југославија*. 1947. № 21. С. 25–28.
15. *Кочубей Т.* Бібліографічний огляд життєвого і творчого шляху І. Галятовського. *Іст.-пед. альманах*. 2006. Вип. 2. С. 157–168.
16. *Крстанов Т. П.* Болгарські церковні історики – вихованці Київської духовної академії (Нешо С. Бойкікев, Тодор Ст. Бурмов, Іван Йончев Снегаров). *Києво-Могилянська академія в історії України : міжнародна наукова конференція (до 380-річчя від заснування Києво-Могилянської академії)* : тези доповідей. Київ : НаУКМА, 1995. С. 41–42.
17. *Максимчук О.* Проповіді І.Галятовського зі збірника «Ключ розуміння»: редакції та динаміка змін. *Українська писемність та мова в манускриптах і друкарстві: статті XIII науково- практичної конференції, 9 листопада 2022 р. (до Дня української писемності та мови)* / Департамент культури Київської міської державної адміністрації, Музей книги і друкарства України; упоряд. : С. Кагамлик, Д. Палій. Київ. 2023. С. 36–50.
18. *Павић М.* Историја српске књижевности барокног доба (XVII-XVIII век). Београд : Нолит, 1970. 527 с.
19. *Пахльовська О. Є-Я.* Роль Києво-Могилянської академії в становленні національної самобутності української культури. *Києво-Могилянська академія в історії України : міжнародна наукова конференція (до 380-річчя від заснування Києво-Могилянської академії)* : тези доповідей. Київ: НаУКМА, 1995. С. 6–7.
20. *Пащенко Є.* Українсько-сербські зв'язки доби бароко. XVII– XVIII ст. Київ : Освіта України, 2017. 308 с.
21. *Петканова-Тотева Д.* Из гръцко-българските книжовни отношения през XVII–XVIII в. *Годишник на Софийския университет. Факултет по славянски филологии, за 1968 г.* София, 1969. Т. 62. С. 51–153.

22. *Радојчић Ђ.Сп.* Јужнословенско-руске културне везе до почетка XVIII века. *Зборник Матице српске за књижевност.* 1965. Књ. 13. С. 261–309;
23. Радојчић, Ђ. Сп. Стари српски писци руске народности од краја XV до краја XVII века. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, 5 (1960), с. 199–218.
24. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : у 2 т. / ред. Д.Г.Гринчишин, Л.Л.Гумецька, І.М.Керницький. Київ : Наукова думка, 1977. Т. I: А-М. 630.
25. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : у 2 т. / ред. Д.Г.Гринчишин, Л.Л.Гумецька, І.М.Керницький. Київ : Наукова думка, 1978. Т. II: Н-Ф. 591.
26. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Гринчишин; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 1994. Вип. 2 (Б). 151 с.
27. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Гринчишин; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 1996. Вип. 3 (Б-В). 252 с.
28. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Гринчишин; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 1999. Вип. 6 (В-Г). 256 с.
29. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Гринчишин; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 2003. Вип. 10 (З). 255 с.
30. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Гринчишин; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 2004. Вип. 11 (З). 256 с.
31. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Гринчишин, М.Чікало; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 2010. Вип. 15 (К-Л). 256 с.
32. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. М. Чікало; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 2022. Вип. 18 (мова – матка). 278 с.
33. Старобългарски речник : у 2 т. / отгов. ред. Д. Иванова-Мирчева ; редкол. А.Давидов, Ж.Икономова. София : Валентин Траянов, 1999. Т. I : А-Н. 1027 с.
34. Старобългарски речник : у 2 т. / отгов. ред. Д. Иванова-Мирчева ; редкол. А.Давидов, Ж.Икономова. София : Валентин Траянов, 2009. Т. II : О-У. 1325 с.
35. *Стојановић Љ.* Стари српски записи и натписи, кн.III. Београд : Српска краљевска академија, 1905,

36. Толстой М.І. Вплив української словесної культури на південнослов'янську в XVII-XVIII ст.: Тези доповідей VI Укр. слав. конф. Чернівці, 1964. С. 103–106.
37. Трифоновъ Ю. Сръбскобългарска безюсова редакция въ старата книжина на южнитъ славяни. *Македонски Прегледъ*. Година XII, 1940. Кн. 2, С.28 – 55.
38. Узунова Д. Цикълът на Агапий Ландос „Чудеса Богорочни“ в южнославянската ръкописна традиция. Мотивът за договора с дявола. Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София, 2019.
39. Узунова Д. Неизвестен превод на Самуил Бакачич. *Paleobulgaria*. 2021. Кн. 4. с. 113–124.
40. Узунова Д. Петият автограф на преводача Самуил Бакачич (Marc. Ms.og.297) и преводът на цикъла «Чудеса Богородични». *Paleobulgaria*. 2022. Кн. 3. с. 53–74.
41. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. Київ: Вища школа. 1981. 234 с.
42. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії. Київ : Вид.дім «КМ Академія», 2003. 184 с.
43. Христов Д. Иван Снегаров – жизнен път и историописно творчество. *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет*. Т.101, София, 2008 (2013), с. 243–268.
44. Христов Д. Един малко известен труд на Иван Снегаров за българи – киевски възпитаници. *Университетски четения и изследвания по българска история: IV международен семинар Смолян*. Сборник доклади. София, 2008, 444–454.
45. Birkffelner, G. Glagolitische und kyrillische handschriften in Osterreich. Wien, 1974.
46. Catalogo Camanzi, D. Venezia, Biblioteca nazionale Marciana
47. Dimitrova M., Uzunova D. Narratives of Miracles of the Theotokos in South Slavonic Manuscripts Written in Mount Athos Monasteries in the Seventeenth – Nineteenth Centuries. *Representation de la Vierge Marie entre culte official et veneration locale texts et images: Études réunies par Cristina Bogdan, Cristina-Ioana Dima et Emanuela Timotin*. Heidelberg: Herlo, 2022. pp. 111–125
48. Georgieva M. For the education of Bulgarians in the Kiev spiritual academy in the period 1861 – 1865. *SocioBrains*. 2018. Issue 48. pp. 51 – 60.
49. Radoslavova D. Some New Data on the Literary Activity of Samujil Bakacъcъ : Preliminary Remarks. *Scripta & e-Scripta vol. 20*, 2020, pp. 357–367.

SPREAD OF THE WORKS OF I. GALYATOVSKYI AMONG THE SOUTHERN SLAVS: LANGUAGE FEATURES OF THE TRANSLATION BY SAMUIL BAKACHYCH

«Miracles of the Theotokos», «Klyuch razumѣniya», Church Slavonic language. The article uses the example of the cycle of stories «Miracles of the Theotokos» by I. Galyatovsky, analyzes the ways of penetration of Ukrainian literature into South Slavic literature, outlines the peculiarity of the reception of Ukrainian literary works by Slavic scribes in the Balkans, determines their place in local literary history, characterizes the main linguistic features translation of Ukrainian works.

Key words: Ioanykiy Galyatovskyi, Samuil Bakachych, Venice manuscript No. 297, «Miracles of the Theotokos», «Klyuch razumѣniya», Church Slavonic language.

* * *

УДК 811.111-23

Ю. В. Швець,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірантка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНИХ СКЛАДНИКІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ГУСТАТОРНИМИ МАРКЕРАМИ (НА МАТЕРІАЛІ ЗРАЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ 18 – 21СТ.)

У пропонованій статті проаналізовано фразеологізми з густаторним компонентом (лексикою на позначення їжі та питва), які виокремлено з контекстів творів української художньої літератури 18 – 21ст. Класифіковано фразеологічні одиниці (ФО) з густаторним компонентом у групи з відповідною семантикою. Окреслено найчастотніші густаторні маркери у межах ФО і на основі отриманих характеристик ідентифіковано унікальні лінгвоментальні риси українців у лінгвокультурологічному аспекті.

Ключові слова: густаторна лексика, густативи, густаторні маркери, густаторний код культури, лінгвокультурологічний аспект, лінгвоментальність, українська художня література, фразеологічна одиниця, фразема.

Постановка наукової проблеми і актуальність. Дослідницький інтерес до вивчення фразеологізмів у художніх творах митців слова завжди був популярним у наукових колах, адже фразеологія як матеріал для вдосконалення знань культури народу зберігає кращі зразки індивідуально-авторської письменницької майстерності та сприяє декодуванню унікальних маркерів лінгвоментальності нації. Біля витоків вивчення фразеології стояли такі класики мовознавства, як швейцарець Ш. Баллі [49] та українець О. Потебня [35, с. 2]. Останній зробив вагомий внесок у розвиток українського мовознавства, зокрема, і фразеології, запропонувавши фразотвірну концепцію походження стійких словосполучень і подав таку схему їх еволюції: «образний вислів (що є «згущенням думки» чи узагальненням спостережень) -> інакомовність (завдяки виникненню асоціацій) -> знак (паремія, фразеологізм)» [15, с. 53]. Вивчаючи природу ФО, учений апелював до національних духовних цінностей, що століттями вбирали в себе ментальні риси народу, а саме: звичаїв, обрядів, повір'їв тощо. Проте, фразеологізми в аспекті густаторики є малодосліджуваними, хоч це необхідно робити, оскільки саме лексика на позначення їжі та питва віддзеркалює особливості світосприйняття особистості, а в результаті маркери світогляду всього народу, на чому доречно акцентує І. Колегаєва: «Філогенетичні смакові відчуття людини в процесі пізнання і усвідомлення нею навколишнього матеріального світу виявились базою для пізнання, усвідомлення та висловлювання інших, часто вже нематеріальних сутностей» [23, с. 125], що вкотре підкреслює **актуальність поставленої проблеми**, студіювання якої призводить до глибокого пізнання як внутрішнього лексикону народу, так і його традицій, обрядів, культури в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські науковці також посприяли стрімкому розвитку різноаспектного вивчення ФО, наприклад: Н. Бабич [1], В. Білоноженко [41], О. Бодик та Т. Рудакова [3], І. Глуховцева [8], Т. Здіховська [20], М. Ковальчук [22], Ж. Краснобаєва-Чорна [28], І. Лакомська [29], О. Левченко [30], О. Лозинська [31], А. Романченко [36], О. Селіванова [38], В. Ужченко та Д. Ужченко [43]. Зарубіжні дослідники теж активно долучаються до вивчення питань фразеології, наприклад: К. Мосьолек-Клосінська та А. Цесельська (Польща, 2001) [51], С. Баба (Польща, 2009) [48], А. Дуганджич (Хорватія, 2011) [16], М. Дрегер (Німеччина, 2011) [50] та інші. Зважаючи на таку активну дослідницьку увагу, важливо зазначити, що цей розділ мовознавства є актуальною площиною для вивчення мовного світогляду кожного народу. Відповідно до цього, в українській гуманітаристиці для більш глибокого розуміння культури народу, приділяють увагу дослідженню ФО саме з густаторним компонентом, оскільки, як зазначає І. Колегаєва, «У фразеології надзвичайно яскраво і образно відбиваються різні аспекти життя людини, передусім людини соціальної. Культурні практики функціонування людської спільноти дуже часто пов'язані із ритуалом при-

йому їжі, годуванням, частуванням. Це потрапляє у фокус ословлення людського життя саме крізь призму фразеологізмів, ідіом, прислів'їв тощо» [24, с. 65]. Тому цьому аспекту дослідження мовної картини українців крізь призму ФО з густаторним компонентом присвячено роботи таких українських мовознавців: Г. Віват [7, с. 18], О. Залужна, Д. Новожилова [18], І. Колегаєва [24], О. Левченко [30]. З огляду на ґрунтовні праці вищезгаданих науковців, беззаперечним є той факт, що опрацювання ФО, які містять густаторні коди української харчосмакової культури, уможлиблює пізнання мовної картини українського народу з його харчосмаковими традиціями, віруваннями, обрядами, ритуалами та звичаями, оскільки всі елементи культурного спадку нашого народу висвітлено в цих стійких словосполученнях. Зауважимо, що поглиблене вивчення ФО, які фігурують у мовній картині українців, уможливить визначення унікальності лінгвоментальних ознак нашої культури. Відповідно до цього, ми повністю поділяємо думку Н. Венжинович, яка доводить: «Лінгвокультурологічна цінність фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони відображають своєрідність світобачення мовної спільноти і є найбільш прозорими для концептів культури, втілюваних мовними засобами. Саме у фразеології накопичений досвід багатьох поколінь зі своїми, тільки їм властивими особливостями, що складають самобутність кожного народу» [6]. А вивчення густаторних кодів у межах опрацьованих нами ФО в лінгвокультурологічному аспекті – це спроба ідентифікувати визначальні риси нашого менталітету, які демонструють унікальність нашого духовного джерела: мови, культури, кухні, звичаїв і традицій, які, безсумнівно, взаємодіють між собою впродовж усього історичного національного розвитку. Такі взаємозв'язки мови і культури, що стали об'єктом лінгвокультурології як науки, здатні відображати світогляд людей, впорядкувати їх когнітивну діяльність, формувати їхню аксіологічну картину світу, ідентифікувати суспільну поведінку [4, с. 7]. Дослідниця А. Бондаренко, підкреслюючи цей потужний мовнокультурний зв'язок, зазначає, що «мова відображає, нагромаджує, зберігає й передає наступним поколінням не тільки знання про культурну спадщину, історичну пам'ять, а й специфіку почуттів, переживань, які урізноманітнюють словесно-художню творчість етносу. Усе реалізоване в мовних формах закорінено в культурних досягненнях спільноти» [4, с. 7]. Для декодування таких культурних закоріненень у мовних формах лексики на позначення їжі та питва як безпосередній предмет нашого дослідження аналізуємо в лінгвокультурологічному аспекті, оскільки лінгвокультурологія, оперуючи такими категоріями, як культурні настанови, культурні цінності та культурні норми, до останніх уналежнює «традиції (стереотипізовані форми поведінки в певних ситуаціях); звичаї, або узвичасні дії, що визначають правила поведіння, ритуали й обряди; закони, чи обов'язкові норми поведінки, які перебувають під соціальним контролем; моральні норми, що регулюють повсяк-

денні дії та вчинки людей» [4, С. 22 – 23], що в цілому і визначає ментальну базу національної свідомості.

Мета статті. У зв'язку з цим **метою** нашого дослідження є виокремлення унікальних лінгвоментальних рис українців на прикладі опрацьованих ФО з густаторним компонентом у контексті творів української художньої літератури, оскільки вивчення таких фразем дає підстави унаочнити репрезентативні риси українського менталітету, а разом з тим експлікувати весь спектр духовних цінностей, культурних звичаїв, традицій та обрядів нашого народу. Сформульована мета передбачала виконання таких **завдань**: 1) виокремити та проаналізувати ФО з густаторним компонентом у межах контекстів творів української художньої літератури 18 – 21 ст. з посиланням на їхнє тлумачення; 2) класифікувати фраземи у групи з відповідною семантикою; 3) виявити найчастотніші густаторні маркери у межах ФО і на основі отриманих характеристик ідентифікувати унікальні лінгвоментальні риси українців у лінгвокультурологічному аспекті. **Об'єктом** дослідження є густаторна лексика української художньої літератури 18 – 21ст., а **предметом** слугують виокремлені ФО з густаторним компонентом. **Джерельною базою** нашої розвідки є тексти творів української художньої літератури 18 -21 ст.: «Енеїда» І. Котляревського (18ст.), «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького (19ст.), «Марія» У. Самчука (20ст.), «Мати все» Л. Дашвар (21 ст.), а **фактичним матеріалом** – 27 ФО з густаторним маркером. Також під час нашої наукової розвідки ми використовували такі **загальнонаукові методи**: **аналіз і синтез, описовий, кількісний** – для обробки, потлумачення, систематизації і узагальнення отриманих характеристик, **суцільна вибірка** – для формування фактичної бази. А серед спеціальних лінгвістичних методів прислужився **контекстуально-інтепретаційний** з метою виявлення функціонування ФО з густаторним компонентом в аналізованих контекстах творів, метод **компонентного аналізу** – для з'ясування семантики виокремлених ФО з густаторним маркером. **Наукова новизна** роботи зумовлена більш детальним уявленням густаторних кодів української лінгвоментальності. **Теоретична цінність** статті визначається її внеском у вивчення питань національної ментальності, лінгвокультурологічних інтепретацій фразеологізмів української мови, національної лінгвокультурологічної специфіки та ін. **Практичне значення** полягає в тому, що досліджуваний фактичний матеріал може бути використаний під час написання кваліфікаційних робіт із філології, у викладанні лекцій і відповідних практичних занять з лінгвокультурології, сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення фразем із густаторним компонентом нами було детально опрацьовано тексти творів української художньої літератури 18 – 21 ст., оскільки саме художня література спроможна відображати не лише дії, вчинки, поведінку персонажів у рамках конкретного сюжету, а також ілюструвати загальнонаціональну картину усталених

культурних цінностей, традицій, ментальних рис відповідного народу, оскільки «художня література є духовною скарбницею людства, у якій містяться найцінніші здобутки естетики й моральності» [47, с.32]. До аналізу залучено бурлескно-трагедійну поему «Енеїда» І. Котляревського (18ст.), соціально-побутову повість «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького (19ст.), роман-хроніку «Марія» У. Самчука (20ст.), роман «Мати все» Л. Дашвар (21 ст.). Звернення до вищезазначених джерел обґрунтуємо наступним чином: «Енеїда» І. Котляревського демонструє зразок синтезу багатьох сфер життя українців, їхній побут, тут згадано традиційні українські страви як символ давньої й неповторної гастрономічної культури нашого великого народу: ««Енеїда» – це справжня енциклопедія життя українського народу, його мови» [12]. Якщо І. Котляревський виявився першим митцем, який написав «Енеїду» народно-розмовною мовою і відродив її популярність, то І. Нечуй-Левицький створив не просто соціально-побутову повість «Кайдашева сім'я», де також віддзеркалено звичаї, традиції, обряди українців у приготуванні й споживанні їжі як в буденності, так і на свята, а й вписав у вічність і життя, поведінку героїв твору, які притаманні нашому менталітету, і є актуальними в сучасному суспільстві. Так, науковиця Н. Венжинович зазначає: «І. Нечуй-Левицький підніс українську літературну мову на вищий ступінь розвитку. У своїй творчості він прагнув відобразити українське суспільство з етнографічною точністю, відобразити усі події з життя звичайного селянина за допомогою мовних засобів, зокрема рясним використанням ФО» [5], а також дослідниця акцентує на унікальній майстерності письменника відображати внутрішню організацію героїв своїх творів з усіма позитивними і негативними рисами, які і є, власне, маркерами ментальної поведінки українського народу: «Більше ніж століття відділяє нас від часу написання повісті «Кайдашева сім'я», але життя героїв, їхні вчинки і поведінка залишаються актуальними й нині» [5]. Безсумнівно, таке відображення письменником життя і побуту українського народу не обходилося без демонстрації сцен, пов'язаних із процесом приготування й споживання їжі, напоїв, що також є показником культури українців: «Дивуєшся тій кількості їжі, яку селяни споживають за столом! Це справжні гедоністично-їстівні оргії. Письменник ніби милується цим здоровим поглинанням їжі» [19]. Роман-хроніка «Марія» У. Самчука – це твір, де читач проживає біль голодних років України і ще раз усвідомлює цінність хлібу, а автор описує нерозривну єдність людини із землею, на чому слушно зауважує і І. Комінярська: «Українці здавна шанували землю не тільки душею чи словом, а й працею, конкретним трудовим і морально-естетичним ставленням до неї. Спілкування з землею робить людину матеріально забезпеченою, морально чистою й естетично зрілою. Спілкування із землею дає розуміння: лише в праці на землі здобувається хліб щоденний і хліб насущний...Як бачимо, земля для представника українського етносу є найбільшою цінністю. Таку

закономірність ми спостерігаємо у творі Уласа Самчука «Марія» [25]. Також залучаємо і глибинне джерело творчості сучасних українських митців, зокрема Л. Дашвар «Мати все», яка познайомила зі світом нової української літератури неймовірну кількість читачів, чим розбудила прихильність сучасної аудиторії до української культури, мови, звичаїв, традицій: «Любо Дашвар першою серед сучасних українських письменників на практиці довела, що українська книжка може привабити сотні тисяч читачів і стати національним бестселером» [14]. Відповідно до цього, після детального опрацювання контекстів творів вищезазначених авторів, нами було виокремлено 27 ФО з густаторними маркерами і об'єднано їх у такі групи (фраземи подано за частотністю їх ужитку):

1. **ФО-МАРКЕРИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ, ЇЇ ПОВЕДІНКИ** (всього 12): **витися хмелем (2)** – «лестити» [46]: «*Бачив Марію, що хмелиною в'ється навколо дужого тіла ворога*» [37, с.19]; «— *Любий мій! Любий мій! — палко вишіптує Марія. І горнеться, і лине, хмелиною в'ється навколо нього*» [37, с.5]; **серце з перцем (2)** – «бути запальним, дотепним, дошкульним і т.ін.» [45]: «*Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем*. — *сказав Карпо*» [33, с.2]; «*Мотря й гарна, й трохи бриклива, і в неї серце з перцем*. — *сказав Лаврін*» [33, с.2]; **від погляду молоко кисне (1)** (слововживання) – «стає неприємно, моторошно від погляду» [45]: «*На словах, як на цимбалах грає, а де ступить, то під нею лід мерзне, а як гляне, то од її очей молоко кисне*» [33, с.36]; **гірше гіркого перцю** тощо (1) – «надзвичайно набриднути, докучити» [47]: «*Здавався гірчіший їй від перцю*. *Ні в чім Юнони не просив*» [27, с. 2]; **в огонь і в воду (1)** – «зазнавати всіляких випробувань, виявитися дуже спритним, мужнім» [45]: «*З тобою рад в огонь і в воду, на сто смертей піду з тобою*» [27, с.132]; **і кінці у воду (1)** – «не залишати слідів злочину, негідного вчинку» [45]: «*Іветта сама все закрутила, сама й кінці у воду...*» [13, с. 118]; **лізти у воду, не знаючи броду (1)** – «робити щось без попереднього обмірковування, зважування, бути необачним» [45]: «*Не розгледівши, кажуть, броду, не лізь прожогом перший в воду*» [26, с. 75]; **не братись і за холодну воду (1)** – «нічого не робити, нічим, не займатися» [45]: «*Вона стояла над душею в Мотрі, наче осаула на панщині, а сама не бралась і за холодну воду*» [33, с. 17]; **підливати масла у вогонь (1)** – «підсилювати, розпалювати, збуджувати чимсь певне почуття, переживання, суперечку і т.ін., посварити кого-небудь» [45]. «*Авжеж, що правда, то не гріх, — притакнула Довбишка й неначе підлила масла в вогонь*» [33, с. 16]; **скакати в гречку (1)** – «зраджувати дружині (чоловіку), мати нешлюбні зв'язки» [45]. «*І до півночі там гуляли, і в гречку деколи скакали*» [26, с. 57]; **чорт/хрін його не візьме (1)** – «грубо з ким-небудь нічого погано не трапиться» [45], а у Б. Тристанова знаходимо «хрін

Його не взяв – вираз захоплення або незадоволення» [42]: «**Бо — хрін його не взяв** — моторний, Ласкавий, гарний і проворний, І гострий, як на бритві сталь» [27, 17 с.]; **хукнути в кабак (1)** – «вкласти думку в голову» [42]: «Як ось і сердобольна мати Енею **хукнула в кабак**, Велів, щоб штурмом город брати, Рутульських перебить собак» [27, с.294]. Оглядовий аналіз групи ФО на позначення характеристики особи дає підстави констатувати, що вона вміщує найбільшу кількість виокремлених фразем 12 – 44, 4 % серед загальної кількості досліджуваних стійких висловів нашої розвідки, оскільки українці здавна були спостережливими й уважними до доккілля, навколишнього середовища, часто порівнювали себе, свої дії, вчинки, зовнішні ознаки з природою (звідси маємо частотні ФО, а саме: **витися хмелем (2)**, **серце з перцем (2)** цієї групи за кількістю слововживань у межах усіх досліджуваних творів художньої літератури). Можемо відзначити, що серед зафіксованих ФО найуживанішим густативом є лексема **вода (4)**: в огонь і в **воду**, і кінці у **воду**, лізти у **воду**, не знаючи броду, не братись і за холодну **воду**. Це свідчить про важливе значення образу води в культурі українців, яка є не лише символом життя й основою ведення сільського господарства, а й віддзеркаленням такої **лінгвоментальної риси** українців, як **сакралізація води в системі ритуалів, вірувань, світогляду українського народу**. На цьому акцентує і Л. Горошко, характеризуючу воду «природною стихією чи фізичною субстанцією, яка в широкому міфоритуальному контексті постає важливим обрядовим символом, ритуальним знаком, сакральним елементом світобудови і магічним оберегом» [11], а В. Гончарук підкреслює той факт, що «образ-символ Води несе астральну силу й енергію, розкриває свою святість, формуючи українську етнокультурну традицію» [9, с. 10]. Так, вода набула в традиціях українців атрибутивного значення, що позначилося на родинно-побутовій обрядовості (наприклад: купіль новонароджених, купання молодих після весілля, омивання померлих, у площині календарно-обрядової творчості наших пращурів, наприклад: купання в річці під час свят: на Різдво, Водохреща, на Івана Купала, у Чистий четвер тощо [10]) і відбилосся в кількісних показниках нашого матеріалу. У межах аналізованої групи ФО нам вдалось виокремити ще один повторюваний густаторний компонент: **перець (2)**: гірше гіркого **перцю**, серце з **перцем**. Частотність вжитку лексеми **перець** вкотре ілюструє таку **лінгвоментальну особливість** українців, як **домінування смакової системи світосприйняття**, де провідну роль відіграє смакове враження людини, що відзначає й І. Колегаєва: «Смакове відчуття (те, як людина сприймає їжу та питво смаковими рецепторами) відіграє надзвичайно важливу роль у процесі людського пізнання світу і виживання у світі» [23, с. 126]. Саме таку харчосмакову особливість указаного густатива ілюстровано на прикладі виокремлених нами ФО, де їхнє значення безпосередньо пов'язане з гірким смаком, який «...асоціюється з такими емоцій-

ними оцінками деяких сутностей, котрі не підлягають смаковій кваліфікації і є неприємними для експірієнцера: гіркий досвід, гіркі слова і т.п.» [23, с. 126]. А з цього випливає той, факт, що густаторне світосприйняття українців так чи інакше «корелює з базовими, фізіологічними потребами людини (за Маслоу)» [23, с. 127].

2. **ФО НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІЇ «БИТИ, ЗАВДАВАТИ ШКОДИ» (9): побити/розтоптати/зім'яти в яєшню (3)** – «сильно побити когось» [40]: «*Но хто лиш в город показався, Того в яєшню і поб'ють*» [27, с. 229]; «*Розсік на двоє Філариса, **В яєшню розтоптав** Галиса, Крифею голову одтяв*» [27, с.232]; «*Тут лагодились два на бой; Всі за свого богів молили, Щоб власною своєю рукою Ізміг врага в яєшню зм'яти*» [27, с.287]; **давати, дати перцю (2)** – «гостро критикувати, сварити, провчати, шмагати, бити кого-небудь» [44]: «*Ого! Провчу я висікаку І перцю дам йому і маку*» [26, с.89]; «*Велів, щоб штурмом город брати, Рутульських перебить собак. Столичний же Лаврент достати, Латину з Турном перцю дати*» [27, с. 294]; **видавити олію (1)** – «добре побити кого-небудь» [45]: «*Получиш добру халазію, Він видавить з тебе олію. От тільки йще тут побарись*» [27, с.21]; **висмокати соки (1)** – «нешадно експлуатувати, визискувати кого-небудь, дуже зне-силювати, виснажувати кого-небудь важкою роботою» [45]: «***Висмоктає** з нього перші найсолодші соки*» [37, с. 9]; **дати киселю (1)** – «ударити кого-небудь по заду коліном» [44]: «*Спусти їм — то таке закоють, І власть твою собі присвоюють, І всім дадуть нам киселя*» [27, с. 201]; **давати, втерти маку (1)** – «побити, суворо покарати кого-небудь» [45]: «*Ого! Провчу я висікаку І перцю дам йому і маку*» [26, с.89]; **дати цибульки під ніс (1)** – «побити когось» [17, с. 631]: «*Дарес од страху оправляється І до Ентелла підбирався, Цибульки б дати йому під ніс*» [27, с. 44]; **залити за шкуру сала (1)** – «завдати кому-небудь великого горя, страждань, дуже дошкулити комусь» [45]: «*Уже залле за шкуру сала. Ні неня в бразі не скупала, Як він Даресові задасть*» [27, с. 42]; **наварити киселю (1)** – «зробити що-небудь небажане, неприємне і т. ін.; наробити лиха, завдати клопоту» [42]: «*Проллю Троянську кров – Латинську, вмішаю Турна скурвасинську, Я наварю їм киселя*» [26, с. 89]. Зібрані й описані вище ФО з лексикою на позначення їжі та питва об'єднує спільна семантика: «бити, карати, завдавати шкоди тощо», їх налічуємо 9 фразем – 33, 3 %. Це демонструє той факт, що в українській літературі яскраво відтворено дії та вчинки людей з негативною конотацією в гумористичній формі (звідси маємо найповторюваніші ФО: **побити/розтоптати/зім'яти в яєшню (3), дати перцю (2)**), яка виступає характерною лінгвоментальною рисою українців: «Для українців, які протягом століть відчували на собі соціальний та національний гніт, при цьому перебуваючи в стані бездержавності та духовного пригнічення, сміх виконував водночас

як визвольну, так і терапевтичну функції» [2, с. 204]. У зв'язку з цим спостереженням можемо підкреслити, що фразеологія – це джерело народного гумору, що відзначає і Л. Сикало: «Серед мовних засобів створення комічного ефекту в художньому тексті слід виділити фразеологізми, які є одним із активних емоційно-експресивних способів впливу на читача. ФО гумористично забарвлюють текст, додаючи йому виразності, образності» [39, с. 673]. У межах цієї групи ФО **кисіль** виступає повторюваним густаторним компонентом (**кисіль** (2)), оскільки такий десертний напій/страва символізує автентичні традиції нашої культури: «Кисіль є однією з найдавніших страв. Згадується про нього ще в Літописі часів Київської Русі. З ХХ століття почали готували киселі на основі фруктів. На Харківщині готують як фруктові, так і молочні киселі. У давнину їх відносили до десерту і на весіллях чи інших заходах, які супроводжуються застіллями ставили наприкінці. Він слугував показником того, що час виходити з-за столу, нерідко його називали «виганяйло»» [34]. Так, отримані характеристики унаочнюють лінгвоментальну рису українців, а саме: **популярність ритуальної гастрономічної атрибутики у системі звичаїв і обрядів українського народу.**

3. ФО-ХАРАКТЕРИСТИКА МОВЛЕННЯ ЛЮДЕЙ (6): лити медові речі (2) – «говорити облесливо, нещиро і т.ін., підлещуватися до когось» [45]: «Сказала: «О, очей всіх світе, Старий олимпський єзуїте! З медовими річми сховаєсь» [27, с. 259]; «Кайдашиха привітала старшу невістку перше солодкими медовими словами, а потім уже дала їй покуштувати полину» [27, с. 15]; **сипати горохом (2)** – «говорити не зупиняючись, дуже швидко і багато» [45]: «Маруся пишала губи, осміхалась, сипала облесливими словами, наче горохом» [33, с. 2]; «Він так здавався і нікчемний, Та був розумний, як письменний, Слова так сипав, як горох» [27, с.53]; **вашими устами та мед (1)** – «було б добре, якби сталося, так як ви говорите» [44]: «Латине світлий, знаменитий, Твоїми мед устами питу! Всяк тягне в серці за тебе» [27, с.277]; **наговорити на вербі груші, а на осиці кислиці (1)** – «наговорити нісенітниця, брехні» [45]: «На нашому городі та виросла ваша груша! Це, мабуть, свекрушище тобі наговорила на вербі груші, а на осиці кислиці. — говорила Мотря» [33, с. 53]; **наговорити сім мішків гречаної вовни (1)** – «говорити багато зайвого, безглуздо» [45]: «Старого неначе хто вщипнув. Він заговорив дрібно й сердито, наговорив синам сім мішків гречаної вовни, невважаючи на святу п'ятницю, та й пішов у повітку» [33, с. 2]; **ніби горохом стріляти (1)** – «говорити дуже швидко, безперервно, не зупиняючись» [45]: «Говорила, накладала, накладала, говорила . Безперервний потік Іветтиних слів для Раї — ніби Едька горохом стріляється» [13, с. 73]. Серед загальної кількості аналізованих фразем ця група становить найменшу кількість – 6 ФО – 22,2 %. Повторюваним густативом

зафіксовано **мед (2)**. Це свідчить про те, що **мед** у культурі українського народу наділений особливим значенням, оскільки велика кількість обрядів та ритуалів нашої культури застосовує цей продукт, найчастіше під час релігійних свят різних циклів, наприклад, «різдвяних (мед і кутя з медом на Святий і Щедрий вечір, обходи господарства з медом, дівочі ворожіння), великодніх (приворожування парубків медом, освячування меду у церквах) та ін. (освячення меду на Маковія, Спаса, андріївська калита з медом, зажинкові «учти з медом»)» [32, с. 331] чи у родинно-побутовій системі звичаїв, а саме: «на родинях (у першій купелі немовляти, на хрестинах), весільному дійстві під час заручин, заводин, вінкоплетин, вінчання (зустрічі молодих хлібом-медом, або самим медом), весільного бенкету тощо, де він символізував солодкість подружнього життя й ідею родючості, здоров'я та багатства» [32, с. 331]. Враховуючи це, українці ототожнюють харчосмакові цінності цього продукту з відповідними відтінками у мовленні, що відзначає і М. Канюк: «В українській мові апелятив **мед** вживається у структурі численних фразеологічних зворотів, які відбивають різні аспекти людського життя, побудовані на народних спостереженнях і виражають національну специфіку, через яку постає менталітет народу» [21, с. 181], що увиразнює **корелювання особливостей мовлення з харчосмаковими ознаками продуктів української кулінарії**. Це виявляється і в інших ФО цієї групи, наприклад, із густативом **горох (2)**: ніби **горохом** стріляти, сипати дрібним **горохом**, що позначає швидке і багатослівне мовлення.

Висновки. Отже, густаторна лексика у межах фразеологізмів є потужним маркером, що віддзеркалює лінгвоментальні риси українців, унаочнює світогляд нашого народу. Отримані результати уможливили ідентифікацію таких лінгвоментальних особливостей українців, як **сакралізація води в системі ритуалів, вірувань; домінантність смакової системи світосприйняття; гумор; популярність ритуальної гастрономічної атрибутики у системі звичаїв і обрядів українського народу; корелювання особливостей мовлення з харчосмаковими ознаками продуктів української кулінарії**. За результатами нашої розвідки ми дійшли висновку, що найчисельнішу групу ФО становлять фраземи на позначення дії «бити, завдавати шкоди» – 44,4%; характеристики мовлення людей – 33,3%; характеристики особи, її поведінки – 22,2%. Детальне опрацювання контекстів творів художньої літератури 18 – 21 ст. дає підстави свідчити, що елементи української культури збережено не лише у творчості класичних митців, а й у сучасній українській літературі. **Перспективи** подальшого дослідження густаторної лексики в структурі ФО вбачаємо у розширенні джерельної бази української художньої літератури для виокремлення автентичних рис нашого менталітету.

Література

1. *Бабич Н. Д.* Фразеологічні мікроконтексти символу хрест в українській мові. *Біблія і Культура*. 2010. Вип. 13: 44. Присвячено 60-річчю доктора філологічних наук, професора Анатолія Нямцу. С. 302–307.
2. *Беженар І. С., Рибалкіна Ю. В.* Універсальне і національне в англійському гуморі. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2009. Вип. 169. С. 204–211.
3. *Бодик О., Рудакова Т.* Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2011. 416 с.
4. *Бондаренко А.* Лінгвокультурологія : навчально-методичний посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 197 с.
5. *Венжинович Н. Ф.* Фраземіка у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» як джерело відтворення ментальних рис українців. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8376>
6. *Венжинович Н. Ф.* Фразеологія у системі сучасної лінгвістичної парадигми. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/492171/1/Венжинович_ГОМЕЛЬ_2021.pdf
7. *Віват Г. І., Гриньків О.В.* Місце і роль фразеологізмів у поетичному просторі Ліни Костенко. Теоретична і дидактична філологія. Серія: Філологія (літературознавство, мовознавство). Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Вип.23, 2016. С.13 – 20.
8. *Глуховцева І. Я.* Фразеологізми у творі Сергія Жадана «Месопотамія». ЛІНГВІСТИКА. Вип. 2 (35), 2019. С.152–162.
9. *Гончарук В. А.* Філософсько-символічне значення Води в українській етнокультурі. *Україна – ЄС : проблеми наукової та галузевої інтеграції*: збірник матеріалів V Всеукр. заочн. наук.-практ. конф. Харків : НП «ЦНТ», 2020. С. 8–12.
10. *Горошко Л.* Вода в традиційній обрядовості українців Карпат (катартичний аспект). URL: <https://newacropolis.org.ua/theses/voda-v-tradytsiini-obriadovosti-ukrayintsiv-karpat-katartychnyi-aspekt-1500792592>
11. *Горошко Л. М.* Знакові функції води в обрядах і віруваннях українців Карпат : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / Ін-т укр-ва ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народ-ва НАН України, 2007. URL : <http://www.disslib.org/znakovi-funktsiyi-vody-v-obrjadakh-i-viruvannjakh-ukrayintsiv-karpat.html>
12. *Гуць М.* Перший твір нової української літератури. НТУУ, 2009. URL : <https://kpi.ua/936-14>
13. *Дашвар Л.* Мати все. 276 с. URL : <https://easybook.in.ua/wp-content/uploads/2022/10/maty-vse-8497281.pdf>

14. *Дашвар Л.* URL : <https://unalib.ks.ua/lyuko-dashvar.htm>
15. *Денисюк В. В.* Фразотвірна концепція О. О. Потебні і проблеми Фразотворення. *Мовознавство*, 2015. Вип. 6. С. 52-65. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/184050>
16. *Дуганджич А.* Контрастивні дослідження української фразеології в Хорватії. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*, 2011. Вип. 16. С. 52 – 64.
17. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
18. *Залужна, О., Новожилова, Д.* Семантичні особливості фразеологічних одиниць із гастрономічним компонентом «хлібобулочні вироби» в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2021. Вип. 40 (2). С. 78–83.
19. *Зборовська Н. В.* Український світ Нечуя-Левицького : гендерний підхід. *Феміністичні роздуми на карнавалах мертвих поцілунків*, 1999. С. 60 – 73.
20. *Здиховська Т. В.* Фразеологізми на позначення оцінно-експресивного ставлення до іншої людини в прозі Уласа Самчука та Богдана Лепкого. *Філологічні науки*, 2019. Вип. 48. С. 126 – 129.
21. *Канюк М.* Семантика українських фразем з компонентом «мед» на тлі етнокультури. *Українознавчі студії*. Вип. 18, 2017. С. 177 – 182.
22. *Ковальчук М.* Перетворення фразеологізмів у газетних заголовках. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2013. С. 134–140.
23. *Колегаєва І.М.* Густаторний код культури. Прикметники смакової семантики в українській, російській і англійській мовах. *Сучасні студії з романської і германської філології*. Одеса, 2020. С. 124 – 127.
24. *Колегаєва І.М.* Образ їжі у дзеркалі англійської і української фразеології. *Записки з романо-германської філології*, 2021. Вип. 2 (47). С. 63 – 80.
25. *Комінярська І. М.* Філософська система духовності українського народу (за прозою Уласа Самчука). URL : <http://eprints.zu.edu.ua/2478/1/14.pdf>
26. *Котляревський І.* «Енеїда»: худ. літератур. Київ : Освіта, 1955. 200 с.
27. *Котляревський І. П.* Енеїда. 451с. URL : <https://static.silpo.ua/pcs/instore/kotliarevskyy-ivan-petrovych-eneida.pdf>
28. *Краснобаєва-Чорна Ж.* Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі : підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів / за ред. А. Загнітка. Вінниця, 2018. 200 с.
29. *Лакомська І. В.* Сугестивна функція фразеологізмів у пресі (на прикладі газетних заголовків). *Записки з українського мовознавства*, 2013. Вип. 20. С. 82–90.

30. *Левченко О.П.* Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. 360 с.
31. *Лозинська О.Г.* Контамінація польських кінематичних фразеологізмів на позначення емоцій. *Мова*. Вип. 35, 2021. С.156 – 163.
32. Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра і ст. наук, проф. С. Павлюка. Львів: ін-т народознавства НАНУ, 2007. 832 с.
33. *Нечуй-Левицький І.* Кайдашева сім'я. 54 с. URL: http://ukrlit.org/nechui_levytskyi_ivan_semenovych/kaidasheva_simia.
34. *Олійник Н.* Фруктовий кисіль на основі бузини. 2024. URL: <https://www.cultura.kh.ua/uk/news/7324-fruktoviy-kisil-na-osnovi-buzini>
35. *Потебня О. О.* З лекцій теорії словесності: Байка, прислів'я, приповідка / за ред. О. Ветухова, Ф. Ю. Зелінського. 4-е вид. Харків : ДВУ, 1930. 110 с.
36. *Романченко А. П.* Фразеологічні одиниці як вияв національно-культурного складника мовної особистості. Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій : колект. моногр. Одеса : ПолиПринт, 2017. С. 173–180.
37. *Самчук У.* «Марія». 52 с. URL : http://ukrlit.org/samchuk_ulas_oleksiiovych/mariia
38. *Селіванова О. О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ : Брама. 2004. 276с.
39. *Сикало Л. В.* Фразеологізми як засіб створення комічного в художніх текстах (на матеріалі творів для дітей письменників ХІХ – початку ХХ століття). *Філологічні студії*. Вип. 6, 2011. С. 671 – 678.
40. Словник української мови. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?s1=15&s2=0>
41. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. Фонд /уклад. : В. М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В. О. Винник. Київ : Наук. думка, 2003. 786 с.
42. *Тристанов Б.* Словник до «Енеїди» І. Котляревського. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/poltava-istoricheskie-ocherki/armiya?id=12501>
43. *Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.* Фразеологія сучасної української мови: посібник ЛНПУ ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма-матер, 2005. 399 с.
44. Фразеологічний словник онлайн. URL: <https://svitslova.com/idioms-dictionary.html>
45. Фразеологічний словник онлайн. URL: <https://goroh.pp.ua/Фразеологія/>
46. Фразеологічний словник української мови. URL: <https://slovnuk.me/dict/phraseology>
47. *Халін В. В.* Роль літературно-художнього сприймання у формуванні літературної компетентності учнів. *Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир: Видво: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Вип.12 (І). С. 32 – 37.

48. *Bąba S.*, *Frazeologia polska. Studia i szkice*, red. nauk. P. Fliciński, K. Skibski, Poznań, 2009. 459 p.
49. *Bally Ch.* *Traite de stylistique française*, 1909. URL: <https://archive.org/details/traitdestylist01ball/mode/2up>
50. *Dräger M.* *Der phraseologische Wandel und seine lexikographische Erfassung. Konzept des Online-Lexikons zur diachronen Phraseologie (OLdPhras)*. URL: <https://d-nb.info/1119805252/34>
51. *Mosiłek-Kłosińska K. & Ciesielska A.* *W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa, 2001. 539 p.

Yu. V. Shvets,

Odesa I.I. Mechnikov National University,

Department of Ukrainian Language and Language Training for Foreigners

LINGUISTIC AND CULTURAL INTERPRETATION OF LINGUISTIC COMPONENTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH GUSTATORY MARKERS (ON THE BASIS OF SAMPLES OF UKRAINIAN FICTION OF THE 18TH – 21ST CENTURIES)

The article analyses phraseological units with a gustatory component (vocabulary for food and drink), which are selected from the contexts of works of Ukrainian fiction of the 18th – 21st centuries. The phraseological units with a gustatory component are classified into groups with appropriate semantics. The most frequent gustatory markers within the phraseological units are outlined and, on the basis of the obtained characteristics, the unique linguistic features of Ukrainians in the linguistic and cultural aspect are identified.

Key words: gustatory vocabulary, gustatory markers, gustatory code of culture, linguocultural aspect, linguo-mentality, Ukrainian fiction, phraseological unit, phraseema.

РОЗДІЛ 3.

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУГЕСТІЙНИХ ДИСКУРСІВ

УДК 811.161.2:327.8:659.4:81`42

А. В. Кеніз,
*д-р філол. наук, доц.,
Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України,
головний консультант відділу
організаційно-просвітницької діяльності*

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН: АСПЕКТ ПАТОГЕННОСТІ

Стаття представляє детальний аналіз феномену інформаційних воєн, включаючи історію становлення цього поняття, його наявні кваліфікації, ознаки, мету, специфічні прийоми та головні засоби здійснення ІВ. У статті висвітлено базові ознаки інформаційних воєн, а також детально описано феномен ІВ як комунікативно-патогенного масиву.

Ключові слова: інформаційна війна, комунікація, патогенність, сугестія, НЛП, маніпуляція.

Постановка проблеми. Увагу багатьох дослідників наразі привертає феномен інформаційних воєн. Дослідники розглядають це явище з позицій різних наукових галузей – політології, соціології, журналістики, військової справи, державної безпеки, державного управління, серед яких і зарубіжні (З. Бжезінський, Дж. Бойд, І. Завадський, Г. Лассвел, М. Лібіцькі, М. Маклієн, Е. Тоффлер, О. Шпенглер та ін.), і вітчизняні (О. Гузько, В. Карпенко, Ю. Кучеренко, А. Манойло, В. Медведев, Г. Почепцов, Ю. Радковець, Н. Слухай, П. Шевчук та ін.) вчені, які досліджують історію становлення цього поняття, кваліфікують його, визначають ознаки, мету, специфічні прийоми (методи) та головні засоби здійснення ІВ, проте і до сьогодні немає одностайної думки щодо зазначених характеристик ІВ, а тим більше – щодо методів запобігання і нейтралізації власне ІВ. З огляду на це наше **дослідження має на меті** деталізувати і систематизувати зазначені аспекти, а також надати максимальну логічну та всеохопну класифікацію зазначених параметрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Курбан убачає початок інформаційних воєн (ІВ) іще у первісному суспільстві, називаючи «типovими

прикладом первісних інформаційних війн ... сакральну боротьбу (первісна магія) із силами природи та тваринами, а також на рівні внутрішньоплеменних та міжплеменних конфліктів» [3, с. 13] і стверджуючи, що вони «супроводжувалися не тільки магічними обрядами, але й першими інформаційними атаками у вигляді залякування, дезінформації, приховування та інших типів для базового рівня інструментів» [3, с. 14].

Одним із перших мануалів-рекомендацій з проведення інформаційних операцій вважається книга китайського військового стратега Сунь Цзи «Мистецтво війни», у якій він для забезпечення переваги у протистояннях радив висміювати та дискредитувати все цінне і добре, що є в країні ворога; втягувати видатних представників противника в злочини; підривати імідж національних лідерів та виставляти їх на загальний осуд; залучати до співпраці нищих людей; розпалювати сварки та провокувати конфлікти у населення ворожої країни; заважати діяльності влади; знецінювати традиції та національні цінності; застосовувати підкуп, стимулювати корупцію тощо [21].

У XX – поч. XXI ст. інформаційні війни набули максимального розвитку з огляду як на масштабні революції, так і на протистояння США й СРСР, а також використовувалися у світових війнах інформаційні технології – заплоти, пропаганда, якій Г. Д. Лассвел присвятив свою працю «Техніка пропаганди у світовій війні» (1927 р.), визначивши її як «особливий вид зброї, що впливає на моральний стан ворога» [12]. Надалі головними роботами, де було розвинено концепцію інформаційного суспільства та інформаційної війни, стали розробки М. Маклюєна та Е. Тоффлера, З. Бжезінського, які сформулювали сучасне розуміння ролі та значення цифрових медіа в контексті інформаційних конфліктів. Додамо, що на початку XX століття німецький філософ О. Шпенглер, акцентуючи на употужненні ролі медіа у володінні та поданні величезного масиву інформації, якою вони володіють, зауважив: «Найближчим майбутнім три чи ж чотири світових газети будуть скеровувати думки провінційних газет та за їхньої допомоги — «волю народу». Все буде вирішуватися невеликою кількістю людей, які контролюють ці газети, а їхні імена, можливо, навіть не будуть нікому відомі, проте величезна маса політиків другого рангу, риторів і трибунів, депутатів і журналістів, представників провінційних горизонтів будуть утримувати у нижчих прошарків суспільства ілюзію народного самовизначення» [18], чим у певний спосіб передбачив надпотужну роль ЗМІ у формуванні та корекції масової свідомості, що набуває максимально небезпечного характеру у межах сучасних інформаційних воєн. Це ж відзначається в Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства, в документах якої наголошено, що «революційний вплив інформаційно-комунікаційних технологій стосується образу життя людей, їхньої освіти і праці, а також взаємодії уряду і громадянського суспільства» [15].

Проте, попри давню історію, поняття інформаційних воєн лише нещодавно увійшло у науковий обіг, набуло термінного статусу. Так, уперше власне поняття «інформаційна війна» було закріплене в директиві Міністерства оборони США DOD S 3600.1 від 21 грудня 1992 року, де воно розглядалося як різновид радіоелектронної боротьби. У подальшому, у звіті американської корпорації «Ренд» MR-661-0SD «Strategic Information Warfare. A new face of War» (1996 р.), уперше з'явився термін «стратегічна інформаційна війна (інформаційне протиборство)» [4]. Вона визначалася як війна з використанням державного глобального інформаційного простору й інфраструктури для проведення стратегічних військових операцій та зміцнення впливу на власний інформаційний ресурс.

Проте Р. Штенгель зазначив, що інформаційна війна – «це війна без меж, і ми все ще не знаємо, як битися. Уряди, недержавні актори та терористи створюють власні наративи, які не мають нічого спільного з реальністю. Ці неправдиві розповіді підривають нашу демократію та здатність вільних людей робити розумний вибір» [20], а майор армії США Кіт Д. Ентоні, підкреслюючи небезпеку інформаційних воєн, пише, що «ІВ – означає переконатися, що наша інформація є надійною та точною. У той же час ІВ означає відмову в перевагах інформації у суперника. Це може означати заперечення інформації або маніпулювання інформацією, доступною супернику. Ігрове поле – це «інформаційний простір», який збирає всі речі, пов'язані з генерацією, збором, обробкою, зберіганням та передачею інформації. ІВ вважає, що інформація, якою володіє військова держава для прийняття рішення, значною мірою визначатиме її діяльність. Якщо цією інформацією можна керувати, можна керувати і військовими діями, що виникають в результаті» [7].

Виклад основного матеріалу. В українській науковій парадигмі зростання інтересу до вивчення цього феномену пов'язана з подіями 2014 року – уторгненням військ РФ в український Крим, Донецьк і Луганськ. Проте власне військовій агресії передувала фаза «прихованого проникнення в інформаційне поле противника з метою дослідження середовища, апробації певних ідей та потенційного ефекту їх застосування, а також для створення і закріплення власних інформаційних майданчиків для подальшої агресії» [3, с. 240], а оптимальним інструментом для досягнення цієї мети виступили так звані медіавіруси – «інформаційні носії (події, скандали, чутки, діяльність організації та окремих осіб), що несуть у прихованому вигляді завуальовані ідеї та меседжі» [3, с. 240]. До таких вірусів уналежнюють цілеспрямовані віруси (реклама, передвиборчі гасла, штучно детоновані «інформаційні бомби»); віруси-тягачі – спонтанно виникають та миттєво підхоплюються, наповнюються певним змістом, спрямованим на вирішення певних завдань; спонтанні віруси, що народжуються та поширюються без конкретної цілі, але в разі

успішності можуть бути використані для вирішення певних завдань; а також т. зв. тактика медіаактивізму.

На жаль, відсутність теоретичних і практичних знань до її розпізнавання та нейтралізації спричинила страшні наслідки для всієї української нації. На сьогодні вміння протидіяти такій агресії набирає обертів, проте це жодним чином не знімає необхідності в розробці зазначеної проблеми, дефінуванні її ознак та складників, головною ознакою яких є наскрізна іманентна патогенність, для надання максимальної відсічі агресору та забезпечення української держави. У межах нашого дослідження ми маємо на меті визначити базові цілі ІВ, висвітлити їхні характерні ознаки та різновиди, а також актуальні техніки впливу, які насамперед базуються на мовному складнику, оскільки, як зазначає Н. Слухай, сучасна інформаційна війна – це «війна за світогляд, за концептуальний погляд на світ. Предмет ураження у цій війні – свідомість, а зброя – слово» [5]. У свою чергу, аналітична реконструкція мовного компонента у структурі всього спектру засобів здійснення інформаційних воєн дасть змогу чітко ідентифікувати, а в подальшому – нейтралізувати патогенну інформацію (див. 10, 11).

Необхідно підкреслити, що сучасне розуміння ІВ спирається на теорію американського дослідника Дж. Бойда про те, що будь-яка війна складається з трьох компонентів: моральної війни, скерованої на руйнування волі супротивника, штучне «подрібнення» його внутрішньої монолітності, єдності, підрив його віри у перемогу; війни ментальної, скерованої на створення викривленої реальності у сприйнятті супротивника через різноаспектну дезінформацію; та війни фізичної, пов'язаної з фізичним знищенням людських ресурсів та державних управлінських інституцій супротивника [8].

З огляду на це можемо тлумачити інформаційні війни як такі, що, поперше, основним знаряддям руйнівного впливу на супротивника використовують інформацію: «істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [14]. Канадський філософ і філолог М. Маклюен першим проголосив, що в наш час економічні зв'язки і відносини все більше набувають форми обміну знаннями, а не обміну товарами, а ЗМІ є новими «природними ресурсами», що збільшують багатства суспільства [14]. Тобто боротьба за капітал, простори збуту та інше відсуваються на другий план, а головним постає доступ до інформаційних ресурсів, знань, що призводить ведення війни все більше в інформаційному просторі та за допомогою інформаційних видів озброєнь.

Це дало підстави українським дослідникам М. Присяжнюку та Я. Жаркову визначити інформаційну війну як «комплекс взаємопов'язаних і узгоджених за цілями, місцем і часом заходів, орієнтованих на досягнення інформаційної переваги» [4], що «передбачає наступальні, а також оборонні заходи. Наступальні заходи – це ті, які вживаються для впливу на інформацію та

інформаційні системи супротивника, тоді як захисні – це ті, що захищають наші власні активи інформаційного типу» [13].

Визначення Дж. Бойда дає підстави вважати, що наскрізна мета будь-яких інформаційних воєн скеровується на руйнацію моральних і ментальних настанов супротивника, деструкцію його ціннісних, світоглядних настанов. Це ж підкреслюють і закордонні дослідники. Так, Д. Коннері, який вважає, що мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні, вона «створює події чи інформацію, які не відповідають очікуванням опонента, ведучи його до розуміння того, що ціна конфлікту є дуже високою й не виправдовує перемоги» [9], а Дж. Стейн зазначає, що «метою інформаційної війни є людський розум, особливо той, який приймає ключові рішення війни та миру, а також той, що приймає ключові рішення стосовно того, де, коли та як застосувати потенціал і можливості, які є в їхніх стратегічних структурах» [19]. Вона передбачає не лише заходи впливу на свідомість та підсвідомість реципієнта в ідеологічній та емоційній галузях, а й вивчення світогляду супротивника, адже, як зазначає полковник ВПС США Р. Шафранські, «знаючи цінності ворога й використовуючи його репрезентаційну систему, ми можемо рахуватись із завданнями, розмовляти з розумом супротивника вербальною та невербальною мовами» [22, с. 405], бо «стратегічна емпатія є здатністю думати як супротивник. Це вміння виходити з власного розуму та входити в голови інших. Це те, що дозволяє нам розуміти, що саме надихає й обмежує іншу сторону» [17].

Крім того, визначаючи специфіку інформаційних воєн, дослідники відзначають, що їхнім об'єктом є насамперед масова та індивідуальна свідомість (результати наших досліджень дають підстави казати і про підсвідомість – А.В.); здійснення комплексного патогенного за своєю суттю впливу на фоні інформаційного шуму чи ж вакууму; нав'язування певних цілей і цінностей із застосуванням усього арсеналу маніпулятивних впливів; провідними засобами ведення ІВ виступають будь-які канали передавання інформації (див. 23). Відомо, що на сьогодні спектр таких засобів неймовірно ємний, сюди входять «технології та засоби трансляції інформації від конкретного джерела на широку аудиторію, яка обмежується рамками певного інформаційного поля в якому ці мас-медіа діють» [1, с. 126], тобто це і друкована преса (газети, журнали, бюлетені та ін.); і аудіовізуальні (радіо, телебачення, Інтернет); і інформаційні служби (агенції, пресслужби, пресбюро, центри громадських зв'язків тощо); і рекламно-інформаційні носії (зовнішня реклама, візуальна реклама ін.); і засоби маскультури (кіно, театри, концерти та ін.).

Всеохоплювальний характер ІВ (від суто технічних засобів до глибин особистісної і колективної психоструктури) зумовлює і наявність широчезної амплітуди її різновидів, пов'язаних із різними чутливими сегментами інформаційних потоків. До таких різновидів українські дослідники М. Присяжнюк,

Я. Жарков, В. В. Зеленін та О. Курбан (дозволимо собі синтезувати наведені шановними вченими позиції) уналежнюють такі:

- 1) психологічна війна, яка «застосовується задля прихованого проникнення в психіку жертв із метою занесення цілей, бажань, намірів, відносин або установок маніпулятора [2, с. 59]» і яка, на нашу думку, є однією з найнебезпечніших, бо ж саме від людини, від конкретної особистості залежить функціонування всіх інших технічних систем (див. наступні різновиди);
- 2) кібервійна, що витлумачують як «боротьбу сторін на рівні програмного забезпечення шляхом видобування закритої інформації та виведення з ладу програмно-апаратних засобів противника з метою отримання суттєвих переваг у економічних, політичних та військових протистояннях» [2, с. 38];
- 3) мережева війна – «інформаційно-комунікаційне протистояння у форматі офлайн та он-лайн мережевих структур» [3, с. 57];
- 4) ідеологічна диверсія як скерована на «отримання суттєвих переваг в реальному військовому, економічному або політичному протистояннях» [2, с. 36];
- 5) радіоелектронна боротьба, що реалізується через захоплення, підкорення чи пригнічення ресурсів телебачення і радіомовлення для кампанії дезінформації; блокування мережевих комунікацій; комп'ютерні диверсії на фондових біржах, скеровані на витік секретної інформації або на поширення дезінформації тощо [4];
- 6) до цих різновидів пропонуємо додати і виокремлені О. Курбаном медіавіруси – «інформаційні носії (події, скандали, чутки, діяльність організацій та окремих осіб), що несуть у прихованому вигляді завуальовані ідеї та меседжі» [3, с. 240], які з огляду на надпотужну роль медій у інформаційних війнах можна кваліфікувати як війну медійних вірусних атак. До максимально активних уналежнюємо уже деталізовані нами вище цілеспрямовані віруси, віруси-тягачі, спонтанні віруси та віруси медіаактивізму, де вірусна експансія може бути як прогнозованою, так і випадковою: «вірусний характер контенту в соціальних онлайн мережах може бути неконтрольований. Вдалий медіавірус, який отримує масову підтримку користувачів, починає існувати за законами та принципами, притаманними внутрішньогруповій комунікації. Крім того, в певних ситуаціях його рух здійснюється за принципами та механізмами ройового інтелекту, який спрацьовує як засіб саморегулювання інформаційних потоків у певних соціальних суспільствах, до яких також відносяться і соціальні онлайн мережі» [3, с. 244].

Перегукується з наведеною і амплітуда різновидів ІВ, запропонована М. Лібіцькі, дослідником Інституту Національних стратегічних досліджень Університету національного захисту США (the National Defense University, Institute for National Strategic Studies), який виокремлює:

- 1) психологічну війну (Psychological Warfare), яка «призначена для впливу на сприйняття людьми і використання інформації проти розуму» та тітко корелює з звищенаведеним відповідним різновидом;
- 2) електронну війну (Electronic Warfare) – «ті методи, які посилюють, погіршують або перехоплюють потік інформації в електронному вигляді»;
- 3) хакерську війну (Hacker Warfare) – «намір атакувати та паралізувати систему або вимкнути її ... атака комп'ютерної системи»;
- 4) кібервійну (Cyberwarfare) – «використання інформаційних систем проти віртуальних персон людей чи груп», де три рстанні в той чи інший спосіб корелюють із наведеними у попередній класифікації мережевою та власне кібервійною;
- 5) війну командування й управління (Command and Control (C2) Warfare), винятковим прикладом якої є знищення іракської командно-адміністративної інфраструктури під час операції «Буря в пустелі», оскільки руйнування цих структур затримало, а в деяких випадках зупинило спілкування іракських лідерів;
- 6) війну на основі розвідки (Intelligence-Based Warfare), що «складається з проєктування, захисту та заперечення систем, які шукають достатніх знань для домінування в просторі боїв»;
- 7) економічну інформаційну війну (Economic Information Warfare) – «спрямування або блокування інформації для досягнення економічного домінування. Це трохи переходить у хакерство, коли використовується для економічного переважання» [13];

З огляду на кореляцію виокремлених дослідниками різновидів та безпосередній аналіз нашого фактичного матеріалу, можемо припустити, що найпоширенішими різновидами ІВ є війна медійних вірусних атак, психологічна та мережева ІВ.

Практично всім виокремленим різновидам ІВ, а найпоширенішим – і потів, притаманні специфічні ознаки, деталізовані відомою українською вченою Н. Слухай. Дослідниця, аналізуючи ІВ із боку країни-агресора російської федерації проти України, виявляє такі:

- багатоканальність – задіювання всіх раніше згаданих типів масмедіа;
- багатосуб'єктність, яка виявляється в тому, що кожен споживач інформаційного продукту бере участь в ІВ, незалежно від його бажань;
- багатовекторність, яка визначається тим, що дії в рамках ІВ спрямовані як на громадян України, так і на власні території РФ та зарубіжжя;

- блендингова природа ІВ, яка передбачає «змішування виражених знаками різних семіотичних систем інтенцій індивідуальних і колективних, явних і замаскованих, актуальних і віртуальних комунікаторів»;
- розмитість, яка пояснюється тим, що з огляду на неконвенційність та інноваційність такого типу протистояння, ІВ є неоголошеною, із замаскованими цілями, без чіткої лінії фронту та відмінності між війною і миром конфронтацією;
- сугестійність / маніпулятивність, яка, будучи основною ознакою ІВ, орієнтована на позараціональні канали свідомості реципієнта [5].

Саме остання ознака – сугестійність, впливовість, а в переважній кількості випадків – жорстка маніпулятивність передбачає використання цілої низки різноманітних прийомів, «засобів, методів, способів та технологій інформаційно-психологічного впливу, спеціально створених для прихованого та явного управління інформаційним середовищем противника, процесами й системами, що функціонують на основі інформації, а також для нанесення їм невивірної шкоди» [2, с. 17]. Застосування таких прийомів передбачає «дії, вжиті для досягнення інформаційної переваги шляхом впливу на інформацію супротивника, інформаційні процеси, інформаційні системи та комп'ютерні мережі, захищаючи власну інформацію, інформаційні процеси, інформаційні системи та комп'ютерні мережі» [13].

Визначаючи актуальні прийоми такого інформаційно-психологічного впливу, дослідники застосовують різноаспектні критерії, що певним чином ускладнює їхню систематизацію. Наприклад, Е. Тофлер каже, що в межах ІВ активно застосовують звинувачення у звирячості, гіперболізацію ставок (штучне перевищення наслідків дій опонента), демонізацію та дегуманізацію опонента, поляризацію (штучне створення опозиції «ми» – «вони»), «божественні санкції» (штучне доєднання релігії до боротьби із опонентом) та метапропаганду, яка дискредитує пропаганду іншої сторони [23]. О. Курбан каже і про імплантацію в суспільну й індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів, дезорієнтацію та дезінформацію мас, залякування образом ворога, залякування супротивника своєю могутністю тощо [3]. П. Шевчук до таких засобів уналежнює зниження міжнародного іміджу України, дозування та спотворення інформації для дестабілізації ситуації, що підтримується і політикою «керованого хаосу», формування стереотипу меншовартості, витіснення національної мови та культури [6], відзначають і актуальність таких прийомів, як «вікна Овертона» (рамки публічних висловлювань, варіювання якими може кардинально змінити ставлення суспільства навіть до кричущих фактів [16]), прийоми соціального зараження аудиторії (*pleureuse, bis-seu, rieur*, різноманітні флешмоби, зміщення понять, відволікання уваги, інформаційні табу та ін., що відображено у працях Е. Аронсона, В. Белоножкіна, П. Бурдьє, Г. Грачова, М. Душкіної, Ф. Зимбардо, А. Караяні, В. Крисько, П. Лайнбарджера, М. Ляйппе, Г. Почепцова, Е. Пратканіса, А. Цуладзе та ін.) тощо.

Також зазначимо, що основною власне лінгвістичною ознакою інформаційної війни вважаємо **консистентність** (від англ. «последовательность, логичность, согласованность»), яку визначаємо як логічну послідовність, вмотивованість, узгодженість, конгруентність та внутрішньо впорядковану структуру наявних у патогенному масиві сугестивних лінгвістичних конструктів, яка формально може виражатися у наявності в масиві як мінімум 7 ± 2 однотипних впливових елементів, розташованих у логічній послідовності в кожній із семантично навантажених частин масиву: зав'язці, основній частині, кульмінації та завершенні.

Висновки. Очевидно, що такі прийоми мають доволі розшарований, несистемний характер, спираються на різні активаційні механізми, що, у свою чергу, не дає змоги створити монолітну, науково обґрунтовану стратегію їхнього застосування, побудовану на синтезі новітніх досягнень різногалузевого сучасного знання.

Проте відзначимо, що, на жаль, сьогодні дуже мало досліджень інформаційних воєн, здійснених із залученням новітніх синтетичних наукових напрямів, у межах яких був би наявний комплексний підхід до аналізу комунікативного буття особистості й соціуму у всьому комплексі їхнього функціонування (психологічні, нейрофізіологічні, соціальні, мовні параметри) та з урахуванням наскрізної впливовості всіх інтерактивів. До таких наук ми щонайперше уналежнюємо нейролінгвістичне програмування, сугестивну лінгвістику, профайлінг, спін-докторинг та інші. Також зазначимо, що критерієм більшості класифікацій інформаційних воєн є насамперед їхня локальна або чисто технічна домінанта, але поза увагою дослідників зазвичай залишається кваліфікація власне лінгвістичного складника як домінанти інформаційної деструкції, визначення її сугестійної специфіки, що уможливило б ідентифікацію патогенних елементів такої інформації і, таким чином, можливість редукації, нейтралізації чи бодай мінімізації її наслідків. У цьому аспекті запропонований нами у попередніх роботах підхід дав змогу значно розширити наявну класифікацію інформаційних воєн (розглянуту в цьому підрозділі), оскільки ми брали до уваги їхні глибинні, природні компоненти, до яких насамперед уналежнюємо використання неправдивої, деструктивної інформації і обов'язковий сугестійний ефект. Відповідна ідентифікація можлива лише на рівні синтезу новітніх дослідницьких методів і методологій, перш за все – НЛП (метамодель і Мілтон-модель), сугестивної лінгвістики, спін-докторингу та теорії брехні (П. Екман), оскільки саме ці науки вивчають сугестійну, тобто впливову сторону існування будь-якої інформації, де мова може розглядатися як суцільно сугестійне. Крім того, основна мета інформаційної війни, що полягає в підтримці або зміні політичних уподобань адресата, передбачає нетотожність, викривленість інтерпретації об'єктивної реальності як її фундаментальну ознаку, тож величезної важливості, особливо за умов сучасної соціально-політичної ситуації, що склалася в Україні, набуває не лише питання

систематизації інформаційних воєн як вкрай потужного феномену сучасного інформаційного простору країни, а й проблема формулювання стратегій і тактик протидії негативному впливу, продукованому патогенними текстами в рамках ІВ, чому і буде присвячено подальші наукові розробки.

Література

1. *Бєбік В.М.* Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві : психологія, технології, техніка паблік рілейшнз [Текст] : монографія. Київ: МАУП, 2005. 440 с.
2. *Зеленін В.В.* По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни [Текст]. Вінниця : Вiндрук, 2014. 384 с.
3. *Курбан О. В.* Сучасні інформаційні війни у мережевому он-лайн просторі : навч. посіб. Київ : ВІКНУ, 2016. 286 с.
4. *Присяжнюк М., Жарков Я.* Аналіз засобів ведення інформаційної боротьби з використанням інформаційних технологій, форм і способів їх застосування. URL : <http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/component/content/article/51-kolonkaavtora/56-10082009>
5. *Слухай Н.* Справжня зброя – це слово. URL: <https://studway.com.ua/nataliya-slukhay/>
6. *Шевчук П.* Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>
7. *Anthony Keith D.* Information Warfare: Good News and Bad News. 1997. URL : <https://fas.org/irp/agency/army/mipb/1997-1/anthony.htm>
8. *Boyd J. R.* Destruction and Creation. URL: http://www.goalsys.com/books/documents/DESTRUCTION_AND_CREATION.pdf
9. *Connery D.* Horizon Scanning: Bringing Strategic Insight to National Security Policymaking. 2017. URL: https://nsc.crawford.anu.edu.au/sites/default/files/publication/nsc_crawford_anu_edu_au/2017-08/nsc15581-a_mle_working_paper_3.pdf
10. *Kovalevska-Slavova A.* Wartime PSYOPS : Types of Failure. «*Colloquium-journal*». 2022. №35 (158). Pp. 36 – 38.
11. *Kovalevska A., Kovalevska T., Kutuza N., Lakomska I.* Suggestion Algorithm in Advertisement Megadiscourse: Hypnotic Inductors Systematics. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2020. Issue 17 (Special Issue 2). Pp. 1294 – 1307.
12. *Lasswell H. D.* Propaganda Technique in the World War. Cambridge: The MIT Press, 1971. 268 p.
13. *Libicki M.* The Threat: Types of Information Warfare. URL: <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/belvoir-iw-course/thethreat.htm>

14. *McLuhan M.* The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. Toronto : Univ. of Toronto Press, 1962. 293 p.
15. Okinawa Charter for the Global Information Society. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>
16. *Russel Nathan J.* An Introduction to the Overton Window of Political Possibilities. Mackinac Center for Public Policy. 2006. URL :<https://www.mackinac.org/7504>
17. *Shore Z.* A sense of the enemy : refocusing prediction in military and foreign affairs // Joint Force Quarterly. 2012. I. 65. URL: <http://www.zacharyshore.com/a-sense-of-the-enemy.html>
18. *Spengler O.* The Decline of the West. URL: <https://ia803401.us.archive.org/26/items/declineofwest01spenuoft/declineofwest01spenuoft.pdf>
19. *Stein J.* Information War. URL: http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj95/spr95_files/stein.htm
20. *Stengel R.* We're In the Middle of a Global Information War. Here's What We Need to Do to Win. URL: <https://time.com/5686843/global-information-war/>
21. *Sun Tzu.* The Art of War (translated by Lionel Giles). 1910. URL: <https://www.gutenberg.org/files/132/132-h/132-h.htm>
22. *Szafranski R.* Neocortical warfare? The acme of skill. In Athena's camp. Preparing for conflict in the information age. Santa Monica: RAND Corporation, 1997. Pp. 395 – 416.
23. *Toffler A.* and *Toffler H.* War and anti-war. Survival at the dawn of the 21st century. London: Little Brown & Co, 1993. 302 p.

A. V. Kenyz,
*Information Department of
 the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine,
 Department of Organizational and Educational Activities*

COMMUNICATIVE SPECIFICITY OF MODERN INFORMATION WARFARE: PATHOGENICITY ASPECT

In the article, the author presents a thorough analysis of the information warfare phenomenon, including the history of this concept, its existing qualifications, features, purpose, specific technique and the main means of conducting IWs. The article highlights the basic features of information wars and describes the IW phenomenon as a communicative pathogenic array.

Key words: information warfare, communication, pathogenicity, suggestion, NLP, manipulation.

ТЕХНОЛОГІЙНИЙ КОМПЛЕКС НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОРЕКЦІЇ

Статтю присвячено оглядовому аналізу актуальних технік нейролінгвістичного програмування, скерованих на психоментальну корекцію поведінкових комплексів наших співвітчизників, які потерпають від війни, що, у свою чергу, відбивається на їхньому психоемоційному стані. Негативні наслідки, які можуть унеможливити адекватне існування особистості в таких форсмажорних станах, можна полегшити, застосовуючи нейролінгвістичні техніки, які мають на меті коректне корегування таких межових психологічних станів завдяки апеляції до спроможностей нейролінгвістичних впливів на програмні механізми особистісного сприйняття. До актуальних технологічних ресурсів уналежнюємо насамперед ті, які орієнтовані саме на особистісну корекцію і представлені в парадигмі нейролінгвістичного програмування.

Ключові слова: нейролінгвістичне програмування, субмодальнісне редагування, якоріння.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У межах нейролінгвістичного програмування як новітньої наукової парадигми, скерованої на здійснення впливу на поведінку особистості / соціуму, вирізняють доволі потужний технологійний апарат, що має на меті водночас програмування колективної психоментальної поведінки, що сьогодні визнається практично усією науковою спільнотою (див. праці [3; 13; 14; 15]), та потужні можливості корегування особистісного поведінкового комплексу. Ці можливості на сьогодні визнаються вкрай актуальними з огляду на складний психоемоційний стан нашого суспільства, пов'язаний з російською агресією. Базовий постулат нейролінгвістичного програмування про те, що «всі люди різні», а отже, мають різні реакції на той самий стимул, доцільно експонувати на сприйняттяві особливості всіх жаків війни різними категоріями особистостей – хтось маже себе тримати в стані адекватного реагування, хтось – потребує допомоги, бо його психіка складно витримує всі перенавантаження (психічні, психологічні, фізіологічні та ін.), які спричиняє війна. Фундатори НЛП [5; 6], та й сучасні психологи [11; 12], фахівці зі стратегічних комунікацій одностайно визнають необхідність допомоги у психологічній (на нашу думку – радше, у психолінгвістичній) допомозі українцям. Одним із визнаних у світі технологічних комп-

лексів [3] виступають складники НЛП, у межах яких на особливу увагу особистісної психоментальної корекції заслуговують техніки субмодальнісного редагування та якоріння.

Мета статті – висвітлити нейролінгвістичний потенціал таких технік особистісної психокорекції, як субмодальнісне редагування та якоріння. Це, у свою чергу, передбачає виконання таких конкретних завдань: схарактеризувати загальну нейролінгвістичну природу зазначених технік, акцентувати на можливостях їхнього практичного застосування.

Об'єктом дослідження виступають нейролінгвістичні техніки психоментальної корекції, **предметом** – техніки субмодальнісного редагування та якоріння.

Теоретична цінність пропонованої статті полягає у поглибленні знань про нейролінгвістичні механізми сприйняття та інтерпретації інформаційної експансії в умовах війни. **Практичне значення** зумовлюється можливістю застосування висновків дослідження не лише у процесі викладання відповідних курсів у ЗВО – нейролінгвістичного програмування, комунікативної і сугестивної лінгвістики, психолінгвістики, сучасної української мови (розділи «Лексикологія», «Грамматика»), а також у безпосередній практиці психоментальної корекції поведінкових комплексів наших співвітчизників під час воєнного стану.

Наукова новизна зумовлюється акцентуванням уваги на важливості врахування глибинної природи сприйняттєвих механізмів нашої психіки, зокрема на рівні її модальнісних (репрезентативних) каналів та закономірностей корекції їхніх сприйняттєвих домінант.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Мовознавчий аспект нейролінгвістичного програмування як новітньої і потужної галузі гуманітарного знання не обмежений аналізом Мілтон- та метамодельних експлікацій (див. праці Т. Ковалевської, А. Кеніз (Ковалевської-Славової), Н. Кутузи, І. Лакомської, М. Славінської, О. Гогоренко (Щербак) та інших представників Одеської наукової школи сугестивно лінгвістики, див. також [13]), а пропонує й цілу низку технік, які ґрунтуються на лінгвістичній ідентифікації особистісної та колективної психоструктури, серед яких на особливу увагу в аспекті саме особистісної ідентифікації та корекції особистісного психоментального комплексу заслуговують технології субмодальнісного редагування та якоріння, які схарактеризуємо детальніше.

Субмодальнісне редагування. Кожна з наявних у особистості модальностей (сприйняттєвих чи репрезентативних систем – візуальної, аудіальної та кінестетичної в єдності смакових, нюхових та дотикових аналізаторів) має свої власні характеристики – модальнісні аналізатори як у власне фізіологічній структурі, так і в мовній системі, де наявні вербалізовані номени на позна-

чення всієї амплітуди реальних та гіпотетичних властивостей-референтів, актуальних для ідентифікації модальнісних складників. Так, візуальну модальність репрезентують показники розміру, кольору, контрастності, чіткості, дистанції та ін., аудіальну – тону, темпу, голосності тощо, кінестетичну – за посередництвом ідентифікації тиску, текстури, температури, інтенсивності і т. ін. Деталізовані характеристики модальностей у НЛП називають субмодальностями, і якщо «репрезентативні системи є модальностями – способами сприйняття світу, то субмодальності – це цеглинки, з яких утворено ці сприйняття, те, з чого складаються картинки, звуки і відчуття» [5], формуючи ієрархізований чуттєвий комплекс. Це явище корелює з категорією поняття як операційною формою людського мислення, де різноманітні предмети (і абстрактні, і конкретні) відбиваються в ментальних структурах людини як синтезований комплекс їхніх суттєвих ознак, тобто у формі поняття, що дає змогу вважати класифікаційні характеристики репрезентативних систем універсальними активаторами первинної динаміки сприйняття. І. Сеченов з цього приводу зауважив, що, наприклад, «бачення контурів предмета, фарб, величини, віддаленості, напрямку, тілесності та пересувань являє собою координовану чуттєву групу (радіше ряд, оскільки не всі реакції відбуваються одночасно) в тому смислі, як фази ходи чи голосно вимовлювані слова суть групи, координовані з елементів руху» [8, с. 286]. Необхідність же виокремлення субмодальнісних властивостей нашого внутрішнього досвіду для процесу комунікації «полягає в тому, що саме вони беруть участь в утворенні тих мап реальності, якими ми користуємося. Саме тому, розмовляючи з кимось, ми можемо досягти взаємопорозуміння зі співрозмовником лише тоді, коли замислимось над тим, як інша людина уявляє собі світ, як вона мислить і відчуває, і до того – якими є субмодальності її відчуттів, що ця людина бачить, чує й відчуває всередині себе» [1, с. 48]. В НЛП наголошують на тому, що для розвинення в себе навичок розпізнавання субмодальностей іншої людини необхідно спочатку навчитись ідентифікувати власні уявлення, тобто треба на практиці детально «відчути, побачити і почути» внутрішню динаміку своїх образів. Наприклад, уявити собі будь-яку ситуацію (бажано – приємну), в якій безпосередньо взято участь, і спробувати описати цей досвід, користуючись наведеними характеристиками та уточнювальними питаннями.

Спочатку ідентифікується візуальний образ досвіду за такими пунктами: 1. Асоційованість/дисоційованість від події – чи бачите ви цей образ на власні очі, перебуваючи «всередині» ситуації, чи спостерігаєте за цим остронь?; 2. Колір – зображення є чорно-білим чи різнокольоровим?; 3. Яскравість – цей образ яскравий чи тьмяний?; 4. Різкість – те, що ви бачите, має чітке зображення або нерізде, «розмите»?; 5. Форма – яку форму має це зображення: це коло, квадратна рамка? Вона є широкою чи вузькою, високою чи низькою?; 6. Межа – межі зображення чітко окреслені чи доволі нечіткі?;

7. Рух – зображення має рухомий чи статичний характер?; 8. Кількісні характеристики – цей образ складається з кількох картинок чи з однієї?; 9. Локальність – де в просторі перебуває цей образ? де його центр?; 10. Дистанція – як далеко від вас розташоване це зображення?; 11. Розмір – яким є розмір зображення?

Слухове розпізнавання: 1. Висота звуку – якими є звукові характеристики порівняно зі звичайними голосами – це низькі чи високі звуки?; 2. Тональність – визначте характерну тональність звуку – носовий, глибокий, різкий чи ін.; 3. Мелодійність – визначте діапазон звуку, а також рівень мелодійності, переривчатості; 4. Темп – швидкий чи повільний? безперервний чи переривчастий?; 5. Локальність – визначте місце в просторі, з якого ви чуєте ці звуки; 6. Тривалість – цей звук є тривалим, «тяглим» у просторі чи уривчастим, «розірваним»?; 7. Внутрішнє мовлення – якщо відбувається внутрішній діалог, то визначте місце його локалізації, а також дискретні характеристики мовлення (ви чуєте слова чи фрази?).

Кінестетичне розпізнавання: 1. Якою є температура ваших відчуттів? вони теплі чи холодні?; 2. Динаміка – напружені чи розслаблені при цьому частини вашого тіла?; 3. Тривалість – це відчуття є постійним чи воно переривається/змінюється?; 4. Рухливість – чи рухаються м'язи вашого тіла? чи взагалі наявний рух у чуттєвому сприйнятті? 5. Інтенсивність – наскільки сильним є сприйняття відчуттів? воно постійне чи змінюється?; 6. Локалізованість – у якому саме місці зосереджене це відчуття?; 7. Тиск – воно слабке чи доволі сильне?; 8. Відчуття – ви відчуваєте це шкірою чи внутрішніми органами?; 9. Дихання – є глибоким чи поверхневим?

По закінченні опису пропонувано внести зафіксовані результати в таку таблицю:

Візуальне: асоційоване/дисоційоване, чорно-біле/кольорове, яскраве, різке/нерізде, об'ємне/пласке, форма, межа, рухливе/статичне, кількість об'єктів, розташування об'єктів, дистанція зображення, розмір малюнків;

Аудіальне: високе/низьке, тональність, мелодійність/різкість, голосно/тихо, темп, розташування, тривалість/відсутність тривалості, внутрішній діалог та його локалізованість;

Кінестетичне: тепле/холодне, розслаблене/напружене, тривалість, рухи тіла, інтенсивність, розташування, тиск, відчуття тілом або внутрішніми органами, дихання глибоке/неглибоке та ін.

Після ідентифікації власних субмодальностей можна переходити до техніки їхнього редагування. Перший етап цієї техніки передбачає т. зв. калібрування субмодальностей, тобто виокремлення тих, які є актуальними для суб'єктивного досвіду і зміна яких спричиняє зміну ваших відчуттів. О. Ксендзюк пропонує схему, де вказано амплітудні характеристики субмодальностей. Ми наведемо коментарі до субмодальностей візуальної РС, інші редагу-

ються практично в такий же спосіб. Отже, 1. Колір – змінійте інтенсивність кольору від яскравих відтінків до чорно-білого; 2. Відстань – змінійте відстань між вами й образом від близької до далекої; 3. Глибина – варіюйте глибину картини від плаского, двомірного фото до повної глибини трьох вимірів (об'ємне зображення); 4. Тривалість – видозмінійте тривалість руху картини від швидкого миготіння до усталеного відбитку, який зберігається протягом певного часу; 5. Чіткість – змінійте чіткість від кристалево прозорої до розмитої нерозрізняювальності; 6. Контраст – варіюйте різницю між світлом і тінню від абсолютного контрасту до менш безперервних градацій сірого кольору; 7. Межі – змінійте межі від чітковизначеної рамки до панорамного зображення, яке залишається (чи простягається) за вашою головою, тобто туди, де асоціюється до площини зображення; 8. Рух – змінійте показники зрушень образу від нерухомого фото до кадрів кінофільму; 9. Швидкість – варіюйте від уповільненого, розтягнутого в часі зображення до його швидкісного руху; 10. Відтінок – змінійте баланс кольорів і відтінків. Наприклад, збільшіть інтенсивність жовтих і червоних кольорів, актуальність же прохолодних блакитних і зелених – зменшіть; 11. Прозорість – зробіть образ прозорим – таким, аби ви могли бачити, що знаходиться під його поверхнею; 12. Пропорції – переробіть обрамлення картини спочатку у вузьке, потім – у коротке й широке; 13. Орієнтація – змініть нахил картини, відсунувши, наприклад, її верхню частину від себе, а потім поверніться до початкового варіанту; 14. Передній/задній план – варіюйте відмінності між переднім планом, де розміщено актуальні для вас об'єкти, та заднім, де зосереджено фонові елементи ситуації. Спробуйте змінити їхні місця [9].

Після усвідомлення специфіки процесу варіювання субмодальностями, можна переходити до наступного етапу, на якому за допомогою субмодального редагування і можна навчитися поліпшувати свої (чи іншої людини) внутрішні відчуття. Для досягнення зазначеного достатньо в наведений спосіб «пригасити», «зменшити» всі актуальні параметри провідної модальності (бо, наприклад, дисоціація щодо негативних спогадів позбавляє їх емоційної сили) або використати прийом доведення субмодальностей до критичного рівня, що в НЛП застосовують для знищення, переоцінки або зміни інтенсивності впливу чогось неважливого чи неприємного в нашому досвіді. В цьому аспекті «субмодальності можна розглядати як найфундаментальніший операційний код людського мозку» [5]. Завжди, коли людина кодує свої спогади за допомогою різних субмодальностей, у мозку виникає мисленнєве уявлення, яке спричиняє відповідні електрохімічні реакції в її нейрофізіологічному комплексі. В такому разі «постійно змінюється не тільки пейзаж відчутного розуму, як би не визначали цю властивість, а й сама поверхня мозку, «сірої речовини». Зміни торкаються її форми та хімічного складу. Якщо ви хоч колись мисленно «утворили» дерево висотою в міліу чи блакитну кульбабку, ці

образи вже буде неможливо стерти. Вони можуть змінюватися в повторюваних спогадах, але в тій чи іншій формі залишатимуться в пам'яті, назавжди закарбовані у вашу внутрішню мапу, топографію вашої особистості» [там само]. Б. ван дер Хорст, зазначаючи, що «реальний мозок являє собою глобально взаємопов'язану широко розповсюджену множинність паралельних процесів, які відбуваються одночасно» [12] і «незалежні від світу, а сформовані світом» [там само], наголошує, що «мозок використовує процеси, які змінюють самі себе. Вони утворюють пам'ять, яка змінює наш спосіб думати про майбутнє. . . Ми формуємо фільтри сприйняття, які визначають, на що нам звертати увагу. Ми звертаємо на щось увагу, щоб укріпити (нейронні – Т. К.) мережі і в такий спосіб розбудовуємо фільтри сприйняття. Мозок повинний моделювати багато різноманітних можливостей майбутнього світу одночасно» [там само]. Цим твердженням доведено імманентну пластичність мозку, великі потенційні можливості, які надано людині Природою і які необхідно розвивати. НЛП в цьому аспекті пропонує зручні та функціональні техніки, які допомагатимуть людині розширити межі сприйняття й досягти внутрішньої та комунікативної гармонії.

Останнім часом, засвідчуючи функційність та ефективність цієї техніки, в різних засобах масової інформації з'являються публікації, орієнтовані на ознайомлення (щоправда, адаптоване, «полегшене») читацького загалу із субмодальнісним редагуванням. Наведемо невеличку статтю «Спектакль нашого життя» з одного «жіночих» журналів: *«Всі ми знаємо, що сваритися та з'ясовувати стосунки, особливо із самого ранку, нерозумно й шкідливо. Але якщо ви перебуваєте не в гордій самотності, то ймовірність того, що вранці, як звичайно, ванна кімната не буде братися штурмом, на автобусній зупинці не почнеться скажена метушня, а на роботі колега, який погано почувається, не вибере вас об'єктом отруйливих зауважень або жилеткою для скарг, дуже мала. Ви відчуєте, що більше не можете контролювати свої емоції. . . Що ж робити? Самогіпноз підтримає вас не гірше за психотерапевта. Знайдіть місце, де вам ніхто не буде заважати, розслабтеся й увявіть подію, що викликала у вас бурю негативних емоцій, як картинку. Подія має бути неглибинною. Ситуації можуть бути такими: сусідка по комунальному помешканню накричала на вас за несвоєчасно винесене сміття, начальник теж сварився на вас, чоловік обурився через погано відпрасований комірць сорочки. Уявіть собі картинку: ось ви в кімнаті з чоловіком, і він зі злим обличчям маше зловісною сорочкою. Поставте собі питання: як я побачила цю картинку – рухливою чи як стоп-кадр? У рамочці чи без неї? близько чи далеко? які кольори переважають? чи чути голоси, шуми? Потім ви, не розплющуючи очей, дивитися на вашу неагативну картинку далі, але всі її параметри змінюєте на протилежні. Картинка була близько – увявіть її далекою, люди на ній ворушились – не*

хай застигнуть. Кольори переважали темні – додайте яскравих, світлих. Було тихо – уявіть шуми, музику, сміх. Більше за все часу приділіть уявленню про фінал події. «Роздивіться» своє обличчя в найдрібніших подробицях. Дозвольте собі у своїх фантазіях радісно закричати, застрибати! Змініться первинна картинка події – змініться і ваше ставлення до неї. Вона вже не буде виглядати похмурою і пригніченою, як раніше. Віднайдіть нові ресурси та режисуйте спектакль вашого життя». Це ми і називаємо субмодальнісним редагуванням. Уміння користуватися такими сегментами досвіду надасть змогу «1. Отримати доступ до своїх психічних ресурсів. 2. Ви зможете за власним бажанням змінювати будь-яку модальність. 3. Змінюючи субмодальності, ви зможете змінити і смисл будь-якого переживання. 4. Ви зможете керувати переживаннями, узгоджувати їх зі своїми цілями (і тоді вам не треба буде покладатися на випадок чи зовнішні обставини). 5. Ви зможете змінити свої фізичні дії, щоб впливати на думки, і змінити думки, щоб вплинути на своє тіло. 6. Розслаблюючись і відстежуючи ледь уловимі зміни у своїх відчуттях, ви зможете змінити основні функції організму (дихання, частоту пульсу і навіть частоту хвильової активності мозку) [6, с. 156].

Актуальність субмодальнісних характеристик засвідчують і відповідні приклади з фольклорних джерел. Так, в українських прислів'ях, приказках та ін. зафіксовано величезну кількість субмодальнісних номінацій, які, до речі, в жанрі загадок набувають не власне описової, а безпосередньо ідентифікувальної функції: **синя шуба покрила весь світ; серед двора лежить червона сковорода; вдень блідніє, а вночі ясніє; зимою чорне, весною і літом зелене, а восени жовте; спершу блиск, за блиском тріск, за тріском плеск** та ін. [10, с. 140-142].

Якоріння. Природу якоріння – «стимула, який пов'язаний з певним фізіологічним станом і який запускає його» [5], у НЛП пояснюють через явище рефлексорних реакцій та процесів асоціювання. Вказівки на наявність у людському досвіді таких ситуативно актуальних і репрезентативно маркованих сегментів віднаходимо і в О. Потєбні: «За «порогом свідомості» одні уявлення мають помітніший вплив на усвідомлюване, інші – менший, і перші легше повертаються до свідомості, другі – складніше» [7, с. 402], що детерміноване глибиною асоціативних зв'язків між ними в процесі мисленнєвої діяльності, бо «ступінь впливу одних думок на інші може, видимо, залежати або від сили супроводжувальних почуттів, або від їхньої ясності» [7, с. 400]. Вчений наголошував і на важливості врахування репрезентативної синестезії (накладання) каналів: «Якщо одночасно з видимим образом предмета сприймається і певний запах, то і враження запаху належить до зовнішнього образу» [7, с. 391], підкреслюючи, що «у слов'янських мовах досить звичними є зближення сприйняття зору, дотику і смаку, зору і слуху» [7, с. 394]. Наш мозок у природний спосіб пов'язує наші певні переживання з так званими тригерами –

реальними явищами (найчастіше), зовнішніми показниками, закріпленими в нашій підсвідомості за певними актуальними сенсами. Оскільки ж ідеться про зовнішні сенсові маркери, які ми сприймаємо через фізіологічні канали, то й якорі (тригери) можуть мати аудіальну (дзвоник – перерва), візуальну (червоне світло світлофора – заборона ходу) чи кінестетичну (запах спаленого листя – туга) маркованість в індивідуальній картині світу.

Виникнення якорів у НЛП пояснюють такими причинами: по-перше, це наслідок повторення, яке сприяє закріпленню фіксованих подразників у довгостроковій пам'яті (див. про особливості впливу реклами). І. Сеченов з цього приводу писав: «Якщо відчуття дуже звичне, тобто повторювалося за різноманітних зовнішніх умов, то воно відтворюється таким невеликим числом незначних натяків, що більшість з останніх і взагалі не простежується» [8, с. 240]. Ця залежність між виникненням певних відчуттів та сенсифікаційним характером їхньої динаміки ґрунтується на психофізичному законі Вебера-Фехнера. Вивчаючи можливості людини щодо вагових сприйняття, німецький фізіолог Г. Вебер дійшов до висновку про залежність інтенсивності відчуття від сили подразника, спираючись на яке німецький фізик Г. Фехнер відкрив загальну формулу цього феномена, згідно з якою при збільшенні сили подразника в геометричній прогресії інтенсивність відчуття зростає в арифметичній прогресії: $2E = k \log l + C$, де E – інтенсивність відчуття, l – інтенсивність подразника, k і C – константи [2]. По-друге, це емоційна навантаженість подразника. Якщо будь-яке сильне враження супроводжувалося яскравими елементами ВАК-характеру, то існує можливість того, що в подальшому ці супровідники викликать ту саму емоцію. Наприклад, якщо під час підготовки до серйозного публічного виступу ви чули якусь мелодію і паралельно дуже нервували, то з часом ця мелодія може викликати у вас стан знервованості (так, за радянських часів телевізійна трансляція «Лебединого озера» в народній свідомості пов'язувалася зі зміною влади та ін.).

Механізм якоріння спирається на рефлекторну теорію І. Павлова, але, як зазначає відомий дослідник НЛП М. Фурман, «першим відомим систематизованим описом умовних рефлексів вважають опубліковану у вигляді тез роботу Dr. Wolfson «Спостереження над секрецією слини» [1899], а власне термін «умовний рефлекс» уперше вжитий Dr. Tolochinov, який у 1903 році оприлюднив свої результати на конгресі Природничих Наук у Гельсінґфорсі» [11]. Думки про рефлекторну природу психічних явищ були розвинуті І. Сеченовим у «Рефлексах головного мозку», що далі спричинило формування новітньої галузі – психофізіології, яка «вивчає фізіологію вищих психічних функцій та взаємовідношення мозку, тіла і поведінки живих організмів у співвідношенні з довкіллям» [8, с. 13] та активно розвивається на сучасному етапі. Феномен рефлексогенного зв'язування в НЛП використовують для зчеплення фізіологічних станів та конструювання поведінкових стра-

тегій, де задіяно «як автономну, так і нейроендокринну системи людського тіла, що і підтримує швидку появу і повільне згасання фізіологічних реакцій. Зв'язування виявилось чудовим засобом для утворення переходу між двома прямо протилежними фізіологічними станами. Ця процедура забезпечує плавний перехід від справжнього до бажаного стану» [11].

У плані особистісного вдосконалення НЛП пропонує техніку якоріння ресурсів, що полягає у визначенні «кроків для переносу позитивних емоційних ресурсів із минулого переживання до дійсної ситуації, в якій ви хочете мати до них доступ» [5]. Спочатку треба досягти т.зв. ресурсного стану, тобто емоційного контуру, наявного під час певної ситуації. Задля цього необхідно пригадати та яскраво представити собі цю ситуацію, яку бажано внутрішньо ототожнити з певним суб'єктивно актуальним референтом – якорем. Кінестетичний якір передбачає «певне відчуття, яке ви можете пов'язати з вибраними вами ресурсами. Стискання великого і вказівного пальців або будь-яке особливе стискання кулака добре спрацьовує як кінестетичний якір... Важливим є те, що якір має бути унікальним і не може бути частиною буденної поведінки. Вам необхідний особливий якір, який не виникає постійно і не асоціюється з іншими станами й поведінками» [5]. Лесли Камерон-Бендлер пише, що «в ситуації можливої агресії візуальний якір кращий від кінестетичного, оскільки наближення, необхідне для торкання, може бути небезпечним» [3, с. 302]. Аудіальним якорем може слугувати якась фраза чи слово, вимовлені про себе чи назовні; візуальний якір передбачає внутрішню фіксованість на певному образі та ін. Далі наведено методичку закріплення обраного якоря з певним станом, що передбачає і факт варіювання їхньої природи, бо якір може бути, як зазначалось, і зовнішнім, і внутрішнім. До того ж, виокремлюють і явище «полі-якорності» моделювання – наявності кількох актуальних якорів до певного стану, бо «що більше число різних відношень, то більше число різних точок зіткнення може мати певна річ щодо інших предметів, то у більше число напрямків вона записується в реєстрах пам'яті» [8, с. 250]. Зворотний же процес, пов'язаний з ефектом підсилення, який супроводжує встановлення сигнального якоря для актуалізації поліемотивних станів особистості, вчені визнають неефективним, оскільки «нейрофізіологічно сигнальний якір, що викликає більше ніж один фізіологічний стан, призводить до внутрішнього інгібування, притискування відповіді і, кінець кінцем, до згасання тих станів, які ви намагалися підсилити» [11]. Наголошують, що якорі повинні «за часом відповідати піку інтенсивності стану, бути унікальними і розрізняваними; бути легко відтворюваними; бути пов'язаними з тим станом, який виразно й легко переживається» [5]. У певному сенсі можна сказати, що «якорі є зовнішнім відображенням того, як ми утворюємо нові нервові шляхи у своїй нервовій системі між початковим стимулом і новою реакцією» [5].

Отже, якоріння орієнтовано на закріплення позитивних сегментів досвіду, а «надання мозку сильних позитивних образів успіху програмує його на те, щоб думати в термінах успіху і робить цей успіх вірогіднішим» [5]. Так, якоріння, за А. Ковальовим, – це пристосування станів людини до певних шаблонів поведінки або входів сприйняття для наступного відтворення і використання. Процес, за посередництвом якого будь-який стимул або репрезентація (зовнішня чи внутрішня) пов'язана з певною реакцією і зумовлює її появу. Але зазначимо, що техніку якоріння (насамперед – через повторення) дуже часто використовують у ретіальному спілкуванні, у методах роботи ЗМІ. Найхарактернішим прикладом є рекламне мовлення, де ревербераційні процеси спричиняють когнітивно-емоційне запам'ятовування предмета / факту, що підтверджує існування мимовільного та спланованого характеру виникнення якорів та їхню впливову природу.

Висновки та перспективи дослідження. Наукова потужність нейролінгвістичного програмування та його методологічного апарату на сьогодні є загально визнаною (див. праці [3; 4; 13; 14; 15]). Презентовані техніки скеровані зокнайперше на самостійну корекцію власного психоемоційного стану, що в часи воєнної агресії є важливим фактором збереження особистісного гомеостазу. Перспективним вважаємо розширення кола відповідних технік НЛП та ознайомлення з ними не лише фахівців-філологів, а й представників широкого загалу, що безперечно прислужиться в збереженні ментального здоров'я нашої нації.

Література

1. *Алдер Х.* НЛП: сучасні психотехнології. К., 2000. 160 с.
2. *Вебер М.* Напрями і шаблі релігійного заперечення світу. *Проблеми філософії*, вип. 87, К. 1991.
3. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса: Астропринт, 2008. 344 с.
4. *Ковалевська Т. Ю.* Моделювання емпатії в сучасному комунікативному просторі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.* Лінгвістичні науки : Наукове видання : Збірник наукових праць. № 13. Одеса : Астропринт, 2011. С. 159-168.
5. О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Вступ до НЛП. [Електронне видання] URL: <https://studfile.net/preview/7081370/>
6. *Олдер Г., Хезер Б.* NLP. Повне практичне керівництво. К.: Софія, 2000. 224 с.
7. *Потебня О. О.* Думка і мова. О. О. Потебня. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. К.: Знання, 2009. С. 391-403.

8. *Сеченов І. М.* Елементи думки. К.: Наукова думка, 1985. 416 с.
9. Трансформація особистості: нейролінгвістичне програмування. Аналіз і коментарі О. Ксендзюк. Одеса: Хаджибей, 1995. 351 с.
10. Українські прислів'я, приказки та загадки. Упоряд. та передм. Н. Сойко. К.: Школа, 2001. 176 с.
11. *Фурман М.* Нейрокібернетика, Самоорганізація і Якоріння. Частина VII. [Електронне видання]. URL: <https://www.google.com/search?q+online>
12. *Хорст Ван дер Б., О'Коннор Дж.* Стратегії, мозок, нейронні мережі та когнітивна наука. [Електронне видання]. URL: <http://www.nlp.ua>
13. Черненко О., Гнатюк С., Петрик В., Гурєєв В., Курганевич В. Сучасні технології нейролінгвістичного програмування. К.: Центр навчальної літератури, 2020. 145 с.
14. *Kovalevska T., Kovalevska A.* Utilizing the Neurolinguistic Programming Technologies in Foreign languages Teaching Practice *The Arab World English Journal (AWEJ)* Special Issue on: "Trends and Applications of English Language Teaching and Learning in Ukraine Context", November 2020, <https://www.awej.org/index.php/special-issues/103-special-issue-on-english-language-on-ukraine-context-2020>.
15. *Kovalevska A., Kovalevska T., Kravchynska T., Hirna N., Lysenko T.* Modern methods and information and communication technologies in the system of teachers' training for vocational education institutions. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*. Vol. 10. Issue 01-XVI. Ak. sdr. MAGNANIMITAS: Czech Republic, Hradec Králové. 2021. Pp. 106 – 114.

T. Yu. Kovalevska,

ScD, Professor,

Odesa National University named after I. I. Mechnikov,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department

TECHNOLOGICAL COMPLEX OF NEUROLINGUISTIC CORRECTION

The article is devoted to an overview analysis of current techniques of neurolinguistic programming, aimed at the psychomental correction of behavioral complexes of our compatriots who suffer from the war, which, in turn, affects their psycho-emotional state. The negative consequences that can make it impossible for a more or less calm, adequate existence of an individual in such force majeure states can be alleviated by applying neurolinguistic techniques aimed at the correct correction of such borderline psychological states by appealing to the capabilities of neurolinguistic influences on the programmatic mechanisms of

personal perception. The current technological resources include primarily those that are focused specifically on personal correction and are presented in the paradigm of neurolinguistic programming.

Key words: neurolinguistic programming, submodal editing, anchoring.

* * *

УДК 81'42:811.161.2

Н. В. Кондратенко,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри прикладної лінгвістики

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ МОВЛЕНЄВИХ АКТИВ ОБРАЗИ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ: ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ

Статтю присвячено дослідженню лексичних маркерів репрезентації негативно оцінної інформації в тексті, що є актуальним для проведення семантико-текстуальних лінгвістичних експертиз. У центрі уваги постали експертні дослідження, спрямовані на визначення ознак розпалювання національної ненависті та ворожнечі, що передусім зафіксовано на лексичному рівні в семантиці мовних одиниць. Матеріалом для аналізу слугували запити на проведення лінгвістичних експертиз та матеріали з відкритих соціальних мереж Facebook та YouTube за 2015–2024 роки. Доведено, що в публічному дискурсі, зокрема в дописах і коментарях у соціальних мережах використовуються етноніми – як нейтральної семантики, так і негативно оцінної. Основним лексичним маркером наявності негативно оцінної інформації щодо певної особи або групи осіб за національною або етнічною ознакою є етноніми та етнофобізми. Визначено етноніми як закріплені в словниках номінації осіб за етнічним чи національним походженням, що набувають оцінного значення у відповідному контексті.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, семантико-текстуальне дослідження, негативна оцінка, етнонім, етнофобізм, публічний дискурс, соціальна мережа.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Семантико-текстуальна лінгвістична експертиза, скерована на аналіз тексту за різними аспектами, зокрема наявністю в ньому негативно оцінної інформації, насамперед передбачає дослідження лексичних мовних одиниць. Навіть питання щодо об'єктивного змісту тексту вирішуються спочатку через аналіз лексичних значень компо-

нентів висловлювань з опертям на лексикографічні джерела, а вже потім експерти розглядають загальний зміст тексту та лінгвопрагматичні аспекти його витлумачення. Саме лексичний рівень стає тим підґрунтям, на яке спираються більшість фахівців, відповідаючи на питання щодо наявності інформації, що принижує честь і гідність, завдає моральної шкоди, містить образи та звинувачення. Одним із важливих аспектів таких досліджень є виокремлення негативної інформації щодо певної особи за національною та етнічною ознаками. У таких випадках комунікативна мета мовця полягає в тому, щоб образити чи принизити співрозмовника не на підставі його поведінки чи певних дій, а саме з огляду на його належність до певної національності чи етнічної групи. Мовними засобами, що використовуються з такою метою, передусім стають етноніми – як семантично нейтральні, так і експресивні. Фіксація в тексті етнонімів та визначення їхньої семантики за тлумачними словниками не завжди є достатніми для правильної інтерпретації намірів мовця, тому потребує ґрунтовного вивчення проблеми в аспекті передачі етнонімами негативно оцінної інформації щодо певної особи.

Мета дослідження – проаналізувати етноніми як лексичні одиниці, що виражають негативну інформацію в тексті з погляду семантико-текстуальної лінгвістичної експертизи. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: визначено поняття етнонімів та окреслено їхні експресивні вияви; проаналізовано нейтральні та експресивні українські етноніми на позначення представників різних етносів і національностей; окреслено специфіку використання етнонімів під час спілкування в публічному просторі соціальних мереж як маркерів негативно оцінної інформації.

Об'єктом аналізу є публічний дискурс соціальних мереж у світлі лінгво-експертних досліджень, а **предметом** – оцінно марковані лексичні одиниці в лінгвістичній семантико-текстуальній експертизі.

Матеріалом для аналізу слугували запити на проведення лінгвістичних експертиз та матеріали з відкритих соціальних мереж Facebook та YouTube за 2015–2024 роки.

Методи дослідження ґрунтуються на поєднанні традиційного функційного аналізу з лінгвопрагматичним, зокрема використано метод компонентного аналізу і метод аналізу словникових дефініцій для визначення особливостей семантики етнонімів та структури їхнього значення; лінгвопрагматичний метод – для виявлення комунікативних інтенцій мовця в разі подання негативно оцінної інформації на адресу співрозмовника. Також залучено загальнонаукові методи опису, класифікації та узагальнення для структурування матеріалу та отримання висновків.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. Витоки досліджень етнонімів сягають перших студій з національної свідомості та самосвідомості Й. Гердера, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Е. Сепіра та ін. У сучасному

мовознавстві дослідження етнонімів належать до прерогативи лінгвокультурології (В. Жайворонок, В. Кононенко, Р. Кісь та ін.), етнолінгвістики (Н. Данилюк, М. Жуйкова, Т. Космеда, О. Левченко та ін.) та лінгвокогнітології (А. Загнітко, М. Кочерган, Л. Лисиченко, В. Манакін, О. Селіванова та ін.). Лінгвісти визначають етноніми, з одного боку, як окрему лексему. Так, Н. Мельник наголошує, що етнонімом є «будь-який неописовий (однослівний) номінант, що позначає людей за національною ознакою або за їх державною приналежністю» [5, с. 72]. З іншого боку, фіксуємо ширше трактування цього поняття, вже не пов'язане виключно з лексичним рівнем. В. Манакін вважає, що етнонім – це «назва етносу (народу, племені, народності, нації тощо), яка може функціонувати як самоназва і «зовнішня» назва етносу» [4, с. 272]. В обох випадках етнонім розуміють як певну номінацію особи або групи осіб за національною чи етнічною ознакою. Не заглиблюючись у розмежування понять «етнос», «нація» і «національність», погоджуємось з позицією Н. Мельник щодо того, що «термін етнонім також правомірно вживати і для позначення осіб за їх національною приналежністю. При зіставленні понять етнічна група і нація перше пов'язують з культурним аспектом, друге – з аспектом політичної організації, з існуванням, реальним або потенційним, своєї власної держави» [5, с. 72].

Етноніми використовують не лише як прямі номінації, а й як експресиви. Зокрема, вони стають маркерами вербальної агресії і мови ворожнечі. Л. Ажнюк зазначає: «Когнітивним підґрунтям мови ворожнечі є здавна сформована практика соціальної стигматизації (соціального таврування) — аксіологічного протиставляння соціальних груп за певною ознакою. На підставі стигматизації формуються негативні соціальні стереотипи, які в подальшому породжують упереджене ставлення й дискримінацію» [1, с. 15]. Закріплені в масовій свідомості етнічні стереотипи зумовлюють використання етнонімів для вираження ксенофобських поглядів. Утім, В. Манакін вважає, що в «Україні загалом панує міжнаціональна толерантність, хоча історично міжетнічні відносини українців з росіянами, циганами, євреями, поляками та іншими національностями не завжди відзначалися взаємною приязню» [4, с. 42]. Однак представлений для аналізу матеріал, зокрема дописи і коментарі пересічних носіїв мови в соцмережах свідчать про те, що явища вербальної агресії на національному ґрунті, на жаль, ще мають місце. З метою приниження співрозмовника за національною або етнічною ознакою здебільшого вживають стилістично знижені та експресивно марковані номінації, що отримали назву етнофобізмів (існують також інші терміни на позначення цих лексичних одиниць – національне прізвисько, етнофолізм) – це «особливий розряд екзоетнонімів, позначених переважно пейоративною конотацією (...) й належних до експресивних етнонімів» [6, с. 225]. Ми розглянемо як нейтральні етноніми, так і експресивно марковані, релевантні для лінгвоекспертних досліджень.

Виклад основного дослідження. Лінгвістична семантико-текстуальна експертиза одним із завдань має встановлення у змісті тексту інформації позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи та наявності в тексті, повідомленні, промові висловлювання образливого характеру щодо певної особи [3]. Наявність відповідної методики [7] визначає алгоритм дій лінгвіста-експерта, утім, не виключає певних труднощів під час інтерпретації окремих понять, зокрема, коли йдеться про негативну інформацію за національною чи етнічною ознакою. Поширеним є використання з цією метою етнонімів різного стилістичного забарвлення, тобто як нейтральної семантики (*француз, українець, англієць, італієць* тощо), так і є негативно маркованих (*жабоїд, макаронник, хохол, лях* тощо).

Вживання етнонімів нейтрального характеру є поширеним у текстах різних типів, проте вони можуть набувати різної конотації у відповідному контексті. Насамперед це стосується лексеми «єврей», що за тлумачним словником має значення: «Загальна назва народностей, які живуть у різних країнах і об'єднані спільністю походження від давньоєврейського народу, що населяв Палестину до перших століть нашої ери» [8, Т. 2, с. 494]. Семантично нейтральна лексема отримує додаткові значення завдяки контексту і прагматичній настанові мовця, напр.: *Це євреї в Умані. Якщо продати цим тварям ще і нашу землю, що тоді тут українцям робити?* Контекстуальний аналіз дає змогу простежити ототожнення етноніма «єврей» з іменником «тварь» (росіянізм – укр. тварина), що за словником в переносному значенні має позначку «просторічне, презирливе» та є номінацією негідної людини, тобто вживається як інвектива. На противагу нейтральній назві «єврей» етнонім «жид» має експресивно марковане переносне значення в словнику як «1. заст. Те саме, що євреї. 2. Образлива назва євреїв» [8, Т. 2, с. 528]. У другому значенні словник фіксує образливу семантику вже в дефініції, тому вживання цієї лексеми в тексті або висловлюванні свідчить про негативну інформацію та образу за національною ознакою, напр.: *Це євреї, яких краще назвати жидами, все не нажруться; Значить, ресурси у нас всі приватні, кредити особистісні, але війна народна! Непогано жиди влаштувались на нашій шиї!* Відмінності у походженні, конотаціях і дериваційному потенціалі лексем «жид» і «єврей» наводить у своїй статті Т. Гуцуляк, яка зазначає: «Образно-дериваційний потенціал етноніма жид (жиди) розвинувся на тлі низки етнокультурних чинників – стереотипних уявлень українців про цю етнічну спільноту, більшу культурну опрацьованість саме лексеми жид в ХІХ – на початку ХХ ст. на противагу слову єврей; її закріплення без образливого змісту в складі прислів'їв, приповідок, комічних розповідей у народнорозмовному мовленні та в лексикографічних працях» [2, с. 32]. У соціальних мережах вживання лексеми «жид» має негативно оцінну семантику і підпорядковано інтенції образи, напр.: *Жид вова приїхав до жиди дуди анджея; Жиди окупували Україну.* У таких випадках

лінгвіст-експерт, спираючись на закріплену в словнику експресивну маркованість лексеми, визначає наявність у висловлюванні як негативної інформації та скерування тексту на образи певних осіб.

У випадку нейтральних номінацій ситуація потребує ґрунтовнішого пояснення. Так, етнонім «циган» не має в словнику жодних оцінних конотацій: «Цигани – народність індійського походження, що живе невеликими групами майже в усіх країнах світу; особи, які належать до цієї народності» [8, Т. 11, с. 208]. Це підтверджує й аналіз етноніма у фразеологічних одиницях, проведений Д. Якимович-Чапран: «Назагал, якщо розглядати аксіологічний компонент конотацій лексеми циган (...), то слід відзначити, що виразно негативно забарвлених оцінок практично немає, за винятком хіба сем 'неохайність' та 'неправдомовність', але вони представлені поодинокими стійкими одиницями» [9, с. 314]. Проте на лінгвопрагматичному рівні фіксуємо наявність оцінного компонента, оскільки останнім часом здійснюється заміна цього колись усталеного етноніма іншим – «роми», що підтверджує певну експресивну маркованість етноніма «цигани». Зважаючи на це, вживання лексеми «циган» в негативно оцінному контексті надає етноніму негативної семантики, напр.: *Начальник слідства тут у мусарні циган, який взагалі нічого не робить; Цигани – роми ніколи не хочуть працювати!!! Жебратство, крадіжки, торгівля наркотиками, кіднепінг, перетворюють вокзали і парки в місця, куди страшно пускати дітей, купи сміття, антисанітарія...* У наведених висловлюваннях актуалізовано стереотипне уявлення про ромів як про нероб, тому вживання лексеми «циган» підпорядковано інтенції мовця висловити образу на адресу відповідної особи. У соціальних мережах етнонім набуває негативно оцінного значення саме в контексті, тому що мовці надають представникам цього етносу негативних рис, напр.: *Це цигани, паразити на нашій землі які ніякої користі не приносять!!!; Цигани – злодії, аферисти, конокради. Вони користуються державою, нічого в неї не вкладаючи.* Попри семантичну нейтральність лексеми в словнику наведені контексти містять негативну інформацію щодо осіб відповідної етнічної групи, що актуалізовано за допомогою оцінної лексики, вжитої як характерологічної для циганського етносу.

В експресивно маркованих етнонімах – етнофобізмах – негативна оцінка закладена безпосередньо в семантиці лексем, напр.: *хохол, укр, укроп, піндос, пшек, фріц, чурка, айзер* і под. Переважно це стилістично знижена або жаргонна лексика, напр.: *Але піндоси сказали, і всі все підхопили; Дивні ці піндоси, нічого не розуміють в економіці.* У цьому випадку давній етнонім (первинно ним позначали греків) отримав переносне значення і вживається як стилістично знижена та образлива номінація американців. Такі лексеми не лише є стилістично зниженими та експресивно маркованими, а й не належать до української літературної мови, тому не зафіксовані в тлумачних словниках. Доцільно в цих випадках послуговуватися не терміном «етно-

нім», а «етнофобізм» на позначення такої лексики. Використання етнофобізмів підпорядковано висловленню загальної негативної оцінки представників певної етнічної або національної групи осіб, напр.: *Айзери, які вчора вночі вбили ДАІшника, пробують уникнути відповідальності; Чим ближче до кордону тим на думці ті «пшеки», за всі ті «пани» що знущалися над нашим народом; Замість танків і ракет америкоси дали статуетку.*

Етнофобізми мають відповідниками нейтральні етноніми в літературній мові: *айзери – азербайджанці, пшеки – поляки, америкоси – американці* тощо. На нашу думку, етнофобізми виражають стереотипні уявлення про представників іншого етносу або національності, тобто є вербалізацією негативно маркованих гетеростереотипів. Коли мовець має ксенофобні погляди, то в його мовленні етнофобізми фіксуються у великій кількості щодо представників різних етносів, напр.: *Навіть якщо допустити що Україною керують жиди, то це виключно тому, що їх обрали хохли, які думають, що Україною керують жиди; Пшеки і кацапи – дві сторони однієї медалі.* Етнофобізми є однозначним маркером наявності в тексті інформації негативного характеру, скерованої на розпалювання національної ворожнечі.

Серед етнофобізмів наявні й лексеми, що містять негативно оцінну інформацію щодо українців, напр.: *Поки хохли ховаються, і шукають виправдання собі, та собі подібним, страждають та гинуть наші діти; Я молюсь, щоб всі укри сиділи вдома, і ніхто не ліз с героїзмом; Укропу прилетіло.* В останньому випадку висловлювання містить лексему-фітонім «укроп», вжиту як зневажливу назву українців. Переважно це фіксуємо в текстах проросійської пропаганди, що загалом наповнені оцінними судженнями. Проте лексеми *укри, укropи, хохли* використовуються і з метою глорифікації українців, в такому випадку комунікативною інтенцією мовця є іронія.

Висновки і перспективи дослідження. У публічному дискурсі, зокрема в дописах і коментарях у соціальних мережах, використовуються етноніми – як нейтральної семантики, так і негативно оцінної. В останньому випадку це мовленнєві акти, що містять образу за національною ознакою, тому їх доцільно аналізувати в семантико-текстуальних експертизах, скерованих на виявлення в тексті ознак розпалювання національної ворожнечі. Основним лексичним маркером наявності негативно оцінної інформації щодо певної особи або групи осіб за національною або етнічною ознакою є етноніми та етнофобізми. Етноніми – це закріплені в словниках номінації осіб за етнічним чи національним походженням, що набувають оцінного значення у відповідному контексті. Етнофобізми виходять поза межі літературної мови і містять негативну оцінку безпосередньо у структурі значення, а також віддзеркалюють стереотипне уявлення та упередження щодо представників інших етносів. Перспективи дослідження полягають у подальшому виробленні критеріїв розмежування фактичних тверджень та оцінних суджень, що містять етноніми та етнофобізми.

Література

1. Ажнюк Л. Мова ворожнечі й політкоректність у сучасній суспільно-політичній комунікації. *Мовознавство*. 2024. Вип. 3. С. 9–23.
2. Гуцуляк Т. Є. Образно-дериваційний потенціал етнонімів в українській мові. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. Вип. VII (60). № 204. С. 29–33.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 року за № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 01.08.2024).
4. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
5. Мельник Н. Етноніми та способи їх репрезентації у сучасній лінгвістиці. *Лінгвостилістичні студії*. 2020. Вип. 39. С. 70–82.
6. Пономаренко В. П. Експресивні етнонімічні назви у сучасних європейських мовах: соціолінгвістичні аспекти. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. VII (175). 2014. С. 224–230.
7. Свиридова Л. В., Фраймович Л. В., Дідушок Н. Я. Методика лінгвістичних досліджень висловлювань образливого характеру у писемному мовленні Харків : ХНДІСЕ, 2016. 16 с.
8. Словник української мови в 11 томах. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
9. Якимович-Чапран Д. Етнокультурні конотації етноніма ЦИГАН (на матеріалі українських фразем і паремій). *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. Серія філологічна. 2018. Вип. 68. С. 307–318.

N. V. Kondratenko,

*Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Applied Linguistics*

ETHNONYMS AS MARKERS OF NEGATIVE EVALUATED INFORMATION IN SEMANTIC-TEXTUAL LINGUISTIC EXPERTISE

The article is devoted to the study of lexical markers of the representation of negative evaluated information in the text, which is relevant for conducting semantic-textual linguistic expertise. Expert research aimed at identifying the signs of inciting national hatred and enmity, which is primarily recorded at the lexical level in the semantics of linguistic units, became the focus of attention.

Requests for linguistic examinations and materials from public social networks Facebook and YouTube for the years 2015–2024 served as material for the analysis. The article proves that ethnonyms are used – both with neutral semantics and negatively evaluated – in public discourse, in particular, in posts and comments on social networks. The main lexical marker of the presence of negatively evaluated information about a certain person or group of persons based on national or ethnic characteristics are ethnonyms and ethnophobia. Ethnonyms are defined as nominations of persons of ethnic or national origin fixed in dictionaries, which acquire an evaluative value in the relevant context.

Key words: linguistic expertise, semantic-textual research, negative evaluation, ethnonym, ethnophobia, public discourse, social network.

* * *

УДК 811.161.2'23:351

Н. В. Кутуза,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

професор кафедри прикладної лінгвістики

МЕДІАВІРУСНЕ ЗАРАЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІПСО: МАНІПУЛЯЦІЇ У МЕРЕЖЕВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто маніпулятивну функцію медіавірусного зараження, яке виступає інструментом ІПСО в мережевому дискурсі. Детально розглянуто такі поняття, як вплив, сугестія, маніпуляція, зараження, ІПСО з уведенням специфічних рис. Запропоновано класифікацію комунікативного впливу, де більш детальну увагу приділено таким факторам текстової актуалізації комунікативного впливу – механізму впровадження впливу, зокрема наслідуванню та зараженню, й побудові за векторною скерованістю впливу, а саме сугестії і маніпуляції. Окреслено шляхи нейтралізації маніпулятивних ефектів медіавірусного зараження як інструменту ІПСО.

Ключові слова: зараження, ІПСО, комунікативний вплив, маніпуляція, медіавірус, мережевий дискурс, нейтралізація, сугестія.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Соціальні медіа та мережі останнім часом є потужною й найпопулярнішою платформою для різноманітних комунікативних дій різного характеру від просування імідж-брендів, новітніх знань, новин тощо до ведення баталій, суперечок, конфліктів, інформаційних війн та ін. Збільшення різноманітного контенту перевантажує свідомість і підсвідомість людей, заплутуючи в інфополі правдивої та

неправдивої інформації, й у такий спосіб подалі інтенсивно впливають на споживачів такої інформації. А у зв'язку з тим, що з феноменом ІПСО, їхньої сутності та дією обізнане все більше коло людей, то відповідно й витонченими стають і ІПСО. Зважаючи на це потрібно більш ретельно та критично ставитися до будь-якої інформації, яка поступає до реципієнта, з метою запобігання вживання неекологічних контекстів. З огляду на зазначене, обрану нами тему дослідження вважаємо вельми **актуальною**.

Аналіз досліджень проблеми. Ґрунтовне дослідження мережевого дискурсу в аспекті потужної реалізації комунікативного впливу різного виду останнім часом зацікавлює багатьох дослідників, оскільки на сьогодні соціальні медіа, соціальні мережі є найпопулярнішим засобом комунікації. Цим активно й користуються для поширення маніпулятивних контекстів з метою дисбалансу настроїв суспільства, що становить небезпеку для нашої держави, а особливо в період війни. Вплив ІПСО досліджували О. В. Акульшин, О. Г. Заруба, А. В. Ковалевська-Славова, Л. Ф. Компанцева, С. С. Кудінов, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, С. В. Череватий та ін. Проте досліджень маніпулятивної функції медіавірусного зараження як інструменту ІПСО в мережевому дискурсі практично немає, що вимагає підвищеної уваги до вивчення цього явища. Поглиблене ж вивчення цього феномена надасть змогу ефективно нейтралізувати патогенні наслідки ІПСО та оптимізувати процеси екологічної комунікації.

Об'єкт нашого дослідження є мережевий дискурс, **предмет** – маніпулятивні ефекти медіавірусного зараження як інструменту ІПСО.

Джерельна база дослідження – українськомовні дискурси соціальних медіа «Інстаграм», «Фейсбук», «Телеграм», зафіксовані протягом 2024 рр.

Метою нашого дослідження є окреслити маніпулятивні ефекти медіавірусного зараження як інструменту ІПСО в мережевому дискурсі. Для досягнення мети потрібно виконати низку **завдань**: розглянути специфіку мережевого дискурсу та ІПСО, деталізувати специфічні риси комунікативного впливу, маніпуляції, зараження; описати класифікацію комунікативного впливу; довести маніпулятивність медіавірусного зараження у мережевому дискурсі, запропонувати загальний алгоритм функціонування медіавірусного зараження для його аналізу; окреслити шляхи нейтралізації шкідливих ефектів ІПСО.

У нашому дослідженні застосовано низку загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних **методів** для висвітлення мети. Загальнонаукові методи дали змогу: окреслити специфічні риси мережевого дискурсу, соціальних мереж (описовий метод); ідентифікувати ознаки медіавірусного зараження як інструменту ІПСО в мережевому дискурсі та поєднати їх у цілісність, конструювання класифікації комунікативного впливу (методи аналізу та синтезу); конкретизувати загальні висновки (метод індукції). Послугуючись

спеціальними лінгвістичними методами, досліджено функційні особливості медіазараження (контекстуально-інтерпретаційний аналіз) та маніпулятивну природу медіавірусного зараження (елементи дискурсивного аналізу).

Теоретична цінність отриманих результатів полягає в систематизації і поглибленні знань про впливовий аспект мережевого дискурсу, що сприятиме подальшій розробці теорії сугестивної лінгвістики, лінгвопрагматики, комунікативної лінгвістики, теорії соціальних комунікацій, з рекламної лінгвостустології та ін.

Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у викладанні базових вишівських курсів із психолінгвістики, сугестивної лінгвістики, дискурсології, риторики, теорії мовної комунікації, у спецкурсах із різновидів рекламного впливу, психології реклами тощо. Матеріали дослідження можуть стати підґрунтям укладання навчальних посібників, методичних рекомендацій, наукових розробок із проблем реклами та PR, для укладання словників рекламної лексики, при написанні кваліфікаційних робіт студентів, магістрантів та аспірантів філологічного фаху. Також матеріали роботи можна використати у практичній діяльності фахівців із прикладної лінгвістики, соціальних комунікацій, рекламної та PR-діяльності.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом спостерігаємо збільшення ІПСО, які стають потужною зброєю у боротьбі між супротивниками. Власне феномен ІПСО (інформаційно-психологічна операція) витлумачують як «попередньо спланований та послідовно реалізований вплив на думки, настрої, світоглядні позиції людей з метою реалізувати власні цілі організатора. В основі усіх інформаційно-психологічних операцій покладено маніпуляцію свідомістю» [7, с. 6]. Відповідно для планування та нівелювання ефектів ІПСО потрібне чітке усвідомлення специфіки комунікативного впливу загалом та глибокого розуміння, що «нинішня війна розгортається у двох визначальних площинах: фізичній, на полі бою, і дискурсивній, у суспільних практиках, що утворюють певну ієрархію. Відтоді провідну роль виконують два різновиди дискурсу: медійний із його публічним і новинним варіантами та науковий. Поступово коло задіяних дискурсів і жанрів розширюється, доповнюючись творчими різновидами: пісенним, поетичним, гумористичним» [1, с. 4], що може слугувати й сугесто-маніпулятивним цілям.

Отже, з огляду на відсутність чіткого дефінування понять вплив, переконання, сугестія, навіювання, гіпноз, а також на дифузність виокремлюваних ученими складників впливу та його актуалізаторів, у роботі спираємося на праці Т. Ю. Ковалевської, П. Бріньюля, Р. Петті, Д. Вегенера та ін. і пропонуємо класифікацію, де феномен комунікативного впливу розглянуто двома блоками з чітким розмежуванням критеріальних ознак: 1) фактори соціопсихологічних характеристик суб'єкта й об'єкта впливу (або фактори інтерак-

тивної актуалізації комунікативного впливу); II) фактори повідомлення (або фактори текстової актуалізації комунікативного впливу) [3, с. 108].

Фактори інтерактивної актуалізації комунікативного впливу передбачають комплексну кваліфікацію соціопсихологічних характеристик суб'єкта й об'єкта впливу, до яких уналежнюємо: 1) фактор соціопсихоментальних властивостей суб'єкта впливу – а) кількість суб'єктів, б) соціальні характеристики, в) психоментальні властивості, г) психофізіологічні стани та ознаки; 2) фактор об'єкта впливу – а) кількість об'єктів, б) соціальні характеристики, в) психоментальні властивості, г) психофізіологічні стани [там само].

До основних факторів текстової актуалізації комунікативного впливу (фактори повідомлення) уналежнено: 1) фактор загального змісту (відповідність інтересам об'єкта впливу); 2) фактор форми вираження – а) форма досягнення, б) форма презентації, в) ступінь експлікованості; 3) фактор умов передання – а) просторово-часові (процесуальні: частота подання (персеверація), швидкість подання (перевищення порогу сприйняття), дефіцит часу для сприйняття, інтервал часу реалізації, тривалість, локальність; б) особливості ситуації впливу (невизначеність ситуації, неочікуваність); 4) фактор механізму впровадження впливу – а) настанова; б) стереотип; в) наслідування / зараження; 5) фактор побудови – а) комунікативні стратегії й тактики; б) нейрофізіологічна активація (переконання / сугестія); в) векторна скерованість впливу (сугестія / маніпуляція); г) інтенсифікація впливу (переконування / сугестія / гіпноз) [3, с. 113–114].

На нашу думку, чітке врахування вищезазначених факторів може слугувати своєрідною інструкцією для конструювання різних впливових (екологічних) контекстів масмедійного простору, а також для нейтралізації шкідливих, деструктивних (маніпулятивних) впливів, «ідентифікація яких сприятиме адекватнішому конструюванню і буденних, побутових, і ретельних контекстів, з одного боку, й умінню виокремлювати некоректні випадки використання таких комплексів – з іншого» [2, с. 202–203]. Ми зупинимось більш детально на таких факторах текстової актуалізації впливу – факторі механізму впровадження впливу (4) в) наслідування та зараження) й факторі побудови за векторною скерованістю впливу (5) в) сугестія / маніпуляція).

Відзначимо, що власне сугестію ми витлумачуємо як некритичне, неусвідомлене сприйняття реципієнтом інформації, що впроваджується приховано у свідомість і підсвідомість особистості за допомогою персеверованих сугестем (вербальних та невербальних). Сугестію і маніпуляцію розмежуємо за векторною скерованістю, де основними відмінними рисами маніпуляції вважаємо знегативованість, деструктивність, патогенність та руйнівну експансію (деальніше див. [3]).

Найчастіше наслідування та зараження ототожнюють, тому слушним, на нашу думку, звернутися до визначення цих понять. Приміром, В. В. Моска-

ленко витлумачує наслідування як «один із основних механізмів трансформації та формування особливостей і рис особистості» [8, с. 45], де індивід знімає із себе відповідальність, перекладаючи її на групу, соціум, і в такий спосіб особистість може відтворювати зразки поведінки та зовнішні риси певної групи як усвідомлено (раціонально), так і неусвідомлено (іраціонально).

Зараження – механізм одночасного сильного емоційного співпереживання загального психічного стану великої кількості людей партнерів, що змушує маси «резонувати» в унісон [див. 11, с. 149]. Це явище ще Ле Бон назвав «колективним несвідомим», яке керує масами (див. праці Ле Бона). Перебуваючи в натовпі, у людини активізуються такі типові ознаки поведінки: перевага ситуативних почуттів (настроїв), втрата інтелекту, відповідальності, легка керованість [там само], оскільки в натовпі вимикається раціональне та відбувається еволюційна регресія. Отже, за нашими переконаннями, саме природу механізму зараження відбиває наявність лише емоційної компоненти на відміну від наслідування, де також фіксуємо й раціональність.

Екстраполюючи вищезазначене й у площину соціальних мереж як нового медіапростору, відзначимо, що саме механізми зараження майже тотожні: «Сугестивний вплив на мережеве співтовариство викликає “масову”, “позаколективну” поведінку, його примітна ознака – стихійне передання інформації, суб’єкт діє практично без відчуття особистого контролю над ситуацією» [11, с. 172]. Проте, на нашу думку, в Інтернет-просторі особиста відповідальність ще більше зникає, оскільки подекуди практично неможливо ідентифікувати особистість або індикатора запуску резонансної теми, події, явища, настрою.

Проф. В. В. Різун, розглядаючи вплив на маси, також підкреслює, що «на формування масових настроїв впливає реальність (соціальні, економічні, політичні умови життя), яка безпосередньо діє на людей і змінює можливості реалізації домагань, бажань, хотінь, і віртуальна дійсність (пропаганда, ідеологія, реклама, журналістика і т. д.), яка через масову комунікацію впливає на свідомість громадян, маніпулюючи домаганнями і бажаннями, потребами людей» [9, с. 61]. І саме збільшення користувачів соціальних мереж відповідно й більш здатне впливати один на одного, створюючи множинність контекстів, смислів різного характеру, тобто що більше резонанс, то й більше охоплення, і як наслідок – ефект медіавпливу.

Соцмережі стали сьогодні підґрунтям життя комерційного, політичного та суспільного – про що стверджують зарубіжні дослідники Е. Т. Брукінґ та П. В. Сінґер, наголошуючи на породженні в Інтернеті конфліктних ситуацій, які «впливають на національну й індивідуальну безпеку громадян. Упродовж минулих двох десятиліть люди усвідомили загрозу кібервійни...» [10, с. 303]. Згадаймо, саме феномен інформації в тому, що вона практично ніколи не є нейтральною (в абсолютному вимірі), й має «інтерпретацію, яка зображає, творить уявлення про світ, Україну, те чи інше явище, подію, факт. Масова

свідомість не здатна сама формувати інтерпретацію всіх подій; вона покладається при цьому на готові здобутки, що їх надають засоби масової інформації» [6, с. 243]. У такому разі набагато легше маніпулювати суспільною думкою та скеровувати її у потрібному напрямі, подаючи потрібні готові реакції, своєрідні інструкції до дії, що стають потужною зброєю у різноманітній боротьбі. Тому «найкращі й найгірші аспекти людської природи борються за те, що насправді має найбільше значення онлайн: за нашу увагу та залучення» [10, с. 302], оскільки інформація в мережах є заразною, а «у кіберпросторі засоби “перемоги” в політичному чи військовому аспекті цього змагання практично ідентичні. Як результат, політика перейняла елементи інформаційної війни, тоді як на насильницький конфлікт дедалі більше впливає боротьба за думки у віртуальному просторі [там само]. Таким чином, споживаючи інформацію із соцмереж, потрібно сприймати її не як розважальний, безпечний контент, а як таку, що вимагає підвищеної уваги з метою запобігання шкідливих наслідків, зокрема, на нашу думку, першочергово усю інформацію пропускати через фільтр критичності, не сприймати на віру усі подані факти, події, явища.

Серед особливих рис саме медіавірусного зараження дослідники В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов називають такі: 1) подія, винахід, система ідей, пісня, візуальний образ, стиль одягу, скандал тощо, які здатні привернути увагу, що сприяє швидшому розповсюдженню, причому подекуди це можливість глобального інтерактивного поширення; 2) непередбачуваність (юридична, емоційна, психологічна, соціальна) чинити опір медіавірусному зараженню; 3) може бути спеціально розроблений задля знищення / завдання шкоди певній особистості, партії, економіки, релігії, культурі тощо [11, с. 181]. Іншими словами, якщо зафіксована подача певного матеріалу із інтенсифікованим ступенем емоційної насиченості, причому переважно негативованого характеру, то це має бути сигналом, маркером функціонування актуалізованого медіазараження, що слугує інструментом ІПСО.

Відповідно засоби та способи можуть бути різними, приміром, застосування відвертої дезінформації суттєво впливає на сприйняття реципієнта: «Саме системна дезінформація здатна серйозно вплинути на інформаційне поле супротивника: описати світ неадекватно, вплинути на картину світу населення держави-супротивниці у власних інтересах, психологічно дестабілізувати населення та армію, виправдати власну збройну агресію, а також змістити найбільш невідгідні для неї меседжі зі світового та регіонального порядку денного» [5, с. 290]. Найбільш актуальними є такі види дезінформації, які охоплюють практично усі сфери зацікавлень суспільства, й залучаючи якомога більше споживачів, котрі цікавляться відповідною тематикою: воєнна, соціальна, культурна, коаліційна (детальніше [5]).

Отже, на нашу думку, загальний алгоритм функціонування медіавірусного зараження як інструменту ІПСО, такий: 1) індикатор (бот) задає / запускає у мережевому дискурсі тему; 2) тема має бути актуальною на певний момент (воєнна, соціальна, культурна, коаліційна); 3) тема має бути подана максимально емоційно інтенсифіковано (оскільки емоції не є контрольованими за своєю психофізіологічною природою та впливають на всі сприйняттєві процеси людини); 4) вектор впливовості з акцентом на актуалізацію негативних емоцій (реалізація маніпулятивності); 5) персеверативний характер (багато-повторюваність, багатотиражність, що і є власне основою медіазараження); 6) відповідні лінгвістичні маркери, зокрема: а) лексеми із відповідною конотативною забарвленістю (позитив / негатив, але переважно останній, подекуди із перевагою лінгвоагресивів [4]), що актуалізує і відповідну емоцію, створюючи потрібні контексти; б) питання на кшталт: *А що Ви думаєте з цього приводу? А як думаєте Ви?*, що спонукає до ведення діалогу, який вимагає відповіді, висловлення думки тощо.

Знаючи цей алгоритм функціонування медіавірусного зараження як інструменту ІПСО, реципієнт може розпізнати шкідливість інформації, яка є власне ворожими ІПСО, й тим самим убезпечити себе від шкідливого впливу, нейтралізуючи його. Відзначимо, що запропонований алгоритм є умовним, й складники його можуть корегуватися та доповнюватися залежно від подій сьогодення та модифікацій їхнього подання.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, активація та більш витончена побудова ІПСО вимагає серйозної уваги до цього феномена, оскільки означений феномен відзначається здатністю максимально деструктивно впливати на суспільство. Така інформація безперешкодно потрапляє у мережевий дискурс, акумулюючись у ньому, розповсюджуючись та тиражуючись, набуваючи ознак медіавірусного зараження. Запобігти такому маніпулятивному впливу можливо в разі знання специфіки дії, конструювання комунікативного впливу загалом і запропонованого нами загального алгоритму функціонування медіавірусного зараження як інструменту ІПСО. У межах останнього при ідентифікації шкідливості інформації потрібно обов'язково враховувати такі складники: індикатор, актуальну тему, максимальну емоційну інтенсифікацію подання, переважно негативний вектор впливовості, персеверативний характер, відповідні лінгвістичні маркери (лексеми із відповідною позитивною / негативною конотативною забарвленістю та питання, що спонукають до діалогу).

Перспективи дослідження вбачаємо в поглибленому дослідженні специфіки впливових можливостей ІПСО, їхніх актуальних складників, зокрема й у деталізації та збільшенні вагомих маркерів алгоритму функціонування медіавірусного зараження, що надасть змогу максимально нейтралізувати неекологічні контексти.

Література

1. *Изотова Н., Потапенко С.* Вступ. *Український воєнний дискурс: полілоз жанрів і стилів*: колективна монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2024. С. 4–8.
2. *Ковалевська Т. Ю.* Кваліфікація медійного впливу: нейролінгвістичні арсенали. *Одеська лінгвістична школа : у просторах інтерпретації* : колективна монографія / кол. авт. ; за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2017. С. 199–208.
3. *Кутуза Н. В.* Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі : психолінгвістичний аспект: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
4. *Кутуза Н. В.* Маніпулятивна функція лінгвоагресивів у мережевому дискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. Київ : Видавничий дім «Гельветика». 2023. Т. 34 (73). № 4. С. 14–18.
5. *Кутуза Н. В., Тельпіс Д. М.* Дезінформація як складник ІПСО в мегадискурсі : маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*. Одеса: Видавець С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 282–291.
6. *Лизанчук В.* Психологія мас-медіа : підручник. Ліві : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 420 с.
7. *Мегель А., Яремчук М.* Ворожі ІПСО. Як визначити та протистояти. Київ, 2022. 98 с. (Електронне видання).
8. *Москаленко В. В.* Психологія соціального впливу. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
9. *Різун В. В.* Маси : текст лекції. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 118 с.
10. *Сінгер П. В., Брукінг Е. Т.* Війна лайків. Зброя в руках соціальних мереж / пер. з англ. Я. Лебеденко. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 320 с.
11. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навчальний посібник / *В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов* ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ : ВІ-ПОЛ, 2011. 248 с.
12. *Kovalevska-Slavova A. V.* Modern Psyops : Communicative Pathogenicity Structure. *Записки з українського мовознавства*. Одеса: Видавець С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 272–281.

MEDIA VIRAL INFECTION AS A TOOL OF PSYOPS MANIPULATION IN NETWORK DISCOURSE

The article examines the manipulative function of media viral infection, which acts as a tool of Psyops in network discourse. Concepts such as influence, suggestion, manipulation, infection, Psyops are considered in detail, highlighting specific features. A classification of communicative influence is proposed, where more detailed attention is paid to the following factors of textual actualization of communicative influence – the mechanism of influence introduction, in particular imitation and infection, and construction according to the vectorial direction of influence, namely suggestions and manipulation. The ways of neutralizing the manipulative effects of media virus infection as a tool of Psyops are outlined.

Key words: infection, Psyops, communicative influence, manipulation, media virus, network discourse, neutralization, suggestion.

* * *

УДК 81'33'373.233'42

Л. В. Завальська,
канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
докторант кафедри прикладної лінгвістики

ТРОЛІНГ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР

Статтю присвячено аналізу комунікативної поведінки президента як одного з учасників взаємодії в політичному дискурсі. Дослідження виконано в лінгвопрагматичному аспекті зі скеруванням на стратегічні параметри політичного дискурсу, а саме визначення однієї з комунікативних стратегій – стратегії тролінгу. Проаналізовано тролінг, представлений в різних мовленнєвих жанрах українського президентського дискурсу. Наголошено на специфіці тролінгу в політичній комунікації як одній з репрезентативних форм конфліктної та провокативної мовленнєвої поведінки. Схарактеризовано тролінг як поняття, що є не лише засобом вербальної провокації та агресії, а й однією з комунікативних стратегій президентського дискурсу. Доведено, що тролінг у соціальних мережах жорстким і провокативним, розрахованим на емоційну

реакцію адресата. Тролінг у безпосередній комунікативній взаємодії та публічних виступах Президента України ґрунтується на підтексті та іронії, він є здебільшого виявом гумористичного дискурсу та передбачає не висміювання адресата, а створення комічної ситуації, розрядження обстановки чи репрезентації мовної особистості Президента як людини з почуттям гумору.

Ключові слова: політичний дискурс, президентський дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна взаємодія, мовна особистість, тролінг.

Постановка проблема в загальному вигляді. Лінгвопрагматичний аналіз мовленнєвої діяльності передусім скерований на визначення комунікативних намірів мовців та основних стратегій, обраних для найбільш ефективного впливу на адресата. Стратегічний аспект комунікації є важливим для різних форм дискурсивної діяльності, зокрема для політичного дискурсу. Політики як мовні особистості демонструють мовленнєву поведінку, що має відповідати їхньому комунікативному іміджу та узгоджуватися з уявленнями та очікуваннями масового адресата від дій політиків. Особливого значення комунікативний імідж набуває в президентському дискурсі, оскільки комунікативні вміння і навичка президента, його ораторські здібності, зміст публічних промов становлять один із засадничих складників іміджу голови держави. Той факт, що промови політикам такого рівня готує команда професійних спічрайтерів, не зменшує відповідальності мовця, який презентує створені тексти адресатам. Промови повинні узгоджуватися з комунікативним іміджем президента, його політичними цінностями та прагненням, тому підпорядковані визначальним комунікативним стратегіям. Вибір стратегії взаємодії з адресатом свідчить про мовну особистість політика, зокрема коли йдеться не лише про підготовлене мовлення, а й спонтанне. Серед таких стратегій, що часто є імпровізацією, непідготовленими мовленнєвими актами в політичному дискурсі, вважаємо комунікативну стратегію тролінгу. На думку дослідників, «наразі немає єдиної думки про походження слова тролінг. З одного боку, його пов'язують з англійським *trolling*, що дослівно означає «ловити рибу сіткою». Це риболовна техніка, суть якої полягає в тому, що рухомий плавальний засіб тягне за собою приманку, спокусившись на яку, риба потрапляє в сіть. З іншого боку, простежується зв'язок з іменником *troll*, запозиченим зі скандинавської міфології й уперше зафіксованим 1610 року» [5, с. 48]. Для політичного іміджу Володимира Зеленського, у минулому – актора-коміка, гумористичний дискурс часто корелює з президентським, значною мірою реалізуючись через прийоми іронії, сарказму, висміювання, що загалом є ознакою тролінгу.

Мета дослідження – визначити специфіку комунікативної стратегії тролінгу в президентському дискурсі, що зумовило розв'язання таких **завдань**: характеризувати тролінг як явище мережевого спілкування і як комунікативну стратегію; визначити специфіку комунікативної поведінки учасників

тролінгу; проаналізувати публічні промови і висловлювання Володимира Зеленського в аспекті реалізації стратегії тролінгу.

Об'єктом аналізу слугував український президентський дискурс, а **предметом** – мовні засоби реалізації комунікативної стратегії тролінгу в мовленні Президента України Володимира Зеленського.

Матеріалом дослідження обрано публічні промови, інтерв'ю, відповіді на запитання журналістів на пресконференціях і дописи в соціальних мережах на офіційних сторінках Володимира Зеленського за період президентської каденції 2019–2014 роки.

Методи дослідження ґрунтувалися на комунікативно-дискурсивному підході до аналізу мовних явищ і мовленнєвої поведінки мовців, зокрема використано лінгвопрагматичний аналіз для виокремлення та характеристики комунікативних стратегій; дискурсивний аналіз – для виявлення специфіки комунікативної взаємодії мовця з адресатами; лінгвостилістичний аналіз – для з'ясування особливостей функціонування мовних одиниць у президентському дискурсі.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. У сучасному мовознавстві тролінг розглядають переважно як один з прийомів комунікативної поведінки в соціальних мережах (Дж. Аро, Дж. Донат, К. Хардакер; Л. Гуменюк, Ю. Данько, Н. Дяченко, Н. Капустіна, А. Ковалевська, Ю. Кокарча, Н. Кондратенко, Є. Нікіфорова та ін.), потрактовуючи його як «розміщення в Інтернеті (на форумах, у групах новин Usenet, у вікі-проектах тощо) провокаційних повідомлень, що спричиняють між учасниками спілкування суперечки, комунікативні конфлікти, які втілюються в образах, війні редагувань, марнослів'ї тощо» [5, с. 48]. А. Ковалевська аналізує комунікативну стратегію тролінгу в межах дослідження патогенних текстів і визначає тролінг як «розробку заведено провокаційних повідомлень з метою нейтралізації негативного ефекту патогенних політичних текстів шляхом або ескалації емоційності та неправдивості інформації, поданої в оригінальному тексті, або ж доведення поданої в оригінальному тексті інформації до абсурду, що уможливить максимальне зниження раціональності сприйняття початкового тексту, а згодом – і довіри як до оригінального тексту почасти, так і до спроможності адресанта зазначених текстів узагалі» [9, с. 162]. Ю. Данько визначає тролінг як «вид віртуального спілкування з порушенням етики мережевої взаємодії, що виражається у вигляді прояву різних форм агресивної, знущальної і образливої поведінки для нагнітання конфліктів» [2, с. 85] та виокремлює основні мотиви тролінгу: «інтерес, цікавість, бажання самоствердитися, посперечатися, проявити дотепність, розважитися, бажання проявити агресію та негативні емоції» [3, с. 19–20], а також зазначає: «Окрім перерахованих вище мотивів, на базі власних спостережень, можемо виокремити ще такі: 1) експеримент – може бути або над самим собою, або над співрозмовниками. Він проявляється в

перевірці терпіння, реакції користувачів на подразники, спробах відвернути увагу від основної теми обговорення, порушенні правил мережевого етикету та прагненні залишитися без жодного покарання; 2) бажання змінити думку співрозмовників – зазвичай здійснюється за допомогою декількох акаунтів одночасно; 3) полювання на тролів – такий тип комунікативної взаємодії часто має гірші наслідки, ніж робота звичайного троля, тому що конфлікт починається дуже швидко й не може залишитися непоміченим; 4) відведення уваги, зміщення фокусу від важливих на цей момент подій для суспільства на менш вагомні, другорядні» [5, с. 5]. Загалом тролінг розглядають як мовленнєву провокацію, приховану вербальну агресію та висміювання адресата, що ґрунтується на використанні елементів комічного: через жарти, іронію, сарказм здійснюється спонукання адресата до активних дій, часто зумовлених впливом на емоційну сферу і «приглушенням» раціонального сприйняття та усвідомлення об'єктивної дійсності.

Викладення основного дослідження. Поняття тролінгу увійшло в науковий обіг сучасної науки, утім, має низку дефініцій, що потребують конкретизації. К. Халдакер вказує, що в науці відсутнє академічне витлумачення терміна «тролінг» та розуміє його як одну з комунікативних стратегій [12, с. 237]. Ми потрактуємо тролінг в аспекті лінгвопрагматичного підходу і розглядаємо його як тип комунікативної стратегії, тобто як один з обраних мовцем векторів комунікативної взаємодії з адресатом. Такий підхід дає змогу простежити використання тролінгу в різних типах дискурсу як свідому мовленнєву поведінку мовця. При цьому тролінг стає інструментом в інформаційній війні, набуваючи таких характеристик, як-от: «маскування, таргетинг, багатопрофільність, провокативність, гнучкість, дифузний характер впливу, багатоканальність тощо» [8, с. 72]. Виокремлення тролінгу як стратегії потребує й уточнення його наповнення та прийомів реалізації. Зважаючи на це, у межах стратегії тролінгу А. Ковалевська виокремлює тактики грубого (деструктивного) тролінгу, або флеймінгу; конструктивного тролінгу (тактики перебільшення / зменшення та тактика вікі-тролінг); тактика «великої брехні» і тактика сокпаппетінгу [9, с. 162–163]. Л. Гуменюк пропонує розмежовувати конструктивний і деструктивний тролінг: «мережевий тролінг як одна з форм комунікативної поведінки має і негативні (деструктивні), і позитивні (конструктивні) функції. Конструктивний тролінг є спробою активізації дискусії на форумі, відродження мережевого життя, звернення уваги редакторів на некоректну інформацію, поліпшення настрою членам спільноти. Деструктивний тролінг спрямований на навмисну образу ідеалів, пріоритетів учасників мережевих спільнот, засмічення форуму; дискредитацію ресурсів для порушення психологічної рівноваги їх учасників; переслідування та ін.» [1, с. 176].

У публічних промовах і на сторінках у соціальних мережах В. Зеленського тролінг представлений ще з часів передвиборчих дебатів і перших

виступів. Під час виборчих президентських перегонів в 2019 році активно обговорення дебатів між на той момент чинним Президентом України П. Порошенком і кандидатом у Президенти В. Зеленським напередодні другого туру виборів активне обговорення точилося в соціальних мережах. Так, П. Порошенко у відповідь на відеозвернення В. Зеленського щодо проведення дебатів на стадіоні Олімпійський відповів через соцмережу «Facebook»: *Володимире Олександровичу, не шукайте причин і не ставте умов. І ніким не прикривайтеся. Це – некрасиво. Будьте мужиком. Приходьте на дебати. Стадіон, так стадіон. Я чекаю!* (Facebook, 5.04.2019). Іронія і сарказм як основні прийоми в цьому випадку актуалізують стратегію тролінгу, а окремі висловлювання з цього тексту в подальшому перетворилися на вербальні меми. Також відзначимо використання стилістично зниженої лексики (вживання лексеми «мужик» у розмовному значенні на позначення «справжнього» чоловіка»). Безпосередньо під час передвиборчих дебатів вже в реальному спілкуванні В. Зеленський застосував стратегію тролінгу з використанням низки питальних речень маніпулятивного характеру, напр.: *Чому ваші цукерки досі можна вільно купити в магазинах Москви? Чи є це правда, що цукерки Roshen є у пайках повстанців «Л/ДНР»? Як обвалилась гривня? Чому Гонтарєва ховається в Лондоні?* (Передвиборчі дебати В. Зеленського і П. Порошенка, 19.04.2019). Використовуючи прийом імплікатури, мовець провокує адресата до емоційної реакції на приховані звинувачення. Стратегія тролінгу тут репрезентована не в інтернет-спілкуванні, а у реальній взаємодії в політичному дискурсі. Н. Кондратенко наголошує на розширенні меж функціонування тролінгу: «тролінг вже не пов'язують виключно з віртуальним простором, а використовують це поняття на позначення провокативної поведінки в публічній комунікації, зокрема в політиці» [10, с. 87]. Саме цей різновид фіксуємо в подальшому в президентській риторичі В. Зеленського, який активно використовує стратегію тролінгу не лише як відповідь своєму опоненту, а й в більшості промов і вступів.

Ця стратегія представлена і в дописах на офіційній сторінці Президента в соціальних мережах. Так, в соцмережі Facebook В. Зеленський розмістив допис щодо перемовин з Ю. Тимошенко відносно посад в уряді: *Є дуже давня українська традиція. Раз на 5 років Юлія Володимирівна Тимошенко йде в опозицію до чинного Президента, імітуючи турботу про народ. (...) Так, Юлія Володимирівна справді пропонувала. Вона принесла список своїх людей для призначення на «солодкі» місця. А натомість обіцяла протягом року голосувати за всі закони разом зі «Слугою Народу» у Верховній Раді. Звісно, ми відмовили. Адже епоха договірників скінчилася назавжди. Але подивіться, який гарний вигляд має зараз «опозиція». Така фігура! А знаєте, чому? Тому що зараз їй просто не дають «солоденького»* (Facebook, 19.11.2019). Не дуже вдале використання мовної гри через

каламбур вживання слова «солодкий» мало на меті послуговування іронією. Мовець актуалізує переносне значення лексеми *солодкий* – «Який дає відчуття приємності або виражає задоволення, радість, насолоду (про думки, почуття, стан людини)» [11, Т. 9, с. 446] та пряме значення – «Який має приємний смак, власт. цукрові, медові і т. ін.; протилежне гіркий, кислий, солоний» [там само]. Переносне значення в поєднанні з прямим утворює у дописі іронічний підтекст та покликане виразити ставлення мовця до Ю. Тимошенка. Н. Єльнікова вважає, що «тролінг можна досліджувати не лише як вияв агресії, а й як іронію на адресу реципієнта, яка є однією з популярних форм комічного інтернет-комунікації» [6 с. 161]. Утім, в цьому випадку іронія межує з неприпустимими жартами на адресу іншої особи щодо зовнішності та особистісних рис. Ю. Тимошенко також використала іронію у відповіді В. Зеленському: *...Тоді нагадаю Вам, що є ще одна давня українська традиція. Раз на п'ять років деяким українським Президентам задається, що вони взяли джек-пот! А далі все за сценарієм... Ну ви в курсі... Словом, чекаємо Вас на корпоративах... Можна зі своїм піаніно:)* (Facebook, 19.11.2019). Якщо іронія в дописі В. Зеленського була скерована на зовнішність опонентки, то в цьому тексті іронія стосувалася відомого концертного номера В. Зеленського ще за часів його естрадної діяльності. Номер ґрунтувався на фізіологічних жартах, тому відповідь і сприймається як симетрична щодо іронії мовця.

Тролінг у мовленні В. Зеленського представлений не лише у мережевих дописах, а й у публічних виступах. Так, у відповіді президентові рф на пропозицію зустрічі В. Зеленський сказав: *Що мені розуміти? Я кожен місяць там буваю, пане путін. Я готовий піти ще далі та запропонувати вам зустрітися у будь-якій точці українського Донбасу, де йде війна* (24tv. ua, 20.04.2021), а під час питання на брифінгу в Данії на питання щодо окупованих територій України відповів: *Обмін територій? Готові обміняти Белгород на наше членство в НАТО* (ТСН, 21.08.2023). Насамперед тролінг фіксуємо у публічних виступах періоду «великої війни». Є. Джиджора і С. Мельник називають тролінг у промовах В. Зеленського періоду повномасштабного вторгнення виявом «знущальної риторики» [4, с. 494], тобто ця стратегія сприймається як мовленнєва провокація та спонукання адресатів на емоційної реакції. На відміну від звичайного інтернет-тролінгу, в якому «мовні засоби вираження тролінгу використовуються переважно для втілення негативно-оцінного значення: на лексичному рівні вживається інвективна лексика, на словотвірному – суфікси з аксіологічною семантикою, на граматичному – риторичні фігури й порівняльні конструкції» [7, с. 19], тролінг у президентському дискурсі позбавлений таких елементів. Він переважно ґрунтується на іронії та підтекстовій інформації та є зрозумілим лише в контексті комунікативної ситуації. Під час виступу на саміті «великої двадцятки» В. Зеленський у промові замінив назву на «дев'ятнадцятку»: *Немає і не може*

бути жодних виправдань ядерному шантажу. І я дякую вам, шановні G19, за те, що ви чітко це підтверджуєте. Будь ласка, застосуйте всю вашу міць, щоб змусити Росію відмовитися від будь-яких погроз ядерною зброєю (Главком, 15.11.2024). У такий спосіб він указав на неприпустимість входження росії до цього об'єднання, хоч прямо це і не зазначив.

У президентському дискурсі має місце і тролінг на адресу В. Зеленського. Яскравим прикладом може бути висміювання образу, який створив тоді ще майбутній Президент України в серіалі «Слуга народу» – «президента з народу» Василя Голобородька, який їздить на роботу велосипедом. Так, у день інавгурації В. Зеленського мер Києва В. Кличко приїхав до роботи на велосипеді, а в листопаді 2019 року президентка Естонії Керсті Кальюлайд подарувала В. Зеленському іменний велосипед та банку меду.

Прикладом «грубого» тролінгу є розміщення в соцмережах сина колишнього президента США й актуального кандидата на цю посаду Д. Трампа зображення у вигляді фейкового скриншоту повідомлень В. Зеленського Дж. Байдену після оголошення рішення останнього зняти свою кандидатуру з виборчих перегонів: *«Мої гроші все ще надходять, правда? Я наляканий. Будь ласка, дайте відповідь!»* (Instagram, 22.07.2024). Син Д. Трампа на додаток ще й прокоментував це зображення: *«Смішно і також, мабуть, правда»*, що викликало обурення в користувачів соцмережі.

Висновки і перспективи дослідження. Тролінг як порівняно маловивчене в мовознавстві поняття є не лише засобом вербальної провокації та агресії, а й однієї з комунікативних стратегій політичного, а саме президентського дискурсу. Комунікативна стратегія тролінгу реалізує інтенцію мовця, що передбачає мовленнєву провокацію, приховану вербальну агресію та висміювання адресата й ґрунтується на використанні елементів комічного. У такий спосіб за допомогою жартів, іронії, сарказму здійснюється спонукання адресата до активних дій, часто зумовлених впливом на емоційну сферу і «приглушенням» раціонального сприйняття та усвідомлення об'єктивної дійсності. Загалом, порівнюючи використання тролінгу в соцмережах і публічних промовах у президентському дискурсі, зазначимо, що вони мають суттєві відмінності. Мережевий тролінг переважно є «грубим» і провокативним, розрахованим на емоційну реакцію адресата. Тролінг у безпосередній комунікативній взаємодії та публічних виступах Президента України ґрунтується на підтексті та іронії, є здебільшого виявом гумористичного дискурсу та передбачає не висміювання адресата, а створення комічної ситуації, розрядження обстановки чи репрезентації мовної особистості Президента як людини з почуттям гумору.

Перспективи дослідження полягають в розгляді комунікативної стратегії тролінгу в українському дискурсі усіх президентів та визначенні характерних рис і динаміці цього явища в українському політичному дискурсі.

Література

1. Гуменюк Л. Й. Мережевий тролінг як вид комунікативної поведінки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2014. Вип. 1. С. 172–180.
2. Данько Ю. А. Феномен «тролінгу» як форма комунікативної інтернет-взаємодії: політичний контекст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 2 (25). С. 83–92.
3. Данько Ю. А. «Тролінг» як новий вид віртуальної комунікації. *Український соціум*. 2013. № 4. С. 17–25.
4. Джиджора Є. В., Мельник С. М. Промови Президента України Володимира Зеленського у перші місяці російсько-української війни: форми саркастичної риторики. *New development horizons of philological science : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 489–503.
5. Дяченко Н., Войналович А. Тролінг і його комунікативний потенціал. *Філологічний часопис*. 2023. Вип. 1 (21). С. 47–55.
6. Єльнікова Н. І. Іронія як засіб реалізації тролінгу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 41. Т. 1. С. 158–162.
7. Єльнікова Н. І. Тролінг в українськомовних медіа: лінгвістичний аспект. *Південний архів (філологічні науки)*. 2021. Вип. 87. С. 16–20.
8. Запорожець О. Інтернет-тролінг як інструмент інформаційної війни. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. С. 66–74.
9. Ковалевська А. В. Нейтралізація патогенних дискурсів: стратегія тролінгу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34. Т. 2. С. 160–166.
10. Кондратенко Н. В. Тролінг у політичному інтернет-дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник: науково-практичний журнал*. 2017. Спец. випуск. С. 86–88.
11. Словник української мови в 11 томах. Київ : Наука, 1970–1980.
12. Hardaker C. Trolling in asynchronous computer-mediated communication: From user discussions to academic definitions. *Journal of Politeness Research*. 2010. № 6. P. 215–242.

L. V. Zavalska,

Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Applied Linguistics

TROLLING IN THE UKRAINIAN PRESIDENTIAL DISCOURSE: THE LINGUISTIC AND PRAGMATIC DIMENSION

The article is devoted to the analysis of the communicative behavior of the president as one of the participants in the interaction in the political discourse. The research was carried out in the linguistic and pragmatic aspect with a focus

on the strategic parameters of the political discourse. The article defines one of the communication strategies – the trolling strategy. Trolling presented in various speech genres of the Ukrainian presidential discourse is analyzed. The specificity of trolling in political communication is emphasized as one of the representative forms of conflict and provocative speech behavior. Trolling is characterized as a concept that is not only a means of verbal provocation and aggression, but also one of the communicative strategies of the presidential discourse. It has been proven that trolling in social networks is harsh and provocative, calculated on the emotional reaction of the addressee. Trolling in direct communicative interaction and public speeches of the President of Ukraine is based on subtext and irony. Trolling is a manifestation of humorous discourse and does not involve making fun of the addressee, but creating a comic situation, defusing the situation or representing the President's linguistic personality as a person with a sense of humor.

Key words: political discourse, presidential discourse, communicative strategy, communicative interaction, linguistic personality, trolling.

* * *

УДК 811.161.2'42

І. В. Лакомська,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ВПЛИВОВІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІЙНИХ НОВОТВОРІВ

Статтю присвячено вивченню новотворів, що функціонують у сучасному медіапросторі. Встановлено типові способи творення та прийоми реалізації таких okazіоналізмів, а також їхню прагматичну скерованість на реципієнтів. З цією метою у статті розглянуто явище телескопії як одне з найнефективніших та найпопулярніших способів словотвору таких одиниць. З'ясовано, що завдяки яскравій формі та високій експресивності okazіональні утворення допомагають авторам виражати комунікативні інтенції, зокрема негативну або позитивну оцінку суспільно-політичним процесам. Телескопічні одиниці, які є цілісними і характеризуються інформативною ємністю, виконують номінативну і впливову функцію, зокрема й за допомогою графічної гри, що ілюструє техніку розсіювання та виконує потужні мнемонічні властивості.

Ключові слова: сучасні засоби масової інформації, okazіональне словотворення, телескопія, медіазаголовки, вплив.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Поява нових лексичних одиниць у мові в усі часи привертала увагу лінгвістів. Лексичні новотвори свідчать про динамічний характер мови, про здатність до змін і збагачення її словникового складу, особливо в період активних перебудов, що відбуваються в економічному, політичному та культурному житті суспільства сьогодні.

Саме медіадискурс нині активно відображує мовні процеси суспільства, які пов'язані із соціально-політичними подіями у житті країни. Сучасні масмедіа можуть не тільки сигналізувати про мовні одиниці, граматичні структури чи конструкції мовної спільноти, а й засвідчити про суспільні настрої та впадіння. Тож утворення нової лексики та її активне застосування починається саме у ЗМІ.

Появу оказіональних слів у медіатекстах можна пояснити необхідністю надати певним явищам, предметам чи дії експресивного відтінку, більшої образності з метою привернення уваги читача до повідомлення. Наведене увиразнює актуальність звернення до проблеми ефективності медійного повідомлення та використання мовних засобів, що сприяють цій меті.

Отже, **об'єктом** дослідження є новотвори в українських ЗМІ, **предметом** – виявлення словотвірної специфіки медійних оказіоналізмів та аналіз їхньої прагматичної функції.

Мета дослідження полягає в аналізі лексичних новотворів у заголовках українських електронних медіавидань. Для реалізації мети поставлено такі завдання: проаналізувати заголовки в межах українськомовного інформаційного простору; виокремити лексичні новотвори на рівні найпродуктивніших словотворчих прийомів; розкрити механізм здійснення впливу.

У процесі дослідження застосовано такі *методи*: аналіз і синтез, що прислужилися для теоретичних узагальнень і систематизації викладу, описовий (для характеристики оказіоналізмів), а також елементи словотвірного аналізу, за допомогою чого з'ясовано продуктивні моделі телескопії).

Теоретичне значення пропонованої розвідки полягає в поглибленому розгляді особливостей мови сучасного медіапростору, а її *практична цінність* – у можливому застосуванні одержаних результатів під час викладання словотвору, лексикології, дискурсології, лінгвосугестології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явищу оказіональності, зокрема у галузі словотворення, питанням співвідношення його зі словотвірною нормою, розуміння потенційного та оказіонального слова як результату неузвального словотворення, аналізу способів творення оказіоналізмів присвячено цілу низку досліджень (К. Бузашіова, О. С. Захарова, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, Ж. В. Колоїз, О. Г. Ликов, В. В. Лопатін, О. Мартинцова, Р. Ю. Намітокова, Е. І. Ханпіра, К. Хрущинська, Х. Ядацька, Н. О. Янко-Триницька та ін.). З-поміж сучасних досліджень особливої уваги заслуговує мо-

нографія Л. П. Кислюк «Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку» [5], де на матеріалі нової похідної лексики авторкою підтверджено роль словотворення як провідного способу української номінації та чинника збереження її типологічних рис. Дослідниця також встановлює фрагменти мовної картини світу сучасного українця, де доводить, що словотворчі ресурси мови беруть найактивнішу участь, а ділянки словотвірної та лексичної підсистем виявляють стабільну активність або демонструють динаміку у відповідь на зміни в житті українського суспільства. Також ґрунтовне дослідження проводить М. С. Глуховська у дисертаційній роботі «Асоціативно-порівняльна мотивація українських словотвірних інновацій у сфері іменника» [2], де розглянуто проблеми дериваційної інноватики та вивчення новотворів у фокусі мотиваційних зв'язків між мовними одиницями.

Виклад основного матеріалу. Серед визначень дотримуємося усталеного в українському мовознавстві: «Оказіоналізм – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене з порушенням законів словотворення чи норми мовної й існує лише в певному контексті, в якому воно виникло. Оказіоналізми зіставляються зі словами узуальними, від неологізмів відрізняються тим, що зберігають свою новизну незалежно від реального часу їх утворення» [8, с. 451–452]. Як зазначає Л. П. Кислюк, основні критерії надання слову статусу оказіоналізму: 1) структурний, тобто визначення порушення словотвірної норми у структурі (будові) словотвірної моделі чи утворення за унікальною моделлю — словом-зразком (слово може нагадувати звичайне, або ж бути унікально-незвичним); 2) функціональний — «прив'язаність» оказіоналізму до контексту чи до конкретної ситуації, події — обмеженість функціонування в часі та просторі; 3) прагматичний — оказіоналізми створюють і для оцінки (передусім), і для номінації поняття, не категоризованого в словотвірній нормі мови [4]. Дослідниця також зауважує, що може відбуватися активізація словотвірної моделі завдяки багатозначності дієслова, як у моделі, де основа іменника поєднується з дієслівною основою *-пад*. У загальнономовних словниках засвідчено декілька прикладів природних явищ на зразок *зорепад, листопад, снігопад*. Однак дієслово падати має не лише пряме, а й переносні значення, що й засвідчено у декількох десятках нових композитних одиниць. Перші основи таких складних іменників цілком прозорі, але з'ясування семантики таких композитів вимагає фонових знань, оскільки вони вказують на конкретні події в країні. Такі похідні дають оцінку процесам зміни влади, декомунізації, боротьби з корупцією, реформам суспільного устрою тощо, наприклад: *зброспад, ленінопад, доларопад, банкопад, регіонопад, літакопад, ректоропад, цінопад, депутатопад, чиновникопад* [5, с. 146–148].

Як зазначає Л. П. Кислюк, активною є модель творення віддієслівних іменників опредметненої дії на *-(u)ізація(а)*, реалізована в низці новотворів,

що поповнюється новими okazіоналізмами: *однаковізація, оесбебізація, скопсовізація, тітушкізація, сватизація, швондеризація, теледебілізація* та ін. Категорійне значення цих похідних, на думку дослідниці, опредметнена дія, а додатковий компонент до нього, заданий основою, формує лексичне значення таких іменників з негативною оцінкою дії [4, с. 34].

У наведеному аспекті слід зазначити про досить продуктивний спосіб утворення нових лексичних одиниць, який має назву телескопія, що визначається як спосіб словотворення, при якому в результаті злиття першої вихідної основи (у скороченій або нескороченій формі) з кінцевим (повним або скороченим) другим елементом, утворюється нове слово, яке зберігає на цьому етапі розвитку мови бінарність структури. Значення нового слова, утвореного за допомогою телескопії, повністю або частково включає в себе значення структурних компонентів, що входять до нього [1]. Нерідко в самій будові контамінованих утворень відчувається прагнення передати каламбур, жарт, натяк і т.д.

Явище телескопії на сьогодні є доволі дискусійним з огляду на різні думки із приводу його сутності та визначальних ознак. Серед особливостей телескопійних одиниць називають ситуативний характер (такі лексеми не зафіксовані в словниках), залежність від контексту, відсутність полісемії. Сьогодні є різні точки зору вчених щодо феномену телескопії. Більшість із науковців схильні вважати телескопію окремим способом словотвору (Ю. Зацний, С. Єнікеєва, Л. Омельченко, Є. Редько). Хоча є й такі, хто зараховує телескопізми до абрєвіації (Р. Могилевський, О. Кубрякова) чи до складноскорочених слів (М. Шанський). Також немає єдиної назви для позначення цього способу словотвору. Науковці використовують такі поняття: «слова-злитки» (Н. Амосова), «слова-амальгами» (І. Гальперін), «слова-портмоне» (Л. Керрол, Х. Вентворт, С. Ульман), контамінація (Є. Редько, Гамерська, О. Косович), «бленди, блендинг» (М. Мостовий), «телескопія, телескопізми» (А. Бездітко, Ю. Зацний, О. Селіванова), де останні ми використовуємо у нашому дослідженні.

Перші згадки про телескопічні одиниці в лінгвістичній науці трапляються у працях А. Аббота, Д. Алжео, О. Єсперсена, Л. Паунда, Г. Світа. Серед вітчизняних науковців, що займаються дослідженням телескопізмів, виділяють А. М. Гармаша, Ю. А. Зацного, С. М. Єнікеєву, Ю. А. Жлуктенку, М. І. Мозгового, а серед зарубіжних учених – В. І. Заботкіну, І. І. Єлісеєву, Н. А. Князева.

О. Селіванова [12] під телескопією розуміє особливий тип компресивного словоскладання шляхом поєднання двох слів, що перебувають у сурядному зв'язку початкової частини першого слова і кінцевої другого. Т. Тимошенко визначає так: «телескопія – це такий спосіб словотвору, який полягає у злитті двох усічених основ або в поєднанні повної основи з усіченою, в результаті якого утворюється нове слово, яке повністю або частково поєднує значення всіх його структурних компонентів» [11]. Останнє охоплює не тільки струк-

турний компонент, а й ураховує семантику творення нового слова. Проаналізувавши визначення лінгвістів різних шкіл, можна зробити висновок, що й досі єдиного погляду на визначення телескопічних слів не існує. У сучасній українській мові використання телескопічних одиниць пояснюється особливостями конкретного дискурсу.

Ряд останніх досліджень показав, що найчастіше телескопічні одиниці використовуються в мові ЗМІ. Інтенсивність суспільно-політичних процесів зумовлює миттєве виникнення телескопізмів на позначення нових реалій та понять. Завдяки інформативній ємкості та експресивності телескопічні одиниці використовуються для посилення прагматичної спрямованості тексту, а також для більш інтенсивного впливу на адресата. Більшість телескопічних одиниць використовується в засобах масової інформації та в рекламі завдяки своїй новизні, експресивності та формі.

Об'єктом нашого дослідження стали новотвори, що вжито в мові електронних ресурсів ЗМІ, де фактичним матеріалом є заголовки українських періодичних видань. Проаналізовані приклади новотворів у межах медіазаголовків дають підстави стверджувати, що такі одиниці є досить продуктивним засобом втілення авторських інтенцій. Зокрема, нами виявлено такі види телескопії, де поєднуються різні частини мови. Узагальнено можемо виокремити такі комбінації: 1) іменник + дієслово; 2) дієслово + іменник; 3) дієслово + дієслово; 4) іменник + іменник; 5) іменник + прикметник. У зв'язку з впливовими властивостями, що виявляють телескопізми, розглядаємо графічну гру у межах медійних повідомлень.

1). Іменник + дієслово. У ЗМІ вживання зазначених okazіonalіzmів ілюструють такі заголовки, де нами зафіксовано такі лексеми: *танкопад*, *цінопад*, *депутатопад*, *ракетопад*, *банкопад*, *чиновникопад*, *монументопад*, *пам'ятникопад*. Це, зокрема, такі заголовки, де йдеться про війну, зокрема про втрати ворога: «Осінній рашистський **«танкопад»**: що відомо про наступ орків під Авдіївкою» (<https://www.umoloda.kiev.ua>, 25.10.2023); або про ворожі обстріли, від яких потерпає країна: «**Ракетопад**: ввечері 3 травня по Україні було завдано значної кількості ракетних ударів» (<https://ukrain.com>, 04.05.2022). Також новотвори розповідають про економічні явища: «В Україні фіксують **цінопад** на ринку землі» (<https://businessua.com>, 05.08.2024); «Новий **банкопад**» розпочався? З'явився список із 5 банків, які можуть оголосити про банкрутство» (<https://borgexpert.com>, 17.02.2023); політичні процеси та події: «**Депутатопад** у час війни: чому кількість народних депутатів зменшується?» (<https://zn.ua>, 23.10.2023), «**Депутатопад** у Чернігові: міська рада припинила повноваження кількох народних обранців» (<https://www.0462.ua>, 08.02.2024); «Січневий **головопад**: чому українській владі варто почистити ряди» (<https://www.unian.ua>, 26.01.2023). «**Чиновникопад**: Кирило Тимошенко звільнився з посади замголови Офісу президента і багато

хто пішов за ним» (<https://odesa.online>, 24.01.2023); *«Монументопад: кого ще, окрім Леніна, скидали українці – сюжет»* (<https://www.5.ua>, 30.03.2024); *«Пам'ятникопад» монументальної пропаганди ворога у Червоноградському районі продовжується»* (<https://chervonograd.city>, 05.07.2023).

Як бачимо, наведені новотвори вказують на актуальні події, зокрема життя країни у воєнний час або економічні процеси, суспільно-політичні явища. До того ж, такі мовні одиниці дають можливість авторові повідомлення вижляти власні погляди щодо повідомлюваних подій.

2). Дієслово + іменник. У нашому матеріалі це такі приклади: *«Приватизація чи **прихватування**. Який шлях обере Україна»* (<https://www.eravda.com.ua>, 13.10.2023), де okazіоналізм утворено від злиття основи дієслова у наказовій формі й кінцевої частини іменника (*прихватувати+приватизація*). У статті автор висловлює міркування щодо песимістичних прогнозів, які стосуються приватизації земель. Або у заголовку *«Пам'ятаючи про **прихватування**»* (<https://svoboda-news.com>, 20.04.2023), де okazіоналізми реалізують своєрідну гру слів, яка експлікує прагматичний ефект повідомлення.

3). Дієслово + дієслово. Серед okazіоналізмів, утворених способом контамінації, або телескопії, є й такі, що у своєму складі містять дві дієслівні основи, наприклад, як у заголовку: *«**Заінвестнячити до смерті**»* (<https://www.eravda.com.ua>, 02.03.2023), де розповідається про ризики «інвестиційної нянї», яка може позбавити людину власності (*заінвестувати+нянїчити*).

4). Іменник + іменник. Взаємодіяти можуть і оніми, наприклад: *«**Толстоєвський і пушкіністи: правда про міфічне «велічє» москальської культури»*** (<https://www.umoloda.kiev.ua>, 06.09.2023), де відбувається накладання прізвищ Толстой + Достоевський.

*«**Працевлаштованість: чому українські роботодавці уникають брати на роботу осіб з інвалідністю»*** (<https://www.umoloda.kiev.ua>, 21.06.2023). Заголовок ілюструє okazіоналізм, у якому поєднано іменники *працевлаштованість* та *невлаштованість*, де ключова семантика виражена у заперечній частці не, що у наявному новотворі порушує мовну норму, але завдяки цьому прийому автор задіює максимальні можливості привернути увагу реципієнтів до теми та змісту повідомлення.

Досить активно в межах медійних заголовків або текстів повідомлень телескопізми репрезентують графічну гру. Аналізуючи журналістський дискурс, учені доходять висновку, що поширеним засобом, який використовується у медіатексті, є графічна гра (або графічний каламбур), який виявляється у шрифтовій, кольоровій, просторовій, пунктуаційній (лапки, дужки, тире, дефіс) актуалізації елементів, що організують нове слово [6], та що суть графічної гри полягає у виділенні тієї частини слова, яка має сприйматися як активний елемент – актуалізатор оригінального смислу. Таким чином в одному слові нашаровуються різні значення і відповідна компресія смислу забез-

печує кращу запам'ятовуваність фрази. Також цей прийом економить простір та додатково створює естетичну насолоду для читача від декодування оригінального смислу.

Впливові потенції прийому графічної гри, на нашу думку, можна співвіднести з технікою розсіювання, що є ефективною гіпнотичною технікою у засобах масової інформації (у рекламі – це виокремлення ключових слів), яка розкривається таким чином: якщо у будь-який нейтральний за змістом текст вставити певні ключові слова й виділити їх якимось чином (шрифтом, кольором, паузою тощо), тоді несвідоме прийме їх як інструкцію до дії [6].

У зазначеному аспекті особливо активно журналісти використовують ненормативне вживання великої літери. Зауважимо, що вживання великої літери набуває сьогодні нової функції, а саме – привертати увагу, що максимально репрезентовано в заголовках ЗМІ.

Отже, новотвори можуть мати графічний акцент, що демонструють і наступні приклади, де одне слово виражає декілька понять: «*Урбаністична «ДискриміНАЦІЯ»: у Києві Раду Поклітару представить новий балет*» (<https://umoloda.kyiv.ua>, 18.10.2023), де зливаються лексеми *дискримінація+нація*. Автор розповідає про цікаву назву вистави, яка розкриває проблематику явищ дискримінації та толерантності, зневаги та взаєморозуміння, усвідомлення людиною своєї ідентичності, формування модерної спільноти людей, яку називають нацією.

Заголовок «*МУЛЬТІобійми: на міжнародному анімаційному фестивалі в Аннесі українці й Україна були в центрі уваги*» (<https://umoloda.kyiv.ua>, 05.07.2023) ілюструє поєднання іменникової частини *мульти*, яка може мати декілька значень: префіксоїд *мульти* – «багато» або частина слова *мультифільм* «анамация») + *обійми* у значенні «увага», що реалізує різношарове сприйняття заголовка. У статті йдеться про те, як у Франції в мальовничому містечку Аннесі завершився найбільший міжнародний анімаційний фестиваль, на якому було представлено стенд української делегації, відбулися заходи, присвячені Україні, а також презентація п'яти українських проєктів. У наведених прикладах не відбувається словотворчих змін, як у вищезгаданих новотворах, але графічно виокремлюється та частина слова, на яку автор прагне звернути увагу читачів.

5). Іменник + прикметник. У заголовку «*СИРйозна справа: у Швейцарії сировар Тетяна Дядечко пов'язує своє майбутнє тільки з Україною*» (<https://www.umoloda.kiev.ua>, 21.06.2023) телескопія наявна у слові СИРйозна (іменник СИР + прикметник *серйозна*), що створює ефект порушення мовної норми, але явище мовної гри слів умотивовує свідоме допущення помилки.

Аналіз наведених заголовків свідчить, що, графічна гра, реалізована в межах телескопізмів, має потужні можливості здійснювати вплив. Це пояснюється, по-перше, тим, що читач миттєво зупинить свій погляд на нестан-

дартно візуалізованому сегменті, уяскравленому зміною графічної лінійності повідомлення. По-друге, такий елемент краще запам'ятається, оскільки в основному виділяється саме та частина слова, яка має сприйматися як активний елемент, й актуалізує смисл. По-третє, вмиле застосування графічної гри в структурі повідомлення зумовлює його подвійне прочитання, коли на значення відомого вислову накладається контекстуальне, що зумовлює певну багаторівневість сприйняття.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у текстах ЗМІ, зокрема у заголовках як найвпливовіших концентрах повідомлення, творення okazіоналізмів є важливими у відображенні мовної картини світу спільноти, суспільства, бо прив'язані до певної події чи ситуації. Такі яскраві зразки мовотворчості залишаються у сфері okazіонального словотворення, реалізують індивідуальну творчу компетенцію мовця і створюють прагматичний ефект медіаповідомлення.

У статті доведено, що утворення okazіоналізмів має на меті здійснення прагматичного впливу, оскільки okazіональні слова утворюються на основі асоціацій та емоцій, які народжуються у свідомості кожної людини. У дослідженні зазначено, що одним із видів okazіонального словотворення виступає телескопія, що є продуктивною моделлю словотворення в українському інфосторі. Телескопічні одиниці, які є цілісними і характеризуються інформативною ємністю, виконують номінативну і впливову функцію, зокрема й за допомогою графічної гри, яка ілюструє техніку розсіювання та виконує потужні мнемонічні властивості. Завдяки своїм структурно-семантичним особливостям вони дозволяють досягти лінгвістичної економії під час передачі сенсу нових складних понять і явищ, які виникають у різних сферах життя суспільства. За частиномовною приналежністю компонентів, що утворюють телескопізми, нами виокремлено такі, як: іменник+дієслово, дієслово+іменник, іменник+іменник, іменник+прикметник, дієслово+дієслово, де найбільш продуктивною є перша модель.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у продовженні вивчення телескопізмів та їхнього функціонування в системі сучасної української мови. Вивчення способів функціонування okazіоналізмів, зокрема телескопії як одного з активних процесів поповнення словникового запасу української мови, є потужним фокусом для майбутніх лінгвістичних досліджень.

Література

1. *Бездітко А. Р.* Явище телескопії як новітній метод словотворення в англомовному середовищі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2020. Том 31 (70), No 2. С. 16–21

2. Глуховська М.С. Асоціативно-порівняльна мотивація українських словотвірних інновацій у сфері іменника. Дис... канд. філол. наук. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна. Харків, 2019.
3. Іванов В. Ф. Основи теорії масової комунікації і журналістики : навч. посіб. / [за наук. ред. В. В. Різуна]. Київ : Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.
4. Кислюк Л.П. Узуальне й okazіональне словотворення в різностильовій мовній практиці. *Українська мова*. 2020. № 2 (74). С. 31—44. <https://doi.org/10.15407/ukrmoiva2020.02.031>
5. Кислюк Л.П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: Монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.
6. Лакомська І.В. Медійна фразеологія: впливові потенції у межах заголовків преси. *Лінгвокомп'ютерні дослідження*: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса; гол. ред. А. Загнітко. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. Вип. 13. С. 48-53.
7. Лакомська І.В. Okazіональне словотворення: особливості функціонування у медіазаголовках. *Теорія і практика сучасної науки та освіти*: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 9-10 листопада 2023 року. Львів : Львівський науковий форум, 2023. С. 70-72.
8. Пустовіт Л.О., Клименко Н.Ф. Okazіоналізм. *Українська мова*. Енциклопедія. Київ, 2007. С. 451—452.
9. Редько Є. Словотвірна контамінація в сучасних інноваційних процесах. ХХ—ХХІ століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові і літера-турі : колективна монографія. Olomouc : VUP, 2016. С. 205—229.
10. Теглівець Ю. В. Телескопія як новітній метод словотворення суспільно-політичної лексики. *Нова філологія*, (85), (2022). С. 277-282. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-39>
11. Тимошенко О. В. Явище телескопії як спосіб словотворення технічної лексики. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Філологія, педагогіка, психологія. 2013. Вип. 27. С. 163—168.
12. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2010. 844 с.
13. Kovalevska T. Yu., Kovalevska-Slavova A. V. Suggestive linguistics: specificity and core methods. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 29. : 36. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 29. / Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : Видавець С.Л. Назарчук, 2022. С. 303-313. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262416>

14. *Lakomska I.* Suggestive potential of phraseological units in media highlights. Phraseology in Interdisciplinary Dimension : Tradition and Innovation : Collective Monograph / [ed. by T. Kovalevska]. Odesa; Vinnytsia, 2020. P. 98-154.

I. V. Lakomska,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Department of the Ukrainian language and language training for foreigners

INFLUENTIAL FEATURES OF MEDIA INNOVATIONS

The article is devoted to the study of innovations operating in the modern media space. Typical methods of creation and methods of implementation of such occasionalisms, as well as their pragmatic orientation towards recipients, are established. For this purpose, the article examines the phenomenon of telescoping as one of the most effective and popular way of word formation of such units. It was found that due to their bright form and high expressiveness, occasional formations help authors to express communicative intentions, in particular, negative or positive assessment of socio-political processes. Telescopic units, which are integral and characterized by an informative capacity, perform a nominative and influential function, in particular with the help of a graphic game that illustrates the scattering technique and performs powerful mnemonic properties.

Key words: modern mass media, casual word formation, telescoping, media headlines, impact.

Наукове видання

ОДЕСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

Колективна монографія

За загальною редакцією доктора філологічних наук,
професора **Т. Ю. Ковалевської**

Підписано до друку 16.05.2024.
Формат 60х84/16. Папір друкарський.
Гарнітура «Arial». Друк цифровий. Обл.-вид. арк. 14,18.
Тираж 300 прим. Зам. № 28/11.

Адреса редакції:
Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058
Тел.: (04820 776-14-80
E-mail: kafukrmoaonu@ukr.net